

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012 року
в УКРАЇНІ

Київ – 2013

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012 року
в УКРАЇНІ

Наукові дослідження

Київ – 2013

УДК 324 (477) «2012»
ББК 66.042.1 (4 Укр.)

*Рекомендовано до друку Вченою радою ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України
(протокол № 6 від 27 червня 2013 р.)*

Редакційна колегія:

Юрій Анатолійович Левенець – академік НАН України, директор ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України (*голова*)

Олександр Микитович Майборода – доктор історичних наук, заступник директора ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України

Марія Степанівна Кармазіна – доктор політичних наук, завідувач відділу соціально-політичної історії ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України

Віктор Анатолійович Войналович – доктор політичних наук, завідувач відділу етнополітології ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України

Віктор Олексійович Котигоренко – доктор політичних наук, головний науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України

Тетяна Анатоліївна Бевз – доктор історичних наук, головний науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України

В'ячеслав Дмитрович Яремчук – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса

Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. –
К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 364 с.
ISBN 978-966-02-7040-4

У збірник увійшли наукові дослідження учасників міжнародної науково-практичної конференції «Парламентські вибори 2012 року в Україні», в яких проаналізовано найактуальніші питання парламентської виборчої кампанії 2012 р. Зокрема, розглянуто політичні і правові засади виборчого процесу в Україні, ідеологічні особливості виборів, маркери ідентифікації політичних партій, досліджено виборчі технології, які використовувалися як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Охарактеризовані наслідки і можливі сценарії розвитку політичних подій після парламентських виборів.

У збірнику представлені дослідження не тільки вітчизняних, а й американських, польських, російських науковців.

УДК 324 (477) «2012»
ББК66.042.1 (4 Укр.)

ISBN 978-966-02-7040-4

© Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України, автори, 2013

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Paul D'Anieri The 2012 Parliamentary Elections of and the distribution of Power in Ukraine.....	7
Wawrzyniec Konarski Political class and its delegitimation in the system of power at the example of Poland and Ukraine.....	18
Марія Кармазіна Fake-структури і mock-об'єкти у контексті виборів до Верховної Ради України 2012 р.	39
Henry E. Hale Ukraine's 2012 Parliamentary Elections and the Restoration of Patronal Presidentialism.....	48
Юрій Ключковський Дотримання європейських демократичних виборчих стандартів під час парламентських виборів 2012 р.: законодавчі гарантії і правозастосовна практика.....	60
Юрій Якименко Парламентські вибори–2012: вплив суспільних поділів, електоральної стратегії на перспективи розвитку партійної системи.....	69
Юрій Коргунюк Россия и Украина: сравнительный анализ структуры электоральных размежеваний	79
Юрій Шведа Політичні партії України: «виборчі партії» чи виборчі проекти.....	88

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ КАМΠΑНІЇ 2012 РОКУ

Анатолій Романюк Ідеологічні маркери програм та виборчих маніфестів парламентських партій України (за результатами парламентських виборів 2012 р.).....	94
Наталія Ротар Маркери ідентифікації у передвиборчому дискурсі парламентських партій України..	107
Маргарита Чабанна Ідеологічні засади ультраправих політичних партій: український контекст.....	132
Наталія Беліцер Електоральний успіх ВО «Свобода»: причини й очікування	152

В'ячеслав Яремчук Вибори–2012 і «лівий поворот» в Україні: складові невдачі.....	165
Максим Стрипко Роль соціальних мереж Інтернету у парламентській виборчій кампанії 2012 року в Україні.....	176

ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ КАМПАНІЇ 2012 РОКУ: ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Андрей Баранов Политические партии Украины на парламентских выборах 2012 г. в зеркале электоральных ожиданий общества.....	186
Олександр Висоцький Легітимаційні технології політичних сил в Україні та їх результативність у здобутті підтримки суспільства на парламентських виборах 2012 р.	194
Лариса Кочубей Використання фреймів у виборчій кампанії 2012 року в Україні.....	210
Valentyna Romanova Multi-Level Party Competition in Ukraine: the 2012 parliamentary elections vs the 2010 elections	223
Тетяна Бевз Особливості виборчих технологій Об'єднаної опозиції «Батьківщина» у парламентській кампанії 2012 р.	238
Юрій Остапець Участь політичних партій у парламентських виборах 2012 року: загальнонаціональний та регіональний вимір (на прикладі Закарпатської області)	266
Віталій Лебедюк Фінансова ефективність виборчої кампанії кандидатів-мажоритарників на парламентських виборах 2012 р. (на прикладі Рівненської області)	278
Пьотр Андрусечко Специфіка виборчої кампанії 2012 р. у Дніпропетровській області (з погляду міжнародних місій спостерігачів).....	290
Павло М'яло, Володимир Пашков Використання «брудних» виборчих технологій у Запорізькій області під час парламентських виборів 2012 року.....	300

РЕЗУЛЬТАТИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ І МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ

Олексій Валецький Загроза колапсу реформаторського потенціалу українських партій: підсумок парламентських виборів 2012 року	313
Юрій Мацієвський Політичні партії і політичний режим після виборів 2012 р.	322
Аліна Зуйковська Парламентські вибори 2012 р. в Україні у дзеркалі західних ЗМІ	340
Ігор Доцяк Парламентські вибори в Україні 2012 року: політико-економічний вимір	353
Відомості про авторів	361

ПОЛІТИЧНІ І ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Paul D'Anieri

THE 2012 PARLIAMENTARY ELECTIONS AND THE DISTRIBUTION OF POWER IN UKRAINE

The factors influenced the course of political processes in Ukraine are analyzed in the article. The author discussed the principles of distribution of power between the key political actors, and the sources of power legitimacy in Ukraine.

Key words: *distribution of power, elections, regime, legitimacy, political leaders, government, opposition.*

Пол Д'Анієрі. Парламентські вибори 2012 р. і баланс влади в Україні. *Стаття присвячена аналізу факторів, що визначають перебіг політичних процесів в Україні. Автор розглядає принципи розподілу влади між ключовими політичними акторами, виявляє джерела легітимності влади в Україні.*

Ключові слова: *розподіл влади, вибори, режим, легітимність, політичні лідери, уряд, опозиція.*

INTRODUCTION

Writing in December 2012, Anders Aslund asserted that the government of Viktor Yanukovych had become weaker (Aslund 2012). Aslund focused on the composition of the newly named Cabinet of Ministers, which, he said, represented only two oligarchic clans, those of the Yanukovych family and of Rinat Akhmetov. Aslund's argument was that the basis of Yanukovych's clan support was shrinking.

The opposite conclusion is also possible: perhaps Yanukovych had *strengthened* his grip on power by putting more of his loyalists in key positions. This interpretation would fit the typical mode of analysis in which the goal of a leader was to maximize his or her control over the government.

These two interpretations lead us to a basic question about control and stability at the top of the Ukrainian political system. Is control maximized by having a small number of close allies and

dependents in key positions or by having as broad a coalition as possible? Is stability facilitated by a narrow group of loyalists or by a broad base of support? Do leaders face a tradeoff between building their control *over* the government and maintaining support *for* the government?

This discussion points to the need to examine the distribution of power within the ruling group as well as the distribution of power between the ruling group and the opposition. The 2012 parliamentary election shaped the power relations between the Party of Regions and the opposition and within each group. This paper focuses on relationship within the Yanukovich government and between that group and the opposition. The outcome of the election consolidated the power of the Party of Regions and its allies in the parliament. At the same time, however, it clarified how limited the party's base of support is in Ukrainian society. This raises serious concerns about Regions' ability to hold power going forward.

The elections paradoxically demonstrated the strength and the weakness of the Party of regions. While the ability of the party to retain political control does not appear to be in question in the short term, the legitimacy of that rule does appear to be in question. Therefore a central question going forward is where the government's legitimacy will come from. If elections do not provide it, effective governance will have to do it, but that is difficult to achieve in Ukraine's current conditions and with Yanukovich's approach to governance. Looking forward, it appears that with electoral and performative sources of legitimacy lacking, the government will have to rely more on autocracy than legitimacy to retain power and authority.

The Effects of the Parliamentary Election

The Concentration of Power in the Parliament

The 2012 elections had contradictory effects for the Party of Regions. In terms of seats, regions increased its total by 12 while it coalition partner, the Communist Party of Ukraine, increased its representation by 5 seats. Together, Regions and the CPU controlled, after the election, 240 votes in the parliament. The Regions faction included 31 independents as well as the 187 party members. With only 225 needed for a majority, the coalition had clear control, and region clearly dominated the coalition. It became clear to any doubters that the party could do what was necessary to win the election and that it would

be the dominant force in Ukrainian politics for the period leading up to the next presidential election in 2015. This was important both for domestic politics, where further measures were taken to consolidate the power of the party, and in international affairs, where the European Union and other actors had to recognize that, for the foreseeable future, they would have to deal with a Regions government in Kyiv.

The new law on referenda is one concrete manifestation of Yanukovich's increased power. Passage of this law appears to be a prelude to an effort to rewrite the constitution to augment the power of the presidency. Observers have speculated about potential changes to the Constitution, including having the president elected by the Parliament. It might be easier simply to remove the two-term limit. Which option Yanukovich pursues will be a sign about which group of people he fears most—other elites or the public—and which he feels he can manipulate.

This clear control of parliament is a relatively new development for Ukraine. For much of Ukraine's history, Parliament was rendered ineffective by the absence of a majority. For many years, the absence of a majority led to gridlock in the parliament, and this gridlock enhanced the power of the president (D'Anieri 2007). Since 2010, the Party of Regions has controlled a clear majority. That will clearly continue in the current parliament. Because the Party of Regions controls both the presidency and the parliament, the parliament cannot be expected to be a check on presidential power. On the other hand, there is no obstacle to the Party of Regions advancing a program, passing it, and implementing it. Thus Ukraine now has the unity of government, the absence of which was lamented by commentators and politicians in the 1990s. While this increases the potential for abuse of power, it also raises the level of accountability. No one other than the Party of Regions can get the credit or blame for what happens in the country from 2010 onwards.

Regions' Limited Popularity

Paradoxically, the election also demonstrated the limited popularity of the Party of Regions. The party's share of the popular vote in the proportional representation section of the ballot decreased by over 4 percent. The party overcame this poor showing by performing much more effectively in the single member districts (A new mixed election law, similar to that used in 1998 and 2002 had been adopted). The Party of Regions was much more successful in the single member districts

due to the concentration of its voter base as well as the application of "administrative resources," which have disproportionate effects in single member districts (D'Anieri 2007, 201).

Thus, while the Party of Regions demonstrated its ability to win elections, it also demonstrated its limited appeal and its inability to win fairly. The OSCE and PACE observers noted numerous irregularities before and during the elections, and during the vote counting that resulted in the "lack of a level playing field" (OSCE 2013, 1). The act that attracted the most criticism was the jailing of opposition leader Yuliya Tymoshenko, whose arrest and prosecution was widely viewed as politically driven.

The surprisingly strong showings of the UDAR party of Vitaly Klitschko and of the far-right Svoboda Party were both good and bad news for the Party of Regions. On one hand, these parties won votes that otherwise would likely have been won by Batkivshchina, thus depriving Regions' arch-enemy of a possible first place finish. Moreover, the strength of Svoboda, with its fascistic and anti-Semitic elements (Herszenhorn 2012), tainted the right-wing vote and played into narratives about extremism in western Ukraine. Indeed, the strength of Svoboda was seen as so favorable for Regions that many speculated that Svoboda was supported by Regions.

The results signal that Regions and Yanukovich cannot count on an easy victory in the 2015 presidential election, even with Yuliya Tymoshenko in prison. Regions and the CPU together polled approximately 44 percent in the PR portion of the ballot. Batkivshchina and UDAR together polled roughly 40 percent, while Svoboda won an additional 10 percent (Central Election Commission of Ukraine, 2012). One cannot easily translate these results into a presidential election two years from now, but it is clear that Yanukovich cannot count on winning a free and fair election.

The relationship between the opposition parties is of fundamental importance for the future. Historically, Ukraine's pro-democracy, pro-western, and nationalist parties have tended to fragment rather than to join forces. In Ukraine's first decade of independence, the most notably example was Rukh, which split repeatedly. When the opposition finally united in 2004, it was able to take power in the Orange Revolution. But the split of the Orange coalition in 2005-10 facilitated Regions' return to power.

The Consolidation of Power in the Executive Branch

Following the election, a new Prime Minister and cabinet were named in December. As Aslund points out, the new cabinet represents a narrowing of the circle of control. In fact, this continues a process that had been underway between 2010 and 2012. Yanukovich moved steadily to ensure the loyalty of those who control the key ministries, and especially the security services.

There was also a much broader consolidation of economic and political power in the hands of Yanukovich loyalists. Oligarchs close to Yanukovich, notably Rinat Akhmetov, increased their holdings over many of key industries, in a process documented in detail by Viatcheslav Avioustskii. Thus, we see the circle directly around Yanukovich consolidating their power and control.

Do these developments represent a strengthening or weakening of Yanukovich's hold on power, as most have assumed, or a weakening, as Aslund asserts? It weakens Yanukovich's power in some respects but strengthens it in others. In contrast to Aslund, I contend that the ways in which it strengthens his power are more significant, but the weaknesses have important strategic implications for the future, and deserve more attention.

Any autocratic leader faces two related problems of control. One is to retain his or her preeminence within the ruling group. The other is to retain the group (in this case the Party of Regions) in power. At both levels, the ruler faces problems of how to distribute resources, power, and privilege.

On one hand, there is an incentive to gather as much power as closely to the leader as possible. This reaps the greatest monetary rewards for those closest to the president, and makes it least likely that key actors will defect in a crisis. One of the major lessons of the "colored revolutions," it seems, was that in key situations, the security forces did not want to fire on their own people. Some have asserted that Yanukovich advocated this in 2004. But in Georgia, Serbia, Ukraine and Egypt, the defection or neutrality of the security forces was essential to the toppling of autocrats. Therefore Yanukovich has sought to solidify his control over the Interior Ministry, SBU, and armed forces.

Moreover, control of economic resources is needed to support competition in elections. Much of the struggle over economic assets is about seizing wealth, not winning elections, but maintaining power is an important motivation. Broadly, the goal is to have as much of

Ukraine as possible economically or politically dependent upon people on whom Yanukovich believes are loyal to him.

Again, the lessons of 2004 are salient. The opposition movement was not based simply on people in the streets. The Orange movement was well-organized and well-funded, and much of that organization and funding came from oligarchs who at some time had previously been aligned with Kuchma. Moreover, several other key players remained neutral during the crisis. The goal is to ensure that they do not remain neutral in some future challenge.

For all of these reasons, the consolidation of power into a narrower circle of Yanukovich loyalists helps ensure that those who control crucial resources will not defect when it matters most. The people in control are more dependent on Yanukovich, have more to gain by him staying in power, and have more to lose should he lose power.

At the same time, Aslund's argument points to a dilemma for the autocratic leader, especially in a hybrid "electoral authoritarian" regime, as we see in Ukraine. Narrowing the circle of power both increases the dependence of key individuals but reduces the range of actors who have a stake in one's retaining power. The question, then, is do the individuals squeezed out have an increased incentive to see a revision of the division of spoils, or is there some way to retain their support even as their power and share of the spoils decreases?

Under what conditions will oligarchs choose to support the party of power, and under what conditions will they go into opposition, or at least become passive in their support? This is the question that Yanukovich needs to answer if he hopes to retain power indefinitely; it is the question his opponents need to answer if they hope to enlist defectors from his bloc, and it is the question scholars need to answer if we hope to better understand the dynamics of politics in Ukraine and similar countries.

China's recent transition of power provides an interesting comparison. After China selected a new leadership in late 2012, there was considerable analysis of the composition of the Politburo Standing Committee. The appointment of several people seen as belonging to various factions not connected to Xi Jinping was widely seen not as a sign of the breadth of his power, but as a sign of the weakness of his control. Similarly, under Soviet rule, the usual interpretation was that a

general secretary's strength was reflected not by the breadth of representation in the politburo, but by his ability to choose his closest loyalists. The same is true in more fully democratic systems with parliamentary systems: the power of a leader to appoint loyalists to key posts is reflective of the leader's power within the party and of the party's power within the legislature.

At the same time, there are instances when leaders choose to go beyond a "minimum winning coalition," to strengthen their hand by building a broader majority. The broader majority may mean that no single ally can undo the coalition by defecting, allowing the leader more room for maneuver.

In other words, if the positive incentive to supporting Yanukovich is shared with fewer favored supporters, how can others be given an incentive not to defect? Yanukovich's strategy appears to be clear. While limiting the positive incentives to joining his team, he appears to be increasing the negative incentives to defecting. But controlling economic and political resources more precisely, he can ensure that business people, politicians, and government workers have no other choice but than to support him. He can also move directly to punish those who are insufficiently supportive. In sum, consolidating his circle of power helps Yanukovich cement his control only if accompanied by an increasing reliance on coercion.

Options for the Oligarchs

What are options are open to those oligarchs, politicians, and business people who find themselves on the outside of the new distribution of spoils? They must decide whether they are better off staying on Yanukovich's team, even with a reduced share of spoils, or trying to forge an alternative power structure that would give them a larger share. To borrow a concept from the international politics literature, they have to choose between "balancing" and "bandwagoning." By "balancing" we mean that they try to limit the consolidation power of the leader by actively joining the opposition or by passively denying support to the ruling group. By "bandwagoning" we mean that they join with the dominant power to gain some portion of the spoils rather than going into opposition and getting nothing.

As the experience of Ukraine in 2002-2004 shows, elites can go from supporting the leader to opposition very quickly. Moreover, a rapid tipping can take place in which the opposition and the dominant

power switch places with another very quickly, leading opportunistic actors to change sides so that they are allied with whomever is in power. Thus some elites in Ukraine in 2004/5 quickly abandoned Kuchma and Yanukovych and supported the Orange forces. After the 2010 election, many actors then reversed course and allied with the party of Regions.

The potential danger in Yanukovych's strategy is that too many influential actors in Ukraine will begin to perceive an interest in someone else coming to power. Presumably, it was a fear of what Yanukovych might do that led many oligarchs to support the orange forces in 2004. To succeed, Yanukovych has to convince those that have been shut out that they are still better off supporting him. This requires convincing them that he will indeed remain in power, and that those who support him will do better than those who do not. It appears that as a result of the 2012 parliamentary election, Yanukovych has strengthened his ability to reward his supporters and punish his enemies, thus solidifying his hold on power.

What Source of Legitimacy for the Yanukovych Government?

However, it is difficult to sustain authority solely on the basis of coercion. Authority stems not from power, but from legitimacy. The overwhelming impression left by the election was that Regions' hold on power relies as much on an unfair election as on the party's popularity. It also reinforced the belief that Yuliya Tymoshenko's *Batkivshchina* would likely have triumphed had she not been imprisoned. In that sense, the 2012 parliamentary election was a huge step backward from the 2010 presidential election, for the Party of Regions, in which Yanukovych had defeated Tymoshenko in a head-to-head vote that was widely seen as free and fair.

For Yanukovych to retain power via elections, even unfair elections, he needs some source of legitimacy. Max Weber examined how political authority comes to be accepted as legitimate, and this is crucial question for Yanukovych (Diggins 1996, 79). How can he get his rule to be accepted as legitimate? In his study of Khrushchev and Brezhnev, George Breslauer (1982) asked a similar question: how does one move from having power to having authority? In other words, how can Yanukovych get at many people and elites to support his rule apart from positive and negative material incentives? In a democracy, legitimacy comes from the election process, and that remains an

important source of Yanukovych's legitimacy: he won a free and fair election in 2010. He will face another election in 2015. He clearly intends to win, but whether he can do so freely and fairly is another matter. To the extent that elections are widely perceived as unfair or rigged, they are less effective at contributing legitimacy.

Several other traditional sources of legitimacy are of limited availability to Yanukovych. Vladimir Putin, for example has relied heavily on nationalism (and anti-Americanism) to bolster his rule. By standing up the US and the west after a decade in which Russians felt ignored and disrespected, Putin helped restore Russian pride, and he continues to use arguments with the US to cultivate the notion that Russia is strong, proud, and independent.

That strategy is less available to Yanukovych because nationalism in Ukraine is a force for division rather than unity. It may be that by casting himself as the defender of Ukraine's east against extreme nationalism, Yanukovych can maintain considerable support in that part of the country. But he does so at the expense of support in the central and western parts of the country. Building up Svoboda as a visible political force helps to maintain the notion that there is an extremist nationalism that needs to be combatted. But nationalism will not build the kind of unity in Ukraine that it has in Russia.

This leaves performance as a means to building legitimacy. If Yanukovych can run the country effectively, he is likely gain some measure of legitimacy. Moreover, running the country effectively would increase Yanukovych's popularity, thus making it easier to win a free and fair election. The central issue of performance for Ukraine's government is the economy, and that has been true since 1991. A thorough analysis of Ukraine's economic prospects is beyond the scope of this paper, but it will be difficult for Yanukovych to base his claim to legitimacy on his stewardship of the economy, for three broad reasons.

First, Ukraine's social spending is unsustainable (Razumkov Center 2013, 24-5). The budget deficit for 2013 is predicted to be 5.5 percent of GDP, making it difficult to expand further. Second, Ukraine has a significant debt problem, with repayments in 2013 equal to 35 percent of reserves. A significant current account deficit will further undermine Ukraine's debt position. The short term solution to these issues is to reestablish cooperation with the IMF, which seems unlikely at the present time. At a minimum, the Yanukovych administration will

find it difficult to build popular support simply by spending more. At a maximum, a serious economic crisis could emerge. Third, the kind of measures that would likely lead to economic growth—namely major economic reform— are antithetical to the interests of the ruling group. For example, building a transparent and market-based energy sector would remove the opportunity to reap huge rents. This rent-seeking ability has been the biggest prize in Ukrainian politics.

Yanukovich's economic options are far more limited than those of Vladimir Putin in Russia. In Russia, an economy based on natural resource extraction provided sufficient wealth both to cement the loyalty of the elite and to spend on social programs. A global boom in commodity prices that coincided with Putin's rise facilitated that strategy. Even in Russia, the strategy is under strain as natural gas prices fall due to increase in the global supply. To summarize, Ukraine is likely in for a difficult time economically, and because Yanukovich is in complete control, he will have responsibility for what happens.

Outlook and Conclusions

President Yanukovich and the Party of Regions appear to have consolidated their grip on political and economic power in Ukraine. Yanukovich's circle of power has narrowed, and his grip on the key institutions has strengthened. These institutions—the major sources of wealth and of coercion— will likely enable him to prevent challenges from those oligarchs who have seen their roles diminish. In contrast to the broad, loose circle of allies that supported Kuchma, Yanukovich, and the Party of Regions in 2004; a narrower more dependent group of allies has been the model in the successful autocracies throughout the post-Soviet region.

Three central conclusions emerge from this analysis. First, because Yanukovich cannot reliably legitimate his rule through nationalism or elections, a great deal depends on performance and on his stewardship of the economy in particular. Unless he can bring economic growth to Ukraine, his rule will have to depend on the ability directly to manipulate the positive and negative incentives of other actors—coercion—rather than on legitimacy.. In other words, he will have to rely on authoritarianism. Yanukovich and the Party of Regions now control the presidency and the parliament. This is what they wanted, but

it now leaves them wholly responsible for the fate of the country in a situation in which it will be extremely difficult to succeed in the eyes of the public.

Second, because Yanukovych cannot rely on popular support, he will use more autocratic means to retain power. His strategy since the election shows that he intends to rely on narrow, deeply loyal base of support, rather than broader but more shallow coalition. This will leave some powerful actors aggrieved.

Third, the key question for those who oppose Yanukovych is whether they can build a coalition that can defeat Yanukovych. As Aslund's argument implies, Yanukovych's decision to consolidate his base of power may leave several other actors potentially willing to join the opposition. However, there are major obstacles to a consolidation of the opposition, and Yanukovych will likely work to exploit these.

For all of these reasons, it is crucial to understand the distribution of power in Ukraine. The distribution of power will influence the political calculus of all the major actors. This is especially true in a situation that is increasingly "winner take all." The cost of being on the losing side is increasing, as Yulia Tymoshenko and Yuriy Lutsenko are finding out. However, we should not focus only on the distribution of power between the Yanukovych government and the opposition. The distribution of power *within* Yanukovych's group will be equally important. Indeed, major change in Ukraine is as likely to result from conflict within that group as from conflict between that group and its adversaries.

---

1. Aslund, Anders. 2012. "Ukraine's New Government Sign of Increasing Yanukovych Weakness." Kyiv Post. December 25. <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/ukraines-new-government-sign-of-increasing-yanukovych-weakness-2-318134.html>

2. Avioutskii, Viatcheslav. 2012. "Post-Orange Reconfiguration of the Ukrainian Business-Clans," paper presented at the Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities, New York, 2012.

3. Breslauer, George. 1982. *Khrushchev and Brezhnev as Leaders: Building Authority in Soviet Politics*. London. Hyman and Unwin.

4. D'Anieri, Paul. 2007. *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.

5. Diggins, John Patrick. 1996. Max Weber: Politics and the Spirit of Tragedy. New York. Basic Books.

6. Central Election Commission of Ukraine 2012. at <http://ww.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp300?PT001F01=900>

7. Herszenhorn, David. 2012. "Ukraine's Ultrationalists Show Surprising Strength at Polls." New York Times. November 8. At <http://www.nytimes.com/2012/11/09/world/europe/ukraines-ultranationalists-do-well-in-elections.html?pagewanted=all>

8. OSCE. 2013. Ukraine: Parliamentary Elections October 28 2012. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. <http://www.osce.org/odihr/elections/98578>

9. Razumkov Center. 2013. "Ukraine-2013: In Between Elections and Options" Kyiv. Razumkov Center.

Wawrzyniec Konarski

POLITICAL CLASS AND ITS DELEGITIMISATION IN THE SYSTEM OF POWER AT THE EXAMPLE OF POLAND AND UKRAINE

Wawrzyniec Konarski. Political class and its delegitimation in the system of power at the example of Poland and Ukraine. Poland and Ukraine are in this article two points of reference, though to a different degree, for the phenomenon of delegitimation of the political class in the system of power. Of course this phenomenon also occurs in other countries. Poland and Ukraine have much in common as regards the features characteristic of the broadly understood politics, or, in other words, the political habits. Interestingly, the similarities between these two countries occur regardless of their place in the international community. The analysis conducted below may become a starting point for diagnosing similar phenomena in other countries. I would like to stress that, as a political scientist analysing politics and those who perform it, I use three basic criteria when evaluating them: my own knowledge, experience in making analyses and ... common sense based on intuition.

Key words: *Political class, political rentierism, obsession of reelection, pollocracy, cartel/clientelistic party, doctrinairian party.*

Вавжинець Конарські. Політичний клас і його делегітимація у системі влади на прикладі Польщі і України. У статті порівнюються прояви феномену делегітимації політичного класу в системах влади у Польщі й Україні – країн, які мають багато спільного у розумінні політики і політичних звичаїв. Цікаво, що спільні риси між цими двома країнами проявляються незалежно від того місця, які займають країни у світовій спільноті. Аналіз, що подається нижче, може стати відправною точкою для діагностики подібних явищ в інших країнах. Я хотів би підкреслити, що, як політолог, який досліджує політику, а також для тих, хто здійснює її, я користуюся трьома базовими критеріями аналізу: мої власні знання, досвід в аналізі та...інтуїтивне мислення.

Ключові слова: *політичний клас, політичний рентиєризм, одержимість перевиборами, полократія, картельні/клієнтелітські партії, доктринальні партії.*

Poland and Ukraine are in this article two points of reference, though to a different degree, for the phenomenon of *delegitimation of the political class* in the system of power. Of course this phenomenon also occurs in other countries. Poland and Ukraine have much in common as regards the features characteristic of the broadly understood politics, or, in other words, the political habits. Interestingly, the similarities between these two countries occur regardless of their place in the international community. The analysis conducted below may become a starting point for diagnosing similar phenomena in other countries. I would like to stress that, as a political scientist analysing politics and those who perform it, I use three basic criteria when evaluating them: my own knowledge, experience in making analyses and ... common sense based on intuition.

1. Introduction to main terms and theses

There are generally two perceptions of *political class* as a separate notion: positive and negative one. The first option refers to a group of politicians who are to a great extent: a/ an emanation of their electorate and keep responsibility for creating models legitimating them as rulers or b/ opposition in the eyes of the society. However as political

practice shows such a belief may alienate a large majority of the political class in some states. Hence the next, a negative perception appears as well. It refers to a group combining both above categories, which is distinguished only according to the stratification principle and not as a group of *people with class*, i.e., the ones verified by a positive social response. This negative opinion is an outcome of a prolonged observation of behaviour and statements made by the people involved in political activeness in Poland and Ukraine either.

In many cases contemporary politicians are rather loftily called the political class, and their behaviour is characterised with a Byzantine attitude to politics. Consequently the issue of leadership becomes a vital one for contemporary societies, states and transnational organizations. These latter tendencies have been strongly underlined more than ten years ago, in February 2003 by the former president of Germany, Richard von Weizsäcker. In the article published by the German journal «Die Zeit» he used the expression of the *rule of political mediocrity* [1]. In fact, societies create party politicians guided by their own interests, and not politicians dealing with ideas, having the sense of their mission and willing to be submitted to the judgments of the public opinion.

Thus such badly run politics is noticeable in manifold contemporary democratic systems and has several negative characteristic features. They are very common in general, but their presence has had a particularly negative impact in Central Europe or rather Central-Eastern Europe, including Poland and Ukraine as interesting cases. The especially harmful phenomena also strengthening the processes of the system of power's delegitimation are in my opinion the following: the *political rentierism*, i.e., the profit-oriented, mercantile approach to politics, the *pollocracy*, i.e., power of polls, and the *re-election obsession*, which is the outcome of the two former phenomena. As a consequence two types of political parties deserve to be mentioned: a *cartel party*, i.e., one directed at gaining profits from the state resources, governing one in particular and a *doctrinarian party*, mainly in opposition. In fact the term *clientelistic party* seems to be more relevant to the Ukrainian political realities than just a party-cartel. There is also a need for re-formulating the Left-Right division as a result of the latter dichotomy in Poland and Ukraine as well. The rhetoric used by those parties significantly hinders the political dialogue, strengthening at the

same time the above-mentioned *oligarchic* but also *tribalistic* image of modern politics in both states.

The above-presented phenomena help considerably to strengthen the socio-political consequences, which do not create the positive image of the state. The consequences may be presented in the form of a continuum consisting of several stages. First the *anomy* and *alienation* appear. They signal the occurrence of the *passive socio-political contestation* process with respect to the political elites – both the ruling one and the opposition – as it has been said already. The statistical proof of the occurrence of this process is the high level of electoral absenteeism, constant and statistically verified, which for a long time has held a bitter record in Poland if to compare with other European states [2]. The next stage is the *active socio-political contestation*, i.e., some form of the revolt of the masses against the elites – to quote José Ortega y Gasset [3]. Its extreme expression would be, obviously, a revolution directed at overthrowing the existing system of power. However, a more realistic manifestation of such a revolt, but one consciously using the democratic mechanisms, is *populism*, which is definitely a phenomenon of anti-elitist nature. The 2005 *Orange Revolution* in Ukraine is frequently quoted as an example, however presumably the notion *revolution* is exaggerated here. It would be rather proper to call it an *active sort of civic disobedience* towards then ruling elite and not a revolution itself.

The Polish experiences with populism, associated with the government shared by the Law and Justice Party (Prawo i Sprawiedliwość), Self-Defence (Samoobrona), and the League of Polish Families (Liga Polskich Rodzin) from 2006-2007 do not mean that it has reached its apogee [4]. Indeed, the two latter mentioned parties practically do not exist today, but the Law and Justice Party is still the main opposition party. The persistence of these negative features in the image of politics may give a new lease of life to populism both during elections and after them. A foretaste of this may be given by the movement in defence of the employees' rights in Poland, i.e., so called Platform of the Indignant (Platforma Oburzonych) who shape their image by using social and right-wing rhetoric at the same time [5]. This phenomenon suggests analogies with the movements of civic disobedience known in various forms both from Europe and other continents in the recent several ten years. The

spiritus movens of this movement is the trade union Solidarity and its current (spring 2013) leader, Piotr Duda. In turn, the Palikot's Movement (Ruch Palikota), the fourth power in the Polish Sejm in the last parliamentary elections of autumn 2011, is an example of populism using left-wing rhetoric with respect to the outlook upon life and liberal one with respect to economy [6]. In turn, in the Ukrainian Verkhovna Rada there are two parties in which it is possible to distinguish the elements of populism. Populism based on stressing the socio-leftist rhetoric can be found in the programme of the Communist Party of Ukraine (Комуністична партія України) and that derived from ethnic exclusivism shapes the image of the All-Ukrainian Union "Svoboda" (Всеукраїнське об'єднання «Свобода») [7].

2. A contribution to the interpretation of *politics* in the system of liberal democracy. Selected historical paradoxes of Polish and Ukrainian politics

The term *politics* has inspired numerous definitions and interpretations for centuries. From the perspective of Western experiences the broader context for its understanding is formed by the system of liberal democracy. This system was unsuccessfully practised in the pre-war Poland, especially in 1922-1926, which resulted in a considerable fragmentation of the party system [8], and in Ukraine it was nominally adopted after the fall of the Soviet Union. This liberal context can be clearly seen in Bernard Crick's reflections about politics. He believes that politics is a *complex activity* [9], which requires that people act as free subjects [10].

Due to his perception politics should be defined as an activity which enables to reconcile the interests of various social groups living at an area subject to one power, by granting them the access to the power proportionally to their importance for survival and well-being of the whole community [11]. By defining politics as a *mode of divided societies' governance without a redundant violence* [12] he refers it first and foremost to the political systems which tolerate the opposition. He also suggests that it should be interpreted in such a way that it would fit mainly the system of government typical of the liberal democracy. This view is usually well exemplified in practice, however, it also narrows down the historically verified meaning of the above mentioned term politics. The history of mankind has shown very clearly that politics in

the form of war is also politics *in extenso*; this claim was made a long time ago by Carl P.G. von Clausewitz [13]. Another important reason for getting involved in politics was to fulfil own goals both by political and military means, with the possibility of changing the allies. This naturally brings to mind the rule formulated by sir Henry John Temple, better known worldwide as lord Palmerston, the British Prime Minister in the 1850s and in the 1860s, about *the changing allies but permanent interests* of Great Britain [14]. Regardless of its Machiavellian stance the rule became a model for effective dealing with politics.

In this context I have to say that the policy of the Commonwealth of both Nations, namely the joint Polish-Lithuanian State, also known as the first Polish Commonwealth, stands in direct opposition to this. This policy, especially starting from the 17th century, led to the ultimate catastrophe in the form of the first (1772) and then the consecutive partitions (1793 and 1795). For in that period the ruling elites of the above Commonwealth gradually lost their understanding of the notion of the *national interest*. This loss is illustrated by the principle, which they adopted, of *having changing interests and two, in fact permanent allies*, which was the reverse of the rule later on formulated by Palmerston. It was manifested by the Commonwealth's policy towards the Habsburg Empire and Vatican perceived as the main foreign partners and allies for the Commonwealth. It was often implemented not only contrary to the geopolitical reasons but also against common sense.

As regards the Habsburgs, these were the two political marriages of the King of Poland, Zygmunt August, with the princesses coming from that dynasty. At least twice in the 17th century, the Habsburg monarchy was also saved from disaster by the military interventions (however on a different mode and scale) with the Polish-Lithuanian state's participation: at the beginning of the Thirty Years' War in 1618-1620 and later on in 1683 thanks to the victory over Turks in the Battle of Vienna [15].

The last mentioned battle broke the Polish-French alliance, which had been considered as promising. The memory of the Commonwealth's help in defeating the Turks did not hinder Empress Mary Theresa Habsburg from signing a treaty sanctioning the first partition of the Polish-Lithuanian state in 1772. Her unquestionable fondness for it was less important than the prospective profits to be gained from the collaboration with Prussia and Russia. The principle *Polonia semper*

fidelis, which even today has many advocates in Poland, meant treating the Vatican's interests as more important than those of the Polish-Lithuanian State, both in their foreign and internal aspect. The former was manifested by the ill-conceived and politically irresponsible actions of the Legate, Giuliano Cesarini, which resulted in breaking the peace with Turkey by the Polish and Hungarian king, Władysław. Because of his defeat on November 10, 1444, in the battle against the Turks near Varna during which he was killed, he was later on called Władysław of Varna [16]. An example of the latter one are the activities of the Papal Nunzio, Giovanni Commendone aimed at undermining King Zygmunt August's attempts at creating the Polish National Church [17]. In this author's opinion, in today's perspective, the way of dealing with both spheres of, especially foreign, politics: nuptial and military, which led to weakening then state, have to be strongly undermined. In the long run the absurdity of such a policy has no rational explanation, but it is justified by the habits in the political thinking manifested by the then Polish elites of various orientations. Also today the ability of the main part of the Polish political elite to draw conclusions from historical events seems to be sometimes lacking.

Ukraine's historical experiences are of interest to me firstly in the context of this country being part of the first Polish Commonwealth, but without having the right to obtain the status of the third, equal member of that state, and then of its getting under the influence of Russia. At that background there appears a paradox, for obvious reasons differently treated by the Poles and the Ukrainians. The point of reference is Bohdan Chmielnicki, revered in Ukraine as the inspirer and executor of its partial secession from the Polish-Lithuanian state. This outcome of the Cossack-Russian agreement of Pereyaslav of 1654 has inspired an exchange of diverse arguments among the Polish, Russian, and Ukrainian historians [18]. However, it is a fact that as a result of Chmielnicki's policy the lands on the left bank of the Dnieper River and of Zaporizhia proper became dependent on the Tsarist Russia. I am far from approving the first Polish Commonwealth's disastrous policy in the 17th century, which led to its dramatic conflict with the Zaporizhian Cossacks. It is beyond any doubt, however, that the latter's seeking Russian "protection" meant the end of the freedoms they had within the Polish-Lithuanian state and that this process was started by Chmielnicki

himself. Thus I have an impression that the Ukrainians see Poland in this context in a far more negative way than Russia. From the point of view of the Ukrainian experiences during the recent 350 years this may seem ungrounded.

3. Factors delegitimising members of the political class within the system of power. A gloss to the Polish and Ukrainian context

It is impossible to deny that one of the unquestionable advantages of the more than 25 year long economic-political-systemic transformation is the lack of institutional censorship. As a result an exchange of views about important matters concerning our country has become possible even if, unsurprisingly, the sides do not have equal impact on the society. Thus one cannot agree with the claims made especially by the Polish National-Catholic milieus that the freedom of speech is considerably limited in Poland. The situation is differently treated by the Ukrainian public opinion, a tragic symbol of which is the still unexplained murder of the journalist, Georgi Gongadze [19]. At the same time, a look at both countries suggests that the impact of the media debates, during which the participants reveal strong emotional reactions, is in fact only apparent and the debates themselves are treated by the criticised party and the politicians, merely like a specific safety valve. Many discussions about the need for increasing the role of ethics in business may be similarly assessed. The image of Poland as a law-abiding state has been so far created by passing a great number of bills and laws and not by implementing or respecting them by the members of the political class. In Ukraine the instrumental approach to law by the politicians is often criticised by the public opinion [20]. Despite that the infrequent postulates of raising the political and legal culture among the citizens of Poland and Ukraine bring no results whatsoever. This is mainly because of the poor quality of the political class and its unwillingness to correct its own behaviour.

The critical attitude of the public opinion to the political class has therefore its historical reasons. At the same time it reflects the specific features of politics which are typical not only of Poland or Ukraine, but occur in a broader context. *Summa summarum* it is the politicians' actions which have inspired the typology presented below.

3.1. Political rentierism

The period of transformation has shown that involvement in politics in the Central-East European countries and especially being a member of either of the houses of parliament has become profitable both in the literal and metaphorical meaning. The willingness to participate in politics combined with concrete financial benefits which can be derived from it resulted in a huge interest in this “way of life”. This produced a syndrome of *deprofessionalisation* among the people dealing with politics. A large part of the members of parliament do not possess either the knowledge or experience necessary for the job of a representative of the people. Their presence in either of the chambers of the Polish parliament is thus a result of the current suffrage law, which is subject to an increasing criticism, and which gives greater chances to candidates from party lists formed basing on the *oligarchic* and *tribalistic* models [21]. For that reason they may contain names of people who are *known for being known* [22], which does not translate into the necessary competence, especially in the field of economy and law, not to mention a sense of mission. The case of Ukraine shows, much stronger than in Poland, that the status of the member of the Verkhovna Rada offers a much better position in bargaining between the politicians and the economic and extra-economic groups of interest. This is why political activeness is interesting both for amateurs possessed by a self-realisation mania and for entrepreneurs wishing to test their skills in a new field. As a result in both countries the negative consequences of the links between politics and business are exacerbated [23].

It should not be, therefore, surprising that during the period of transformation there occurred numerous scandals during which it was revealed that politicians had controversial connections with businessmen. The penetrating media investigations resulted in creation of several catchphrases to name such practices: the Rywin affair [24], the gambling affair [25], or the tapes affair [26], and finally the most recent one, which began in the summer of 2012 and has company called Amber Gold at the background [27]. It is after these scandals had become public knowledge that the suspicions arose as to the scale of the connections between the politicians and the business world and it became apparent that politics may bring concrete financial profits for its participants. Such perception of politics often makes people dealing with it forget about the basic tasks of a politician. In the social

perception a politician's position becomes for him a launching ground both for gaining financial profits and creating a network of connections useful for increasing the former. In fact quite many politicians no longer focus on their mission as members of parliament or a local council, but only on enhancing their status as men of importance who shape the new laws. Such a plutocratic approach to politics, which is strengthened by its being treated as a land of financial opportunities used not in the public interest but the politician's own. This is the essence of the paradox in understanding politics, here termed *political rentierism*. As a result of that a large part of politicians, also in Poland and Ukraine, treat politics in a mercantile way or become *political rentiers* [28].

It should be borne in mind that the negative effects of the interrelations between business and politics are unavoidable. So neither Poland nor Ukraine are exceptional. The same problem is faced by the old democracies and they deal with it in different ways. Ideally politics should depend on business to a minimal degree but the inherent feature of an ideal is that it cannot be achieved. In order to improve the situation a set of new laws should be introduced which would create a belief that punishment is unavoidable and results in social disgrace if one acts in a way unfit for a public representative. There is no such belief either in Poland or in Ukraine. Naturally, law as such will not eliminate the ill effects of merging of these two spheres because humans are hedonistic and materialistic by nature. However, a political activity which is mainly aimed at realising an individual's business or even financial profits at the advantage of the public interest is a contradiction of terms. For that reason the individual should be aware of their moral responsibility towards the voters or, more broadly, the whole society. The negative models created in politics have become a specific *alibi* for others who act in the same way and has given them grounds to absolve themselves.

3.2. *Re-election obsession*

The next feature of modern politics is *re-election obsession*. It is tightly connected with the phenomenon of political rentierism described above. It is the voters' inertia that creates politicians who follow only self-interest but who hide it using various rhetorical devices. At the same time the need for fostering good practices in public life is often called for [29]. Thus the politicians undertake all kinds of activities which may lead to their re-election. They behave in controversial ways

and launch aggressive and often provocative verbal attacks on their political opponents. The ease with which cheap accusations are flung at private individuals and public figures or state institutions is a feature characteristic of the public dialogue in the period of the Polish transformation [30]. At the same time it is difficult to say whether someone who hurls invectives at the others treats this as a kind of game or just is not able to control their emotions. There is one more explanation why such behaviour is so common. The lack of clear legal procedures of reacting to opinions, which would not be considered as manifestations of freedom of speech in countries of high legal culture, may also result from the fact that the attacked members of the political class are aware that they themselves share the responsibility for the inefficiency of the legal system. These people are aware of this inefficiency and do not do much to change the situation. Thus it is possible to use invectives in public life without any punishment and it is a morally risky but often very useful political instrument of self-creation, which leads to re-election. Equally effective, although irritating for the public opinion, is the *servility* displayed by the members of parliament towards the leader of their political party. The opportunistic changes of opinions as a result of published results of opinion polls, which shall be discussed below, may be also classified in this group.

The majority of voters in Poland follow the tribalistic attitude, i.e., a strong and uncritical loyalty to their parties. The tribalistic effect is enhanced by the social apathy demonstrated by the above-mentioned high level of electoral absenteeism in Poland and slightly smaller in Ukraine. The high absenteeism may be explained by the disappointment of many social strata in the course and results of the process of the transformation. A substantial change in the preferences of the Polish electorate may occur if this large but inactive group were persuaded to take part in the elections. The politicians themselves are not really interested in taking actions which may break the electoral lethargy. So far the rivalry between the parties shows that they mainly fight to persuade those who generally take part in the elections. As a result there are more and more mediocre people who find their niches in politics and, because of the voters' lethargy, get better chances for re-election. Simultaneously these 'politicians' are not interested in taking actions considered as useful and effective by the public opinion.

3.3. *Pollocracy*

The frequent publication of the opinion poll results helps to create a socially important but also irritating paradox. It may be expressed by a claim that the increased frequency of opinion polls makes them mislead rather than inform [31]. What is more, they are conducted by public opinion research centres of varying credibility, unknown methodologies, and the methods of selecting the respondents which they use are often questionable. Already in autumn 2007 I expressed my scepticism about the frequency and results of opinion polls in Poland [32]. I have been for a long time of the opinion that the more frequent publication of opinion poll results immediately before and during the election campaign may be considered as a form of pre-election manipulation [33]. As a result the voters doubt their earlier preferences and change them so as to choose a "lesser evil", hence *the bandwagon effect* [34]. It thus becomes justified to believe that in creating their image, parties depend to a large extent on the opinion poll results. Thus the phenomenon of *pollocracy* – appearing also as *surveycracy* - becomes well fixed [35]. This notion may be defined clearly as excessive subordination by politicians of their activities to the results of current public opinion polls at the expense of earlier formulated promises.

Its considerable influence may be limited by a ban on presenting opinion poll results a month (or perhaps two or three) before the election day. As a result the voters would have a chance to reflect on their own views and analyse what the parties offer basing on their own preferences instead of yielding to the opinion poll results. Such postulates are, understandably, criticised by the opinion poll centres. They may also create discord among the experts in social sciences.

3.4. *A cartel/clientelistic party and a doctrinarian party. Selected consequences of this dichotomy*

One of the main difficulties in creating constructive forms of a political dialogue between the ruling party and the opposition is caused by the opposing images of the largest political parties. They depend on whether a party is in power or an opposition party.

In Polish conditions the Civic Platform (Platforma Obywatelska), currently ruling party has changed considerably since the parliamentary elections of 2007. It resigned from any ideological foundations and focused on seeking profits, often understood literally, in politics.

It managed to effectively hide the latter feature by using in the media rhetorical devices which made their arguments seem rational. The main aim of this party is to maintain control over the broadly understood resources of the state, i.e., in the sphere of the media, economy, or local power, and derive concrete profits from that. This makes it a so-called **cartel party**, to follow the term suggested by Peter Mair and Richard Katz. The main features of this type of party are "(...) convergence of the structures of the state and the party and formation of a complex of parties which jointly draw from the resources of the state" [36]. The verbal ideological argumentation begins to lose importance which is, in turn, gained by respective segments of the parties and their parliamentary fractions. As a result the power struggle within the elite of the party conducted by the leaders of its internal sub-factions becomes the most important. The existence of this struggle is often denounced in the media by the main leader of such a party. Due to the adopted ways and duration of its staying power the Civic Platform is a model of such a party in the Polish reality. Undeniably, also the Polish People's Party of peasant origins, which co-governs with the Civic Platform has a similar character. I understand the term *drawing from the resources of the state* both literally and negatively. One good example is the criticised in the media practice of giving positions in the boards of directors of joint stock companies with state treasury shares to people of questionable competence but recommended by the ruling party. In such cases, by searching for the beneficiaries of such nominations, the cartel party confirms its oligarchic and tribalistic nature. As far as the internal fractions are concerned, the role of Cezary Grabarczyk, the leader of the Civic Platform sub-faction called the "Cooperative" was particularly significant. Even though he was often given negative opinions as a minister of infrastructure (until 2011), due to the importance of his sub-faction he managed to retain his post for a long time. It is also believed that Grzegorz Schetyna is another leader of his own sub-faction [37]. Since 2012 such opinion is also held about Jarosław Gowin [38], however his political strength will be examined after his dismissal from the post of minister of justice on April 29, 2013 [39]. The Civic Platform activists, especially Prime Minister Donald Tusk often call for common sense approach to politics. Their statements hardly refer to the originally conservative in the outlook upon life and liberal in economics principles of the party. Today the stress is put on shaping the party's image here and now. Its activists often stress how competent their party

is in running the country at present and how well prepared it is to deal with the future challenges [40]. Unlike the Civic Platform spokesmen, the representatives of the Law and Justice Party, run by Jarosław Kaczyński, and he himself consistently and intentionally stress such values as the right-wing understanding of patriotism, national sovereignty or historical policy [41]. This gives this party the image of a *doctrinarian party*, i.e., one which cannot find a way to neutralise the image of the Tusk's party, which is positively received by the majority of the Poles.

The observation of Civic Platform during its stay in power reveals that it differs considerably from the Kaczyński's party not only with respect to its rhetoric. Also the style of party leadership is important [42]. Both are oligarchic and leader-dominated parties, yet in the case of the Civic Platform, also owing to the greater kindness of the media offered to it, the public opinion did not see that for a long time. The political leaders of the Law and Justice party, like those of the Self-Defense and the League of Polish Families, are openly authoritarian, which is often stressed by the media. As a leader, Donald Tusk also presents authoritarian features. In contrast to the "tough" rhetoric used by Jarosław Kaczyński, Tusk's rhetoric focuses on the leader's "care and common sense". However, the fact remains that Tusk as a leader is just as ruthless in his rule as Kaczyński. This is Donald Tusk's strength as well as his weakness because he is the main factor that holds his party together. Yet only he has the ability to make the public opinion approve of his image and his decisions. None of his close collaborators is equally effective [43].

Basing on their images, the two largest political parties in Poland may be defined as *cartel-like* and *doctrinarian*. According to some of the Ukrainian researchers this dichotomy must be modified for Ukraine. Instead of the cartel party there is rather a *clientelistic party*, the model of which is the Party of Regions (Партія регіонів) [44]. However, I do not believe that this interpretation is contradictory to my views. A cartel party ensures itself electoral clientele especially among the people interested in the mercantile approach to the resources offered by the state. The criterion of referring to values derived from a concrete and long-lasting political tradition allows easily to identify the Ukrainian doctrinarian party. It is the above mentioned All-Ukrainian Union "Svoboda", which refers to the ethnically exclusive, integral Ukrainian nationalism [45].

This dichotomy of party images influences the way in which the distinction between the left and right wing orientations is made. The distinction is easy to make as regards the origins. Such aspects as the overgrowth of the welfare state, stressing the rights of the employees with simultaneous disciplining of the employers, separation of the Church from the state create the general image of the left as seen from the point of view of the traditional values. The right-wing parties were characterised by: approval or even apology of the free market, supporting the individualist approach to the economy and social life, and limiting the influence of the state on the citizens' lives. However, these differences between the right and left wing are getting more and more blurred. This results, i.a., from the fact that states have become huge bureaucratic-oligarchic juggernauts using persuasive liberal-democratic rhetoric to mask their true intentions towards the society, especially those aimed at expanding the power to control. The increased amount of taxes accompanied by maintaining numerous privileges for the members of the political class make also the people with right wing or centre-right wing opinions demand that the state fulfils its functions in a more responsible and comprehensive way. It should be also remembered that the state in its modern form is more and more dependent on the organised structures of the large corporations, especially those from the sphere of banking and finance. Thus the claims with respect to the state become ideologically antagonised in their content. Simply speaking, the modern right wing camp does not necessarily criticise the extensive role of the state, which is more visible in its actions than its slogans. The left wing option, in turn, condemns the excessive dependence of the state on bureaucracy and the corporate order as it is known today.

One of the specific features of Poland is the overuse of the term centre-right. If we take into account the origins, the modern Polish centre-right is the Civic Platform. On the basis of the their statements it is also possible to determine as centre-right the Poland Comes First (*Polska Jest Najważniejsza*), the party created by the politicians who seceded from Jarosław Kaczyński's party [46]. Law and Justice Party is a national-Catholic party, which refers more often to Józef Piłsudski than to Roman Dmowski [47], the leader of Polish nationalism in the inter-war period. The left wing orientation in its image and organisation is still embodied by the Democratic Left Alliance (*Sojusz Lewicy*

Demokratycznej). There also exist scattered and rather insignificant left wing organisations which become active only during various anniversary events. It should be noted that those entrepreneurs who openly express their left wing views are connected with the Democratic Left Alliance. Undeniably, the Polish left wing is today too passive and unable to find a way to limit the influence of the broadly understood right wing. This is a curious situation: the left wing is not able to exploit the social fears of the economic and especially financial crisis in the European Union for its own benefit. At the same time it does not undertake any attempts at depriving the right wing of the monopoly to identify patriotism as an exclusively right-wing value [48]. This could be easily remedied by promoting such important left wing patriots as the iconic, radical priests: Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj, or Piotr Ściegienny [49], and Polish pre-war socialists: Ignacy Daszyński or Mieczysław Niedziałkowski [50]. The right wing Civic Platform and Law and Justice party share their origins from the trade union Solidarity as it was in 1980-1981. However, both parties are trying to appropriate this tradition, so their actions are utilitarian. Generally, the compromises between parties considered as right wing and left wing are today more evident in the sphere of economy than of the beliefs. On the other hand the dispute is conducted with the use of uncompromising rhetoric and this style is maintained to a large extent by Janusz Palikot's supporters. In fact, this group is ideologically eclectic and its leader's personal traits make it even libertarian. Stressing the need for freedom in social mores, the Palikot's Movement is close to the left wing, but its preference for medium-sized enterprises makes it different. The Movement did not originate from the left wing but it freely picks ideas from various ideological orientations, which makes its ideological image eclectic [51].

According to this author the character of the current Ukrainian political scene consists of three main issues. These are: *conflicts resulting from regional divisions*, *political clientelism* showing the scale to which financial oligarchic groups or clans influence the election results, and the substantially *personalised image of the parties*. The last mentioned feature occurs in varying degrees and depends on the origins of a given party. It may be thus based more on the ideological tradition, as it can be seen in the case of the communists, or, a few years earlier, the All-Ukrainian Union "Svoboda", which was less dependent on the leader's personality. The higher rank of the leader (in terms of image)

than of the programme is characteristic of parties which are the leaders' original projects. The leaders are also the founder in these cases. This variant was exemplified once by Julia Tymoshenko's party (*Блок Юлії Тимошенко*), and then by Vitaliy Klychko's political initiative (Український демократичний альянс за реформи, УДАР).

Conclusions:

The danger of delegitimation of the political class in the system of power results mainly from the arrogance of the members of this class in understanding their role as representatives of the society. As a result there occurs a growing alienation of the society from them. The increased oligarchic tendencies within the political class - the power elite, and also within the legal, internal opposition - become a real threat for democracy as a system of governance. Thus the initiative towards a positive change here and filling the gap between the society and political class remains a first duty of the latter, and it is not only public, but also moral obligation. Any sort of the above class arrogance may stimulate the society, real or potential voters in particular to begin with a civic disobedience or even an active revolt. Hence the need for the debate on responsible leadership stimulated by an evident shortage of true statesmen in current modern politics, both at the local and global scale.

At the presented background it seems necessary to increase the importance of experts, especially in political science, as partners of the politicians. Poland, Ukraine and the whole Central-Eastern Europe are in this respect worse than the Euro-Atlantic region. The negative factor inherited from the non-democratic political system from the times of so-called *real socialism* is the difficulty politicians have in abandoning the habit of perceiving political scientists as people explaining their (politicians') bad decisions. However, if the politicians were to gain the rank of experts inspiring their activities connected with managing the state structures and formulating political forecasts, the latter need to become more mature. At the present stage the media and the politicians themselves, including the present Prime Minister of Poland, mainly use some inelegant rhetoric [52]. As a result it is possible to notice a paradox concerning Poland and Ukraine. The politicians' negative opinion on the political scientists reveals the shortcomings of the Polish democracy current stage. Paradoxically political scientists have a higher

standing in Ukraine, although this does not result in a higher quality of government. If the politicians treated experts-scientists seriously and considered them as partners, this would bring benefits both to the politicians and the society. And it might help prevent the delegitimation of the political class within the system of power.

Abstract:

The popular view that politicians are to a great extent an emanation of their electorate means they are particularly responsible for creating models legitimating the rulers in the eyes of the society. It seems quite evident that such a belief is quite alien to a large majority of the *political class* in Central-Eastern Europe, including Poland and Ukraine, but not only there. The analysis of the common methods of making politics allows to distinguish its several negative characteristic features. They are very common in many countries, however their presence has had a particularly negative impact in the region as above. The dangerous phenomena which delegitimize the system of power are in my opinion the following: the *political rentierism*, the *pollocracy*, or power of polls and the *re-election obsession*, which is the outcome of the two former phenomena and drives many politicians. An additional factor is the existence of two types of political parties: *a party cartel*, (or rather *clientelistic party* in Ukraine) i.e., a governing one in particular and a *doctrinarian party*, mainly in opposition. The rhetoric used by them significantly hinders the political dialogue, strengthening at the same time the *oligarchic* but also *tribalistic* image of modern politics. Petrification of such tendencies also has a negative influence on the perception by the public opinion and the politicians themselves of the Polish political science as incapable to correct the behaviour of the political class. The need to change this unfavourable situation is a premise of the presented analysis, especially as in the stable democratic systems it is the political scientists who make up an important segment of the advisors and forecasters influencing the political practice.

-
1. Die Zeit, 2003. – February 27.
  2. M. Czeźnik Partycypacja wyborcza Polaków. – Warszawa, 2009. – P. 6.
  3. J. Ortega y Gasset Bunt mas. – Warszawa, 2008.
  4. Compare: Konarski, Polens Parteien nach der Wahl [in]: “Liberal. Vierteljahreshefte für Politik und Kultur”, Dezember 2007. 49. Jahrgang, p. 45;

Pietrzyk-Zieniewicz, Kampania w mediach – oligarchia i populizm [in]: Przed wyborami. Konflikty, strategie, nadzieje – „Studia Politologiczne”, vol. 9. – Warszawa, 2005. – P. 79–80.

5. Compare: <http://polska.newsweek.pl/-platforma-oburzonych--uderzaw-rzad-tuska--co-na-to-politycy,102563,1,1.html> (date of entry: March 28, 2013); <http://niezalezna.pl/39494-kukiza-i-dudy-platforma-oburzonych> (date of entry: March 28, 2013).

6. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,124398,title,Politolog-prof-Wawrzyniec-Konarski-sojusz-Gowin-Schetyna-to-koniec-Donalda-Tuska-jako-lidera-PO,wid,15380482,wiadomosc.html> (date of entry: April 1, 2013).

7. Compare: <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-20824693> (date of entry: March 28, 2013); Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.). – Київ 2012. – P. 166–170 and 227–239. See also: <http://molbuk.ua/life/doli/49484-lyudi-v-ukrayin-mayut-kontrolyuvati-politkv.html> (date of entry: March 19, 2013) or Молодий буковинець. – Чернівці. – nr 93, 2012. – 23.08.

8. Compare: Casperski System wyborczy do Sejmu i Senatu u prognozie Drugiej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 2007. – P. 232–264; Topolski J. An Outline History of Poland. – Warszawa, 1986. – P. 221–225; Zamoyski A. The Polish Way. A Thousand-year History of the Poles and their Culture. – London, 1997. – P. 340–341.

9. Crick B. W obronie polityki. – Warszawa, 2004. – P. 33.

10. Ibidem. – P. 45.

11. Ibidem. – P. 28.

12. Ibidem. – P. 45 and 191.

13. Compare: Herberg-Rothe A., Honig J.W., Moran D. (eds.). Clausewitz: The State and War. – Stuttgart, 2011; Ryszka F. Polityka i wojna. – Warszawa, 1975. – P. 27–28 and 35–38.

14. Compare: Brown D. Palmerston: A Biography, Yale 2010; Kirchmayer J. Kampania wrześnieiowa. – Warszawa, 1946. – P. 260.

15. Compare: Topolski J. Op.cit. – P. 92 and 100–101; Zamoyski A. Op.cit. – P. 133 and 187.

16. Compare: Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia. – Warszawa, 1968. – P. 79; Czapliński W. Zarys dziejów Polski do roku 1864. – Kraków, 1985. – P. 108.

17. Compare: Słownik biograficzny... Op.cit. – P. 87–88; Czapliński W. Op.cit. – P. 196–198.

18. Compare: Czapliński W. Op.cit. – P. 281–282; Дорошенко Д. І. Нарис Історії України. – Львів, 1991. – P. 266–271.

19. Compare: <http://konflikty.wp.pl/kat,1020231,title,Ukraina-zagadka-zabojstwa-Gieorgija-Gongadzego-kto-chcial-smierci-dziennikarza,wid,15305802,wiadomosc.html> (date of entry: April 1, 2013); <http://konflikty>.

wp.pl/kat,1020231,title,Ukraina-zabojca-Georgija-Gongadzego-skazany,wid,15292719,wiadomosc.html (date of entry: April 1, 2013).

20. Compare: <http://nasygnale.pl/kat,1025341,title,Dramatyczny-apel-zgwalczonej-Oksany-blagam-ukarzenie-ich,wid,14351637,wiadomosc.html?ticaid=61055d>(date of entry: April 1, 2013); <http://www.kresy.pl/publicystyka,opinie?zobacz/czy-szokujaca-smierc-zmieni-cos-na-ukrainie> (date of entry: April 1, 2013).

21. Konarski W. Ambicje polityków albo niektóre wątki debaty o systemie rządów w Polsce okresu transformacji // Kuźelewska E., Bartnicki A. (red.). *Zachód w globalnej i regionalnej polityce międzynarodowej*. – Toruń, 2009. – P. 219–222.

22. Godzic W. *Znani z tego, że są znani. Celebryci w kulturze tabloidów*. – Warszawa, 2007.

23. http://www.mojeopinie.pl/prof_wawrzyniec_konarski_polska_zostala_dzis_zawlaszczona_przez_sondazokracje,3,1317385649 (date of entry: October 28, 2012).

24. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Afera-Rywina-jeden-z-najglosniejszych-skandali-korupcyjnych-ostatnich-lat,wid,15206972,wiadomosc.html?ticaid=11055e&tiersn=5> (date of entry: April 1, 2013).

25. <http://wyborcza.pl/0,102230.html> (date of entry: April 1, 2013).

26. <http://niezalezna.pl/31009-gigantyczne-przekrety-afera-tasmowa-wpsl> (date of entry: April 1, 2013).

27. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,133954,title,Afera-ws-Amber-Gold,raport.html> (date of entry: April 1, 2013).

28. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,To-kobieta-zastapi-Donald-Tuska,wid,14911744,wiadomosc.html?ticaid=1f6cd> (date of entry: October 28, 2012).

29. Konarski W. *Gdzie są polityczni bohaterowie? Przyczynek do tęsknot współczesnych demokracji* // L.W. Zacher (red.), *Transformacje demokracji. Doświadczenia – trendy – turbulencje – perspektywy*. – Warszawa, 2011. – P. 427.

30. http://www.se.pl/wydarzenia/kraj/alfabet-migalskiego_169601.html (date of entry: November 9, 2012).

31. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Zaskakujace-wyniki-sondazu-to-moze-byc-manipulacja,wid,1372Fro0660,komentarz.html> (date of entry: October 28, 2012).

32. Nie ufam sondażom (interview with prof. Wawrzyniec Konarski, politologist, deputy president of the Polish Political Science Society) [in]: „Świat Elit”, nr (63) 10/2007.

33. Compare: <http://www.wbj.pl/article-53644-polls-give-mixed-messages.html?type=wb> (date of entry: October 28, 2012); http://www.mojeopinie.pl/prof_wawrzyniec_konarski_polska_zostala_dzis_zawlaszczona_przez_sondazokracje,3,1317385649 (date of entry: October 28, 2012).

34. Gackowski T. Bandwagon effect siłą sondażokracji. Po co medium sondaże w okresie międzywyborczym? // *Studia Medioznawcze. Media Studies.* – 2 (45). – 2011. – P. 44–45.

35. *Ibidem.* – P. 57.

36. Sobolewska-Myślik K. Partie i systemy partyjne na świecie. – Warszawa, 2010. – P. 40. See also: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/751732,Platforma-Obywatelska-to-PartiaKartel> (date of entry: April 1, 2013).

37. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Totalna-kompromitacja-w-PO,wid,13155424,komentarz.html> (date of entry: October 28, 2012).

38. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1027139,title,Politolog-prof-Wawrzyniec-Konarski-sojusz-Gowin-Schetyna-to-koniec-Donalda-Tuska-jako-lidera-PO,wid,15380482,wiadomosc.html?icaid=11055f> (date of entry: April 1, 2013).

39. <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/jaroslaw-gowin-skomentowal-decyzje-o-swojej-dymisji,1,5483161,wiadomosc.html> (date of entry: April 29, 2013).

40. PO uwierzyła, że może wszystko // *Rzeczpospolita.* – 2012. – 12-13 May.

41. <http://programpis.org/pl/> (date of entry: April 2, 2013).

42. Compare: Donald Tusk jest Mefistofeilesem polityki // *Rzeczpospolita.* – 2011. – 16 June, i Jak bardzo Platforma wygra wybory // *Rzeczpospolita.* – 2011. – 7 July.

43. A Question of Leadership (an interview with W. Konarski) // *Warsaw Business Journal.* – 2011. – 7 November.

44. Such opinions were expressed towards the author during the conference at the I.E. Kuras's Institute in Kyiv on March 14, 2013.

45. Poliszczuk W. Pojęcie integralnego nacjonalizmu ukraińskiego // B. Grott (red.) *Polacy i Ukraińcy dawniej i dziś.* – Kraków, 2002.

46. <http://www.stronapjn.pl/program/> (date of entry: April 2, 2013).

47. Micewski A. *Roman Dmowski.* – Warszawa, 1971.

48. Such efforts were initiated in the fall of 2012. See: <http://tvnwarszawa.tvn24.pl/informacje,news,sld-chce-pomnika-daszynskiego-przy-trakcie-krolewskim,65982.html> (date of entry: November 9, 2012).

49. Compare: Czapliński W. *Op.cit.* – P. 373–374, 401–403, 471–472 and *passim*; Koberdowa I. *Między pierwszą a drugą Rzeczpospolitą. Dzieje Polski, 1795–1918.* – Warszawa, 1976. – P. 157–158; Zakrzewski A. *Wizje niepodległości.* – Warszawa, 1983, *passim*.

50. Compare: Zakrzewski A. *Op.cit.* – P. 196–198; Zieliński H. *Historia Polski, 1914–1939.* – Wrocław, 1985. – P. 56.

51. <http://natemat.pl/34945,czy-janusz-palikota-za-bardzo-uwierzyl-w-swoja-gwiazde-miota-sie-miedzy-lewica-a-liberalizmem> (date of entry: October 28, 2012).

52. http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,12667925,Tusk_Lepiej_byc_pracujacym_spawaczem_niz_politologiem.html?v=1&obxx=12667925 (date of entry: October 29, 2012).

Марія Кармазіна

FAKE-УТВОРЕННЯ І МОСК-ОБ'ЄКТИ У КОНТЕКСТІ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2012 Р.

Стаття присвячена виокремленню та аналізу фальшивих структур, залучених до виборчого процесу 2012 р. в Україні. Серед них – партії, опозиція, різноманітні «громадські» структури.

Ключові слова: партії, опозиція, вибори, Верховна Рада України, влада, громадські структури.

Marina Karmazina. Fake-structures and mock-objects in the context of the 2012 elections to the Verkhovna Rada of Ukraine.

The article deals with recovering and analysis of the false structures involved into the 2012 election process in Ukraine. There are parties, oppositions and different “non-government” structures among them.

Key words: parties, opposition, elections, the Verkhovna Rada of Ukraine, power, non-government structures.

Спочатку кілька слів щодо термінів.

Аналіз різноманітних інформаційних ресурсів дозволяє твердити, що термін *fake* стає сьогодні все більш активно вживаним і політиками, і журналістами, і різного роду експертами. Перекладається він, як відомо, як *підробка, фальшивка*. В українській мові (як і, до речі, у російській) є ще таке сленгове слівце, як *луна*, яке також, на мою думку, адекватно передає зміст *fake*.

Інший термін – *mock* – ще не увійшов у вжиток у гуманітарній сфері, але я скористаюся ним, оскільки він, на моє переконання, є доволі підходящим для позначення тих чи інших соціально-політичних феноменів, явищ. Його переклад дає нам досить багатий синонімічний ряд. Українською слово можна перекласти як *насміхатися, знущатися, робити безплідним, даремним, вихолостити, звести нанівець* тощо. *Mock-об'єкти* – тестові об'єкти. На них перевіряють можливість досягнення якихось результатів, цілей.

Саме ці два терміни я й обрала для пояснення деяких особливостей українського виборчого процесу і, зокрема, – включеності до нього *fake-утворень* (структур) і *mock-об'єктів*.

Політичні партії як *fake*-утворення

До *fake*-утворень можна, найперше, зарахувати значну частину українських партій. Нагадаю, що на середину 2012 р. в Україні функціонувало 202 партії (що стало своєрідним кількісним рекордом української багатопартійності з 1991 р.) – 202 способи «любити Україну», 202 варіанти устрою і «покращення» держави. 87 з них (за даними Центральної Виборчої Комісії) стали суб'єктами виборчого процесу. 21 партія безпосередньо боролася за мандати. Насправді ж переважна більшість із цих парій були *fake*-учасницями виборчого процесу. Чому? Тому, що, *по-перше*, деякі з них, на мою думку, фактично виступали обслугою «партії влади», діяли в її інтересах. Вони – армія політичних найманців. Домінантна функція «технічних партій» – відфільтрувати «зайвих» на «вході» до Верховної Ради. Кожна «фальшива партія» працювала на користь режиму, що склався. Вона мінімізувала його ризики і забезпечувала для нього сприятливі умови для самовідтворення. Її завдання полягало у відволіканні уваги, відбиранні голосів у реальних претендентів на мандати або, приміром, – у постачанні слухняного «людського ресурсу» для дільничних виборчих комісій. Ці партії я схильна розглядати як продовження адміністративного ресурсу. *По-друге*, часто назви цих партій погано узгоджуються з іміджем їхніх представників у парламенті. Так, наприклад, Оксана Калетник, що увійшла у новообраному парламенті до фракції Компартії, задекларувала (як свідчить «Декларація про майно та доходи кандидата», оприлюднена перед виборами на сайті ЦВК) за 2011 р. близько 10 млн гривень доходу. Колишній соціаліст Микола Рудьковський – більше 16,5 млн грн. Думаю, що поняття «комуністи-капіталісти» (чи «соціалісти-капіталісти») хоч і є оксюморомом, але досить точно «схоплює» (розкриває) суть партійних політичних гібридів і їхніх членів. *Третій момент*: ситуація із партіями є досить непрозорою для суспільства: нам недоступні не тільки програмні документи більшості з них (що утруднює політичну ідентифікацію партій), але й відсутня будь-яка інформація про їхню діяльність упродовж років. Тобто у наявності своєрідний феномен «партій без історії», «партій-невидимок», «партій-привидів». Якщо запитаємо: а що виборець знав про Політичну партію «Україна

Майбутнього» (яка діє із 2008 р.) або про партію «Нова політика» (створена ще раніше – у 2001 р.), то це питання буде риторичним. Як і питання про те, чи усвідомлював виборець достатньою мірою різницю між Партією Зелених України, Українською партією «Зелена планета» і Політичною партією «Зелені»?

Про неблагополуччя багатопартійності говорять й інші факти. Є партії, які роками живуть взагалі без лідера (як партія «Демократичний Союз) або з виконувачами обов'язки глави (як Слов'янська партія, Політична партія «Держава», Партія вільних демократів, Партія державного нейтралітету України), або роками перебувають у стані ліквідації (як було це, наприклад, із Партією мусульман України у 2005 – 2011 роках). Питання, хто і для чого їх тримає у такому «законсервованому стані» залишається без відповіді. Як і питання про те, які механізми вступають у дію, коли партія, яка припинила своє існування багато років тому, через кілька років реанімується (чи, сказати б, навіть гальванізується) і Міністерство юстиції легітимізує її повернення до життя перед виборами (наприклад, на початку 2012 р. до Реєстру політичних партій Мін'юст України повернув із небуття Українську партію Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців, що діяла упродовж 1992 – 2005 рр. Наприкінці травня 2012 р. у згаданому Реєстрі було зафіксовано зміну назви – на Партія ветеранів Афганістану).

Далі. Для суспільства непрозорою була і залишається система партійного фінансування. Закритим є і механізм зміни лідера, що підводить до постановки питання: чи на демократичних засадах функціонують сучасні партії? Чи характерна для них внутрішньопартійна демократія? У низці випадків зміна назви партії і всієї керівної верхівки підштовхує до висновку про продаж і купівлю «партій». Іншими словами: якщо проаналізувати особливості народження тієї чи іншої партії, колізії її розвитку і занепаду або проаналізувати історію її «життєвого успіху», то дійдемо висновку, що партійне середовище – середовище *фейків*, партій-привидів, які «відвернулися від суспільства». Ці партії – викривлені канали зв'язку між владою і суспільством. Іноді вони навіть не «викривлені канали», а «заглушки», які блокують демократичний суспільний запит, тобто виступають агентами дедемократизації.

Їхні представники, потрапивши до парламенту, перетворюються у так званих «тушок» (*фейкові* депутати, які проходили

до парламенту за списками опозиції). Мене цікавили не просто «тушки», але, насамперед, «парламентські довгожителі» – ті особи, які у 2012 р. здобули депутатські мандати уже *ушосте* (депутатом Верховної Ради України усіх семи скликань вдавалося ставати лише одній персоні – Ю. Звягільському). Серед 445 обраних таких я нарахувала 11 осіб: І. Кириленко, Ю. Крук, В. Макеєнко, Є Мармазов, В. Пинзеник, С. Сас, П. Симоненко, О. Стоян, С. Терьохін, П. Цибенко, В. Яворівський. Проаналізувавши історію їхніх переходів із партії у партію, з фракції у фракцію, я з'ясувала таке: наприклад, Юрій Крук – завжди член «партії влади» або партії наближеної до влади, чи провладного блоку партій. У Верховній Раді III скликання він – член Народно-демократичної партії; у V і VI скликанні – член ВО «Батьківщина», нині Крук – «регіонал». За його плечима – участь у фракції Народно-демократичної партії, фракції «Єдина Україна», фракції Блоку Юлії Тимошенко та ін. Інший приклад – опозиціонер Володимир Яворівський: спочатку – член КПРС, у Верховній Раді I скликання – член Народного Руху України, у II скликанні – член Демократичної партії України, у IV скликанні – член Партії «Реформи і порядок», у VI і VII – член ВО «Батьківщина». Тобто є два варіанти поведінки для потрапляння до парламенту від партії: або ти член «партії влади», або для тебе є більш підходящою роль «вічного опозиціонера», яка й дозволяє з партійним квитком опозиційної партії стати народним депутатом. Отже, партійність наших новообраних депутатів – досить умовна річ, *фейкова*. Можна без труднощів спрогнозувати, що перед виборами до Верховної Ради VIII скликання відбудеться чергова міграція претендентів на мандат: одних – у ту партію, яка на той момент буде «партією влади», інших – у партію, яка матиме шанс пройти до парламенту під машкарою опозиційності.

Ось тут ми підійшли до питання опозиції.

Опозиція як *fake*-структура

Що мене підштовхує до такої постановки питання? Поведінка опозиції. Поведінка, яка постійно викликає запитання. Наприклад, ми пам'ятаємо, як представницький орган сам собі продовжив повноваження, проголосувавши 1 лютого 2011 р. за внесення змін до Конституції і, відповідно, про перенесення парламентських

виборів на жовтень 2012 р. Таким способом народні обранці (як провладні, так і «опозиційні») адаптували ситуацію «під себе», продемонструвавши єдність у розв'язанні питання, що прямо зачіпало їхні інтереси, і щонайменшу стурбованість щодо утиску «електоральної демократії». Ми пам'ятаємо, як опозиція 17 листопада 2011 р. голосувала за новий виборчий закон, який дозволив відійти від пропорційної системи виборів і породив інші проблеми. У цій і подібних ситуаціях (попри уточнення, пояснення, оприлюднення парламентськими опозиціонерами деталей і нюансів) резонно постає питання: чи не було змови між владою і опозицією?

Звісно, у парламентських виборах брали участь люди, яких я сприймаю як опозиціонерів безсумнівних, опозиціонерів «без лапок». Але наскільки насправді опозиційною є та Об'єднана опозиція, що постала (була створена) на базі ВО «Батьківщина»? Звідки у мене ця недовіра, ця підозра щодо опозиціонерів? Скористаюся двома аргументами. Перший: я назву прізвища – А. Портнов, М. Ставнійчук, М. Бродський, Ю. Павленко, П. Порошенко, В. Каськів... Пам'ятається, українці за них голосували як за опозиціонерів (або вони позиціонували себе опозиціонерами саме до ПАРТІЇ РЕГІОНІВ). А де вони з часом опинилися? Безпосередньо у Адміністрації Президента або на недалекій відстані від неї. Конфігурація опозиції – дуже мінлива. У ній забагато людей, необтяжених стримуючими чинниками (у вигляді ідеологічної доктрини чи моральних зобов'язань). Найсвіжіший приклад – батько й син Табалови. Тобто картина видається такою: учора Номо Ludens («людина граюча») критикувала владу, сьогодні вона готова увійти у цю владу і «підживити» її собою, завтра – готова спробувати себе у ролі опозиціонера. Яка іпостась цієї Номо Ludens справжня? Чи всі – *фейкові*?

Українці сьогодні неохоче ходять на мітинги як опозиції, так і влади. Чому? Тому що є недовіра і до тих, і до інших, адже мітинги – проплачені, як і багато інших протестних акцій у передвиборчий час. Тобто протестні акції сьогодні – теж *fake-и*, які розбещують і формують специфічну *fake-ову* свідомість і *fake-електорат*. Одні за гроші на передвиборчих протестних мітингах кричали, що прагнуть справедливого суду, що хочуть чесного і прозорого виборчого процесу. Інші – також за гроші – мовчали.

Мене більше цікавлять ці, інші: а що, вони не потребують чесності – прозорості – справедливості? Чи вони впевнені, що персонально для них в Україні буде і чесність, і справедливість, і т. ін.? Коли одна частина українців здригається, дивлячись на в'язницю як на новітній символ України, то невже нормою для інших може бути «втіха в'язницею»? Ось так, на мою думку, формуються новітні українські технології зміни свідомості.

Тут скористаюся і поняттям *моск-об'єкти*: організовуючи проплачені акції, політтехнологи (які обслуговують ті чи інші групи інтересів) фактично тестують прошарки суспільства на керованість. Іншими словами, відбувається своєрідне дресирування/перевірка рефлексів: тобі заплатили – ти зробив. Тобі – заплатили, ти – зробив? *Моск-об'єкти* допомагають «соціальним інженерам», «виробникам інформаційних вірусів, які оглупляють маси», у пошуку відповідей на цілу низку запитань: скільки і кому варто платити, щоб в урнах опинялися бюлетені з потрібними відмітками? Які ідеї експлуатувати, щоб електорат повірив і відгукнувся під час голосування? У яких пропорціях змішати обіцянки, страх, залякування, критику влади (чи опозиції), щоб досягти бажаного ефекту?

Влада, володіючи величезними ресурсами, забезпечує можливість масштабних тестувань: місцеві вибори у Вишневому (2010), міського голови в Обухові (2012) були фактично тестуванням механізму легалізації *наперед заданих результатів виборів*. Тому Вишневе і Обухів я схильна розглядати як специфічні *моск-об'єкти*, на яких відбувалося *тестування «електорального ресурсу»*. Це один висновок. Інший: *вибори постають і як гра, і як корупція*.

І ось тут вже час поговорити про суспільство.

Метастази *fake-ів* у суспільному організмі

Від імені суспільства у передвиборчий час виступав широкий спектр різноманітних структур: тут і рухи, й ініціативи, фонди і всілякі об'єднання. Але: громадянське суспільство – не «священна корова». Критичний погляд на нього показує, що серед його структур є ті, які упродовж виборчої кампанії чесно відпра-

цювали на благо суспільства (думаю, до таких належить ОПОРА, Фонд «Демократичні ініціативи» й деякі інші). Є серед них такі, яким впродовж років вдається регулярно отримувати гранти міжнародних структур, уміло симулюючи громадянську активність. Але я зверну увагу на третій різновид структур, на яких – клеймо влади, стигма. Ці, стигматизовані владою, – *fake*-структури громадянського суспільства. Характерним є механізм їх створення: вони є результатом діяльності осіб, які раніше чи тепер пов'язані з владою. Приклад: В. Медведчук, який у 2012 р. став лідером Громадського руху «Український вибір». Крім нього, активними учасниками проекту (як можна судити із сайту руху) є В. Грановські, Є. Маркосян, М. Погребінський, В. Німченко та ін.). І ось тут, думаю, є підстави знову згадати про *mock*-об'єкти. Обстоювані «Українським вибором» ідеї (зокрема, про необхідність на всеукраїнському референдумі «вирішувати стратегічні питання внутрішньої й зовнішньої політики, керування державними справами й актуальні питання в регіонах», «ухвалювати стратегічно важливі закони й скасовувати чинні закони»), що нині проходять тестування на форумах, у соціальних мережах, є чимось на зразок обіцянок Леніна про те, що кожна кухарка управлятиме державою. Але ж пам'ятаємо: наслідком ленінських настанов був кривавий більшовицько-советський режим. Щось аналогічне, думаю, криється і за обіцянками «Українського вибору». От тільки чи «купляться» українці на такі «можливості»? Тестування покаже не тільки, скільки людей підтримає ідею про «кухарок на референдумі», але й допоможе, приміром, прагматично вирахувати час «X» для того, щоб отримати позитивний відгук на виклик. Цим викликом може бути й ідея, наприклад, вступу України у Митний Союз, у ЄПІ тощо. Чи готовий *fake*-електорат («проплачений», «шлунковий») протистояти цим викликам???

Окремо варто говорити і про стигматизовані владою ЗМІ, журналістів, які позбавляли громадян можливості «знати правду», «володіти інформацією» (пригадую, як головний редактор телеканалу ICTV резюмувала, оцінюючи якість новин: «Це вже не новини... але ми це робили»). Можна говорити про стигматизованих різного роду експертів і соціологів (які давали просто безумні *fake*-прогнози), інших «виробників» тих чи інших інфор-

маційних вірусів, що «одурманюють масову свідомість», які, будучи на утриманні влади (умотивовані владою) і обслуговуючи її інтереси, пропонують до використання *агресивні стратегії* організації і проведення виборів, недемократичні методи й інструменти управління (маніпулювання) соціумом, ігноруючи інтереси останнього, і, як свідчать кожні парламентські чи президентські вибори, однозначно працюють проти суспільства, роз'єднуючи його (гаслами, ідеями, сфальсифікованими даними), утруднюючи комунікації всередині соціуму й блокуючи поширення суспільно важливої інформації або викривлюючи її своїм способом. Тут можна ставити питання про відповідальність «освічених людей», «інтелігенції» чи «інтелектуалів» перед суспільством.

У ході останніх виборів деякі аналітики, наприклад, старанно насаджували образ Н. Королевської як *нового лідера* і стверджували, як О. Пасхавер (президент Центру економічного розвитку), що «економічні ініціативи Наталії Королевської варто сприймати, у першу чергу, як відповідь на запит про нових політичних лідерів. Нові лідери є представниками третього стану, які створюють і руйнують нашу економіку». Де цей «новий лідер» опинився після виборів? У «старій владі». Важко довіряти оцінкам й інших експертів і консультантів, які хоча й не зосереджені на возвеличенні когось одного, але входять (чи входили) до керівництва тієї чи іншої політичної сили (як, наприклад, К. Бондаренко – экс-заступник голови партії «Сильна Україна», керівник Інституту української політики, або В. Карасьов – «лідер» партії Єдиний Центр, директор Інституту глобальних стратегій), а паралельно давали «об'єктивні оцінки» всім і вся. Значною мірою через діяльність «незалежних» експертів унеможлиблюється інституціоналізація політичної критики (заходів і рішень влади), функціонують «подвійні інститути», подвійна інституційна інфраструктура, що обслуговує – часто більш якісно, ніж офіційна, тіньову політику.

Тобто громадянське суспільство переповнене *fake*-ами, які по-своєму провокують політичне відчуження. Якщо візьмемо до уваги і те, що у нинішній час соціальна активність як вияв і чинник самоорганізації суспільства не передбачається чинною владою, то зрозуміємо, що хоча в Україні поки що не йдеться про «керовану демократію» (путінського зразка), але суспільство все більше пронизується «метастазами» «керування згори», а безвідповідальність

його членів веде до згортання демократії. У зв'язку з цим нагадаю, що за всі роки незалежності у 2012 р. до виборчих урн прийшло найменше українців – близько 58%. Але мене турбують ось ті 42% українців, які не прийшли обирати і, думається, є яскравим уособленням *fake*-електорату з його *fake*-свідомістю?

Роздумуючи над цим питанням, я все ж зберігаю оптимізм. Чим зумовлений він? Реакцією іншої частини суспільства на *fake*-структури, *fake*-події, інші *fake*-ові явища. Ця реакція, на мою думку, дозволяє говорити про здоров'я суспільства і адекватне розуміння процесів, які ми переживаємо. Про це свідчить, приміром, поява у передвиборчий рік таких партій, як «перша чесна партія «До Корита!» – Партія української реконкїсти (що розгорнула свою діяльність у соцмережі Фейсбук), «Маленька партія снайперів», активізація анархістського руху «Їж багатих!» і, звісно, представлення суспільству (у лютому 2012 р.) картини «Останній день Ради», яка відобразила своєрідний кут зору на наш парламент – Раду у полум'ї. Можна згадати і біл-борд з бабусею, яка «переписала хату на kota»... У суспільстві є люди, для яких передвиборчі гасла з акцентом на «стабільності» і «порядку», видавалися як загрозливі або як *fake*. Як *fake* сприймався заклик КПУ «Вернем страну народу!», інтерпретація якого була однозначною: спочатку відібрали, а тепер обіцяють повернути – тільки проголосуйте за них.

Чому суспільство стало іронічним, саркастичним і недовірливим? Можливо, тому, що зовсім недавно пережило розчарування «помаранчевою революцією»: Президент В. Ющенко виявився цинічним і *fake*-овим (у своїх обіцянках, можливостях, бажаннях). «Постпомаранчевий синдром» (синдром недовіри) ще довго даватиметься взнаки. У його основі – лежить критичне (негативне) сприйняття демократії, пік якого був досягнутий якраз за президентства В. Ющенка: у грудні 2009 р. лише 36,6% респондентів висловилися на користь демократії (при 17% байдужих), а 30% демонстрували схильність до авторитаризму. Але: соціологічні дослідження, проведені Центром Разумкова у серпні 2011 р. (після майже півторарічного президентства В. Януковича) засвідчили, що більшість населення України – 48% – уже вважало демократію найбільш бажаним типом державного устрою. Ось ці близько 50% виборців, які розуміють переваги демократії, і зумовлюють оптимізм: у суспільства є демократичний стрижень, є хребет. Суспільство не дасть себе скривдити.

Henry E. Hale

UKRAINE'S 2012 PARLIAMENTARY ELECTIONS AND THE RESTORATION OF PATRONAL PRESIDENTIALISM

Henry E. Hale. *Ukraine's 2012 Parliamentary Elections and the Restoration of Patronal Presidentialism.*

The article presents the author's view on the evolution of the legal forms of power implementation in Ukraine, beginning from 2004 constitutional reform till 2012 parliamentary elections. It is argued that the dynamics of the political regime in Ukraine for this period contributes to the restoration of the patronal presidential system.

Key words: *parliamentary elections, constitution process, power pyramid, patronal presidential system.*

Генрі Гейл. Парламентські вибори 2012 року в Україні та реставрація патронажного президентства. *Стаття репрезентує погляд автора на еволюцію правових форм здійснення влади в Україні, починаючи з конституційної реформи 2004 року та завершуючи парламентськими виборами 2012 року. Доведено, що динаміка політичного режиму в країні за цей період сприяла відновленню патронажної системи президентства.*

Ключові слова: *парламентські вибори, конституційний процес, піраміда влади, патронажна система президентства.*

Ukraine's 2006–2010 constitution is widely regarded in Ukraine as having created political instability and policy paralysis by dividing executive authority between a president and a prime minister beholden primarily to parliament--that is, a *divided-executive constitution* [1]. In some ways, this conclusion fits with research finding that a presidentialist constitution in the post-Soviet context [2] (a system the present author has dubbed *patronal presidentialism*) has tended overwhelmingly to facilitate what the present author has called a “single-pyramid system,” a system in which a country's most important political-economic networks tend to arrange themselves in an informal hierarchy that recognizes rather than openly challenges the authority of the president as chief patron (or are marginalized). This same work argues that divided-executive constitutions do not tend to produce pure

democracy, but instead primarily divide a country's political machine, leading to a system in which rival "competing pyramids" struggle openly for power using administrative resources against each other [3]. Such systems tend to be quite open politically and to allow for a genuine expression of public opinion in election results, but to feature competition that is corrupt and dominated by economic-political interests. At the same time, there are strong reasons to think that Ukraine's experience might not be typical of divided-executive constitutions. Serhiy Kudelia has persuasively argued that even when formal executive authority is divided, elites might yet have incentive under certain conditions to cooperate in order to produce and then share a larger pool of rents rather than to engage in aggressive and destructive competition in which all wind up worse off materially [4]. A look at some other countries would seem to support this idea. Mongolia, Macedonia, and Bulgaria have all had divided-executive constitutions and enjoyed rather stable democratic success despite facing social problems quite similar to those in Ukraine. This helps frame a puzzle: *Under what conditions do divided-executive constitutions break down, with a country reverting to a presidentialist constitution and reestablishing a single-pyramid system, instead of simply forcing leaders to cooperate or replacing those who are unwilling to cooperate with more cooperative leaders?*

This paper helps answer this question by examining in detail the case of Ukraine, tracing the process by which Viktor Yanukovich and his supporters were able to get the divided-executive constitution replaced by a strongly presidentialist constitution, setting in motion the return of single-pyramid politics in Ukraine. The key processes took place between the 2010 presidential election and the 2012 parliamentary election, which served as a crucial demonstration of the power of the new system and may have set the stage for the dominance of a Yanukovich single pyramid of power capable of lasting until after the 2015 presidential election, which comparative experience suggests he is likely to win. Crucial factors making this reversion to presidentialist and single-pyramid politics possible were the speed and decisiveness with which Yanukovich acted right after the presidential race and the choice of his main rival, Yulia Tymoshenko, to entirely reject the 2010 election outcome rather than accept defeat and pragmatically shore up her political position in preparation for the future. We thus find that contingent factors of leadership can indeed influence constitutional choices with long-lasting implications during certain moments of flux.

The Risk of Divided-Executive Constitutional Breakdown after Elections

One of the chief ironies of divided-executive constitutions and competing-pyramid systems is that the relatively free and fair election results they promote can also provide a window of opportunity for the victor to move toward single-pyramid politics and even to change the constitution itself. This is because a victory in a head-to-head high-stakes contest between rival elite networks can be among the most powerful shapers of expectations as to which network is likely to be dominant in the future. That is, elites want to wind up on the side of an eventual winner so as to maintain or expand their access to power and resources, and this gives them incentive to coordinate around the side of the election victor rather than the loser. Thus the raw demonstration of network strength in the election can give powerful incentives for all networks to rally around the winner even if they initially opposed him or her.

This effect is generally “momentary” because as time passes, the election victory becomes a less reliable indicator of current and future network strength, especially as expectations become complicated by changes in leaders’ popularity or myriad subsequent smaller contests, some of which the president may lose. But if the moment right after an election is used successfully to return to a presidentialist constitution, then this can reinforce a new tendency toward single-pyramid politics as elites increasingly coordinate around the victorious network [5]. Elections, then, can constitute moments of special vulnerability for competing-pyramid systems and divided-executive constitutions. Of course, such efforts may or may not be successful even if the moment is opportune; such moments are thus times of flux when leadership will and skill again come to the fore. And because constitutions are not automatically and instantly followed, but instead simply provide certain incentives that facilitate a difficult process of elite network coordination, any new closure of the system will not be completed overnight but will take time and its nature will depend partly on the will and skill of the patrons involved.

Ukraine: Rapid and Decisive Action after the 2012 Presidential Election

The foregoing analysis helps us understand events in Ukraine after the 2010 presidential election, including the gradual new closing of the political system. The key insight is that Yanukovich’s network’s

defeat of Tymoshenko's network in the highly competitive head-to-head battle of political machines that was the 2010 presidential election sent a strong signal to elites that his network was the stronger one. Even more importantly, Yanukovych moved with lightning speed to capitalize on this aura of high dominance (before it could dissipate under the divided-executive constitution) to maneuver his close associate (Nikolai Azarov) into the prime ministership, bringing both top executive posts under the control of a single network. He did this by inducing a series of defections of parliamentary deputies to his side from the losing Tymoshenko and Yushchenko camps (still in disarray after their losses). The key defection for influencing the prime ministership was that of parliamentary speaker Volodymyr Lytvyn, a partner in the parliamentary coalition that had undergirded Tymoshenko's government. Importantly, *Lytvyn's initial political instinct was to balance rather than bandwagon*, indicating that the divided-executive constitution's demise was not foreordained: Shortly after the election, he said that "the victor cannot take all" and that he would support Tymoshenko to stay on as prime minister. At the same time, however, he warned that Tymoshenko should recognize Yanukovych's victory and avoid opposing him in ways that would divide the country and make it ungovernable, blocking important economic and other reforms [6].

Tymoshenko, however, proved unrelenting, unwilling to recognize her loss or work with the new authorities, even vowing that she "never" would do so [7]. Moreover, in an effort to mobilize the power of positive thinking, she had reportedly refused to draw up contingency plans for how to maintain her parliamentary coalition and remain prime minister should she lose. Thus after the election, she focused on contesting the result rather than pragmatically cutting the deals necessary to sustain her own coalition, which was demoralized and in disarray after the defeat. In Lytvyn's words, instead of creating a working balance between the prime minister and new president, Tymoshenko insisted on continuing what he called "relentless war against the elected president" that would produce more of the dysfunction that had plagued Ukraine for the previous five years. This, according to his account, led him to defect from Tymoshenko's coalition and set up her replacement with Azarov [8]. Indeed, some of the same experts who had said just prior to the February runoff that even Yanukovych's oligarchic supporters feared a new concentration of power under a single president reported after the election that there was also an elite consensus that the constant political battles between president and prime minister had to stop [9].

Lytvyn then made the signal defection to Yanukovich, using his position as speaker to orchestrate key and legally dubious changes in parliamentary rules (which he could have easily prevented) that made possible Tymoshenko's ouster and Azarov's confirmation as prime minister [10]. Asked about another reform that he helped pass a bit later that was expected to benefit Yanukovich, Lytvyn gave an answer that also sheds light on his initial defection: "I am a realist, and when you cannot stop a process, you must lead it. And make this process civilized" [11]. Other deputies formally in Tymoshenko's or Yushchenko's camp followed Lytvyn's lead, ultimately voting to confirm Azarov. One veteran political strategist described a logic that may have lain behind these parliamentarians' moves: Since it was inevitable that Yanukovich would get his man installed as prime minister, they would be better off making money off of this by accepting offers to defect than by futile attempts at resistance [12].

With the capture of both the presidency and prime ministership, a single network thus established itself as unrivaled and left no clear alternative focal point for dissatisfied networks to coordinate around in the future [13]. Observers quickly noted a reorientation of business-based elites, including key figures controlling television, around Yanukovich [14]. Moving fast before any split could emerge between him and his prime minister, before his popular support could sink substantially, and before he might manage to lose smaller battles that could eat away at the sense of inevitability of his network's dominance, Yanukovich sought to change the divided-executive constitution to a presidentialist one so as to "lock in" his dominance as chief patron. Even at this point, however, the constitutional change was not automatic. Experts on different sides of the political fence prior to the 2010 presidential election runoff had said that Yanukovich would be unlikely to muster the 300 parliamentary votes he needed to amend the constitution, and it appears they were in fact right: Parliament resisted the Party of Regions' effort to get its sanction for a referendum to effect the change. Even after having facilitated Azarov's rise to prime minister, Lytvyn began stalling and sabotaging the constitutional initiative from his position as parliamentary speaker during summer 2010, arguing that repealing the 2004 reform would have negative effects and was illegal [15].

But with no significant concentration of state executive power capable of stopping him outside of his own network's hands, Yanukovich's Party of Regions simply sidestepped the parliament and got

the Constitutional Court to invalidate it. Yanukovich's team successfully influenced the court in September 2010 by getting four justices replaced. Then, just days later, the court ruled that the 2004 reform had been improperly established and was thus null and void, restoring the presidentialist constitution of 1996--the same one Kuchma had enjoyed as patronal president [16]. According to one political expert and Yanukovich advisor, the key was not so much that the court was bought as that it was engaging in its usual practice of reading the political winds, which in this case blew in the direction of Yanukovich's rising dominance and an end to large-scale elite battles [17]. The result was Ukraine's restoration of patronal presidentialism.

The Return to a Single-Pyramid System with the 2012 Parliamentary Election

Regime dynamics in Ukraine after the adoption of the new presidentialist constitution are in line with what the logic of patronal presidentialism would expect [18]: a significant though gradual closing of the political space as elite networks began to coordinate around Yanukovich as chief patron [19]. A dramatic early signal to the elite that they would be expected to fall into line with a new single-pyramid system was the arrest and conviction of Tymoshenko on charges that she abused her office in striking an gas deal with Russia [20], a conviction that was soon followed by the jailing of others linked to her, including former Interior Minister Yury Lutsenko [21]. Businesses that had been part of Tymoshenko's power pyramid during her presidential bid also suffered. Those of oligarch Konstantin Zhevago, former Kharkiv governor Arsen Avakov, and Tymoshenko's party's youth wing leader Yevgeny Suslov, for example, were all hit by a wave of searches and inspections from various executive and regulatory organs. Other business figures quickly realigned from Tymoshenko to Yanukovich [22], with perhaps the most prominent example being oligarch Petro Poroshenko, the erstwhile early backer of Yushchenko who had then defected to Tymoshenko during for the 2010 campaign. In 2012, he became Yanukovich's Minister of Trade and Economic Development. Not everyone switched sides; Avakov held out and was arrested instead [23]. Politicians were also generally able to secure a new position in the Yanukovich power pyramid if they defected in a timely manner, as had former Yushchenko chief of staff Viktor Baloha, who became Yanukovich's Emergencies Minister [24].

The networks in Yanukovich's emergent single-pyramid system, while all oriented now to the new patronal president's authority, remained configured in a relative loose formation in this pyramid by the time of the 2012 parliamentary election, with a great deal of open competition among them for assets and influence and extensive overlap of roles and interests within the political system. Indeed, tightening of the single-pyramid to the level of political closure seen in, say, Russia is a complicated process that typically takes many years and that can involve setbacks depending on the skill of the leadership. Thus because Ukraine had experienced five years of competing pyramid politics anchored by a divided-executive constitution, essentially destroying the president's power vertical and leaving very little for Yanukovich to inherit, the new president's task of political machine building resembled that of Kuchma after Kravchuk in the mid-1990s; he has to build the power vertical nearly from nothing. By the 2012 parliamentary elections, one might characterize Ukraine's organization of elite networks with reference to three categories. First, effectively marginalized have been political-economic networks associated with Tymoshenko that did not accommodate themselves to the new patron. A second category includes a wide range of networks that remained influential players within the Yanukovich system, but were not part of its inner core and that were at some risk of being marginalized. These include networks like Kolomoisky's Pryvat or Kuchma son-in-law Pinchuk's. Third, emerging at the core was a set of networks associated with the Party of Regions, which was increasingly used as a structure for organizing formal and informal power in the country.

The Party of Regions, however, was by no means unified, and itself featured strong intraparty "factional" competition among at least three networks, according to Oleksandr Fisun's analysis: The famed Donetsk network informally led by Rinat Akhmetov and including major figures like prime minister Azarov, parliamentary chairman Volodymyr Rybak, and National Security and Defense Council Secretary Andry Kliuev; the RosUkrEnergo network of the super-wealthy Dmytro Firtash that includes Presidential Administration chief Serhy Liovochkin as well as big businessman, first deputy prime minister, and former SBU head Valery Khoroshkovsky (not formally a party member); and a network new to the height of power linked to Yanukovich's own family. Indeed, President Yanukovich's son Oleksandr has emerged as a major oligarch, with his own network considered to be now one of the most important in politics [25].

Just as the interests and activities of Ukraine's main political-economic networks were only loosely organized around Yanukovich with the arrival of the 2012 parliamentary elections, so too did the media environment still feature significant political debates and a wide range of opinions even on television. To be sure, it was nowhere near as closed as in Russia or Azerbaijan, to take two examples of more "mature" single-pyramid systems. Nevertheless, the trend was to increasing tightening of both control and message, much as happened as Eurasia's original single-pyramid systems were forming in the late 1990s. The television channel with perhaps the most pronounced critical stance (TVi) was harassed by tax police [26]. The major opposition figure Yatseniuk was effectively kept off of main television political talk shows on one pretext or another starting in May 2010 and continuing well into 2012 [27]. And in general, television tended to downplays politics, presenting more anodyne programming, as the 2012 parliamentary elections approached [28].

Significantly, this increasing media control was unable to prevent a significant drop in public support for Yanukovich and the Party of Regions that was starkly evident already in 2011. Majorities were found to be losing faith in him even in his political base of southern and eastern Ukraine. These same polls also tended to find, however, that Tymoshenko was also widely disliked and that no other opposition figure had come to rival her in public support, not to mention Yanukovich [29]. Thus while many had predicted her political death with the 2010 presidential election loss, she had reemerged by 2012 as once again the central opposition figure in Ukraine, with her time in prison perhaps adding a sense of martyrdom to her persona for some. Certain other opposition figures did rise to new prominence in public opinion, notably including world champion boxer Vitaly Klychko and the ultranationalist Oleh Tiahnybok, who performed strongly in local elections in Western Ukraine and was widely regarded by experts as being covertly supported by Yanukovich as a conveniently unelectable political enemy who could cut into his real rivals' Western Ukrainian political base [30].

During the 2012 preelection period, the Party of Regions sought to buttress its public standing by stressing the restoration of order, the raising of the status of Russian as a second state language (which provoked an actual fistfight in the Rada [31] as well as street protests [32]), and the improvement of the economy it promised to create [33].

The party and its representatives also promised a wide range of concrete benefits, and provided some in advance, ranging from higher pensions across the board [34] to packages of food handed out to individuals with deputies' pictures on them [35].

But with Yanukovich's administrative capacity to win votes by patronage and pressure on the rise and his ability to generate them by general public support declining, another strategy proved more important in sustaining control over the parliament: In late 2011, the Party of Regions pushed through a reform of the parliamentary election system that restored the practice whereby half of the Rada seats would be chosen through single-member-districts rather than nationwide proportional representation. Indeed, insiders widely regarded it as easier for the president to manipulate both election outcomes and post-election behavior for district-based deputies, even when they were not formally Party of Regions members [36].

This set the stage for the October 28, 2012, election itself, in which the Party of Regions managed to cobble together a majority coalition with allies capable of electing one of its own leaders speaker thanks largely to district deputies. This happened despite the fact that the three main opposition parties combined (Tymoshenko's Fatherland, Klychko's UDAR, and Tiahnybok's Svoboda) actually won a majority of seats in the party-list half of the voting while the Party of Regions, in which the Party of Regions got just 30 percent of the vote [37]. The 2012 parliamentary elections, therefore, essentially served as the first crucial hurdle that Yanukovich's new patronal presidential system had to clear in order to initially establish and tighten a new single-pyramid system in Ukraine. This victory, despite vulnerability in public opinion, sends a strong signal to elites that the dominant network is capable of finding ways to sustain its dominance even when a majority of the active (voting) population would appear to be dissatisfied, putting the ruling network in relatively strong position leading up to the 2015 presidential election.

Conclusions

This case study of Ukraine suggests that even though its divided-executive constitution was replaced by a presidentialist one after the 2010 presidential elections, this was neither an easy nor automatic process. Instead, it depended heavily on individual leadership tactics, in particular the speed and decisiveness with which Yanukovich acted to

capitalize on the aura of dominance that his presidential election victory produced, and the unwillingness or inability of Tymoshenko to recognize her defeat and make the pragmatic compromises necessary to consolidate her position as prime minister or at least to keep it out of the hands of Yanukovych's core network, moves that evidence indicates could have prevented Lytvyn's pivotal defection and perhaps forestalled the constitutional reform. Of course, the reversal of Ukraine's 2004 constitutional reform was also facilitated by a widespread view that this reform had in fact originally occurred in 2004 in violation of proper constitutional procedures, making it more vulnerable to repeal than it might have been had all legal niceties been observed in its passage. A larger conclusion is that formal constitutions can indeed influence patterns of events in the post-Soviet context, and that while they can indeed be changed by willful leaders, they cannot do so at their whim, and their success in changing constitutions depends on a variety of factors that are unlikely to be present anytime a leader does not like the existing basic law.

---

1. This was anticipated, among others, by Paul D'Anieri, "What Has Changed in Ukrainian Politics? Assessing the Implications of the Orange Revolution," *Problems of Post-Communism*, September/October 2005, pp.82-91.

2. This context might usefully be described as featuring neopatrimonial forms of domination. See Aleksandr A. Fisun, *Demokratiia, neopatrimonializm i global'nye transformatsii* (Kharkiv: Konstanta, 2007).

3. Hale Henry E. *Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia // World Politics*. – V.58. – No.1. – October. – 2005. P. 133–65; Hale Henry E. *Formal Constitutions in Informal Politics: Institutions and Democratization in Eurasia // World Politics*. – V.63. – No.4. – October. – 2011. – P. 581–617; Hale Henry E. *Two Decades of Post-Soviet Regime Dynamics // Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. – V.20. – No.2. – Spring, 2012. – P.71–77.

4. Kudelia Serhiy. *Institutional Design and Elite Interests: The Case of Ukraine* unpublished paper presented at the DC Area Postcommunist Politics Social Science Workshop. – George Washington University. – 2012. – 4 January.

5. In principle, this can happen with either a presidential or parliamentary election so long as the victory is decisive.

6. *Ukraiins'ka Pravda*, February 14, 2010, 21:36, <http://www.pravda.com.ua/news/2010/02/14/4770589/>.

7. *Ukraiins'ka Pravda*, February 8, 2010, 23:06, <http://www.pravda.com.ua/news/2010/02/8/4741420>.

8. Volodymyr Lytvyn, interview, *Kommersant Ukraina*, July 16, 2010, <http://www.kommersant.ua/doc.html?docId=1419707>.

9. Authors interviews with experts on Ukrainian politics. – Kyiv, January 2010 and August 2011.

10. *Kommersant Ukraina*, April 9, 2010, <http://www.kommersant.ua/doc.html?docId=1351264>; *Ukraiins'ka Pravda*, March 2, 2010, 11:38, <http://www.pravda.com.ua/news/2010/03/2/4823555/>; *Ukraiins'ka Pravda*, March 9, 2010, 18:45, <http://www.pravda.com.ua/news/2010/03/9/4846677/>.

11. *Ukraiins'ka Pravda*, June 22, 2010, 23:27, <http://www.pravda.com.ua/news/2010/06/22/5163490/>.

12. Dmytro Vydrin, author's interview. – Kyiv. – 2011. – 2 August.

13. On the Donetsk network at the core of Yanukovych's power that includes Azarov, see Kuzio Taras, *Ukraine // A Contemporary History*, unpublished draft book manuscript. – 2011. – July, Chapter 11.

14. E.g., *Segodnia*, May 15, 2010, 08:04; *Telekrytyka*, July 12, 2010.

15. E.g., *Ukraiins'ka Pravda*, July 8, 2010, 14:54, <http://www.pravda.com.ua/news/2010/07/8/5207480/>; *Ukraiins'ka Pravda*, July 8, 2010, 14:40, <http://www.pravda.com.ua/news/2010/07/8/5207391/>.

16. Alexei Trochev, "A Constitution of Convenience in Ukraine." *Jurist-Forum*, January 18, 2011, <http://jurist.org/forum/2011/01/jurist-guest-columnist-alexei-trochev.php>; *Ukraiins'ka Pravda*, September 21, 2011, 11:01.

17. Vydrin Dmytro. Author's interview. – Kyiv. – 2011. – 2 August.

18. Hale 2005, 2011, 2012.

19. See also Olexiy Haran, "Ukraine: Pluralism by Default, Revolution, Thermidor," *Russian Politics and Law*, v.50, no.4, July-August 2012, pp.51-72. For particularly strong statements, see David J. Kramer, Robert Nurick, Damon Wilson, with Evan Alterman, "Sounding the Alarm: Protecting Democracy in Ukraine," *Freedom House Report*, April 2011; Alexander J. Motyl, "The New Political Regime in Ukraine -- Toward Sultanism Yanukovych-Style?" *Cicero Foundation Great Debate Paper no.10/06*, July 2010, http://www.cicerofoundation.org/lectures/Alexander_J_Motyl_THE_NEW_POLITICAL_REGIME_IN_UKRAINE.pdf.

20. See Serhiy Kudelia, "Why Yanukovych Did It: Explaining the Rationality of His Choice," blog post, *PONARS Eurasia website*, October 18, 2011, <http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/KudeliaOct18.pdf>.

21. RFE/RL, April 6, 2012, http://www.rferl.org/content/ukrainian_minister_jailed_filipchuk/24539503.html.

22. *Korrespondent (Ukraine)*, July 29, 2011, pp.30-32.

23. RFE/RL, January 31, 2012, http://www.rferl.org/content/ukraine_ex_governor_tymoshenko_ally_faces_abuse_charges/24469454.html.

24. Dzerkalo Tyzhnia, April 6, 2012, 21:50, http://dt.ua/POLITICS/viktor_baloga_tymoshenko_treba_dozvoluti_likuvatsiya_tam_de_vona_hoche-100117.html.

25. Oleksandr Fisun and Oleksandr Polishuk, "Ukrainian Neopatrimonial Democracy: Dominant Party-Building and Inter-Elite Settlement in the Semi-Presidential System," paper presented at PONARS Eurasia workshop, Kyiv, November 3-5, 2012. The younger Yanukovich denies a connection between his rise to business prominence and his father's presidency: *Ukraiins'ka Pravda*, May 22, 2012, 13:03, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/05/22/6965025>.

26. *Ukraiins'ka Pravda*, April 26, 2012, 12:05, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/04/26/6963511/>.

27. *Ukraiins'ka Pravda*, June 29, 2012, 14:08, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/06/29/6967707/>.

28. *Ukraiins'ka Pravda*, June 27, 2012, 17:38, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/06/27/6967641/>.

29. *Ukraiins'ka Pravda*, April 1, 2012, 20:58, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/04/1/6961864/>; *Ukraiins'ka Pravda*, June 7, 2011, 15:28, <http://www.pravda.com.ua/news/2011/06/7/6276367/>.

30. Author's field observations, Kyiv and Lviv, Ukraine, October and November 2012.

31. RFE/RL, May 25, 2012, <http://www.rferl.org/content/ukraine-parliament-reject-call-to-dissolve-fistfight/24592852.html>.

32. RFE/RL, June 5, 2012, <http://www.rferl.org/content/thousands-of-ukrainians-protest-initial-approval-of-russian-language-bill/24604211.html>.

33. *Ukraiins'ka Pravda*, July 6, 2012, 20:44, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/07/6/6968275/>.

34. *Ukraiins'ka Pravda*, June 14, 2012, 19:50, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/06/14/6966735/>.

35. *Ukraiins'ka Pravda*, May 23, 2012, 10:28, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/05/23/6965085/>.

36. *Ukraiins'ka Pravda*, November 17, 2011, 19:31, <http://www.pravda.com.ua/news/2011/11/17/6763297/>.

37. See the breakdown provided by *Ukraiins'ka Pravda*: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/10/29/6975859/>

Юрій Ключковський

ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВИБОРЧИХ СТАНДАРТІВ ПІД ЧАС ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 РОКУ: ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ І ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА

Система європейських демократичних виборчих стандартів сформульована у Кодексі належної практики у виборчих справах – еталонному документі Ради Європи, прийнятому Венеціанською Комісією у 2002 році. Розглянуто питання реалізації у вітчизняному законодавстві і практиці проведення виборів основних принципів, що складають зазначену систему. На прикладі принципів загального та рівного виборчого права показано істотний регрес у їх дотриманні в Україні під час парламентських виборів 2012 року.

Ключові слова: *європейські стандарти демократичних виборів, право голосу, право балотуватися на виборах, загальне виборче право, рівне виборче право.*

Yuriy Kluchkovskiy. Compliance with European democratic election Standards during the 2012 parliamentary elections: legislative guarantees and enforcement practice. *The system of European democratic election standards is formulated in the Code of Good Practice in Electoral Matters – reference document of the Council of Europe adopted by Venice Commission in 2002. Problems of realization of basic principles forming the system in the national legislation and electoral practice are considered. Using the principles of universal and equal electoral rights as examples, the substantial regress in their maintenance during 2012 parliamentary elections in Ukraine is shown.*

Key words: *European standards of democratic elections, right to vote, right to stand for election, universal electoral right, equal electoral right.*

Європейські стандарти демократичних виборів базуються на основоположних міжнародно-правових актах у сфері прав людини і розвинуті за останні десятиліття документами «м'якого права» в основному завдяки діяльності Венеціанської комісії (див.: [1]), а

також документам ОБСЄ/БДПІЛ (особливо висновкам місії спостереження за виборами) та правовим позиціям Європейського Суду з прав людини (див.: [2; 3]).

Систематизація європейських виборчих стандартів здійснена Венеціанською комісією 2002 р., коли був прийнятий Кодекс належної практики у виборчих справах [1, с.50–82], визнаний ПАРС як еталонний документ Ради Європи. Кодекс містить *шість основних принципів*, на яких базується виборче право, – *загальні, рівні, прямі, вільні, періодичні вибори та таємне голосування*, – які проголошені основою європейського демократичного доробку у галузі виборів. Крім того, Кодекс передбачає *процедурні вимоги* дотримання цих принципів, до яких належать: *організація виборів безстороннім органом; спостереження за виборами; дієва система оскарження порушень*. Останні гарантії сприйняті українським виборчим правом як засоби дотримання *принципу чесних* (справжніх, нефальсифікованих) *виборів*; отже, *принцип чесних виборів* також належить до системи європейських демократичних виборчих стандартів.

Кодекс належної практики не лише проголошує певні принципи, але й викладає їх зміст, встановлюючи певні вимоги, які мають бути дотримані національним законодавством. Розглядаючи проблеми реалізації цих вимог у національному законодавстві і виборчій практиці, слід мати на увазі їх *мінімальний* характер. Ніщо не заважає суверенній державі передбачити у власній конституції чи законодавстві більш високі вимоги щодо дотримання основних принципів демократичних виборів та дотримуватися їх на практиці.

Минулого року Рада Європи відзначила десятиріччя прийняття Кодексу належної практики у виборчих справах, відзначивши його ефективність у справі поширення та закріплення європейських стандартів демократичних виборів. Україна відзначила цей ювілей по-своєму: вперше за час незалежності рівень дотримання європейських стандартів на парламентських виборах знизився, а деякі основні принципи вперше були поставлені під сумнів.

Із усього кола наявних проблем ми обмежимося тут розглядом питання дотримання принципів загального та рівного виборчого права – засад, які досі в Україні під сумнів не ставилися, – під час парламентських виборів 2012 р. Більш широко ці проблеми розглянуті у [4].

Принцип загального виборчого права, як він сформульований у Кодексі належної практики, передбачає, що «кожна людина має право обирати (точніше, *право голосу*. – Ю.К.) й бути обраною (точніше, *право балотуватися*. – Ю.К.). Однак це право... має бути обмежене певними умовами». Серед таких умов Кодекс вказує: досягнення певного віку; наявність громадянства; позбавлення виборчих прав осіб, визнаних недієздатними у судовому порядку. Проте Кодекс заперечує встановлення цензу осілості щодо права голосу на національних виборах.

Ці вимоги в аспекті *активного виборчого права* повністю відображені у статті 70 Конституції України, яка не передбачає обмеження права голосу для окремих категорій громадян, хоча такі обмеження у принципі допускаються Кодексом належної практики. Зокрема, свого часу спроба позбавити права голосу осіб, які перебувають за вироком суду в установах кримінально-виконавчої системи, була визнана неконституційною Рішенням Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 р. [5].

Особу, яка відповідає критеріям статті 70 Конституції щодо права голосу, законодавство називає *виборцем*. Підкреслимо, що статус виборця пов'язаний не лише з виборами; це статус *повної публічно-правової дієздатності* особи. Так, лише виборець може засновувати і бути членом політичної партії; лише виборець може претендувати на обіймання посади у державній службі чи службі в органах місцевого самоврядування. Водночас на місцевих виборах право голосу належить не кожному виборцю [6].

Зазначимо, що наявність у громадянина *конституційного* права голосу, яке не може бути обмежене відповідно до статті 64 Конституції, породжує *обов'язок держави* створити умови для реалізації цього права. Тому визначальне значення мають точність та достовірність відомостей Державного реєстру виборців, а також повнота списків виборців, складених відповідно до відомостей Реєстру. На жаль, практика останніх виборів показала, що сподівання, пов'язані з функціонуванням Державного реєстру виборців, не справджуються. Значною мірою це пов'язано зі змінами закону, прийнятими у 2009 р., які істотно формалізували діяльність Реєстру, знизивши його можливості контролювати актуальність і достовірність відомостей про виборців.

Традиційно українське виборче законодавство передбачало низку інструментів для забезпечення права голосу виборців, які не могли прибути на виборчі дільниці за своєю виборчою адресою; сюди належить утворення спеціальних виборчих дільниць, можливість голосування за місцем перебування (з допомогою переносної скриньки), а також інститут відкріпних посвідчень; останній інститут сьогодні має форму «зміни місця голосування без зміни виборчої адреси». Проте під час виборів 2012 р. цей інститут став серйозним відступом назад у дотриманні принципу загального виборчого права внаслідок його інтерпретації з боку Центральної виборчої комісії. Після численних повідомлень про зловживання цим інститутом окремими кандидатами Центральна виборча комісія прийняла Порядок тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси (у редакції від 22 вересня 2002 р.) [7], яким *заборонила голосування виборця за межами одномандатного виборчого округу, до якого належить його виборча адреса.*

Таке розуміння можливості обмеження (а, по суті, позбавлення) права голосу для категорії виборців у зв'язку з їх місцем перебування (відраджень, лікування, відпочинок, приватні поїздки) фактично запроваджує класичну дискримінацію громадян за ознакою місця перебування. Це не лише порушує статтю 64 Конституції (обмеження конституційного права підзаконним актом), але й статтю 14 Європейської Конвенції про захист прав людини. Більше того, уявлення про «закріплення» виборця за відповідним округом відновлює доктрину територіального представництва («депутат представляє виборців свого округу»), що суперечить народному суверенітету та доктрині вільного представницького мандата («незалежно від способу обрання депутат представляє народ»). Таким чином, зазначене обмеження можливостей здійснити право голосу не відповідає принципу загального права голосу, оскільки «не забезпечує народу вільного виявлення своєї думки» (критерій, встановлений Європейським Судом прав людини у справах щодо статті 3 Першого протоколу до Конвенції; див.: [2, с.771]).

Принцип загальності щодо *пасивного виборчого права* допускає можливість дещо вищих виборчих цензів порівняно з правом голосу. Як відомо, Конституція встановлює віковий ценз для обрання народним депутатом України, а також вимоги проживати в Україні протягом п'яти років перед днем виборів

(своєрідний ценз осілості) та відсутності судимості за умисний злочин (ценз «законослухняності»). Обидві вимоги критикуються експертами Венеціанської комісії та БДПІ як такі, що не відповідають європейським виборчим стандартам.

Замість цензу законослухняності (який *автоматично* позбавляє певну категорію громадян пасивного виборчого права), доцільно розглянути можливість запровадження кримінальної санкції у вигляді позбавлення права балотуватися на виборах на певний строк (п'ять чи десять років – один або два виборчі цикли) як додаткового покарання за певні категорії злочинів (тяжкі, службові, виборчі), тобто переходом до *індивідуального застосування* обмеження пасивного виборчого права.

Особливо спірним є *ценз осілості* (вимога 5 років проживання на території України). Значною мірою проблеми його застосування спричинені рішенням Європейського Суду з прав людини у справі *Мельниченко проти України*, в якому Суд надав (дещо нетипово для нього) *формального* розуміння факту проживання, пов'язавши його виключно з реєстрацією місця проживання [8]. Спори навколо розуміння цього конституційного положення тривають декілька років і досягли максимуму під час виборів 2012 року, коли Центральна виборча комісія та адміністративні суди приймали в аналогічних ситуаціях протилежні за змістом рішення.

Певні перешкоди у реалізації пасивного виборчого права під час виборів 2012 року були створені нечітким законодавчим регулюванням процедури висування кандидатів та широко застосовані Центральною виборчою комісією для відмови у реєстрації кандидатів (особливо самовисуванців) з формальних підстав (наприклад, не зазначення у заяві про самовисування зобов'язання відмовитися від іншого представницького мандата у разі його відсутності у кандидата чи кількості знаків у передвиборчій програмі кандидата). При цьому Центральна виборча комісія не застосовувала норми закону, які зобов'язують орган реєстрації повернути документи кандидату для виправлення дрібних порушень.

Ще одним обмежувальним інструментом щодо права балотуватися на виборах є *виборча застава*. Свого часу Конституційний Суд України кваліфікував її не як виборчий ценз, а як умову реєстрації, яка засвідчує серйозність намірів кандидата [9].

Проте неясно, чому серйозність намірів боротися за виборну посаду повинна засвідчуватися здатністю кандидата сплатити державі кошти у сумі річної мінімальної заробітної плати. У згаданому рішенні Конституційний Суд України поставив питання (хоча й не дав на нього відповіді) щодо співвідношення розміру застави та загальної соціально-економічної ситуації (зокрема, рівня доходів) в Україні. Більше того, виникають сумніви, чи відповідає змісту застави умова її повернення тільки переможцю в одномандатному окрузі. Свого часу Європейський Суд з прав людини м'яко кваліфікував неповернення застави як «відносно рідкісну норму в європейських виборчих системах» [10] (див.: також [3, с.29]). Розглядаючи це питання з погляду «необхідності в демократичному суспільстві», слід мати на увазі висловлену у цьому рішенні позицію Європейського Суду з прав людини: «Будь-який відхід від принципу загального виборчого права несе в собі ризик підризу демократичності законодавчої гілки влади, обраної таким чином, та законів, які вона приймає».

Принцип рівного виборчого права складний і багатогранний у своїх проявах і, як наслідок, часом неоднозначний у його розумінні. Його слід розглядати стосовно різних суб'єктів – виборців, кандидатів, партій – суб'єктів їх висування. За ступенем забезпечення рівності мінімальною вимогою має бути гарантія недискримінації; вищий рівень стосується створення умов для реальної рівності у практичному застосуванні.

Рівність виборців для українського виборчого права вважалася забезпеченою в обох її аспектах – формальному («кожен виборець має рівну кількість голосів» [5]) та матеріальному («голоси виборців повинні мати юридично рівний вплив на результати виборів» [5]).

Проте дещо несподівано формальна рівність виборців опинилася у центрі дискусії внаслідок сумнівного рішення Конституційного Суду України [11], яке було застосоване Центральною виборчою комісією під час виборів 2012 року [12]. Внаслідок цього українські виборці, які проживали або на день голосування перебували на території інших держав, мали на виборах народних депутатів України лише по одному голосу, тоді як усі інші виборці – по два голоси відповідно до статті 3 Закону «Про вибори народних депутатів України». Така ситуація, без

сумніву, є порушенням конституційного принципу рівного виборчого права і є класичним прикладом дискримінації за ознакою місця проживання (перебування), забороненої статтею 24 Конституції крім того, вона є порушенням статті 22 (щодо заборони звуження змісту й обсягу права) та статті 64 (обмеження конституційного права підзаконними актами) [13]. Зауважимо, що навіть з міркувань політичної доцільності (неприпустимих у разі забезпечення основних принципів виборчого права) важко пояснити, чому обмежили у праві голосу українських дипломатів, які представляють державу за кордоном.

Стосовно інших суб'єктів права – кандидатів та політичних партій – в аспекті принципу рівного виборчого права Кодекс належної практики вимагає гарантування їм «рівних можливостей».

У зв'язку з цим зауважимо, що «змішана» виборча система*, до якої повернулася Україна у 2012 р., не забезпечує ані рівного правового статусу, ані рівних можливостей участі у виборчому процесі кандидатів, висунутих у двох складових системи. Це відображено не лише у способі їх обрання (об'єктом голосування є кандидати в одномандатних округах, але списки кандидатів за пропорційною складовою), однак і у визначених законом порядку реєстрації можливостях брати участь у передвиборній агітації та фінансуванні відповідних заходів; зрештою, це має свій відбиток і у порядку заміщення вакансій, які виникають внаслідок дострокового припинення мандата. Підкреслимо, що ці відмінності є неусувними наслідками виборчої системи. Водночас варто звернути увагу на висновок Кодексу належної практики щодо виборчих систем: «За умови дотримання згаданих вище принципів (у тому числі принципу рівного виборчого права. – *Ю.К.*) застережень щодо вибору будь-якої виборчої системи немає». Звідси випливає, що істотні порушення рівного пасивного виборчого права, іманентно властиві чинній сьогодні виборчій системі, мали б викликати застереження проти неї.

Природно, що у різних правових умовах за такої виборчої системи перебувають також політичні партії, які подали списки

---

* Українську виборчу систему зразка 2012 року важко кваліфікувати як змішану; тут ми маємо справу, по суті, з паралельним застосуванням двох різних виборчих систем для незалежного обрання відповідних половин конституційного складу Верховної Ради України (див.: [14]).

кандидатів за пропорційною складовою і які висунули лише окремих кандидатів у певній кількості одномандатних округів. Такі відмінності, зокрема, в частині проведення і фінансування передвиборчої агітації встановлені законом. Тим більш дивною є абсолютна рівноправність цих двох категорій партій – суб'єктів виборчого процесу стосовно подання кандидатур до складу виборчих комісій та проведення жеребкування. Як відомо, така «абсолютна рівність» за її інтерпретації Центральною виборчою комісією призвела на практиці до істотного порушення представництва (по суті, дискримінації) потужних політичних партій, які за підсумками виборів отримали представництво в парламенті, а також до значних труднощів у комплектуванні виборчих комісій через нездатність «малих» (а часто «технічних») партій забезпечити отримане ними право на представництво. Це, у свою чергу, створює умови для порушення вимоги об'єктивності і безсторонності виборчих комісій – «процедурної» вимоги (у термінології Кодексу належної практики), що є складовою *принципу чесних виборів*. Численні порушення останнього принципу внаслідок необ'єктивності та заангажованості виборчих комісій (умисної або спричиненої непередготованістю членів комісії) документально зафіксовані під час виборів 2012 р.

---

1. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи; пер. з англ. / За ред. Ю. Ключковського. – Вид. 2-е, випр. і доповн. – К.: Логос, 2009. – 500 с.

2. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.

3. Ключковський Ю. Правові позиції Європейського Суду з прав людини та вітчизняне виборче законодавство (виступ на Міжнародній конференції) // Право України. – 2011. – № 7. – С.23-32.

4. Богашева Н., Ключковський Ю. Міжнародні стандарти демократичних виборів та законодавство про вибори народних депутатів України // Вибори та демократія. – 2012. – № 2(32). – С.29-50.

5. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/98 від 2602.1998 р. (справа про вибори народних депутатів України) //

Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997-2001. – У 2-х кн. – Кн. 1 / Відпов. ред. П.Б.Євграфов. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С.123-135.

6. Ключковський Ю. Принцип загального виборчого права в контексті місцевих виборів. І. Активне виборче право // *Вибори та демократія*. – 2010. – 4(26). – С.11-22.

7. Постанова Центральної виборчої комісії «Про забезпечення тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси» № 893 від 13.09.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Центральної виборчої комісії: Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=31719&what=0>.

8. Мельник М. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мельниченко проти України»: правові проблеми виконання // *Вибори та демократія*. – 2005. – № 4(6). – С.47-51.

9. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2002 від 30.01.2002 р. (справа про виборчу заставу) // Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2001-2002 / Відпов. ред.. П.Б.Євграфов. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С.162-166.

10. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Суховецький проти України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.4730.0>.

11. Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2012 від 04.04.2012 р. у справі... стосовно віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2012. – № 3. – С.20-27.

12. Постанова Центральної виборчої комісії «Про окремі питання встановлення результатів чергових виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» № 1089 від 26.09.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Центральної виборчої комісії: Режим доступу <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=31804&what=0>.

13. Ключковський Ю. Чи може рішення Конституційного Суду суперечити принципу верховенства права? // *Вибори та демократія*. – 2012. – № 1(31). – С.23-34.

14. Ключковський Ю. Чи є змішаною виборча система України? // *Право України*. – 2012. – № 3-4. – С.418-424.

Юрій Якименко

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ – 2012: ВПЛИВ СУСПІЛЬНИХ ПОДІЛІВ НА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ

У представленій статті аналізується характер та динаміка впливу основних суспільних поділів, існуючих в Україні, на процеси у партійному середовищі, електоральні стратегії провідних політичних сил, зокрема, на парламентських виборах 2012 року, а також на перспективи подальшої еволюції партійної системи.

Ключові слова: політичні партії, партійна система, суспільні поділи, електорат, електоральні стратегії, вибори.

Yuriy Yakymenko. Parliamentary elections 2012: an influence of social cleavages to electoral strategies and prospects of party system's development. *Social cleavages serves as important factors of influence to party system's formation and evolution. This article contains an analysis of dynamic of influence of the two major cleavages in Ukrainian society, socio-economic and socio-cultural, to political parties, their electoral strategies in Parliamentary campaign-2012, the future of party system in Ukraine.*

Key words: political parties, party system, social cleavages, voters, electoral strategies, elections.

Суспільні поділи є важливим чинником, що впливає на процеси формування та еволюції партійних систем, визначає їх характеристики. В узагальненому вигляді поділи можуть бути визначені як «довготривалі структурні конфлікти, які призводять до виникнення протилежних позицій, представлених конкуруючими політичними організаціями» [8, с.95].

В Україні, яка характеризується наявністю значних міжрегіональних відмінностей, передусім, соціально-культурного характеру, а також високим рівнем соціальної поляризації за майновою ознакою, вплив суспільних поділів на партійну систему є особливо виразним. Для сучасного стану українського суспільства найбільш актуальними є два суспільні поділи: соціально-економічний та соціокультурний.

Актуальність першого зумовлюється значним зростанням соціальної диференціації, а згодом – і соціальної поляризації внаслідок трансформаційних процесів в Україні, у першу чергу змін у відносинах власності, роздержавлення і приватизації. Так, якщо у 1990 р. середній дохід 10% найбільш забезпечених громадян України вчетверо перевищував відповідний показник 10% найбідніших, то в 1996 р. це перевищення становило вже 67 разів [6, с.17]. Частка заробітної плати у структурі доходів населення впала з 71% у 1990 р. до 43% у 2004 р., що стало наслідком державної політики, спрямованої переважно на формування та підтримку експортоорієнтованого великого бізнесу. За даними Держкомстату, у 2000 р. понад 80% громадян мали середньодушові загальні доходи на місяць нижчі від прожиткового мінімуму [3].

Різке погіршення соціально-економічного становища переважної більшості громадян у першій половині 1990-х років, а також сприйняття змін, що відбувалися в суспільстві, як несправедливих зумовили найвищий вплив соціально-економічного поділу на партійну систему. Саме на цей період припадає значне зростання рівня підтримки лівих і лівоцентристських сил, готовності громадян до участі в організованих ними акціях протесту, що зумовило навіть введення в політологічний дискурс терміна тези «лівої загрози». Під останньою розумілася можливість відновлення лівими силами парламентським шляхом елементів радянського суспільного ладу, здійснення кроків з відновлення Союзу РСР та ін.

Проте в подальшому актуальність соціально-економічного поділу знизилася, що, відповідно, призвело і до зменшення рівня підтримки лівих партій. Причини зниженням мали різний характер. По-перше, в період 2001 – 2007 рр. в Україні відбувалося економічне зростання, що, відповідно, мало наслідком певне зростання рівня життя громадян. По-друге, провідні ліві партії значною мірою дискредитували себе – через неспроможність ефективно захищати соціально-економічні інтереси більшості громадян, фактичне «зрощення» їх лідерів з владною елітою. В країні так і не з'явилася авторитетна соціал-демократична партія, а сама соціал-демократична ідеологія була значною мірою дискредитована. Окрім того, позначилася тенденція до еволюції провідних партій до моделі «всехохоплюючих», зростання рівня популізму в їх передвиборних програмах (за принципом «усе – всім»). Але найголовнішою причиною, на наш погляд, стало активне використання владою і політичними

партіями (як провладними, так і опозиційними) у своїх електоральних стратегіях соціокультурного поділу українського суспільства, про що докладніше йтиметься нижче.

Однак актуальність соціально-економічного поділу знову почала зростати в період розгортання економічної кризи, починаючи з 2008 р. (а за деякими оцінками – і раніше) [9, с.45]. Особливо помітним це зростання стало в період 2010 – 2011 рр., після зміни влади в країні. Безпосередньою причиною зростання актуальності соціально-економічного поділу стали незадовільні з точки зору переважної більшості громадян наслідки соціально-економічної політики влади: погіршення рівня добробуту, зростання цін і тарифів, непопулярна пенсійна реформа, перекладання «тягаря реформ» на більшість населення з одночасним продовженням збагачення «олігархів» та ін. Одним з індикаторів такого невдоволення стало помітне падіння популярності ПАРТІЇ РЕГІОНІВ та інших партій – учасниць парламентської більшості. Так, протягом 2011 р. частка громадян, які мали намір голосувати за ПАРТІЮ РЕГІОНІВ на майбутніх парламентських виборах, знизилася з 20,5% у лютому до 13,5% у грудні, за Партію «Сильна Україна» – відповідно, з 5,6% до 3,6% [4]. При цьому, падіння рейтингів спостерігалось в усіх регіонах, у т.ч. там, де сконцентрована електоральна база цих партій – на Сході і Півдні України.

У той же час, за відповідний період зросли рівні підтримки основних опозиційних сил, зокрема, ВО «Батьківщина» (з 12,5% до 15,8%) та Політичної партії «Фронт Змін» (з 7,5% до 9,6%). Досить симптоматичним було також зростання рейтингу КПУ (з 3,2% до 5,3%). Серед інших індикаторів зростання актуальності соціально-економічного поділу можна виділити активізацію у 2010–2011 роках переговорного процесу лівоцентристських партій щодо їх об'єднання навколо двох «центрів тяжіння», якими виступали СПУ та Партія «Справедливість». В цьому ж контексті можна розглядати й численні спроби політичних партій очолити або використати в своїх інтересах акції протесту проти дій влади різних соціальних груп – підприємців, «афганців», «чорнобильців», кількість яких протягом 2010–2011 рр. значно зросла.

Проекцією соціально-економічного поділу на партійну систему можна вважати узагальнені образи провладних і опозиційних політичних сил у громадській думці. Так, за даними дослідження Центру Разумкова, провладні політичні сили сприймалися грома-

дянами переважно як виразники інтересів великого національного капіталу, більш заможних верств, роботодавців. Опозиційні ж сили скоріше асоціювалися з найманими працівниками, малим і середнім бізнесом, біднішими верствами громадян [5, с.13 – 19].

На сьогодні стан українського суспільства за майновим критерієм характеризується надвисоким майновим розшаруванням, коли 80% населення, за методологією ООН, живуть за межею бідності, а співвідношення доходів 20% сімей з найвищими і найнижчими доходами становить 1 до 40 (за критичного значення 10) [7]. За оцінкою Президента України В. Януковича, майнове розшарування в Україні – одне з найвищих в Європі [1]. З погляду ставлення до власності, більшість працюючих громадян України – наймані працівники [3]. Серед дорослого населення в цілому (віком від 18 років) переважну більшість становлять економічно залежні громадяни (наймані працівники, пенсіонери, студенти, безробітні (офіційно зареєстровані та фактичні), домогосподарки та ін.) [4]. Відповідно, за такої соціальної структури провідні політичні партії України вимушені змагатися за прихильність внутрішньо недиференційованої (з погляду формування усталених соціально-групових ідентичностей) більшості економічно залежних (і переважно незаможних) виборців зі спільними соціально-економічними інтересами і потребами.

Соціокультурний поділ українського суспільства є наслідком історично зумовлених суттєвих відмінностей у характері соціокультурних ідентичностей громадян різних регіонів України [10, с. 3-27]. Упродовж 1990 – 2010 рр. вони виявляли себе на політичному рівні через відмінності в політичних симпатіях громадян до різних політичних сил та кандидатів на пост Президента України. До тем, з приводу яких є найбільші розбіжності, належать: мовне питання (статус російської мови); питання розуміння української нації та її походження (зокрема, етнічна – громадянська нація, питання «спільного слов'янського коріння» і, відповідно, «слов'янської єдності»); оцінки історичного минулого, окремих подій та історичних персоналій; (зокрема, ставлення до колишнього СРСР, Другої світової війни, діяльності ОУН-УПА); ставлення до зовнішньополітичного курсу України та шляхів його реалізації («російський – західний» вектори, приєднання до Союзу Росії і Білорусі, вступ до НАТО, ЄС, ЄП та ін.).

Частина згаданих тем була актуальною на початку 1990-х років проте, їх актуальність знижувалася мірою актуалізації соціально-економічного поділу, а також посилення протистояння між владою та опозицією (відповідно, пропрезидентськими та антипрезидентськими силами). На партійній системі це позначилося через досить швидке зменшення впливу досить активних політичних партій проросійського спрямування (зокрема, ГКУ, Партії слов'янської єдності України), так само як і в незначній підтримці радикальних націоналістичних партій (зокрема, ДСУ, СНПУ). Жодна зі створених наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. політичних партій, які декларували відверто проросійське спрямування, не набули популярності. Так само, протягом 1994 – 2002 рр. регіональні відмінності в симпатіях до різних політичних сил не сприймалися у громадській думці як розкол країни.

Ситуація принципово змінилася в ході президентської кампанії 2004 р. За даними соціологічних опитувань у квітні 2005 р. наявність розколу українського суспільства на дві ворогуючі частини визнала майже половина (47,4%) громадян [11, с.2]. Окрім того, регіональний розподіл голосів між двома кандидатами, що вийшли до другого туру президентських виборів 1994 і 1999 рр., не мав безпосередньої кореляції з симпатіями до політичних партій і блоків, що відображалися б у результатах наступних за президентськими виборів до Верховної Ради України. Але така кореляція виникла після президентських виборів 2004 р. В. Ющенко тоді переміг у 17 регіонах України, переважно на Заході і в Центрі України, В. Янукович – у 10-ти – на Сході і Півдні. Відповідно, на виборах 2006 і 2007 рр. у регіонах, де переміг В. Ющенко, перше місце посіли БЮТ і ПП «Наша Україна», які підтримували його в президентській кампанії. Відповідно, у регіонах, де переміг В. Янукович, перше місце на обох парламентських виборах посідала очолювана ним ПАРТІЯ РЕГІОНІВ. Окрім того, аналіз даних соціологічних досліджень стосовно соціокультурних особливостей електорату різних політичних сил за підсумками виборів 2006 і 2007 років засвідчив наявність двох комплексів уявлень громадян, відображених в їх політичних симпатіях. Перший – «російська мова; російська або радянська культурна традиція; російський вектор зовнішньої політики» – ПАРТІЯ РЕГІОНІВ і КПУ. Другий – «українська мова; українська або європейська культурна традиція; західний вектор зовнішньої політики» – БЮТ і ПП «Наша Україна» [12, с. 96–97].

Аналіз цих виборчих кампаній свідчить про цілком свідоме використання їх учасниками соціокультурного поділу суспільства. Їх основними темами є не шляхи розв'язання пріоритетних для громадян соціально-економічних проблем (усім програмам був притаманним високий рівень популізму), а питання, щодо яких між громадянами різних регіонів були протилежні погляди. Учасники кампаній свідомо наголошували на наявності розбіжностей та їх непримиреному характері, протиставляючи жителів одних регіонів іншим. Зокрема, на виборах 2006 р. у програмах понад половини політичних партій і блоків були присутні теми, в оцінці яких були суттєві між-регіональні відмінності. Окремо слід відзначити актуалізацію теми федералізації України чи автономізації окремих її регіонів, яка наприкінці 1990-х рр. практично зникла з порядку денного.

Період 2010–2011 рр. позначився певним зниженням актуальності соціокультурного поділу (та, як зазначалося вище, зростанням – соціально-економічного). Головною передумовою цього стало зняття найбільш серйозного «подразника» для частини суспільства, передусім, жителів Східного і Південного регіонів – законодавчо визначеного курсу на вступ України до НАТО з переорієнтацією на більш прийнятну для більшості населення концепцію державного нейтралітету. Це було зроблено через прийняття нового Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» 1 липня 2010 р. До інших передумов також можна віднести: невиправдані очікування на стрімке покращення відносин з Росією після підписання Харківських угод, непоступливість останньої в газових питаннях, що мало наслідком підвищення тарифів на енергоносії для українських споживачів; декларування керівництвом держави, яке асоціювалося з проросійським вектором зовнішньої політики, пріоритетності євроінтеграційного курсу України; певне (тимчасове) «заморожування» владою питання зміни статусу російської мови в Україні.

Таким чином, перед початком виборчої кампанії 2012 р. в українському суспільстві спостерігалися тенденції до підвищення актуальності соціально-економічного та, відповідно, зменшення актуальності соціально-культурного поділу. На наш погляд, подальший розвиток цих тенденцій давав би певні переваги опозиційним силам, зокрема, за рахунок поширення їх впливу на розчарований владою електорат Сходу і Півдня. При цьому, йдеться не стільки про «стару» опозицію – ВО «Батьківщина» (через її стійку асоціацію в цих

регіонах з «націоналістичними» поглядами), скільки партій, які претендували на роль «нових» політичних сил, ще чітко не пов'язаних у громадській думці з наявним соціокультурним поділом (Політична партія «Фронт Змін» та Політична партія «УДАР»).

Однак виборча кампанія 2012 р. відбулася за іншим, більш традиційним сценарієм, який характеризується збігом ліній розмежувань між партіями на підставі соціокультурного поділу та на підставі їх ставлення до влади. Як і в попередніх кампаніях, це стало наслідком свідомого вибору основними політичними силами, як провладними, так і опозиційними, найбільш «зручного» для них соціокультурного поділу як основи електоральних стратегій. Його «зручність» полягає у простоті відокремлення «власного» і «чужого» електорату на основі соціокультурних відмінностей, які мають значний мотиваційний потенціал (тим більше, за умов «компактного проживання» різних частин електорату у певних регіонах). І це цілком природно, адже, як зазначають С. Ліпсет і С. Роккан, партії постійно опиняються перед необхідністю робити стратегічний вибір між різними суспільними поділами, намагаючись політизувати ті з них, що є найбільш сприятливими для партій [14].

Так, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, не відмовляючись від соціально-економічних засобів «повернення» електорату (Євро –2012, соціальні ініціативи Президента, спрямування бюджетних коштів у базові регіони), вдалася до більш ефективного засобу – мобілізації виборців на «мовній» основі. Найбільш важливим елементом її кампанії, на наш погляд, став процес (саме процес) прийняття Закону «Про засади державної мовної політики», який уможливив надання російській мові статусу регіональної. Прийняття відповідного закону формально здійснювалося на виконання передвиборчих зобов'язань партії, однак головною електоральною метою «мовної кампанії» було зниження у структурі мотивацій виборців Сходу і Півдня значущості соціально-економічного чинника (що й зумовило падіння підтримки ПАРТІЇ РЕГІОНІВ), і відповідне підвищення – соціокультурного.

Запеклі публічні дискусії навколо змісту законопроекту, а також протистояння у Верховній Раді України та за її межами змусили основні політичні сили чітко позиціонуватися, по суті, на підставі ставлення до можливості підвищення статусу російської мови. Відповідно, провладні політичні сили (передусім, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) здобули статус захисників російської мови та інтересів усього російсько-

мовного населення України, тоді як опозиційні сили (включно з Політичною партією «Фронт Змін» та Політичною партією «УДАР» – захисниками української мови і україномовного населення, а отже – «ворогами» російськомовного. Таким способом ПАРТІЯ РЕГІОНІВ змогла наростити власний рейтинг і значною мірою обмежити можливості просування опозиційних партій (крім КПУ) на Схід і Південь України. Про дієвість цього кроку можуть свідчити дані соціологічних досліджень Центру Разумкова: у жовтні 2010 р. 21,9% респондентів відзначили покращення свого ставлення до В. Януковича та ПАРТІЇ РЕГІОНІВ внаслідок прийняття і підписання мовного закону [4].

Свою чергою, опозиційні партії (крім КПУ), з одного боку, були змушені прийняти запропонований ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ «мовний виклик», з іншого, зробили це з внутрішньою готовністю. Для БЮТ і ВО «Свобода» інших варіантів позиціонування не існувало. Для Політичної партії «Фронт Змін» за біполярного характеру виборів на підставі соціокультурного поділу та позиціонування в якості опозиції, також не залишалось простору для маневру. Це ж саме можна сказати і про «УДАР», який меншою мірою, але все ж був змушений позиціонуватися і як проукраїнська, і як опозиційна партія. Створення опозиційного об'єднання на основі ВО «Батьківщина» і Політичної партії «Фронт Змін», приєднання до них низки інших опозиційних партій, їх електоральний союз з ВО «Свобода» та відмова від протистояння з «УДАРОМ» мали наслідком консолідацію опозиції та переведення формату виборчої кампанії з «багатополярного» чи, як мінімум, «триполярного» (влада – опозиція – «нові» партії) у чітко виражений біполярний (влада (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) – опозиція (ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», ПП «УДАР», а також КПУ). Біполярний формат, своєю чергою, дав можливість консолідувати опозиційний електорат і досягти кращого результату на виборах, ніж це могло би бути за іншого варіанта.

За підсумками виборів територіальний розподіл прихильників провідних політичних сил в основному зберігся. Як і на попередніх парламентських виборах, він переважно має у своїй основі відмінності соціокультурних орієнтацій жителів різних регіонів України. Зокрема, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ та КПУ здобули першість на Сході та Півдні України, ВО «Батьківщина» – в Центрі і на Заході, ВО «Свобода» – на Заході. Попри певні очікування, у виборчій кампанії 2012 р. не з'явилася політична сила, яка могла

би претендувати на рівномірну підтримку виборців в усіх регіонах України, стала би загальнонаціональною партією. Такі надії пов'язувалися з «новими» політичними силами, зокрема, Політичними партіями «Фронт Змін» та «УДАР». Проте біполярний характер кампанії не залишив місця для «третьох сил», вимагаючи від партій визначення в координатах «влада – опозиція», які збіглися із соціокультурним поділом. На роль певного винятку могла би претендувати КПУ, втім, опозиційність цієї партії ставиться під сумнів значною частиною громадян. Нічого дивного не сталося. Як зазначає Д. Карамані, «збереження територіальності в політиці сьогодні може бути достеменно пояснене через культурні поділи, які протистоять гомогенізуючому впливу класової політики – найбільш вагомому чиннику процесу детериторіалізації» [13, с.318].

Структура партійної системи, яка утворилася за підсумками виборів, попри зовнішню подібність до моделі поляризованого плюралізму (наявність крайніх лівої і правої партій) насправді унеможливає існування двосторонньої ліво-правої опозиції до політичного центру. Тому, скоріше за все, партійна система в найближчі роки зберігатиме ознаки поміркованого плюралізму. В ній існуватимуть два полюси – ПАРТІЯ РЕГІОНІВ та ВО «Батьківщина». При цьому, основна лінія міжпартійного розмежування визначатиметься, як і раніше, соціокультурним суспільним поділом. Актуальність соціально-економічного поділу залишатиметься високою, проте він скоріше виявлятиметься у непартійних формах.

---

1. Виступ Президента України на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України 7 березня 2012 року: Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

2. Парламент і парламентські вибори в Україні 2012 р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 7-8. – С. 2-79.

3. Інтернет-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

4. Інтернет-сайт Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua/>

5. Опозиція в Україні: стан, умови діяльності, відносини з владою. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, № 7-8, 2011, с. 13-19.

6. Партийна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції. Доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2010. – №5. – С. 17.

7. Реальна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/>

8. Рёммеле А. Структура размежеваний и партийные системы в Восточной и Центральной Европе / Андреа Рёммеле // Партии и выборы: Хрестоматия. Часть II. Москва, 2004. – С. 88-107.

9. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С. 45.

10. Формування ідентичності громадян України; перспективи і виклики. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 9. – С. 3-27.

11. Якименко Ю., Литвиненко О. Регіональні особливості ідейно-політичних орієнтацій громадян в контексті виборчої кампанії / Юрій Якименко, Олександр Литвиненко // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 1. – С. 2-18.

12. Якименко Ю. Трансформація партійної системи України у 2004 – 2007 рр. / Юрій Якименко // Політичний менеджмент. – 2008. – №2. – С. 89-100.

13. Caramani D. The Formation of National Party System in Europe: A Comparative-Historical Analysis / Daniele Caramani // Scandinavian Political Studies. Vol. 28. – No. 4. – 2005. – P. 295-322.

14. Lipset S.M., Rokkan S, Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments / Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan // P. Mair (ed.) The West European Party System. – Oxford, 1990. – P. 91 – 111.

Юрий Коргунок

РОССИЯ И УКРАИНА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ ЭЛЕКТОРАЛЬНЫХ РАЗМЕЖЕВАНИЙ

У статті розглянуто метод побудови математичної моделі структури електоральних розмежувань у ході та підсумку виборчого процесу. Автор пропонує розглядати електоральні розмежування через їх зв'язок із диференціацією політичного простору та соціальною стратифікацією суспільства.

Ключові слова: вибори, електоральні переваги, порівняльне моделювання.

Yuriy Korgunyk. Russia and Ukraine: the comparative analysis of the electoral differentiating structure.

The article examines the method of construction of mathematical model of electoral differentiating during the electoral process and its result. Author suggests to analyze the electoral demarcation through its connection with the differentiation of political space and social stratification.

Key words: elections, electoral differentiation, comparative modelling.

Структура електоральних розмежувань весьма точно отражает как политическое, так и социально-экономическое состояние общества.

Сама концепция розмежувань тесно зв'язана з формулою Липсета-Роккана і використовується, як правило, применительно к изучению партийных систем, выступая при этом в качестве инструмента макроанализа. Но концепцию розмежувань можно использовать и как инструмент микроанализа – для исследования результатов любых выборов. Для этого, правда, необходимо пересмотреть само понятие «розмежувание», осознав его как некий первоэлемент политики как таковой.

Политика починається тоді, коли кожен з її учасників робить свій вибір, а в результаті отримується розмежування. Електоральна процедура, визнаючи право індивіда на вибір, одночасно легітимізує і право суспільства на розмежування.

В выборах участвуют две стороны – избиратели и избираемые. И та и другая неоднородны, каждый из участников совершает свой выбор, руководствуясь собственными мотивами, на выходе же мы имеем сложную структуру переплетающихся друг между другом электоральных размежеваний.

Преимущество такого понимания размежеваний заключается в том, что с его помощью можно достаточно адекватно интерпретировать результаты корреляционного, регрессионного и факторного анализа любых электоральных данных.

Результатам любых выборов присущи определённые территориальные различия: они меняются от одного участка к другому. Причём эти различия отнюдь не беспорядочны – в них наблюдается известная логика, выявляемая уже на уровне простого корреляционного анализа. Вот как, в частности, выглядит матрица парных корреляций результатов выборов в Госдуму ФС РФ в декабре 2011 г. (жирным выделены сильные отрицательные корреляции, курсивом – сильные положительные):

	«Справ. Россия»	ЛДПР	«Патриоты России»	КПРФ	«Яблоко»	«Единая Россия»	«Правое дело»
Недейств. бюллетени	<i>0,50</i>	<i>0,57</i>	<i>0,52</i>	0,37	0,37	-0,62	<i>0,55</i>
«Справ. Россия»		<i>0,62</i>	<i>0,50</i>	0,42	0,50	-0,85	<i>0,53</i>
ЛДПР			<i>0,68</i>	<i>0,55</i>	0,23	-0,82	0,40
«Патриоты России»				<i>0,51</i>	<i>0,56</i>	-0,73	0,36
КПРФ					0,25	-0,77	0,17
«Яблоко»						-0,56	0,46
«Единая Россия»							-0,52

Налицо размежевание между «Единой Россией» и всеми остальными участниками избирательного процесса. Факторный анализ позволяет выявить ещё одно размежевание (фактор 2), несколько «придавленное» первым, – между «Правым делом» и «Яблоком», с одной стороны, и КПРФ и отчасти ЛДПР, с другой.

	Недейств. Бюллетени	«Справ. Россия»	ЛДПР	«Пат- риоты Рос- сии»	КПРФ	«Яблоко»	«Единая Россия»	«Правое дело»	Expl. Var	Prp. Totl
Фак- тор 1	-0,75	-0,82	-0,82	-0,8	-0,67	-0,64	0,97	-0,64	4,75	59,35 %
Фак- тор 2	0,16	0,13	-0,31	-0,12	-0,57	0,45	0,16	0,58	1,04	13,03 %

Интерпретация сути данных размежеваний должна производиться исходя из посылки, что в глазах избирателей совокупность участников выборов предстаёт в виде своеобразного набора альтернатив. Каждый участник пытается представить себя альтернативой всем остальным, выбирая темы и вопросы, в которых, по его мнению, его позиция выглядит наиболее выигрышно. При этом, конечно же, ни один серьёзный участник не может проигнорировать проблемы, волнующие достаточно широкие массы избирателей. Подобные проблемы легко обнаруживаются путём просмотра содержания предвыборной агитации (платформ, заявлений, выступлений в эфире и пр.).

Очертив круг этих проблем и определив позицию каждого участника по каждой из них (с использованием шкалы диапазоном от – 5 до +5), а затем подвергнув полученные данные факторному анализу, обнаруживаем, что предвыборное политическое пространство России осенью 2011 г. формировалось следующими размежеваниями:

	«Справ. Россия»	ЛДПР	«Пат- риоты России»	КПРФ	«Яблоко»	«Единая Россия»	«Правое дело»	Expl. Var	Prp. Totl
Фак- тор 1	-0,58	-0,48	-0,80	-0,90	0,26	0,22	0,64	2,56	36,52 %
Фак- тор 2	0,53	0,36	0,3	-0,06	0,85	0,19	0,63	1,67	23,80 %
Фак- тор 3	-0,17	-0,06	0,28	0,08	-0,17	0,93	0	1,01	14,48 %

По первому из размежеваний наибольшие факторские значения (factor scores) с положительным и отрицательным знаком получили такие темы, как «Введение прогрессивного подоходного налога и налога на роскошь», «Бесплатность образования и меди-

цинского обслуживания», «Направление средств резервных фондов на бюджетные расходы», «Повышение пенсионного возраста». Исходя из того, что главными участниками размежевания являются КПРФ, «Патриоты России» и «Справедливая Россия», с одной стороны, и «Правое дело», с другой, можно прийти к выводу, что мы имеем дело с размежеванием социально-экономического характера – между эгалитаристами-патерналистами и либералами-рыночниками.

Во втором размежевании чётко обозначился только один полюс, представленный «Яблоком», «Правым делом» и «Справедливой Россией». Судя по кругу тем, отмеченных наибольшими факторными значениями – «Отмена частной собственности на землю», «Отношение к советскому прошлому», «Ратификация ст. 20 Международной конвенции по борьбе с коррупцией», «Восстановление реальных выборов, расширение политической конкуренции», – в данном случае мы имеем дело с противостоянием сторонников советско-авторитарного и европейско-демократического подходов к политическому устройству страны.

Наконец, третье размежевание, судя по уникально большой факторной нагрузке (factor loading) «Единой России» и содержанием некоторых тем («Отношение к Путину», «Отмена мигалок», «Освобождение Ходорковского»), связано с отношением к сохранению монопольного положения «партии власти» в политической системе страны.

Сравнение факторных нагрузок политических и электоральных размежеваний обнаруживает сильную корреляционную связь первого электорального размежевания с третьим политическим (0,903), а второго электорального – с первым (0,872) и вторым политическими (0,821).

Таким образом, можно с уверенностью интерпретировать первое электоральное размежевание как противостояние сторонников и противников существующего в России политического режима («власти» и «общественности»), а второе – как противостояние сторонников «самобытного», эгалитаристски-патерналистского, и «европейского», либерально-рыночного, путей развития страны. Причём второе электоральное размежевание оказалось связанным сразу с двумя политическими: социально-эконо-

мическим (между эгалитаристами-патерналистами и либералами-рыночниками) и «мировоззренческим», т.е. касающимся выбора пути развития страны (между демократами-«западниками» и авторитаристки настроенными «самобытниками»).

Таким образом, наличие у выявленных думскими выборами 2011 г. электоральных размежеваний политического содержания можно считать доказанным. Но у электоральных размежеваний есть и другая сторона: они связаны не только с политическим сознанием, но и социетальным бытием. Связи второго рода можно выявить, сравнивая факторные значения (factor scores) каждого из регионов, выступающих в роли случаев (case), с зафиксированными Росстатом социально-экономическими и демографическими показателями указанных территорий. У факторных переменных обоих электоральных размежеваний обнаружены при этом значимые корреляционные связи со многими из этих показателей.

Пошаговая линейная регрессия даёт следующую иерархию предикторов для первого – «властно-общественного» – размежевания:

		<i>Beta</i>	<i>Sig.</i>
1.	Доля русских	-0,523	0,000
2.	Наличие персональных компьютеров на 100 домохозяйств	-0,128	0,075
3.	Площадь жилых помещений на 1 жителя	-0,134	0,031
4.	Число зарегистрированных преступлений на 100 тыс. чел.	-0,220	0,001
5.	Приобретение недвижимости в процентах от доходов	-0,192	0,011

Исходя из этой модели, тот или иной регион тем активнее голосует за «партию власти», чем ниже в нём доля русского населения, чем меньше он компьютеризирован (у этого предиктора, правда, величина возможной ошибки Sig. – 0,075 – превышает максимально допустимые 0,05), чем хуже он обеспечен жильём, но при этом более «спокоен» в плане криминогенной обстановки и, наконец, чем менее население этого региона обеспечено для того, чтобы приобретать недвижимость. Понятно, что это в первую очередь национальные республики.

Для размежевания между социал-самобытниками и либералами-западниками мы получили следующую картину:

		<i>Beta</i>	<i>Sig.</i>
1.	Доля людей с высшим образованием среди занятых	0,322	0,002
2.	Отношение прожиточного минимума к среднемесячной зарплате	0,283	0,001
3.	Выпуск экземпляров газет на 1000 чел.	-0,593	0,000
4.	Плотность автодорог с твёрдым покрытием на 1000 м ²	0,746	0,000
5.	Средний вклад физических лиц в Сбербанке	-0,665	0,000
6.	Оборот розничной торговли на душу населения	0,617	0,000
7.	Отношение прожиточного минимума к среднедушевому доходу	-0,208	0,025

Другими словами, поддержка либералов-западников положительно связана с долей имеющих высшее образование, отношением прожиточного минимума к среднемесячной зарплате, плотностью автодорог с твёрдым покрытием на 1000 м² и оборотом розничной торговли на душу населения, тогда как поддержка их оппонентов – с выпуском экземпляров газет на 1000 человек, средним вкладом физических лиц в Сбербанке и отношением прожиточного минимума к среднедушевому доходу.

Вместе с тем следует отметить, что применение регрессионного анализа связано с рядом ограничений, которые весьма трудно обойти. В частности, при построении регрессионных моделей в качестве независимых переменных рекомендуется использовать только те показатели, которые имеют значимую корреляцию с зависимой переменной, но слабую – друг с другом. В реальности же многие из показателей очень тесно связаны друг с другом и решить, какой из них использовать, а какой нет, зачастую не так-то просто.

Однако это препятствие легко преодолеть, если подвергнуть факторному анализу сами эти показатели, получив при этом картину социального расслоения российского общества в региональном разрезе.

№	Тип стратифицирующего фактора	Доля объяснённой вариации
1	По уровню урбанизации (город – село)	45,99%
2	По демографическому признаку (национальность, возраст, трудоспособность и т.п.)	15,30%
3	По степени развитости социальной сферы	9,34%
4	По уровню доходов населения	4,65%
5	По уровню потребления	4,04%
6	По уровню развития частного сектора	3,68%
7	По уровню социального благополучия (преступность, возможность трудоустройства)	3,12%

Полученные в этом случае факторные переменные не очень сильно коррелируют с факторными переменными электоральных размежеваний, зато прекрасно выстраиваются в регрессионные модели, практически исключая возможность ошибки.

Модель, полученная для размежевания «власть-общественность» с небольшими коррективами повторяет картину социального расслоения российского общества – из неё выпадает последний, 7-й, предиктор, а второй и третий – демографический и социальный – меняются местами:

	<i>Beta</i>	<i>Sig.</i>
По уровню урбанизации (город – село)	-0,430	0,000
По степени развитости социальной сферы	0,389	0,000
По демографическому признаку (национальность, возраст, трудоспособность и т.п.)	0,380	0,000
По уровню доходов населения	-0,341	0,000
По уровню потребления	0,220	0,000
По уровню развития частного сектора	-0,123	0,020

Для размежевания между социал-самобытниками и либералами-западниками картина несколько меняется: первые два предиктора – урбанистический и социальный – сохраняют своё ведущее положение, а демографический смещается на последнее место, уступая место расслоению по уровню развития частного сектора.

	<i>Beta</i>	<i>Sig.</i>
По уровню урбанизации (город – село)	0,398	0,000
По степени развитости социальной сферы	0,319	0,000
По уровню развития частного сектора	0,274	0,000
По уровню доходов населения	-0,259	0,000
По уровню потребления	-0,198	0,003
По демографическому признаку (национальность, возраст, трудоспособность и т.п.)	0,190	0,004

Таким образом, мы получаем методику построения математизированной модели структуры электоральных размежеваний на любых выборах, причём эта модель содержит прямые указания на связь структуры электоральных размежеваний со структурой размежеваний политического пространства, а также с социетальной стратификацией общества.

Эту методику вполне можно использовать и применимо к украинским выборам. Не отнимая хлеб у украинских коллег, приведём вместе с тем данные факторного анализа результатов выборов в Верховную Раду Украины в октябре 2012 г. по пропорциональной системе.

	«ПАРТИЯ РЕГИОНОВ»	ВО «Батьківщина»	ПП «УДАР»	КПУ	ВО «Свобода»	Партия «Україна – Вперед!»	ПП «Наша Україна»	Рад. Партія О. Янушківка	Партія Пенсіонерів України Соц.	Партія України Expl. Var	Prp. Totl
Фактор 1	0,934	-0,878	-0,655	0,951	-0,894	0,870	-0,905	-0,155	0,522	0,056	56,49 %
Фактор 2	-0,197	0,372	0,564	-0,108	-0,363	0,277	-0,188	0,764	0,608	0,878	24,75 %

Как видим, данный анализ выявил два значимых размежевания:

первое – между ПАРТИЕЙ РЕГИОНОВ и КПУ (к ним примыкают также получившие значительно меньше голосов Партия «Україна – Вперед!» и Партия Пенсионеров Украины), с одной стороны, и ВО «Батьківщина», Партия «УДАР» и ВО «Свободой» (сюда же входит ПП «Наша Україна»), с другой;

второе – между Партией «УДАР», Радикальной партией Олега Ляшка, Партией Пенсионеров Украины, Соцпартией и отчасти ВО «Батьківщина», с одной стороны, и ВО «Свобода» и отчасти ПАРТИЕЙ РЕГИОНОВ, с другой.

Первое из этих размежевание имеет совершенно отчётливую «географическую» природу: наибольшие факторные значения (*factor scores*) зафиксированы здесь за Ивано-Франковской, Тернопольской и Львовской областями, с одной стороны, и Севастополем, Луганской и Донецкой областями, Крымом, с другой. Однако политическое содержание этого размежевания следует определить путём проведения соответствующего исследования.

Ещё труднее определить природу второго размежевания. Не исключено, что оно проходит по линии «локалисты–универсалисты» – своего рода аналогу российского размежевания между «самобытниками» и «западниками». Однако утверждать что-то уверенно можно опять же только по итогам проведённого исследования.

Юрій Шведа

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ: ВИБОРЧІ ПАРТІЇ ЧИ ВИБОРЧІ ПРОЕКТИ?

Аналізується структура українських політичних партій в контексті класичної та сучасної типології політичних партій.

Ключові слова: виборча партія, партія успіху, перцептивна (воутингова) партійна система, картельні партії, віртуальні партії.

Yuriy Shveda. Political parties in Ukraine: parties or election campaign's projects?

The author analyzed the structure of the Ukrainian political parties in context of classical and modern typology of the political parties.

Key words: electoral party, party of success, voting party system, cartel parties, virtual parties.

Парадоксально, але за 20 років існування української політичної науки попри те, що написано та видано десятки наукових статей та монографій, захищено чимало дисертаційних досліджень ми все ж таки дуже мало просунулися у напрямі розробки цілісної та адекватної українським реаліям теорії політичних партій.

Ми попали у замкнене коло, про яке колись говорив розробник теорії політичних партій М. Дюверже – загальна теорія політичних партій може бути створена лише після того, як будуть проведені глибокі попередні дослідження; але ці дослідження не можуть бути по-справжньому глибокими, доки не сформована загальна теорія партій [1; с.134].

Абсолютно зрозуміло, що методологічною основою сучасної української теорії політичних партій не може бути марксизм-ленінізм, але й використання класичної західної теорії політичних партій, розробленої для характеристики політичних партій, що функціонують у якісно відмінних умовах, теж не зовсім виправдане. Беззастережне використання західної теорії політичних партій, на жаль, не дає відповідного інструментарію для адекватного аналізу українських політичних партій. У першу чергу тому, що предмет аналізу є суттєво відмінним.

Дискусія, яка має місце в середовищі науковців щодо суті українських політичних партій, спонукала нас проаналізувати відповідність рис українських партій загальноприйнятим, сформованим свого часу М. Вайнером та Дж. Ла Паломбарою. Висновок – практично жодна із виділених ученими рис класичної політичної партії не виявляється в українських реаліях [2]. Цей висновок корелюється із висновками І. Ряботягової, зробленими нею у статті «Украинские политические партии: институты или субституты?» [3].

Серед функцій українських політичних партій чи не єдиною, яка узгоджується з функціями класичних партій, є електоральна. Відомо, що в сучасній зарубіжній партології саме ця функція партій сприймається як визначальна (поряд з функцією керівництва).

Так Дж. Сарторі зазначав, що «партія – це така політична група, яка присутня у виборчому процесі й спроможна висунути через вибори кандидатів на публічні посади». На думку К. Джанди, партія – це організація, «яка прагне здобуття політичного становища своїми легітимними репрезентантами». Дж. Ланс та С. Ерсон визнають політичними партіями тільки ті організації, які представлені у виборчих статистиках [4; с.46].

На цій основі чимало з дослідників вбачають подібність українських політичних партій т. зв. "виборчим партіям", основна діяльність яких фактично зводиться до участі у виборах. Однак і таке порівняння не зовсім коректне.

Насправді сучасні політичні партії завдячують своєму виникненню появі та поширенню загального виборчого права, а їхня основна функція зводилася до структурування та мобілізації голосів виборців. Недаремно, перша масова партія, яка виникає у 1861 р., має просту й зрозумілу всім назву: «Ліберальне товариство реєстрації виборців». Однак ці організації, з'явившись спочатку як класові партії, пройшли складну еволюцію та інституалізацію, перш ніж сформувалися в сучасні виборчі партії. В основі цієї трансформації лежали глибокі зміни у соціальній структурі, політичній культурі, методах політичної комунікації.

Українські ж політичні партії формувалися та діють в умовах несформованої соціальної структури, коли визначальні соціально-політичні інтереси ще не оформлені, їхня електоральна функція визначається не потребами та вимогами базової соціальної групи (класу), а бажанням отримати доступ до влади через участь у виборах.

Таким чином вибори – не інструмент реалізації партійної програми, а поле змагання між добре організованими групами за доступ до розподілу суспільних благ. У такому сенсі цілком влучною є веберівська характеристика політичних партій як «мисливців за портфелями».

Наявність політичних партій, зорієнтованих на перемогу на виборах (т.зв. «партій успіху» або ж електорально-професійних партій), передбачає наявність справжніх (конкурентних) виборів як легального механізму боротьби за владу. Наскільки сьгоднішні вибори можна вважати справжніми (конкурентними) – це складне питання.

Як виразники певних соціальних інтересів політичні партії, можуть виступити їх політичними виразниками лише за умови функціонування у суспільстві перцептивної (або воутингової) партійної системи, тобто такого її типу, який налаштований на формування влади через механізм конкурентного змагання партій. Наявність великої кількості партій, які змагаються на виборах, є необхідною, але далеко недостатньою умовою функціонування такого типу партійної системи.

Зрозуміло, що в умовах неконкурентного середовища з його відмінними факторами виникають абсолютно специфічні політичні актори, яких навряд чи можна порівнювати за однією лише назвою із тими, що сформувалися й діють у ліберально-демократичних режимах.

В українських реаліях стимули до конкуренції – як механізму доступу до прийняття політичних рішень та до владних ресурсів – замінюються позитивним стимулом не конкурувати. Оскільки держава виступає як гравець на політичних виборах, вона пропонує політичним партіям, за якими стоїть відповідний капітал, вирішення їхніх проблем в обмін на лояльність. Таким чином вибори перетворюються не на змагання за владу, а на ярмарок вимог бізнесу перед владою, в якому партії виступають у ролі своєрідних посередників – «брокерів».

У наших умовах абсолютно іншими є як мета, так і стиль політичної конкуренції. Якщо у розвинених демократіях такий «брокер» може мати свої окремі інтереси, відмінні від інтересів «клієнтів», то у нашому випадку, внаслідок слабкої інституалізації та автономії партій – їхні окремі (читай суспільні) інтереси у цих торгах є мізерними. Якщо в сучасних демократіях політичні партії перетворилися на агенції з максимізації голосів виборців (у т.ч. на

свою користь) – то у нашому випадку вони лише агенції з представлення інтересів капіталу перед владою.

Прямуючи за підприємницькою логікою, орієнтованою насамперед на максимізацію своєї користі, бізнес, який стоїть за політичними партіями, не зацікавлений у постійному «інвестуванні» в політичні партії, а погоджується вкладати у них кошти лише на час виборів – перетворюючи тим самим партії у банальні «машини для голосування» або ж виборчі проекти.

Про масштаби комерціалізації політики свідчать витрати політичних партій на виборах. За підрахунками журналу «Коммерсант –Україны» на всю виборчу кампанію 2012 р. у багатомандатному окрузі офіційно було витрачено понад 600 млн грн (офіційно задекларовані витрати за час виборчої кампанії). Левову частку з них витратила п'ятірка партій, які подолали виборчий бар'єр (218 млн – ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, 107 млн – ВО «Батьківщина», 72 млн – КПУ, 33,7 млн – Політична партія «УДАР» і 23,2 млн. – ВО «Свобода») [5].

Звідси видно, що найбільшу можливість зібрати кошти, необхідні для проведення виборів, а відтак і бути представленими у парламенті, мають парламентські партії. Насамперед провладні – натомість політичні сили, які не володіють значними фінансовими ресурсами, фактично автоматично опиняються у ролі аутсайдерів виборчих перегонів. Цікаво, що такий стан речей має місце в Україні за відсутності державного фінансування партій та розвиненої системи членських внесків. Тому абсолютно зрозуміло, що переважаючими джерелами політичних фінансів в Україні є «плутократичні», а отже, очевидно, чії інтереси будуть відстоювати фракції цих партій у парламенті.

Попри всю аморфність організаційної структури сучасних виборчих партій – основною їх організаційною одиницею є виборчі комітети, діяльність яких є якщо не постійною, то періодичною (від виборів до виборів). Українські ж політичні партії здебільшого мають т. зв. «порожню організацію», тобто таку, яка спирається на загальнонаціонального партійного лідера, має доступ до ЗМІ та реклами й практично не має структур та розвиненої членської бази на місцях.

Такі партії зазвичай або ж виникають незадовго перед виборами або ж перед самими виборами здійснюється т. зв. ребрендинг уже наявних партій. Результатом участі таких політичних акторів у виборчому змаганні є віртуалізація політичного життя, а відтак і поява та функціонування т.зв. віртуальних партій. При цьому сама політика набирає рис політичного перформансу, своєрідного шоу – яке має так мало спільного з реальним життям.

Без інституалізованих партій не може бути інституалізованої конкуренції між ними. У демократичних державах вибори – це форма народного контролю над державою шляхом вибору тієї чи іншої партії. У квазідемократичних державах вибори – це змагання за лояльність до режиму відповідних приватних інтересів, організоване у вигляді змагання політичних партій.

Як стверджував С. Мейнворінг, у деяких демократіях «третьої хвилі» зі слабкими партійними системами швидше персоналізм чи інтереси еліт, ніж соціально-політичні розмежування, формували електорат партій, що сприяло подальшому ослабленню цих нових демократій [6; с.56].

С. Ліпсет зазначав, що в нових демократіях політичні еліти можуть впливати на природу партій: на благо, як у післяреволюційних США, чи на зло, як у післяреволюційній Франції та Латинській Америці XIX ст. [7; с.54]. Думаємо, що до числа останніх сміливо можна віднести й сучасну українську політичну еліту.

Якщо ж, зрештою, поставити питання про те, чим все ж таки є політичні партії, то на нього дуже влучно відповіли Р. Роуз і Т. Макі, які стверджують: «Ми можемо говорити про інституалізацію партії в тому разі, якщо вона брала участь більш ніж у трьох загальнонаціональних виборах. Якщо партія не змогла цього досягти, її не можна вважати сформованою. Вона є ефемерною» [1; 95]. На жаль, саме таких партій в Україні сьогодні більшість.

---

1. Цит. за: Джанда К. Сравнение политических партий: исследование и теория / К. Джанда // Современная сравнительная политология: Хрестоматия. – М., 1997. – С. 84 – 143.

2. Шведа Ю. Чи не є "закон диспаритету" М. Дюверже "розетським каменем" української партології? / Ю. Шведа // Політичний менеджмент. – 2012. – № 4 – 5. – С. 57 – 65.

3. Ряботягова И. Украинские политические партии: институты или субституты? / Ирина Ряботягова // Ойкумена. – 2010. – Вып. 7. – С. 100 – 108.

4. Цит. за: Романюк А. Партії та електоральна політика / Анатолій Романюк, Юрій Шведа.- Львів: ЦПД «Астролябія». – 2005. – 366 с.

5. Отчитались за кампанию // Коммерсантъ Украины. – 2012. – 15 ноября.

6. Scott P. Mainwaring // Rethinking Parties in the Third Wave of Democratization: The Case of Brazil. – Stanford: Stanford University Press. – 1999.

7. Lipset S.M. The indispensability of political parties // Journal of Democracy. – Washington., 2000. – V.11. – № 1.

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2012 РОКУ

Анатолій Романюк

ІДЕОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ПРОГРАМ ТА ВИБОРЧИХ МАНІФЕСТІВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 Р.)

Розглянуто позиціонування парламентських політичних партій України на підставі самовизначення, оцінки програм партій, передвиборчих партійних програм/маніфестів та оцінки експертів. Запропоновано, відповідно до кожного з підходів, графічне відображення спектрального позиціонування українських парламентських партій.

Ключові слова: ідеологія, політична партія, ідеологічні маркери, індикатори, ліві партії, праві партії, крайні ліві, крайні праві, партійна програма, виборча програма.

Anatoliy Romanyuk. Ideological markers of the election programs and electoral manifestos of Ukrainian parliamentary parties (based on the results of 2012 parliamentary elections). *The author considered the positioning of the parliamentary political parties in Ukraine on the basis of their self-evaluation, electoral party programs / manifestos and experts evaluation. To the each approach were proposed the graphical representations of the spectral positioning of Ukrainian parliamentary parties.*

Key words: ideology, political party, ideological markers, indicators, leftist parties, right-wing parties, the extreme left, the extreme right party, electoral program.

Ідеологія/ідеологічна складова виступає одним із головних індикаторів інституту політичної партії [1, с.543]. Переважно ідеологія партії пов'язана тією або іншою мірою з інтересами суспільної групи або груп, одночасно виступає підставою позиціонування партії щодо виборців, інших політичних партій.

Традиційно політичні партії на підставі ідеологічної конструкції визначають себе/їх у межах ліво-правого спектра. Поняття ідеології ми використовуємо поза контекстом ідеологічного протистояння, яке тривалий час було властиве світовій історії. Отож, за основу беремо підхід, який запропонував Міхаел Фріден, де ідеологію розглянуто у формі понятійної карти політичного світу. Як зазначив автор, ідеології – це відкриті конструкції, тісно пов'язані з політичною діяльністю та мобілізацією, оскільки одним із головних завдань ідеології є «налагодження мостів між політичною думкою і політичною дією» [2, с.76]. Досвід, особливо європейських країн, свідчить про вагомість ідеологічного позиціонування політичних партій. Пітер Маєр проаналізував актуальність ліво-правого позиціонування в сучасних умовах. Він запропонував розрізнити два етапи щодо застосування цього підходу. Перший охоплює період від Великої французької революції і до кінця 70-х років ХХ ст. і передбачає, що «однаково як на лівому, так і правому боці... перебуває перш за все позиція/становище/точка зору, ніж ідентичність, і що вони різним способом представлені партіями, виборцями і лідерами» [3, с. 276]. Відповідно ліві були представлені, переважно, – соціалістичними та комуністичними партіями із більш або менш близькими програмами й ідеологіями. В політиці ліві спиралися на робітничий клас, а праві представляли решту. Від початку 80-х років окреслений домінуючий зв'язок почав слабнути внаслідок: 1) появи в 60-х рр. молодіжних, контркультурних рухів і оформлення ідеології «нових лівих»; 2) внаслідок краху комуністичної альтернативи та глобального прийняття засад ринкової економіки. П. Маєр стосовно нового періоду відзначає, що «поряд з тим, як зауважив Р.Інглехарт, не означало це ерозії значення виміру лівий-правий, як такого, скоріше стосувалося переформатування носіїв, відхід від питань, властивих суспільному класу, і перехід до проблематики щодо загальної підтримки рівності» [3, с.276]. Оцінюючи значення ліво-правого виміру стосовно ХХІ ст., П. Маєр зазначав, що ця конструкція «...пропонує засіб/інструмент для спрощення і порівняння складної дійсності. Для виборців поділ на лівих і правих запропонував щось відповідне в сфері структури, як і в сфері змісту, що спростило успішність комунікації та орієнтації, особливо в заплутаних/багатовимірних політичних середовищах» [3, с.277].

Виявом цього виступає діяльність загальноєвропейських партій, формування в межах національного політичного простору міжпартійних блоків (ліві і праві блоки в Італії, Франції), один із домінуючих методів утворення парламентських коаліцій: ідеологічно близьких, або коаліції з мінімальним радіусом дії, відповідно пояснення міжпартійної взаємодії на рівні парламентів та урядових коаліцій. Таким чином, поділ на лівих і правих стосовно розвинених демократичних країн, навіть в умовах тривалої його трансформації, національних політичних особливостей залишається вагомим інструментом/засобом щодо пояснення національного та міжнародного політичного процесу, дозволяє адекватно розуміти поведінку політичних акторів, як на рівні мас, так і еліт.

Особливістю політичних партій України є їхня ідеологічна слабкість, коли в практичній діяльності не завжди прослідковується відповідність між формально проголошеними програмними документами і політичною активністю. В той же час практична політична діяльність іманентно потребує окреслення ідеологічного позиціонування діючих партій. Цікаво, українські політичні партії з різних причин прагнуть мати позицію/статус щодо існуючих європейських партійних родин. Зрозуміло, що таке рішення вони приймають свідомо, обраховуючи політичні або зовнішньополітичні користі/переваги взаємодії з певною групою політичних партій і, відповідно, їх лідерами, які, залежно від розкладу національних політичних сил, можуть бути при владі або в опозиції. Одним із різновидів плати за клубну належність виступає імпліцитне прийняття ідеологічної позиції обраної європейської партії. У цьому плані показовим було рішення ВО «Батьківщина», прийняте у 2008 р., про якісну зміну позиціонування партії з соціал-демократичної на фактично діаметрально протилежну – консервативну*. Тому для коректного розуміння політичного

---

* До 2008 р. партія мала статус «консультативного члена» Соціалістичного інтернаціоналу з домінуючою ідеологічною спрямованістю – демократичний соціалізм. Відповідно, в позиціонуванні партії цього напрямку переважав ліво-центризм. Європейська народна партія об'єднує християнсько-демократичні, народні/консервативні та демократичні партії країн Європи, її позиціонування: право – центризм. Відповідно, у Статуті партії ВО «Батьківщина», затвердженому у 2012 р., пункті 1.3 зазначено, що «партія як асоціативний член ЄНП поділяє світоглядні засади ЄНП» [4].

життя, здатності переносити методику аналізу політичного життя демократичних, переважно європейських країн, на ґрунт України, в тому числі заради прогнозу, важливо усвідомлювати ідеологічне позиціонування головних політичних партій України, їх місце в ліво–правому спектрі.

Унаслідок цього робочою гіпотезою нашого повідомлення виступає твердження, що політичні партії України не позиціонують себе в межах однієї конкретної ідеологічної конструкції. Тому їх складно оцінювати з позиції певної цілісної ідеології, більш адекватним є виділення низки ідеологічних маркерів, які можуть належати, серед іншого, різним ідеологічним конструкціям. В даному випадку під маркером ми розуміємо ознаку, характеристику, індикатор, який дозволяє позиціонувати належність феномена, який вивчаємо, до певної усталеної системи і одночасно відрізнити означений феномен від інших систем. Тобто маркер несе в собі якісні характеристики, присутність або відсутність яких здатна вирішальним чином впливати на параметри та властивості феномену. Відповідно, ми виходимо з позиції, що кожна політична ідеологія має розглядатись як цілісна система, що має низку власних системоутворюючих маркерів/індикаторів.

Методика дослідження передбачає низку дій щодо вивчення ідеологічного позиціонування політичних партій. Перш за все ми маємо розглянути самооцінку ідеологічного позиціонування партій, проаналізувати актуальні програми партій і зіставити їх із передвиборчими платформами/деклараціями, верифікувавши їх на предмет відповідності ідеологічним маркерам. По-друге, плануємо опитати низку політичних експертів, щодо ідеологічного позиціонування українських партій. До числа вибірки ми відносимо такі політичні партії: ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, ВО «Батьківщина», Політична партія «Фронт Змін», УДАР, КПУ і ВО «Свобода». Тобто, наголос ми робимо на партіях, представлених у парламенті. Виняток зроблено щодо ВО «Батьківщина» і Політичної партії «Фронт Змін», які ми розглядаємо окремо, внаслідок того, що вони є домінуючими партнерами у Об'єднаній опозиції. Після виборів формування єдиної партії на базі цих двох партій, поза наявні декларації, залишається наміром, який унаслідок дії різних чин-

ників рівною мірою може бути реалізований і нереалізований. Серед обраних нами партій можемо виділити владну – ПАРТІЮ РЕГІОНІВ і фактично афільовану* з нею КПУ, яка формально декларує свою опозиційність, водночас підтримуючу провладну партію своїми голосами, отримуючи за це компенсацію парламентськими та урядовими посадами, і опозиційні партії: ВО «Батьківщина», Політична партія «Фронт Змін», Політична партія «УДАР» і ВО «Свобода».

За висхідну точку ми беремо ідеологічне позиціонування, яке зазначене у Вікіпедії. Матеріали про політичні партії до цього ресурсу готують, переважно, самі політичні партії або ними коригуються. З урахуванням невизначеності України на осі Схід – Захід, ми звернулися до матеріалів, поданих українською, російською та англійською мовами.

Таблиця 1

Ідеологічне позиціонування парламентських партій України (2012 р.) за матеріалами Вікіпедії

№	Назва партії	Українська	Російська	Англійська
1	ВО «Батьківщина» [5]	солідаризм, економічний лібералізм, проєвропеїзм	ліберальний консерватизм, правочентризм	ліберальний консерватизм, проєвропеїзм, популізм, модерний консерватизм
2	ВО «Свобода» [6]	український соціал-націоналізм, антикомунізм	український націоналізм	український націоналізм, правий популізм
3	Комуністична партія України [7]	соціалізм (марксизм-ленінізм)	соціалізм, єврокомунізм	марксизм-ленінізм, єврокомунізм
4	ПАРТІЯ РЕГІОНІВ [8]	центризм	консерватизм, центризм	регіоналізм, проросійська

* Афільований від англ. affiliate – приєднуватися, з'єднуватися, зв'язуватися. Ми розуміємо під цим поняттям відносини між двома партіями, які передбачають різні форми залежності однієї від іншої.

Продовження Таблиці 1

5	Політична партія «УДАР» [9]	розвиток ринкової економіки, проєвропеїзм	правоцентризм	лібералізм, антикорупція, проєвропеїзм
6	Політична партія «Фронт Змін» [10]	прагматичний лібералізм, проєвропеїзм	прагматичний лібералізм, соціал-лібералізм	лібералізм

Як бачимо, в більшості випадків позиціонування кожної партії відповідно до обраного мовного ресурсу буде відчутно відрізнятися. Окрім того можемо відмітити певну складність у прецизійному ідеологічному позиціонуванні практично кожної партії. Понад те, ми маємо розглядати ідеологічне позиціонування не в межах лінійного спектра, а відповідно до двох вісей: горизонтальної – ліво–правої та вертикальної – Росія – Захід. Відповідно до оцінок, зазначених в україномовній версії, КПУ – посідає крайню ліву позицію і проросійську, ВО «Свобода» – крайню праву позицію, решта партій зосереджені в центрі, за умови, що ПАРТІЯ РЕГІОНІВ позиціонується як переважно проросійська, а ВО «Батьківщина», Політична партія «Фронт Змін» і Політична партія «УДАР» – як проєвропейські.

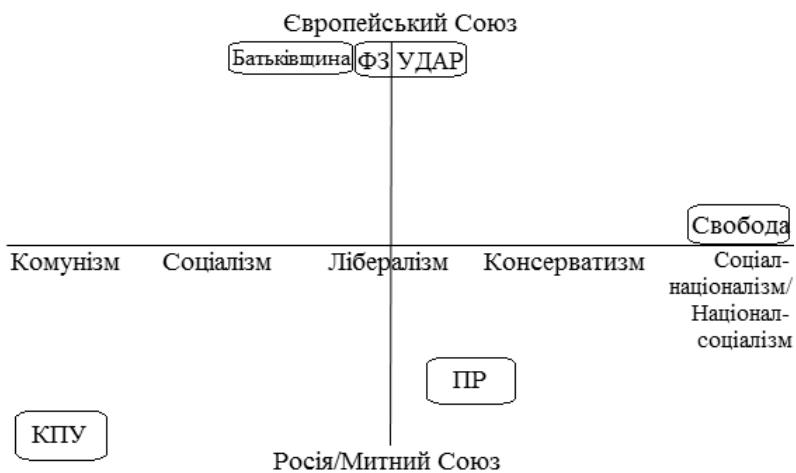

Рис. 1. Ліво–правий лінійний спектр

Другим нашим зрізом виступають актуальні програмні документи. Стосовно Політичної партії «Фронт Змін» [11] і Політичної партії «УДАР» [12] програми виписані в форматі лібералізму, оскільки базуються на декларуванні цінностей: свободи і прав особи, вивільнення громадянина з-під надмірної опіки держави, побудови держави знизу. Проєвропейська складова в обох випадках належним чином означена. Достатньо однозначною виступає і ідеологічне позиціонування програми КПУ [13] – побудова соціалізму, відновлення державної власності, відданість марксизму-ленінізму, ворожість до лібералізму. Жодних положень, які би свідчили про параметри класичного єврокомунізму, в документі не прослідковується.

Складнощі виникають зі спробою ознайомитися з актуальною програмою партії ВО «Батьківщина». На офіційному сайті партії програма відсутня. Натомість програму можна побачити на сайтах обласних організацій. На сайті донецької обласної організації подається програма від 2007 р. «Український прорив» [14], на сайті харківської організації – програма, яка діяла до 2007 р. [15]. У цьому випадку формат програми витриманий відповідно до параметрів соціал-демократії. Щодо «Українського прориву» – то це здебільшого програма урядової діяльності, яку складно позиціонувати ідеологічно, хоча популістичний формат достатньо широко представлений. Слід також зазначити, що ця програма уникає питань геополітичної визначеності України на осі Схід – Захід.

Щодо програми ВО «Свобода» – офіційний сайт подає програму, ухвалену на ХХІІІ з'їзді, який відбувся 24 грудня 2011 р. Програма поєднує в собі положення : етнічного націоналізму, соціальних положень, антикомунізму та антилібералізму, низки консервативних вимог (заборона абортів, захист родини, сильні збройні сили тощо) зі значною частиною популізму. Все це в сукупності може бути означено націонал-соціалізмом, якщо розглядати його не в класичному варіанті, а за формою. Відповідно, і сама партія близько до цього окреслює свою ідеологію: соціал-націоналізм.

Програма ПАРТІЇ РЕГІОНІВ декларує, що «...політичний центризм – основа стратегії ПАРТІЇ РЕГІОНІВ» [17]. У програмі висхідною позицією означена побудова сильної держави, в ній формулюються відповідні завдання, що мало би свідчити про правий формат партії. Однак головним адресатом у документі

окреслено не громадянина, а людей праці, висуваються вимоги децентралізації та значна частина належить завданням в соціальній сфері. В цьому випадку, так само як і щодо ВО «Батьківщина», ми маємо справу не із домінуванням положень однієї із ідеологічних конструкцій як цілісності, а з набором маркерів/положень, властивих соціал-демократії, лібералізму і консерватизму.

Позиціонування партій за їхніми програмами вимагає відмови від конструкції лінійного спектра і передбачає перехід до конструкції підкови, запропонованої А. Хейвудом [18, с.31]. У цій конструкції: по-перше, ФЗ і УДАР ми позиціонуємо точково в центрі, по-друге, ПР і ВО «Батьківщина» мають позиціонуватися в ширшому просторі зліва і справа від центру; по-третє, КПУ займає крайню ліву позицію; по-четверте, ВО «Свобода» займає крайню праву позицію з одночасною певною подібністю за низкою параметрів із КПУ.

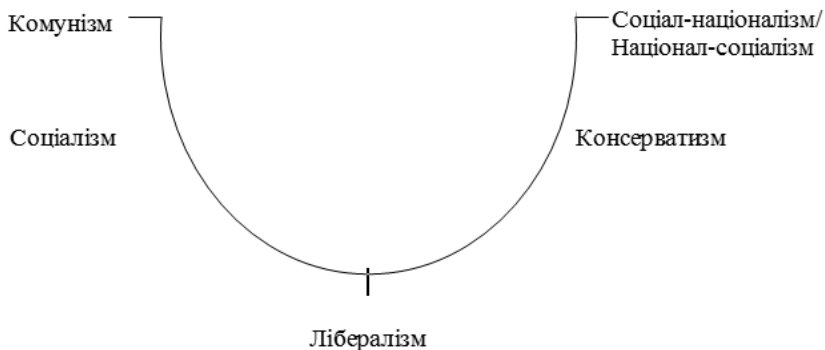

Рис.2. Лівो-правий ідеологічний спектр у формі підкови

Наступним нашим кроком став аналіз передвиборчих платформ обраних нами партій, представлених під час парламентської виборчої кампанії 2012 р. Передвиборчий документ ПАРТІЇ РЕГІОНІВ «Від стабільності – до добробуту» [19] практично повністю має соціальну орієнтацію і суттєво відходить від програмних положень. Головні напрями виборчої програми: сім'я і допомога сім'ї, розвиток освіти, зарплата, пенсії, доступне житло – містять положення про те, що отримає потенційний виборець без прив'язки до реального і прогнозованого стану економіки, що дозволяє її трактувати як популістичну. Окремі положення, як підрозділ

«Країна вільних людей», мають декларативний характер («...можливість людини вільно розвиватись у всіх сферах»). Передвиборна програма ВО«Батьківщина» – «Справедлива держава, чесна влада, гідне життя» [20] фактично була блоковою програмою Об'єднаної опозиції, оскільки партія виступила платформою до якої мусіли увійти лідери низки партій, які разом творили Об'єднану опозицію. Програма умовно може бути поділена на три блоки. Перший: «відповідальна влада» присвячений завданням боротьби з існуючою владою і передбачає завдання, які необхідно вирішити. Одночасно вони можуть бути потрактовані як інструменти, що дозволять «Батьківщині» прийти до влади. Другий блок: «справедлива держава» та «гідне життя» – передбачають низку соціальних положень, що прописують «блага», які отримає виборець. Незалежно від окреслених параметрів, вони мають популістський характер. Третій блок окреслює європейський вибір. Окреслений формат передвиборної програми ВО «Батьківщина» дуже добре корелюється з документом Політичної партії «Фронт Змін» «Позиція Партії – За що ми, проти чого і чому» [21], який дає інтерпретацію програми партії і має подібне до передвиборчої програми соціально-популістського спрямування. Передвиборна програма Політичної партії «УДАР» «Від успіху людини – до успіху країни» [22] складається з низки блоків, які передбачають: антикорупційні заходи; напрями ефективного захисту людини; гарантії рівних шансів для всіх громадян; розвиток місцевого самоврядування і обіцяні стандарти життя. Тобто, в цілому, документ позиціонується в системі координат лібералізму з домішкою популістських обіцянок. Передвиборчий маніфест КПУ «Повернемо країну народу!» [23] включає в себе елементи критики ліберальної демократії, вільний набір завдань/напрямів руху до соціалізму, значну соціальну складову і однозначну орієнтацію на союз з Росією. Передвиборчий документ ВО «Свобода» [24] серед усіх обраних політичних партій найбільш близький до програми партії. Відповідно, в ньому ми знаходимо блок вимог побудови сильної, національної держави, низку завдань з розбудови нації, в тому числі пріоритети щодо розвитку української мови; другий блок становлять вимоги встановлення соціальної справедливості, які передбачають повернення у державну власність стратегічних

підприємств, закладів комунальної власності, приватизованих підприємств, які неефективно управляються, встановлення державного контролю над банківською сферою, надання можливості найманим працівникам набувати права власності, завдання з ліквідації «соціальної прірви» між багатими і бідними.

Позиціонування на підставі виборчих програм висуває низку застережень щодо попереднього графічного зображення ліво-правого спектра як лінійного, так і у формі підкови. Перш за все це пов'язано з подібністю завдань встановлення соціальної справедливості у виборчих документах КПУ і ВО «Свобода». Також ми маємо врахувати їхній програмний антилібералізм і прагнення встановлення сильної держави. Ці спільні характеристики роблять можливим графічне зображення спектра у формі кола, коли крайні ліві і крайні праві позиції сходяться. При цьому позиціонування ПР і ВО «Батьківщина» зміщується вліво від центру, а в центрі залишається тільки УДАР.

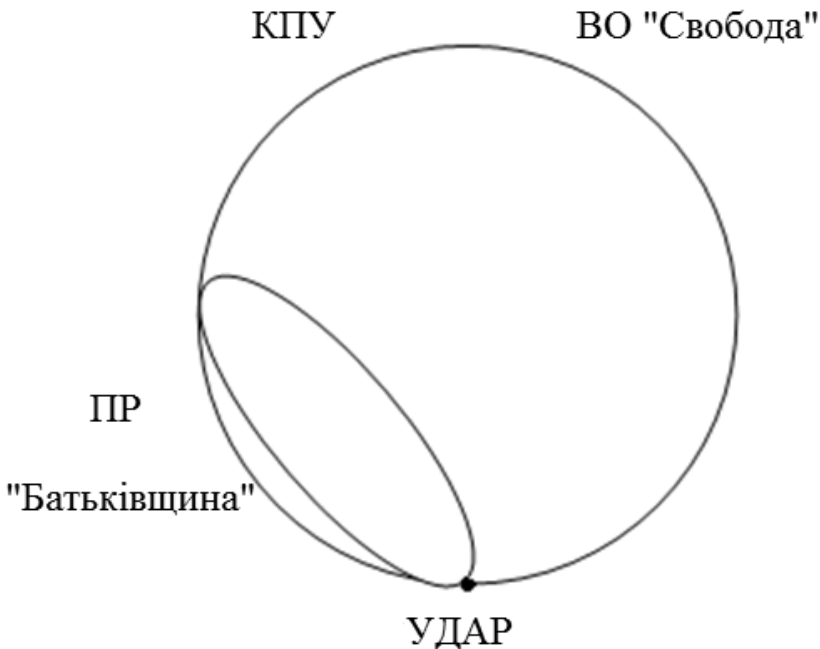

Рис.3. Ліво-правий ідеологічний спектр у формі кола

Для більш прецизійного позиціонування ідеологічних позицій партій ми провели експертне опитування, в якому просили оцінити не лише програмні документи та заяви, але і практичну позицію/ імплементацію ідеологічних декларацій. Ми опитали 15 експертів (Львів, Київ, Івано-Франківськ, Рівне, Ужгород, Чернівці). Абсолютна більшість експертів (81,8%) констатували існування проблем із однозначним окресленням ідеологічної позиції парламентських партій. При цьому, найбільше проблем було щодо означення ідеологічної відповідності ПАРТІЇ РЕГІОНІВ (45 %), Політичної партії «Фронт Змін» (36,4 %), ВО «Свобода» (36,4 %), ВО «Батьківщина» (27 %). Найбільший діапазон оцінок викликало питання ідеологічної позиції ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Експерти поділилися у своїх оцінках: 36,4 % віднесли до консерватизму, 18 % – до лібералізму, 18 % – оцінили ідеологію еклектикою різноманітних ідеологічних конструкцій. Цікаво, що стосовно ВО «Батьківщина» більшість експертів не зважили на офіційну партійну декларацію про перехід у праву нішу і прийняття сукупності правих цінностей, 54,5 % позиціонували партійну ідеологію як різновид соціал-демократії, інші мали незначне відхилення, окреслюючи домінуючі маркери соціал-демократії, лібералізму та націонал-демократії, також була оцінка ідеології, як еклектичного поєднання різних ідеологічних конструкцій. Ідеологія Політичної партії «Фронт Змін» більшістю експертів (63,6 %) означена як лібералізм. Поряд з цією оцінкою були названі: поєднання лібералізму і соціалізму, лібералізму і націонал-демократії, еклектизм та фюрерський формат ідеології. Як особливий випадок слід розглядати оцінку ВО «Свобода». Більшість експертів (54,5 %) визнали, що партії властива націонал-соціалістична ідеологія, 27,2 % зазначили, що партія сповідує ідеологію радикального націоналізму. Іншими опціями були названі: націоналізм і неонацизм.

Позиціонування на підставі оцінок експертів значною мірою підтверджує коректність кола для відображення ліво-правого спектра ідеологічного позиціонування парламентських партій України. Цікаво, що 27,2 % експертів на питання щодо позиціонування ВО «Свобода» зазначили, що однаковою мірою це крайня ліва і права позиція, а один з експертів взагалі кваліфікував її ідеологію як крайню ліву.

Таким чином, ми можемо констатувати, що актуальним парламентським партіям України властиві широкі рамки ідеологічного позиціонування, особливо це помітно на підставі аналізу передвиборчих маніфестів. Фактичною спільною базою для всіх виборчих

партійних документів виступає популізм, який доповнюється окремими положеннями, які можуть належати до відмінних ідеологічних конструкцій. Власне тому ми вважаємо, що намагання віднести або позиціонувати програмні документи українських парламентських партій у межах певної цілісної ідеологічної конструкції, що було властиво політичним партіям країн Західної Європи протягом минулого століття, не є реальним. Тому оцінку цих документів більш коректно робити за допомоги маркерів з наступним окресленням параметрів ідеологічної мозаїки. Ця ситуація може бути пояснена, зокрема, слабкою соціально-груповою структуризацією українського суспільства, внаслідок чого парламентські партії звертаються не до конкретних соціальних груп з намаганням артикулювати їх інтереси, а до всього населення в складі якого домінуючою часткою є масив бідних.

---

1. Політична енциклопедія. Ред.кол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2012.

2. Freedен M. Ideologies and Political Theory: a Conceptual Approach. – Oxford: Clarendon Press – 1996.

3. Mair P. Orientacje lewicowe i prawicowe // Zachowania polityczne. Red. Naukowa: Russel J.Dalton, Hans-Dieter Klingemann. T. 1. – Warszawa: Oxford. Wydawnictwo naukowe PWN, 2010.

4. Статут ВО БЮТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.byut.com.ua/storage/article/userfiles/files/статут.doc

5. ВО Батьківщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Всеукраїнське_об'єднання_»Батьківщина»
ru.wikipedia.org/wiki/Батьківщина; en.wikipedia.org/wiki/Batkivshchyna

6. ВО Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Всеукраїнське_об'єднання_«Свобода»; ru.wikipedia.org/wiki/Всеукраинское_объединение_«Свобода»; en.wikipedia.org/wiki/All-Ukrainian_Union_%22Svoboda%22

7. Комуністична партія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Комуністична_партія_України; ru.wikipedia.org/wiki/Коммунистическая_партия_Украины; en.wikipedia.org/wiki/Communist_Party_of_Ukraine – Актуалізовано 1.03.2013

8. Партія регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Партія_регіонів; ru.wikipedia.org/wiki/Партия_регионов; en.wikipedia.org/wiki/Party_of_Regions

9. УДАР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [uk.wikipedia.org/wiki/УДАР_\(партия\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/УДАР_(партия)); [ru.wikipedia.org/wiki/УДАР_\(партия\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/УДАР_(партия)); en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Democratic_Allians_for_Reform

10. Фронт Змін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Фронт_Змін; ru.wikipedia.org/wiki/Фронт_перемён; [en.wikipedia.org/wiki/Фронт_for_Change_\(Ukraine\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Фронт_for_Change_(Ukraine))

11. Ідейна платформа Партії «Фронт Змін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.frontzmin.ua/ua/party/ideology.html

12. Програма партії УДАР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.klichko.org/ua/about/programma

13. Програма Комуністичної партії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kpu.ua/programmakpu/?lang=uk

14. Програма партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.batktivshina-don.at.ua/index/programma_partii/0-4

15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: byut.kharkov.ua

16. Програма ВО «Свобода» /Програма захисту українців [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/

17. Програма партії/ Партія регіонів – партія народу, стабільного розвитку, исторической перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.region.zp.ua/ru/program/

18. Heywood A. Ideologie polityczne. Wprowadzenie. – Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2007.

19. Від стабільності до добробуту. Передвиборна програма Партії регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.Partyofregions.ua/ua/news/event/5018ed00c4ca42cc440002a0

20. Справедлива держава. Чесна влада. Гідне життя. Програма об'єднаної опозиції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.byut.com.ua/storage/article/doc/za_prog.pdf

21. Передвиборна програма Політичної партії «УДАР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.parliament2012.com.ua /programa-partiyi-udar

22. Позиція Партії: За що ми, проти чого і чому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: frontzmin.ua/ua/party/position.html

23. Повернемо країну народу! Передвиборна програма Комуністичної партії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kpu.ua/povernemo-krainu-narodu-peredviborna-programa-komunistichnoi-partii-ukraini

24. Передвиборна програма Всеукраїнського об'єднання «Свобода» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.svoboda.org.ua/dokumenty/inshi/031823

Наталія Ротар

МАРКЕРИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У ПЕРЕДВИБОРЧОМУ ДИСКУРСІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ

Одним з інструментів електорального вибору є маркери ідентифікації, які виборець використовує залежно від їх ефективності та доречності в конкретній ситуації взаємодії. Наявна різниця між окремими дискурсивними артикуляціями в інтерпретації європейських політичних цінностей політичними партіями в Україні на парламентських виборах 2012 р. не означає неможливості поширення в масовій політичній свідомості європейської ціннісної моделі. Європейське Я політичних партій в Україні здатне конституювати себе тільки в діалозі, протиставляючи чи порівнюючи свої маркери ідентичності з іншими. Відповідно, процес поширення європейських цінностей та формування реакції на відповідні маркери ідентифікації нерозривно пов'язаний з процедурою виключення маркерів Вони, заснованої на антагонізації зовнішніх до європейських цінностей «ворожих» ідентичностей.

Ключові слова: парламентські партії, маркери ідентифікації, політичні ідентичності, європейські цінності, дискурс.

Natalia Rotar. Identity tokens in the electoral discourse of parliamentary parties in Ukraine.

One of the tools of electoral choice is an identity tokens, which the voter uses depending on their effectiveness and appropriateness in the specific situation of interaction. The difference between different discursive articulation in the interpretation of European political values by the political parties in Ukraine's parliamentary election in 2012 does not mean inability to spread in mass political consciousness of the European model of values. I am of European political parties in Ukraine is able to constitute itself only in dialogue, contrasting or comparing itself with other markers of identity. Respectively, the spread of European values and creating a reaction to the corresponding markers of identification is inextricably linked to the procedure of exception of the markers. They based on European values between opposition and external «enemy» identities.

Key words: political parties, identity tokens, political identities, European values, discourse.

Виходячи з того, що політична ідентичність є сукупністю орієнтацій і установок політичного суб'єкта, відповідністю форм і методів досягнення політичних цілей та формується на ґрунті емоційного отождолення себе з конкретною політичною групою, можна стверджувати, що виборчий процес потенційно є найбільш вдалим моментом актуалізації та конструювання політичних ідентичностей виборців. Маркери ідентифікації, що активно поширюються політичними партіями у передвиборчому дискурсі, перетворюються на важливий інструмент електорального вибору, сприяють саморефлексії, самовизначенню, орієнтації та позиціонуванню виборців у політичному просторі. Отже, у дослідженні маркерів ідентичності у партійному дискурсі на парламентських виборах 2012 р. ми виходили з того, що саме ідентичність задає те поле, у якому суб'єкти політичного процесу здійснюють вибір та вчиняють ті чи інші дії, спрямовані на утвердження чи зміну свого політичного статусу. З метою порівняння маркерів ідентифікації, які використовувалися парламентськими партіями у передвиборчій конкуренції, ми обмежили дослідження контекстом європейських цінностей як однієї з найбільш актуальних проблем внутрішньо-політичного дискурсу в Україні.

Більшість європейців, міркуючи над тим, що таке європейські цінності, можуть повторити для себе слова колишнього чеського президента В. Гавела: «Основний комплекс політичних цінностей, сформованих духовною та політичною історією континенту ... складається з: поваги до унікальної людської особистості і людських прав, свободи та гідності; принципу солідарності; влади закону та принципу рівності перед законом; захисту меншин; демократичних інститутів; розподілу законодавчої, виконавчої та юридичної влади; політичного плюралізму; поваги до приватної власності та приватного підприємництва; ринкової економіки; ствердження громадянського суспільства» [21]. Таке розуміння європейських цінностей узагальнено у Ст. 6 Договору ЄС, де записано: «Європейський Союз засновано на принципах свободи, демократії, поваги прав та основних свобод людини, а також на принципах правової держави; ці принципи поділяють всі держави-члени» [62]. Українські дослідники розглядають систему європейських цінностей як сукупність таких цінностей, як свобода,

гідність, правова держава, демократія, громадянськість, толерантність, справедливість/солідарність [61, с. 34–38]. На підставі синтезу цих підходів, були визначені такі європейські політичні цінності як права людини, демократія, демократичні інститути, правова держава, солідарність, свобода, толерантність, політичний плюралізм, приватна власність, громадянське суспільство, які в сукупності є європейськими цінностями.

Базовим ідентифікаційним маркером в електоральному процесі є концептуальна складова передвиборної партійної програми, в якій у сконцентрованому вигляді відображено програмні установки політичної партії та її позиція з актуальних питань політичного дискурсу. Аналіз передвиборних програм парламентських партій України дозволив встановити, що модель європейських цінностей як бажана модель для українського суспільства констатується у передвиборних програмах ВО «Батьківщина»: «пріоритетним завданням стане формування сучасної української політичної нації із неповторною національною ідентичністю, власною історією та спільним європейським майбутнім. ... Європейські цінності – це наші цінності» [4] та «УДАРу»: шляхом формування нового типу відносин між громадянином і державою Україна «зможе вирватись із кола зубожілих корумпованих режимів і приєднатися до європейської спільноти» та досягти європейських стандартів життя – відмовитися від політики дешевої робочої сили, перейти до прозорої і ефективної соціальної політики, сприяти оздоровленню нації, забезпечити якісну освіту, підтримати український культурний продукт [51]. У програмі ПАРТІЇ РЕГІОНІВ «здобуття асоційованого членства в Євросоюзі, створення зони вільної торгівлі, зняття візових бар'єрів між Україною та ЄС» [50] вкладається в тренд «Україні – світове визнання». У передвиборних програмах ВО «Свобода» [48] та КПУ [49] проєвропейські чи євроскептичні позиції партій не задекларовані.

Для визначення перспективи реагування українського виборця на окреслені партіями маркери ідентифікації слід визначитися з тим, чи взагалі є в Україні виборці, які реагуватимуть на ідентифікаційні маркери, що поширюються саме партіями. За результатами міжнародного порівняльного соціологічного дослідження за участі Інституту соціології НАН України 52,6 %

опитаних в Україні ствердно відповіли на питання «Чи є в країні така політична партія, яка Вам є більш близькою, ніж решта партій?». Подібні показники зафіксовані в Ісландії (52,7 %) та Бельгії (51,7 %). Для порівняння – найнижчі показники партійної ідентифікації характерні для Польщі (21,8 %) та Естонії (30,7 %), найвищі – Данії (69,5 %) та Норвегії (63,4 %) [23, с. 23]. Важливим для оцінки реакції на ідентифікаційні маркери, що продукуються політичними партіями, є факт членства в політичній партії. В Україні 3,1 % громадян є членами політичної партії, що відповідає рівню Чехії (3,3 %) та Німеччини (2,9 %). Для порівняння – найнижчий показник членства характерний для Угорщини (0,9 %), найвищий – Ісландії (20,0 %) [23, с. 25]. Отже, зважаючи на те, що близьку для себе партію може визначити набагато більша кількість громадян у всіх європейських країнах, ніж кількість громадян, які є членами політичних партій, більш перспективними з позицій зворотної реакції є не ті маркери ідентифікації, які позиціонуються у передвиборних програмах – більшим потенціалом наділені маркери, що продукуються передвиборним партійним дискурсом.

Якість партійного дискурсу багато в чому визначається характером та ресурсами медіа-простору політичної партії. Якщо ПАРТІЯ РЕГІОНІВ на парламентських виборах 2012 р. мала можливість використовувати увесь комплекс існуючих в Україні медіа-ресурсів, то для інших парламентських партій він був набагато вужчим. Тому джерелом для визначення маркерів ідентифікації нами була визначена сукупність інформації, що була оприлюднена на партійних Інтернет-сторінках у період офіційного терміну передвиборної кампанії*. Аналіз структури та характеру інформації партійних Інтернет-сторінок ВО «Свобода», КПУ, ПП «УДАР», ПП «Фронт Змін» та ПАРТІЇ РЕГІОНІВ дозволяє стверджувати, що (1) партії-переможці на парламентських виборах 2012 р. акумулювали важливу та бажану для них інформацію, яка відображає зміст партійного дискурсу, саме в мережі Інтернет (інтерв'ю, виступи, статті, матеріали роботи партійних з'їздів, відео участі лідерів партії у політичних ток-шоу); (2) кількість партійних

---

* Для ВО «Батьківщина» обсяг інформації був звужений до матеріалів, що оприлюднювалися на офіційних сайтах ВО «Батьківщини» та ПП «Фронт Змін».

спікерів, виступи яких більше двох разів спостерігаються на Інтернет-сторінках, для всіх парламентських партій є різною: у КПУ – 19, ПАРТІЇ РЕГІОНІВ – 14, у ВО «Свобода» та ПП «УДАР» по 7, БЮТ (на прикладі ПП «Фронту Змін») – 5. Отже, якщо структура партійної передвиборної інформації для парламентських партій є майже тотожною, то форми її подання, що багато в чому визначається особистісними характеристиками та стилем комунікації спікера, більш варіативними у партій з чіткою організаційною структурою та досвідом участі у передвиборчих кампаніях.

Традиційно, у передвиборчому дискурсі використовують три основні способи артикуляції маркерів ідентифікації – звернення до раціонального, звернення до морального та звернення до емоційно-психологічного рівнів засвоєння політичного. Специфікою передвиборчої кампанії 2012 р. було те, що більшість політичних партій, поширюючи маркери ідентифікації, які стверджують *Ми*-ідентичності, спиралися на механізм звернення до раціонального. За допомогою використання емоційних складових у маркерах ідентифікації відбувалося збільшення дистанції між *Ми* та *Вони*. Жодна парламентська партія України на виборах 2012 р. не використала прийом звернення до емоцій для посилення ідентифікаційного зв'язку з *Ми*.

Інтерпретація європейських політичних цінностей ВО «Свобода» здійснювалася за допомогою маркерів *Ми*-ідентифікації, які об'єднані ідеєю могутньої української національної та соціальної держави (Табл. 1).

Таблиця 1

**Маркери *Ми*-ідентифікації ВО «Свобода»
(звернення до раціонального)**

Цінність	Інтерпретація цінності	Маркер ідентифікації
Демократичні інститути	Вибори – це єдиний реальний механізм, за допомогою якого можна змінити владу мирним шляхом [32].	Вибори – механізм зміни влади
Солідарність	Тому моя програма ... спрямована на побудову могутньої Української держави на засадах соціальної та національної справедливості [32].	Соціальна та національна справедливість

Продовження Таблиці 1

Правова держава	Прийшовши в парламент, ми маємо усунути усі негативні наслідки дворічного правління Януковича. Тобто, проголосувати за ті закони, які сьогодні вкрай потрібні Україні, і скасувати ті, які протягом цих двох років ухвалив режим Януковича і які шкодять перспективам розвитку Української держави [39].	Потрібні для України закони
Толерантність	Знову розігруючи «мовну» карту, «регіонал» ратує за «подальше надання російській статусу державної мови нарівні із українською мовою». Насправді ж це означає – «замість української мови» [42].	Українська мова для держави Україна
Політичний плюралізм	«Свобода» ніколи не буде співробітничати з владою, бо стовідсотково втратить свій електорат. І «свободівці» зараз постійно кажуть, що, якщо не можете голосувати за «Свободу», голосуйте за «Батьківщину». І навпаки [43]. Ми ухвалимо закон про заборону комуністичної ідеології, а також ініціюємо проведення публічного процесу над комуністичним режимом – Нюрнберг-2 [40].	Заборона комуністичної ідеології
Приватна власність	«Свобода» виступає за заборону приватизації стратегічних підприємств, наполягає на перевірці законності приватизації усіх великих підприємств і буде повертати у державну власність та власність трудових колективів підприємств, власники яких не виконують соціальних, інвестиційних та інших зобов'язань [32]. «Свобода» категорично виступає за заборону в Україні продажу землі сільськогосподарського призначення [37].	Обмежена приватизація, часткова реприватизація

Дані Таблиці 1 засвідчують, що з 10 цінностей маркери ідентифікації на рівні звернення до раціонального були запропоновані та поширювалися для 6-ти. Для підсилення ціннісної різниці з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ ВО «Свобода» звернулася до інструментів раціонального пояснення розуміння партією влади свободи як політичної цінності, наголошуючи, що «одним із кричущих прикладів перешкоджання опозиційним політичним силам у веденні передвиборчої агітації є заборона розповсюдження агітаційних матеріалів ВО «Свобода» в Донецькій області, зрив наших зустрічей з виборцями тощо. В той же час, представники ПАРТІЇ РЕГІОНІВ не лише мають повну свободу дій, але й брутально порушують норми виборчого законодавства» [39]. Свободівська інтерпретація політичного плюралізму вказує на те, що дихотомія *Ми* – *Вони* не зовсім відповідає визначеній суті даної цінності: «думаю, ті опозиціонери, що пішли по мажоритарці і воюють зараз з єдиними кандидатами від опозиції, роблять більше шкоди» [45]. Отже, виникає хтось *Інший*, який за певних обставин може бути ідентифікований як *Ми* (ті опозиціонери, які пішли «по мажоритарці» як єдині кандидати) або *Вони* (ті опозиціонери, що конкурують з єдиними кандидатами від опозиції). Водночас, підсилюючи розмежування з іншими учасниками передвиборного процесу на емоційному рівні, ВО «Свобода» в інтерпретації політичного плюралізму дотримується принципу, що в теперішній ситуації «в Українській державі «третіх сил» бути просто не може. Ці вибори – це вибори між білим і чорним, між перспективою побудови Української національної держави або поверненням до комуністичної країни. В цій ситуації потрібно ще до виборів чітко заявляти: або ти будеш у більшості з об'єднаними силами опозиції, або з владою» [41]. Отже, визнаючи на раціональному рівні, що в період передвиборчої кампанії потенційний *Інший* може існувати, на емоційному рівні така можливість заперечується.

За допомогою апеляції до емоційного рівня політичної свідомості виборців ВО «Свобода» конкретизує ціннісний розрив з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ: (1) *демократія* в Україні не можлива, якщо при владі залишатиметься Партія регіонів: «Титанік» ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, який знищує Україну, українську мову, історію, нехтує

Конституцією, веде націю до зубожіння і загрожує диктатурою» [8]; (2) *солідарність* в українському суспільстві неможлива за умови продовження соціальної політики ПАРТІЇ РЕГІОНІВ: «Широко розрекламовані «регіоналами» соціальні подачки «під вибори», які влада видає за «підвищення соціальних стандартів», невдовзі ляжуть важким тягарем на платників податків, насамперед – на дрібний і середній бізнес, який олігархічна влада, вочевидь, планує задушити остаточно» [37]; (3) *правова держава* неможлива «без усунення цієї банди від влади. Для нас, націоналістів, влада не самоціль, не засіб для збагачення, а лише інструмент для розбудови Української держави» [32]. В разі, якщо при владі залишаться «оті бандити – представники донецького кримінально-олігархічного клану, а також їхні прислужники-комуністи, нас у перспективі очікує держава, яку можна назвати «банановою республікою», держава, де українець буде рабом і кріпаком» [40]; (4) *толерантність* неможлива до «російських сепаратистів», які «разом із ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ та її численними партійками-сателітами отримали більшість у складі окружних виборчих комісій. Голоси українців рахуватимуть політичні сили, які відверто виступають за ліквідацію української незалежності та є союзниками ПАРТІЇ РЕГІОНІВ!» [8]; (5) *приватна власність* олігархічного характеру опосередковано, за допомогою метафори Межигір'я, прив'язується до ПАРТІЇ РЕГІОНІВ: «Загальнонаціональну власність українців безкарно грабують кримінально-олігархічні клани. Під загрозою стратегічний ресурс нації – земля, яку олігархи планують привласнити з 1 січня 2013 року» [58]. ВО «Свобода» ж «влаштує лише повна та безумовна капітуляція усіх ворогів України, конфіскація Межигір'я, перевірка законності приватизації олігархами великих підприємств, повернення виведених в офшори капіталів, перевірка походження багатств усіх чиновників та притягнення їх до відповідальності» [8].

Аналіз маркерів *Ми*-ідентифікації, які використовувалися в партійному дискурсі КПУ, засвідчив – усі вони подавалися російською мовою, що саме собою вже є потужним ідентифікаційним сигналом (Табл. 2).

Таблиця 2

**Маркери Ми-ідентифікації КПУ
(звернення до раціонального)**

Цінність	Інтерпретація цінності	Маркер ідентифікації
Права людини	Коммунисты борются за человеческий идеал: построение социалистического общества, основанного на современной экономике, удовлетворении материальных и духовных запросов людей, настоящей власти закона. Всю нашу работу мы строим на демократических принципах, решения принимаем коллегиально [6].	Людський ідеал
Демократія	Демократическое общество характеризуется не всплесками социальной защиты, а истинным и постоянным положением дел малообеспеченных и тех, кому действительно необходима государственная поддержка...[57]. Независимость, как и демократия, возможны только там и тогда, где и когда они имеют под собой материальную основу, а власть принадлежит тем, кто эту материальную основу кует собственными руками [2].	Колегіальні рішення; соціальний захист
Демократичні інститути	На самом деле выборы – это одна из форм классовой борьбы [55].	Класова боротьба
Солідарність	Мы выступаем за закрепление в Конституции реальных гарантий социальных прав населения и принципа первоочередного финансирования социальных статей расходов [52]. Вся социальная составляющая народного бюджета будет базироваться на пересмотре норм прожиточного минимума, а следовательно – на пересмотре базовых социальных стандартов [55].	Оновлення базових соціальних стандартів

Продовження Таблиці 2

Правова держава	Фракція КПУ голосувала і буде голосувати за зняття неприкосновенності [54]. При цьому ми будемо настаювати на знятті імунітету не тільки з депутатів, але і судей, і президента, і прем'єр-міністра [11].	Зняття недоторканності
Толерантність	Поэтому наша позиция в этом вопросе неизменна: русский язык должен получить статус второго государственного. И это должно быть отражено в Конституции [53].	Державний статус російської мови
Політичний плюралізм	Определенно могу сказать только то, что Компартия ни при каких условиях не будет сотрудничать с партиями, исповедующими идеологию национализма и неонацизма [52]. Еще никто не смог в открытой и честной публичной дискуссии доказать неправоту или ошибочность наших предложений. Они панически боятся такого диалога [5].	Чесна публічна дискусія; заборона фашизму та націоналізму
Приватна власність	Плановость экономического развития, национализация ведущих отраслей экономики, справедливое перераспределение общественных богатств, перестройка международных отношений на основе добрососедства и производственной кооперации – эту программу не сможет осуществить ни одна из буржуазных партий [4]. Если государство неэффективный собственник, то надо говорить, что неэффективным собственником является конкретное правительство, которое неспособно управлять какой-то отраслью, каким-то хозяйством [4].	Плановість економіки, перерозподіл власності, націоналізація

Для підсилення раціональних аргументів розуміння інституту виборів як механізму класової боротьби КПУ використала прийом розгорнутої характеристики *Вони*. Характеризуючи демократію, за якої при владі не перебувають комуністи, як буржуазну,

дискурс КПУ упродовж усієї передвиборчої кампанії партії насичений твердженнями, що особливостями будь-якої «буржуазної демократії є перетворення виборів на театралізоване шоу, де за зовнішніми ефектами втрачається класова сутність виборчого процесу. Суть цього шоу сувора і проста – олігархічний капітал обманом змушує мільйони простих людей проголосувати за інтереси капіталу, а отже – за зубожіння народу і пограбування країни» [55]. Результатом цього є те, що «парламент з кожним скликанням усе більше деградує» [3].

Остаточному розриву електорату, який позитивно відреагував на поширення маркерів *Ми* – ідентифікації, з іншими політичними партіями, сприяло активне використання КПУ прийому емоційного забарвлення цінностей *Вони*. З 10 політичних цінностей, звернення до емоційного було використано для створення маркерів ідентифікації для 5 цінностей. Найбільш активно та варіативно маркери ідентифікації поширювалися стосовно цінностей *плюралізм та приватна власність*. Зокрема, цінність політичний плюралізм інтерпретувалася за допомогою маркерів *історична правда* («Ми твердо стоїмо на позиції відстоювання історичної правди. Наш народ – народ переможець і творець, а не жертва та невдаха, як намагаються представити псевдопатріоти» [5]); *комуністи – послідовні політики* («Кожен сьогодні може переконатися в тому, що єдиними послідовними борцями за відновлення східнослов'янського братерства, захисниками російської мови, супротивниками фашизації країни і спроб «переписати» історію є комуністи» [36]); *комуністи за співпрацю партій* («За останні роки наша співпраця з більшістю носила не чисто політичний, а скоріше геополітичний характер. Багато нинішніх парламентських партій – це, по суті, симбіоз монополістично-капіталістичного і компрадорського компонентів, а ряд з них – ще й націоналістичного. ... Сподіваюся, надалі навряд чи буде можливий консенсус представників згаданої лінії з владою» [28]); *комуністи проти ВО «Свобода»* («ультранационалістична ВО «Свобода», відкрито проповідуючи ворожнечу між народами, вже господарює в Галичині. ... Хтось скаже, що загроза фашизму перебільшена, бо мудрий і терпимий народ України ні за що не підпустить до державного керма недобитків нацистів і їх бандерівських холуїв. Така безпечність зовсім невиправдана і вкрай небезпечна!» [46]).

Найбільше маркерів *Ми*-ідентифікації через звернення до раціонального було створено ПП «УДАР», адже ця політична сила оминула увагою інтерпретацію тільки однієї найважливішої європейської політичної цінності – *свободи* (Табл. 3).

Таблиця 3

**Маркери *Ми*-ідентифікації ПП «УДАР»
(звернення до раціонального)**

Цінність	Інтерпретація цінності	Маркер ідентифікації
Права людини	В програмі партії «Удар» є кілька речей, яких немає в жодній політичній програмі. Наприклад – це гендерна рівність [31]. Я мечтаю о стране, дружественной к своему гражданину ... Другими словами: хочу жить в Европе, но при условии, что страна будет называться Украиной [45]. Мы за равные права и возможности для всех граждан страны [12].	Гендерна рівність. Рівність прав для всіх громадян
Демократія	Очевидно, що за ідеологією ми є правоцентристами. Переконаними євроінтеграторами. «Удар» – це демократична партія [31]. Два роки тому разом зі своїми колегами я заснував Український демократичний альянс за реформи («УДАР») для створення національної партії, яка об'єднує прихильників європейських демократичних цінностей і свободи економічної діяльності, відданих боротьбі з корупцією [17]. Европа очень огорчена откатом на демократическом пути, произошедшим в нашей стране. Друзья из разных стран чрезвычайно озабочены тем, как помочь украинцам отстаивать свои права и свободу, вернуть им ценности, к которым вольнолюбивая Украина так стремилась [45].	Євроінтеграція
Демократичні інститути	Необходимо вернуть стране парламент как независимый орган власти [33].	Парламент

Продовження Таблиці 3

Солідарність	Что касается людей пожилого возраста, то у нас прописаны пункты, которые касаются социальных стандартов [14]. Мы хотим отказаться от политики дешевой рабочей силы, потому что именно эта практика – платить копейки наемному сотруднику – делает столь ощутимым разрыв между богатыми и бедными в нашей стране [12].	Європейські соціальні стандарти
Правова держава	Намерены также внести закон, позволяющий избирателям отзывать чиновников, судей, депутатов, если те не исполняют свои функции, либо действуют в своих интересах, либо превратились в «тушки» [14]. Очень важно провести реальную реформу судебной системы. Первое – необходима выборность судей [33].	Необхідність реформ
Толерантність	Мы единственная партия, которая имеет значительную поддержку по всей стране. И наша задача — объединить — не раскалывать страну вопросами языка, национальности, отношения к НАТО, Европейскому или Таможенному союзам. ...наша задача — быть партией всех украинцев, а не какого-то отдельного региона... [14].	Необхідність об'єднання країни
Політичний плюралізм	Мы намерены сотрудничать с оппозиционными силами. По всем опросам в Раду из партий демократического спектра пока проходят только УДАР и Батьківщина [12]. Візьмемо заяви деяких членів першої десятки «Батьківщини», які щодня всі свої зустрічі по всій країні розпочинають не з агітації за свою політсилу, а з критики «Удару» [31]. Опоненти наші – це Партія регіонів і її сателіти [31]. Мы не видим возможности создания политического альянса с Партией регионов и с коммунистами, потому что у нас расходятся представления о будущем нашей страны [15].	Опозиція; політичні альтернативи

Продовження Таблиці 3

Приватна власність	Представники «Удару» виступають за дерегуляцію і ліберальну економіку [31].	Ліберальна економіка
Громадянське суспільство	Для усилення громадянського общества, как минимум, нужно начать с ним диалог [33]. Наша передвиборча програма також передбачає зміцнення громадянського суспільства через незалежні інститути та обмеження повноважень центрального уряду [17].	Діалог з владою

Оцінюючи сукупність запропонованих ПП «УДАР» маркерів *Ми*-ідентифікації, варто наголосити, по-перше, що вони найбільше відповідають європейському прочитанню політичних цінностей та є потенційно найменш конфліктогенними; по-друге, відсутність маркування політичної цінності *свобода* пов'язане, на нашу думку, з прагненням уникнути проблеми вибору пріоритетності в системі *свобода – рівність*, яка і сьогодні залишається проблемою для європейських демократій.

На відміну від двох, проаналізованих вище дискурсів ВО «Свобода» та КПУ, дискурс ПП «УДАР» в емоційному зрізі є безоб'єктивним, тобто *Вони* можуть довільно визначатися тими виборцями, які відреагували на *Ми*-ідентифікаційні маркери ПП «УДАР». Так, конкретизуючи політичну цінність *права людини*, О. Герасим'юк наголошує, що «прожитковий мінімум має давати людині можливість бути людиною, а не жебраком. І про це треба дбати владці, а не вивозити капітал в офшори або витратити на вибори правлячої партії бюджетні гроші і не видавлювати з людей податки на свої потреби» [45]. Визначаючи маркером розриву з *Ми*-ідентифікаціями категорію «жебрак», у виборця залишається можливість довільної інтерпретації категорій «влада» та «правляча партія», адже вивозили гроші в офшори не тільки в електоральному циклі 2007–2012 рр., а бюджетні кошти витрачалися на передвиборчі кампанії правлячих партій усього періоду незалежності України.

Подібна безоб'єктивність характерна й для емоційного розмежування з *Вони* в інтерпретації цінності *толерантність*. Про те, що це є свідомо обрана тактика УДАРу, яка залишає можливість для участі в різнопланових коаліціях після виборів, свідчить й партійна позиція, оприлюднена в нетиповій для М. Матіос манері:

«Чи можна до цього часу намагатися ділити націю на «своїх» і «чужих» за мовним, регіональним або політичним принципом? ... Ні, ні, ні і ще раз ні! Немає хороших чи поганих націй, країн, народів. Є конкретні погані люди. Або непогані. Чесні або лиходії. Негідники або порядні. Людське в людині не залежить від ідеологій, ні від часу, ні від влади, а тільки від виховання, Бога і совісті. ... Поділ за названими вами принципами – це дуже велике гальмо для перспективи будь-якої країни, не кажучи вже про Україну» [34]. Тобто *Вони* (Хто?) поділяють громадян України на своїх та чужих, а *Ми* (ПП «УДАР») цього не робитимемо. Відповідь на питання «Хто *Вони*?» кожен дає для себе індивідуально – це політичні противники (КПУ), політичні конкуренти (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) чи імовірні партнери (ВО «Свобода» та ВО «Батьківщина»).

На парламентських виборах 2012 р. найбільш обмеженим тематично був дискурс ВО «Батьківщина». Незважаючи на те, що ця політична сила акумулювала інформаційні та інтелектуальні зусилля багатьох політичних партій України, основною темою, яка експлуатувалася, була тема незаконного утримання під вартою Ю. Тимошенко та Ю. Луценка. Проте, незважаючи на акцентуванні уваги виборців на європейськості України, вона не була вкладена в контекст європейських цінностей, зокрема цінностей *свободи, правової держави, прав людини* (табл. 4).

Таблиця 4

**Маркери *Ми*-ідентифікації ВО «Батьківщина»
(звернення до раціонального)**

Цінність	Інтерпретація цінності	Маркер ідентифікації
Демократія	Ми збудуємо європейську Україну, забезпечимо майбутнє для кожного з вас, зробимо все, що ми обіцяли на цих виборах [30]	Європейська Україна
Правова держава	Відповідно до цього закону ми заставимо кожного чиновника декларувати не тільки його доходи, а й витрати, які він здійснює протягом року. А то в нього задекларовані доходи – 100 тис грн на рік, а витрати – мільйон [10]	Декларування доходів

Продовження Таблиці 4

Толерантність	Україна повинна мати партнерські відносини і з Російською Федерацією, проте «із трьома ні»: «Ні Митному союзу. Ні військовому блоку. Ні російській мові як державній [59]	Партнерські відносини

Дані таблиці 4 засвідчують, що обмеженість у виборчому дискурсі однією темою призвела до того, що ВО «Батьківщина» за допомогою звернення до раціонального поширювала тільки три маркери ідентифікації. В емоційному вимірі розмежування з *Вони* використовувалося стосовно цінностей *права людини* («Чи ми хочемо бути обслугою цієї влади, яка будує авторитарний режим, не турбується про належний статус громадян, чи ми будемо обирати інший шлях розвитку – європейський» [60]. Маркер – *Вони* оцінюють громадян як обслугову); *демократичні інститути* («Верховна Рада за період президентства Януковича перетворилася в базар, на якому ходять мільйони доларів і на якому торгують голосами українців» [1]. Маркер – *Вони* перетворили ВРУ на базар, на якому все купується та продається); *толерантність* («... показала нашому політичному опоненту – Партії регіонів, хто в домі господар. А в домі господар «Батьківщина», «Свобода» і народ України [30]. Маркер – *Вони* не можуть бути владою в Україні); *приватна власність* («Все в країні належить декільком людям. Вони вже прибрали до своїх рук все, що тільки можна було: газ, електроенергію. І немає можливості розвивати економіку, коли все знаходиться тільки в одних руках» [35]. Маркер – *Вони* монополісти). *Вони* у партійному дискурсі ВО «Батьківщина» визначаються досить чітко – це ПАРТІЯ РЕГІОНІВ. Остання ж, на відміну від усіх інших парламентських партій, у своєму передвиборному дискурсі спиралася не на продукування та поширення маркерів *Ми* – ідентифікації, а здійснювала ствердження маркерів *Ми* – ідентичності. Такий підхід у сконцентрованому вигляді був вкладений у базове гасло передвиборної кампанії ПАРТІЇ РЕГІОНІВ – «Ми не агітуємо – ми звітуємо!» (табл. 5). Єдина інтерпретація *Вони* була використана ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ стосовно дій опозиції, яка і у поствиборчий період залишатиметься нею: «і після виборів вони не зможуть сформувати ані коаліцію, ані нормальну опозицію» [25].

Таблиця 5

**Маркери Ми-ідентичності ПАРТІЇ РЕГІОНІВ
(звернення до раціонального)**

Цінність	Інтерпретація цінності	Маркер ідентичності
Свобода	Я агітувала людей за те, щоб вони робили вільний вибір, щоб вони були чесними перед собою [22]. Агітувати «за» чи «проти» – гарантоване право кожного [19].	Вільний вибір
Демократія	Ключовою річчю в демократії є відповідальність і звітність [27].	Відповідальність
Демократичні інститути	Вибори – це іспит для всього суспільства [27]. Присутність опозиції дуже відчутна, і критику владі висловлюють всі, хто цього хоче [24]. Нинішня єдність опозиції завершиться її значною фрагментацією після виборів, оскільки вже зараз спостерігаються значні суперечності в програмах та інтересах опозиціонерів [26].	Вибори; опозиція
Солідарність	Ми ж зі свого боку гарантуємо стабільність розвитку нашої держави та вирішення всіх соціальних питань, що накопичилися [44]. Доступне житло, підвищення матеріальної допомоги при народженні дитини, забезпечення рівних можливостей для здобуття якісної освіти, забезпечення якісної та доступної медичної допомоги, контроль за цінами на ліки, безкоштовні ліки важкохворим, підвищення пенсій і соціальних виплат [20].	Стабільність розвитку; соціальні виплати
Правова держава	І норму про те, що кандидат у депутати може бути знятий з виборів за порушення законодавства, треба буде обов'язково включити [22].	Запобігання порушенню закону

Продовження Таблиці 5

Толерантність	Нині державна мова продовжує розвиватися, навіть почався рух у розвитку сфер її застосування. Але ті, хто прагнуть користуватися своєю рідною мовою, – тепер вони мають для цього всі юридичні можливості [24].	Мовна політика
Політичний плюралізм	Найвищий безпрецедентний рівень конкуренції. І це добре. Це доказ того, що наше суспільство не авторитарне і не диктаторське [27].	Політична конкуренція
Приватна власність	Поступові, системні та узгоджені дії всіх гілок влади, спрямовані на поліпшення інвестиційного та бізнес-клімату, дозволять уже за кілька років суттєво покращити основні економічні показники [18]. Рішення, які впливають на умови підприємницької діяльності, стан інвестиційного клімату, на ділову активність у країні, ніколи не мають прийматися в кабінетах чиновників. Це має бути спільний продукт держави, експертів, наукового середовища і тих людей, які створюють у країні робочі місця [9].	Інвестиції; бізнес-клімат
Громадянське суспільство	Ми проти існування будь-яких кишенькових громадських організацій – це порушує саму суть їх роботи. Ми таких об'єднань не створювали, не маємо і створювати не будемо, але співпрацюватимемо з тими організаціями, які є і які реально представляють думку народу [27].	Дієві громадські організації

Аналіз маркерів ідентифікації, що використовувався на парламентських виборах 2012 р. парламентськими партіями, засвідчує, що базова європейська політична цінність – демократія, на рівні звернення до раціонального чи емоційного зрізів політичної свідомості виборців майже не актуалізувалася. Контекстом фактичного ігнорування використання демократії як політичної

цінності, що продукує маркери ідентифікації та ідентичності, в партійному дискурсі на парламентських виборах 2012 р. є, поперше, рівень задоволення тим, як працює (діє) демократія в країні: за 10 бальною шкалою, в Україні рівень задоволення становить 4,31 (для порівняння, найвищий рівень характерний для Данії (7,31), найнижчий – для Португалії (3,35) [23, с. 26]; подруге, частка громадян, які погоджуються з тим, що потрібно заборонити політичні партії, які виступають проти демократії: з 24 європейських країн найнижчий середній бал зафіксовано в Україні (3,20), а найбільша кількість тих, хто погоджується з необхідністю заборони політичних партій, які виступають проти демократії, зафіксовано в Німеччині (4,05) [23, с. 27] .

Найменше у процесі актуалізації європейських цінностей в передвиборчому партійному дискурсі використовувався прийом апеляції до моралі та моральності. Зокрема, такі цінності, як свобода, толерантність та громадянське суспільство взагалі не інтерпретовані в контексті моральності жодною парламентською партією. КПУ вважала, що влада отримає моральне право говорити про характер інтеграційного вибору тільки після всеукраїнського референдуму, на якому «народ визначить, яким є його інтеграційний вибір» [56] (маркер *вибір вектора інтеграції* пов'язується з цінністю прав людини). Паралельно КПУ позиціонує своє ставлення стосовно моральних аспектів перерозподілу власності. Відповідаючи на запитання журналіста, чи справедливо забирати підприємство у людини, нехай навіть повертаючи витрати, лідер комуністів дав чітку відповідь: «Ви знаєте, коли ми говоримо про мораль, то непотрібно забувати історію. Ось хто з теперішніх олігархів побудував хоча б один металургійний комбінат? Хто з них побудував хоча б одну електростанцію? Ніхто» [54] (маркер – перерозподіл власності як принцип економічної політики). У контексті перерозподілу власності апелює до моралі й партійний дискурс «Свободи»: «Бізнесменам від опозиції під час цього розпродажу хоч щось дістанеться? Про що ви кажете? Тут не дістається своїм бізнесменам, бо є наближена п'ятірка осіб. Влада не розкладає майно в різні кошики, а концентрує в одних руках» [43] (маркер – перерозподіл власності залежно від належності до влади; власність як така не заперечується).

УДАР виводить власні ідентифікаційні маркери в площину цінності політичного плюралізму, наголошуючи, по-перше, що «у політиці є тільки один спосіб захисту: публічність. Починаючи від моральної підтримки і завершуючи публічними заходами по захисту» [16]; по-друге, що «дружній вогонь» – це коли цілишся по ворогу і випадково влучаєш у своїх. Тому на реальній війні «дружній вогонь» – це завжди трагедія. Але коли свідомо б'єш по своїх – це називається зовсім по-іншому. ... Чим можуть закінчитися переговори, на яких одна зі сторін, привласнюючи собі монополію на істину, не допускає навіть думки про компроміс» [36] (маркер – принципи політичних відносин). Іншу інтерпретацію цього маркеру ідентичності бачимо в позиції КПУ: «Стоит ли удивляться тому, что депутаты от всех этих партий – пресловутые «тушки» – постоянно перебегают из одной партии в другую, в зависимости от того, где в данный момент находится центр власти и источник связанных с обладанием ею материальных благ? Таким образом, коммунисты являются не только политической, но и нравственной альтернативой олигархическому режиму» [36].

Отже, маркери ідентифікації, які виборець використовує залежно від їх ефективності та доречності в конкретній ситуації взаємодії, виступають у ролі одного з інструментів електорального вибору. Саме тому партії, які є суб'єктами виборчого процесу, зацікавлені в раціональному, емоційному та моральному маркуванні найбільш значимих проблем суспільного розвитку та політичних цінностей, через які відбувається сприйняття та оцінка політичного в тому чи іншому суспільстві. Зафіксована різниця між окремими дискурсивними артикуляціями в інтерпретації європейських політичних цінностей політичними партіями в Україні не означає неможливості поширення в масовій політичній свідомості європейської ціннісної моделі. ВО «Свобода» та КПУ, які є найбільш індоктринальними парламентськими партіями в українському парламенті, поширювали під час виборчої кампанії найбільш упізнавані та водночас віддалені від європейського розуміння маркери *Ми*-ідентифікації стосовно більшості політичних цінностей, паралельно підсилюючи розрив з *Вони* за допомогою емоційної складової партійного дискурсу. ПП «УДАР» як партія, що перебуває на етапі «спливання», для забезпечення максимально можливої підтримки виборців поширювала найбільш нейтральні

маркери Ми – ідентифікації стосовно усього спектра європейських політичних цінностей, уникаючи, там, де це можливо, конкретизації суті *Вони*. Загалом, процес поширення європейських цінностей та формування реакції на відповідні маркери ідентифікації нерозривно пов'язаний з процедурою виключення маркерів *Вони*, заснованої на антогонізації зовнішніх до європейських цінностей «ворожих» ідентичностей. Відповідно, європейське *Я* політичних партій в Україні здатне конституювати себе тільки в діалозі, протиставляючи чи порівнюючи свої маркери ідентичності з іншими.

---

1. «Після виборів у парламенті буде проєвропейська демократична більшість, а ПР піде в опозицію», – Арсеній Яценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/13356-pislja-vivoriv-u-parlament-i-bude-proevropejska-demokratichna-bilshist-a-pr-pide-v-opozitsiju-arsenij-jatsenjuk-video.html>

2. 21 год по пути от «homo sapiens» к «homo ukrainian», или зависимая «независимость». Интервью с Петром Симоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/uspehi-i-porazheniya-21-goda-nezavisimosti/>

3. Адам Мартынюк: Нужно строить новую Украину – на основах справедливости, социального равенства и гуманизма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/adam-martynuk-nuzhno-stroit-novuyu-ukrainu-na-osnovax-spravedlivosti-socialnogo-ravenstva-i-gumanizma/>

4. Александр Голуб: Европа совершает «левый» поворот [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/aleksandr-golub-evropa-sovershaet-levyj-povorot/>

5. Александр Голуб: Нельзя вот так просто перечеркнуть жизнь нескольких поколений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/aleksandr-golub-nelzja-vot-tak-prosto-perecherknut-zhizn-neskolkix-pokolenij/>

6. Александр Комнацкий: Задача коммунистов – построить социально ориентированное общество [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/aleksandr-komnackij-zadacha-kommunistov-postroit-socialno-orientirovannoe-obshhestvo/>

7. Алла Александровская: Я в приватизации никакого смысла не вижу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/alla-aleksandrovskaya-ya-v-privatizacii-nikakogo-smysla-ne-vizhu/>

8. Анатолій Вітвів: «Свобода» потопить олігархічний «Титанік» Партії регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/komentari/033128/>

9. Анатолій Кінах: Найкращим партнером для держави є вітчизняний бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/5086b5ca3fcad0566f000008>

10. Боротьба з корупцією – завдання номер один для Об'єднаної опозиції, - Арсеній Яценюк на зустрічі з миколаївцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/13253-arsenij-jatsenjuk-zustrivsja-z-mikolajivtsjami.html>

11. Бук Т. КПУ отменит неприкосновенность власти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/kpu-otmenit-neprikosnovennost-vlasti/>

12. Віталій Кличко – о том, за какую справедливость борются украинцам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org.ua/news/publications/vitaliy-klichko-o-tom-za-kakuyu-spravedlivost-borotsya-ukraintsam>

13. Віталій Кличко: Для оппозиционных сил главное – уже сегодня создать фундамент для будущей работы в парламенте, а не потерять доверие друг к другу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/vitaliy-klichko-dlya-oppozitsionnyh-sil-glavnoe-uzhe-segodnya-sozdat-fundament-dlya-budushchey-raboty-v-parlamente-a-ne-poteryat-doverie-drug-k-drugu-interfaks-ukraina>

14. Віталій Кличко: наш рейтинг растет, и многих это сегодня серьезно беспокоит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ua/doc/2041187>

15. Віталій Кличко: предвыборная кампания на Украине была очень грязной [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ria.ru/interview/20121026/907029312.html>

16. Віталій Ковальчук: За место в списке УДАРа предлагали \$15 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/vitaliy-kovalchuk-za-mesto-v-spiske-udara-predlagali-15-mln>

17. Віталій Кличко: Україна має шанс повернутися до Європи (Financial Times) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/ukraines-chance-to-return-to-europe-financial-times>

18. Віталій Хомутиннік: Комплексні економічні реформи дають перші результати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/5087d8f03fcad06a4600007c>

19. Владислав Забарський: Жодним актом законодавства не передбачено заборони громадянам висловлювати власні думки і

переконання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/50895e523fcad06a46000111>

20. Володимир Рибак: У Партії регіонів є достатньо сил, волі, досвіду та високопрофесійних кадрів, щоб забезпечити виконання своїх обіцянок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/508aa9523fcad04c5f000017>

21. Гавел В. Существует ли европейское самосознание, существует ли Европа // Дипкуррьер НГ. – 2000. – 13 июля.

22. Ганна Герман: Найкращим результатом для Партії регіонів стануть чесні та прозорі вибори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/508a87533fcad02764000010>

23. Головаха Є. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження / Є. Головаха, А. Горбачик, Н. Паніна. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2006. – 142 с.

24. Дайджест роботи офіційного прес-центру ПАРТІЇ РЕГІОНІВ 17 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/event/507ec964c4ca42bb1d0008aa>

25. Дайджест роботи офіційного прес-центру Партії регіонів 18 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.partyofregions.org.ua/.../508038dac4ca42bb1d000a5d

26. Дайджест роботи офіційного прес-центру Партії регіонів 25 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/event/508983853fcad06a4600011f>

27. Дайджест роботи офіційного прес-центру ПР 16 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/event/507ec52fc4ca42bb1d00086d>

28. Евгений Царков: Коммунисты ответственны исключительно перед своими избирателями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/evgenij-carkov-kommunisty-otvetstvenny-isklyuchitelno-pered-svoimi-izbiratelyami/>

29. Едуард Гурвіц: Не можна стати мудрим, як дідусь, просто одягнувши його окуляри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org.ua/news/publications/eduard-gurvits-ne-mozhna-stati-mudrim-yak-didus-prosto-odyagnuvshi-yogo-okulyari>

30. Завершення виборів – це початок нової країни, - Арсеній Яценюк на мітингу Об'єднаної опозиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/13557-zavershennja-viboriv-tse-pochatok-novoyi-krajini-arsenij-jatsenjuk-na-mitingu-obednanoyi-opozitsiyi.html>

31. Ірина Герашенко: «Удар» - це рятівне коло опозиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/irina-gerashchenko-udar-tse-ryativne-kolo-opozitsiyi>

32. Кандидат-свободівець Ігор Млавський: слово до земляків-енаківців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/komentari/032588/>

33. Кличко – о том, за какою справедливость борются украинцам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/vitaliy-klichko-o-tom-za-ka-kuyu-spravedlivost-borotsya-ukraintsam>

34. Мария Матиос: «Кровь не имеет нации» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klichko.org/ua/news/publications/mariya-matios-krov-ne-imeet-natsii>

35. Найкращий план розвитку економіки – в Угоді про асоціацію з ЄС, - Арсеній Яценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/13205-najkraschij-plan-rozvitku-ekonomiki-v-ugodi-pro-asotsiatsiju-z-es-arsenij-jatsenjuk.html>

36. Наша задача – помочь трудящимся взять власть. Доклад П.Н. Симоненко на 45 съезде Компартии Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/nasha-zadacha-pomoch-trudyashhimsyavzyat-vlast-d-o-k-l-a-d-p-n-simonenko-na-45-sezde-kompartii-ukrainy/>

37. Олег Тягнибок: «Вирішення нагальних соціально-економічних проблем «регіонали» підміняють цинічним виборчим популізмом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnybok.info/diyalnist/novyny/033836/>

38. Олег Тягнибок: «Земля як складова життєвого простору української нації в жодному разі не може бути предметом купівлі-продажу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnybok.info/diyalnist/novyny/033617/>

39. Олег Тягнибок: «Ми маємо усунути перешкоди для розвитку Української держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnybok.info/diyalnist/novyny/033032/>

40. Олег Тягнибок: «Ми обиратимемо не просто новий парламент, а майбутнє Української Держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnybok.info/diyalnist/novyny/033818/>

41. Олег Тягнибок: «При нинішній ситуації в державі «третіх сил» бути не може» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnybok.info/diyalnist/novyny/033735/>

42. Олег Тягнибок: «У планах подальших «покращень» біло-блакитно-червоної коаліції – репресії та продовження лінгвоциду» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnybok.info/diyalnist/novyny/033036/>

43. Олександр Бондар: Якщо Ющенко хвалить «Свободу», значить влада дала наказ її валити [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/komentari/033215/>

44. Олександр Єфремов: Партія регіонів гарантує стабільність розвитку держави і вирішення всіх проблем та соціальних питань, що накопилися [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/508ad6fc3fcad04c5f000035>

45. Ольга Герасимьюк: «Мне не нужен депутатский иммунитет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kp.ua/daily/081012/359857/print/>

46. Остановим фашистов! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/ostanovim-fashistov/>

47. Передвиборна програма ВО «Батьківщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=52>

48. Передвиборна програма Всеукраїнського об'єднання «Свобода» «Своя влада – Своя власність – Своя гідність на СВОїй, БОгом ДАній землі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=71>

49. Передвиборна програма Комуністичної партії України «Повернемо країну народу!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=11>

50. Передвиборна програма Партії регіонів «Від стабільності – до добробуту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=50>

51. Передвиборна програма Політичної партії «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» «Від успіху людини – до успіху країни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=55>

52. Петр Симоненко: Завтра будеш жить так, как проголосуешь 28 октября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/petr-simonenko-zavtra-budesh-zhit-tak-kak-progolosuesh-28-oktyabrya/>

53. Петр Симоненко: Мы предлагаем альтернативный курс развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/petr-simonenko-my-predlagaem-alternativnyj-kurs-razvitiya/>

54. Петр Симоненко: У нас есть только два пути, третьего не дано [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/petr-simonenko-u-nas-est-tolko-dva-puti-tretego-ne-dano/>

55. Петр Симоненко: Украине нужно народное правительство — правительство для народа и ответственное перед народом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/petr-simonenko-ukraine-nuzhno-narodnoe-pravitelstvo-pravitelstvo-dlya-naroda-i-otvetstvennoe-pered-narodom/>

56. Петр Симоненко: Хватит платить за евроинтеграцию! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/petr-simonenko-xvatit-platit-za-evrointegraciyu/>

57. Сколько должны получать пенсионеры? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/skolko-dolzhny-poluchat-pensionery/>

58. Тягнибок О. Відозва Всеукраїнського об'єднання «Свобода» до Дня Незалежності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/komentari/032070/>

59. У разі вступу до Митного союзу в Україні залишиться лише гімн, герб і офіс президента, – Арсеній Яценюк у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/13471-u-razi-vstupu-do-mitnogo-sojuzu-v-ukrayini-zalishitsja-lishe-gimn-gerb-i-ofis-prezidenta-arsenij-jatsenjuk-u-lvovi.html>

60. Ці вибори – переломний момент, коли від нас залежить майбутній шлях країни, – Лілія Гриневич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/news/none/13437-tsi-vibori-perelomnij-moment-koli-vid-nas-zalezhit-majbutnij-shljah-krayini-lilija-grinevich.html>

61. Цінності об'єднаної Європи. – К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2013. – 45 с.

62. Штратеншульте Е. Д. Европейский Союз – просто и понятно: факты и связи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_17802-1522-13-30.pdf?091012121025

Маргарита Чабанна

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УЛЬТРАПРАВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті показано ідеологічні особливості українських націоналістичних партій, з акцентом на чинниках їх формування в умовах трансформації посткомуністичного режиму, та під впливом соціально-економічних змін. У такому контексті зроблено акцент на сприйнятті суспільством програм відповідних партій.

Ключові слова: ультраправа партія, політичні вибори, посткомуністична держава, націоналізм, національна безпека, декомунізація, міграційна політика, соціальна політика, соціальна база політичної партії, довіра до політичних партій

Margaryta Chabanna. Ideological foundations of ultra-right political parties: Ukrainian context. *There are described in the article the ideological foundations of Ukrainian nationalist political parties*

with an emphasis on political and socio-economic circumstances of their forming. A special attention is paid to social perception of political parties programmes.

Key words: *ultra-right party, political elections, post-communist state, nationalism, national security, de-communization, migration policy, social policy, social base of political party, trust to political parties*

Парламентська діяльність ультраправих партій, як і заходи, організовані радикальними рухами у багатьох європейських країнах, привертають увагу і громадськості, і національних урядів, і міжнародної спільноти. Варто відзначити, що є принципові відмінності між політичними партіями, які, прагнучи захисту національних інтересів, діють у межах правового поля та легалізують і легітимізують свою діяльність за рахунок підтримки виборців; та екстремістськими організаціями, які, позиціонуючи себе як носії націоналістичної ідеології та захисники традиційних цінностей, дискредитують їх та становлять загрозу для функціонування сформованих суспільств. Приділимо увагу першому типу політичних об'єднань як виразників націоналістичних та консервативних ідей, представлених у партійних програмах, положення яких політичні партії прагнуть реалізувати шляхом здобуття влади демократичними методами в умовах функціонування багатопартійних систем.

Варто зауважити, що навіть партії одного ідеологічного спрямування, які ми називаємо крайніми правими або націоналістичними, залежно від регіону, мають власну специфіку. Якщо для відповідних політичних партій Західної, зокрема Північної Європи, важливішими є питання міграційної політики, ідеї євроскептицизму (який не є притаманним для партій України та країн Балтії), то для пострадянських країн пріоритетними у програмах вказаних партій виступають питання мовної, культурної, безпекової, інформаційної політики, відносин з Росією, а якщо говорити про українські партії, то і розв'язання складнощів у енергетичній, аграрній, соціальній сфері. Потрібно звернути увагу, що намагання охопити таке широке коло інтересів виборців подекуди спричиняє відхилення програмних положень окремих політичних партій від традиційних постулатів ультраправих.

У цілому, рівень підтримки націоналістів, як у Західній, так і у Центрально-Східній Європі, підтверджується присутністю відповідних політичних сил у багатьох парламентах європейських країн, а також їх представництвом у Європейському Парламенті*. Однею з найвпливовіших серед ультраправих політичних партій є «Союз за майбутнє Австрії». Варто також зважати на підтримку «Національного фронту» у Франції, зростання популярності «Нового фламандського альянсу» Бельгії, партії «Істинних фінів» і, окрім того, «Норвезької партії прогресу» та «Данської народної партії», які також вважаються націоналістичними. На регіональному рівні впливовими є «Шотландська національна партія», «Націонал-демократична партія Німеччини». Відповідна тенденція протягом певного періоду зберігається і у країнах Центрально-Східної Європи. Парламентські мандати здобувають націоналісти у Болгарії, національно-орієнтована, консервативна «Словацька національна партія», відома своїм євроскептицизмом, також періодично отримує мандати у парламенті і має численних представників в уряді. Представленими в органах влади є партія «За крашу Угорщину», «Ліга польських родин» і «Велика Румунія», які також належать до євроскептиків. Здобуває все більше депутатських мандатів «Національний Альянс» у Латвії. В цілому, у пострадянських країнах з конкурентними багатопартійними системами, такими як: Україна, Естонія, Латвія та Литва, кількість симпатиків правих сил зростає*.

Підтримка крайніх правих партій зумовлена і очікуваннями виборців, і діяльністю політичних сил – тенденція проілюстрована в Україні результатами місцевих виборів 2010 р. та парламентських виборів 2012 р. У зв'язку із активною політичною діяльністю популярність здобула політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Свобода»»** (надалі «Свобода»). Окрім цієї політичної партії, в межах чинного правового поля діє Конгрес Українських

---

* У якому, зокрема, представлено 8 депутатів від політичних партій, які належать до «Альянсу європейських національних рухів».

* У Латвії та Естонії їх орієнтовна кількість становить по 30 000, у Литві 40 000 осіб.

** Партія офіційно створена у 1995 р. із назвою Націонал-соціальна партія України, яку змінила на чинну у 2005 р.

Националістів^{***} (надалі КУН) та політична партія «Українська Національна Асамблея (УНА-УНСО)»^{****} (надалі УНА-УНСО), які на сьогодні не мають у суспільстві достатньої для участі у формуванні органів державної влади підтримки. Наведемо дані зростання підтримки єдиної з праворадикальних партій, представленої у чинному парламенті України, ВО «Свободи», що є особливо важливим, враховуючи її зростання у 30 разів за період із 2006 р. по 2012 р. (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Результати голосування
за ВО «Свобода», 2006–2012 рр., у %^{*****}**

	Відсоток голосів «за», парламентські вибори, 2006	Відсоток голосів «за», парламентські вибори, 2007	Відсоток голосів на підтримку О. Тягнибока, Президентські вибори, 2010	Відсоток голосів «за», парламентські вибори, 2012
	0,36	0,76	1,43	10,44

Варто звернути увагу, що результати виборів показують зростання підтримки партії в усіх регіонах України, включаючи Схід (див табл. 2).

Таблиця 2

Представництво ВО «Свобода» в обласних радах^{*}

Обласна рада	Кількість мандатів, отриманих кандидатами від ВО «Свобода»	Підтримка ВО «Свобода», у %
Тернопільська обласна рада	50 (із 120)	34,69 %
Львівська обласна рада	41 (із 116)	25,98 %
Івано-Франківська обласна рада	17 (із 114)	16,60 %
Волинська обласна рада	6 (із 80)	7,44 %
Рівненська обласна рада	5 (із 80)	6,34 %

^{***} КУН зареєстровано 1993 р. Партія виступала учасником виборчого процесу у 1998 та 2006 рр. у складі виборчих об'єднань. – 2012 р.

^{****} УНА – політична партія «Українська Національна Асамблея», УНСО – Всеукраїнська громадська козацька організація «Українська націоналістична самооборона» – новітня форма козацтва. УНА-УНСО на парламентських виборах 1994 р. отримала 3 мандати у Верховній Раді України, а після перереєстрації 1997 р. у 2002 р. отримала 1 мандат як результат голосування у одномандатному окрузі.

^{*****} Інформація з сайту Центральної виборчої комісії [1-4].

^{*} Інформація з сайту Центральної виборчої комісії [10].

Продовження Таблиці 2

Хмельницька обласна рада	5 (із 104)	4,06 %
Чернівецька обласна рада	4 (із 104)	3,90 %
Київська обласна рада	5 (із 148)	3,48 %

У політичній науці представлено численні підходи до розгляду мотивацій прихильників певних політичних партій. Насамперед, розглядаючи партійні програми та залучення прибічників, слід враховувати так звані чинники «попиту» та «пропозиції». Поняття «попиту» та «пропозиції» для пояснення підтримки крайніх правих партій пропонує використовувати Р. Ітвелл. «Попитом» у такій ситуації є аргументи, які сфокусовано навколо соціально-економічних питань, а саме: впливу імміграції, безробіття, швидких соціальних змін; а «пропозицією» є «повідомлення, які доходять до виборців», пов'язані з явищем лідерства, партійних програм тощо [15, с. 48]. Вважаємо можливим застосування цієї моделі до українських реалій, розширюючи зміст чинника «попиту», якщо зважати на роль раціонального вибору та розглядати виборців як раціональних «споживачів» партійних програм, а політичні партії – як «виробників» програм, які сформовано в відповідно до партійної ідеології. Саме за цим підходом до пояснення електоральної поведінки увагу має бути приділено змісту програмних положень. Для подальшого розгляду, на нашу думку, варто враховувати, що їх створено не лише з метою оптимального представлення ідеології, а і з урахуванням очікувань та економічних, політичних, культурних потреб виборців, тих, які є стійким електоратом відповідних партій, та тих, які можуть виступити її потенційними прибічниками.

Ідеологія націоналізму, втілення якої стає актуальною для багатьох країн, спирається на постулати про пріоритет національної мови та культури, національних цінностей, надання представникам нації пріоритету у формуванні органів державної влади. Тобто, основними цінностями вважається нація та національна держава. І якщо класичний український націоналізм ХІХ-початку ХХ ст., на вимогу часу, пропонував ідеї права націй на самовизначення, національного суверенітету, етнічної гомогенності, то зміщення деяких пріоритетів сьогодні зумовлює акцент на актуальній енергетичній, мовній, освітній політиці. При цьому увага до питань патріотичного виховання, збереження культурних традицій, у партійних програмах зберігається.

Історичний контекст відіграє важливу роль у формуванні партійних програм, зокрема, у пострадянських країнах по здобутті ними незалежності він зумовив актуальність мовного питання, заклики до заборони радянської комуністичної символіки, проведення люстрації, питання умов набуття громадянства (зокрема, у Латвії, де є 14,1% переважно невдоволених відповідними вимогами громадян латвійського походження, які тривалий час перебувають на території країни та повинні проходити процес натуралізації через складання іспитів^{*}), територіальне питання^{**}, яке є важливим і для інших європейських країн, а також суперечки, пов'язані з невизнанням, як в Україні, або визнанням, як у країнах Балтії, національних героїв на державному рівні.

Отже, основну увагу у програмах націоналістичних партій України приділено антикомуністичним закликам, питанню громадянства та міграційної політики, енергетичній, економічній та інформаційній безпеці, мовній та культурній політиці, національному вихованню, соціальним ініціативам, зовнішньополітичним пріоритетам та розвитку обороноздатності. Тобто, бачимо, що антикомуністична та суто націоналістична риторика є лише складниками партійних програм, зокрема, ВО «Свобода», УНА-УНСО та КУНу. Конкретизуємо, що вимоги декомунізації^{***} та дерусифікації властиві для всіх розглядуваних політичних партій. Заборона комуністичної ідеології, визнання «окупації України більшовицькою Росією у 1918–1921 рр.» [6] та геноциду українців у ХХ ст. є важливими намірами ВО «Свобода», як і вимоги КУНу щодо визнання Організацією Об'єднаних Націй голодомору 1932–1933 років як геноциду Української Нації, а також «матеріального відшкодування урядом Російської Федерації всім репресованим та насильно депортованим громадянам колишньої УРСР за їхню багаторічну каторжну працю» [7]. Люстрація є предметом вимог ВО «Свобода» та УНА-УНСО. Запровадження відповідальності за прояви україно-

---

^{*} Етнічна неоднорідність населення Естонії та Латвії зумовила їх відмову від надання громадянства всім мешканцям країн на початку 1990-х рр., на відміну від Литви, де демографічна ситуація, зокрема відсоток литовців близько 80% [16], дозволив обрати простіший варіант.

^{**} Як приклад, ідея великої держави у програмах російських ультраправих організацій у країнах Балтії (див. [19, с. 97]). Також можемо звернути увагу на претензії на територію Криму в Україні.

^{***} Поняття, застосоване УНА-УНСО у партійній програмі [8].

фобії є вимогою ВО «Свобода», УНА-УНСО вимагає заборонити антиукраїнську діяльність, і варто вказати, що це не суперечить Конституції України. Відновлення графі «національність» є важливим для ВО «Свобода»**** та КУНу.

Мовне питання, зважаючи на відповідне оновлення законодавства, суперечки, пов'язані з його застосуванням, та регіональні відмінності в цілому, є актуальними для українського суспільства. Зокрема, всі політичні сили правого спектра звертають увагу на потребу дерусифікації освіти. Інформаційна безпека у такому контексті також привертає увагу ідеологів політичних партій і як правило, у контексті розгляду мовного питання вони пропонують покращувати ситуацію у цій сфері за допомогою податкових заходів.

Для багатьох прибічників ультраправих сил найбільш актуальними та привабливими у програмах політичних партій є підходи до формування зовнішньополітичних пріоритетів. Відомою є вимога ВО «Свобода» припинити участь у євразійських міждержавних об'єднаннях та вимагати чітких гарантій вступу до НАТО; а також вимога УНА-УНСО про виведення України з інтеграційних структур, спрямованих на відновлення московської імперії. КУН, як націоналістичну партію, у цій сфері вважаємо послідовнішим, оскільки він не надає переваги участі у міждержавних об'єднаннях*. На нашу думку, саме у такому контексті політична партія стверджує про «розвиток самодостатнього військово-промислового комплексу як матеріально-технічної бази забезпечення Збройних сил і обороноздатності України», «а також впровадження програм автономного забезпечення країни продуктами харчування, енергоносіями, будівельними і хімічними матеріалами, необхідною природною сировиною». Ця ідея Конгресу схожа на ідею «Ліги польських сімей» про економічну самодостатність країни. При цьому для всіх

**** «Свобода» пропонує «Визначати національність за Свідомством про народження або Свідомством про народження батьків, враховуючи побажання громадянина України» [6], що не порушує політичні права громадян.

* У програмі політичної партії вказано про «розвиток взаємовигідних партнерських відносин з державами, які визнають свою провину щодо геноцидів українського народу і компенсують моральні та матеріальні збитки, завдані українцям під час окупації чи анексії українських етнічних територій, воєнних і каральних дій, депортацій та переселень» [7].

політичних партій цього спектра принциповим є відновлення оборонного потенціалу країни.

Побоювання зовнішнього втручання у внутрішню політику держав привертає увагу і західноєвропейських правих, як і партій постсоціалістичних країн, набуваючи вияву у так званому євроскептицизмі, спричиненому розширенням Європейського Союзу, певному «делегуванні суверенітету». Водночас, разом із не надто помітною увагою українських правих до питань глобалізації та європеїзації, щодо враховувати, що у суспільстві подекуди спостерігається тенденція до сприйняття підтримки з-за кордону неурядових організацій, антикорупційних заходів, надання фінансової підтримки окремим установам, запровадження освітніх програм як виду іноземної інтервенції. Негативно налаштовані щодо процесу євроатлантичної інтеграції громадяни країн Балтії сприймають вступ до ЄС як заміщення вступу до СРСР [20], що може бути зручним предметом маніпулювання з боку антиєвропейських сил всередині країн. Водночас євроскептичні настрої властиві і для політичних сил центристського спрямування, таких як «Громадянська демократична платформа» у Чехії, та консервативних політичних сил, таких як «Угорська громадянська партія», які поділяють і націоналістичні ідеї. Для українських правих тема вступу до ЄС не є важливою.

Додамо, що у сфері, тісно пов'язаній із зовнішньою політикою держави, ВО «Свобода» розробила програму енергетичної незалежності держави, КУН вважає необхідними заходи, які гарантують повний контроль держави газо- та нафтотранспортними системами України.

Питання державного устрою та форми державного правління є важливим для всіх правих сил. Ідею унітарної держави підтримує КУН, інші партії більшу увагу приділяють відносинам у Криму та відповідній зовнішній політиці країни. Логічним для консервативної політичної сили постулатом є намір встановлення президентської форми правління з концентрацією повноважень у руках глави держави. Таку ідею пропонує ВО «Свобода»*. Водночас збережено, поряд з загальноприйнятими вимогами стосовно громадянства, вимоги національного характеру про важливість спілку-

---

* Президент України є главою Української держави, головнокомандувачем Збройних сил України і безпосередньо очолює Уряд України [6].

вання кандидатом українською та відсутність антиукраїнських дій у минулому і принципи демократичності, зокрема, скорочення терміну повноважень Президента та проведення парламентських виборів за відкритими списками. Як популярна політична сила, яка долає прохідний бар'єр, «Свобода» виступає за відновлення пропорційної системи виборів до ВР. КУН вважає потрібною формою правління президентсько-парламентську республіку, що свідчить про м'якші погляди на питання централізації влади, враховуючи ідею про широкі повноваження місцевого самоврядування. УНА-УНСО питання форми державного правління у програмі не порушує, проте наполягає на необхідності включити «до діючого законодавства норму, за якою в Україні не може бути депутатом та державним службовцем той, хто не визнає себе українцем». Постулат політичної партії про те, що «УНА-УНСО – це зовнішня політика народу, на протипагу зовнішній політиці держави» [8], може свідчити про певну розмежованість понять «народу» та «держави» ідеологами, що з одного боку сприймається як певне відхилення від традиційних ідей, але, з іншого боку, сприйматиметься як критика чинної влади, що узгоджується із загальною тенденцією представлення партією програмних положень.

Усі політичні партії правого спектра пропонують гарантувати пропорційність представництва українців в органах влади, захист інтересів своїх громадян та вихідців з України за кордоном (такі плани мають праві політичні партії країн, велика частина населення яких внаслідок політики переселення, проведеною попередніми урядами, або з інших причин мешкає в інших державах. Відповідні плани має «Ліга польських сімей» стосовно польського населення в Німеччині та інших країнах. Питання є актуальним і для Чехії). Надзвичайно важливим для будь-якої націоналістичної партії є питання виховання молоді. Про розвиток молодіжних патріотичних організацій пише «Свобода», національне виховання є предметом опікування УНА-УНСО. Отже, такі плани не суперечать ані націоналістичній, ані консервативній ідеології. Не варто забувати про те, що ультраправі партії пропонують не лише ідею націоналізму, яка, безумовно, є важливим компонентом їх програм. Вихід за межі відповідних питань, або, іншими словами, приділення уваги дотичним питанням, спричиняє особливості розглядуваних ідеологій.

Соціально-економічні передумови активізації прихильників ультраправих сил дослідники питання пов'язують переважно з змінами, 1) спричиненими розвитком постіндустріального суспільства та відповідним формуванням суспільної свідомості; 2) економічними змінами, пов'язаними з фінансовою кризою; 3) демографічними та культурними змінами, пов'язаними із міграційною політикою європейських держав. Проте, на нашу думку, соціально-економічний чинник є одним з тих, які потребують складного і комплексного дослідження, оскільки, залежно від країни, його розгляд суттєво відрізнятиметься. З одного боку, певна задоволеність економічних потреб дозволяє представникам середнього класу в Україні як пострадянській державі приділяти більшу увагу національним питанням, а саме: питанню освіти, культури, інформаційної політики. Водночас низький рівень довіри до влади та невдоволення економічними показниками розвитку і, зокрема, пов'язаними з невирішеними у сфері зовнішньополітичних відносин питаннями також спонукають громадян підтримувати нові праві політичні сили, які виборці оцінюють не лише за програмними положеннями, а за здатністю відігравати роль альтернативної політичної сили в органах влади. Така двоїстість у мотиваціях ускладнює чітке визначення образу виборця, який підтримує націоналістичні партії, зокрема, в Україні. З іншого боку, якщо розглядати європейський контекст, соціально-економічні чинники зростання підтримки націоналістів прямо пов'язане з наслідками фінансово-економічної кризи, міграційною політикою, відповідним перерозподілом податків, ситуацією на ринку праці, лібералізацією у сферах освіти, культури, пропагандою мультикультурності тощо.

Міграційна політика як чинник активізації ультраправих сил відіграє важливу роль на сучасному етапі здебільшого у західно-європейських країнах*. Так зване «антиіммігрантське голосування»**, виявом або способом якого є підтримка ультраправих, у цих країнах спричинене економічними та соціальними змінами.

---

* Варто сказати про реалізацію ініціатив правих. У Нідерландах ультраправі сили у 2004 р. ініціювали жорсткі заходи у сфері міграційної політики, що дозволило вирішити питання біженців шляхом ухвалення відповідного закону.

** Актуалізація якого відбувається на сучасному етапі внаслідок зміни кількості, концентрації, розподілу, рис іммігрантів [22, с. 10].

Водночас міграційна політика, у певному розумінні, є передумовою соціальних конфліктів, пов'язаних з демографічним складом населення пострадянських країн, якщо казати про наслідки її здійснення радянською владою, які є більш відчутними, наприклад, у Латвії.

Регулювання міграційних потоків стає актуальним для України, і ВО «Свобода», закономірно, пропонує посилити охорону кордонів, вжити заходів із запобігання нелегальній міграції, ухвалити закон про суворіші антиімміграційні заходи та вдосконалення системи утримання і депортації чужоземців-нелегалів, підписання угод про реадмісію. КУН також пропонує припинити нелегальну міграцію, проте, на відміну від ВО «Свобода», не приділяє цьому питанню належної уваги, хоча для «типових» ультраправих політичних сил тема є однією з найважливіших і в Україні, ситуація у якій є не настільки складною, як у країнах Європи, також потребує розв'язання. Із цим пов'язано набуття громадянства України, коли право на його отримання, як і право на постійне проживання можуть отримати іноземці українського походження, згідно з законодавством, як вказано у програмі КУН; і аналогічно «ті особи, що народилися в Україні або є етнічними українцями, які повернулися з-за кордону для постійного проживання і роботи в Україні», як вказано у програмі ВО «Свобода». Такі умови також повністю відповідають ідеологічним засадам правих партій націоналістичного спрямування.

Водночас потрібно зважати, що класичний консерватизм і націоналізм спираються на ідеї ієрархічності суспільних відносин та підтримки соціальної нерівності. У цьому аспекті розглядувані партії відхиляються ідеологічно від постулатів, пропонованих попередниками. Їх численні гасла спрямовані на забезпечення не просто рівності, а певного зрівняння за рахунок перерозподілу доходів за допомогою податкової політики. Ілюструють це наміри «Свободи» запровадити оподаткування предметів розкоші, популістські гасла про пільгові кредити; соціальні заходи, декларовані КУН, розвиток соціально-ринкової моделі економіки, низка соціальних програм і, окрім того, сприяння діяльності профспілок, властиве більшою мірою для політичних партій лівого спрямування. Для КУН стимулювання праці на користь суспільства поєднано у програмі з ідеєю усунення соціальних диспропорцій. Соціальна підтримка є предметом розгляду УНА-УНСО, яка

пропонує запровадити диференційований податок на велике майно, широкі соціальні програми. Отже, ідея усунення соціальних диспропорцій є популістською і невласливою для партій націоналістичного спрямування, окрім ситуацій, коли йдеться про економічні, податкові та інші пільги з метою захисту національного власника або виробника. Проте разом з логічно сформульованими намірами виплати заборгованостей державою та роботодавцями ця ідея є вагомим чинником приваблення виборців.

Таким чином, ідеологічні засади сучасних крайніх правих партій, які подекуди спричиняють наявність у програмах невласливих класичному націоналізму ідей, зумовлені рядом чинників, пов'язаних з політичними та соціально-економічними особливостями розвитку відповідних країн. Зокрема, особливістю, пов'язаною і з показниками соціально-економічного розвитку, і з рівнем довіри до правлячих політичних партій та владних інституцій, є те, що програми політичних партій, які ми звикли сприймати як націоналістичні, тепер охоплюють ширше коло питань. І на цьому аспекті потрібно зробити акцент, оскільки саме «розширення» ідеологічної бази дозволяє нам розглядати українські партії не лише як націоналістичні, а як праві, які обстоюють цінності традиційного суспільства та у окремих гаслах є антиліберальними. У такому контексті варто зважати на диверсифікацію політичних ідей як спосіб розширення електорату партій.

Численні дослідження підтверджують вплив соціальних чинників на партійну ідентифікацію [17; 21; 24]. Традиційно, партії правого спектра мали дещо стабільний, добре структурований електорат, чимало прихильників якого становлять чоловіки середнього віку, які мають невеликий бізнес. Проте у 1990-ті рр. праві партії почали приваблювати і представників робітничого класу, що, як можемо помітити, відбивається на їх програмах, які сьогодні подекуди містять популістські соціалістичні гасла. Також ці партії приваблюють прихильників центристських партій та тих громадян, які є політично пасивними. Наприклад, у Естонії праві сили здобувають підтримку молодих урбанізованих естонців [14, с. 6 5] з високим рівнем освіти. Латвійські крайні праві партії здобувають підтримку етнічних латвійців [23, с. 108], представників середнього класу з вищою освітою, значна кількість яких мешкає у столиці.

В Австрії націоналістичні сили готові підтримувати 43 % громадян віком до 29 років*.

Впливовим є те, що і КУН, і ВО «Свобода», і УНА-УНСО приділяють увагу соціальним стандартам, питанням аграрної політики, розвитку підприємництва, формуванню середнього класу. До того ж, і КУН, і УНА-УНСО окреслюють плани у сфері покращення екології. Для Конгресу Українських Націоналістів екологічна безпека є сферою національної безпеки, аналогічно до військової, економічної, соціальної, державної [7], а УНА-УНСО пропонує у програмі «Екологічну концепцію» із деталізацією кроків її реалізації.

У програмах українських партій приділено увагу розвитку середнього класу як потенційній соціальній базі правих партій. На розширення підтримки спрямовано програмну ідею ВО «Свобода» про розвиток середнього класу, прагнення КУН до «стимулювання економічного зміцнення середнього класу», створення умов для економічної конкуренції**. УНА-УНСО планує проводити податкову політику, сприятливу для розвитку малого та середнього підприємництва, розвитку сільського господарства, інвестиційної привабливості.

Питанню покращення умов діяльності у аграрній сфері, що, з одного боку, є необхідним кроком для сучасної України, а з іншого боку, дозволить привернути увагу сільського населення, яке традиційно є консервативним, і з великою імовірністю сприйме ідеї правих сил, приділяє увагу і ВО «Свобода», зокрема, у плані підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. КУН також вказує на важливість розвитку агропромислового комплексу, пропонуючи конкретні кроки реалізації відповідної політики. Всі реформи у відповідних сферах мають відбуватися з урахуванням пріоритету національних власників та національних виробників. У цілому протекціонізм в економіці як важлива для націоналістичних партій ідея є одним з пріоритетів усіх розглянутих програм.

---

* Дані наведено у: [9].

** Водночас «Державний сектор повинен охоплювати промисловість стратегічного значення, зовнішню торгівлю, природні ресурси як національні багатства усього народу» [7]

Ідея «Свободи» про заборону усиновлення українських дітей іноземними громадянами є іншим боком захисту національних інтересів, оскільки, на відміну від економічних та інформаційних питань, важливість людського чинника тут є великою. Окрім того, використання у відповідному постулаті партією поняття «чужинці», замість «іноземні громадяни», або іншого поняття відіграє певну пропагандистську роль, роль емоційного чинника впливу, який може бути пов'язаний із ксенофобією. У сфері освіти певним перебільшенням є критичне ставлення ВО «Свобода» до приєднання України до Болонського процесу, критика американізації та приватизації освіти з боку УНА-УНСО. Проте така риторика може відігравати позитивну роль для підтримки партії, оскільки суспільна свідомість багатьох українців є консервативною. Водночас, складно говорити про схильність широких верств щодо підтримки націоналістичних партій, зважаючи на дані отримання про розуміння громадянами поняття націоналізму.

Таблиця 3

Відповіді громадян на запитання «Який зміст Ви вкладаєте у поняття «український націоналізм»?» [13]

Це ідеологія, що розколює суспільство на етнічних українців та «не українців» і передбачає обмеження прав «неукраїнців»	41
Це світогляд, основна ідея якого – перетворення України в сильну державу з високим міжнародним авторитетом і високим рівнем життя громадян	27,3
Це явище було поширене в Західній Україні в 1940–1950 рр. і зараз не є актуальним	14,5
Інше	2,8
Важко відповісти	14,4

У свідомості українців – об'єктів опитування соціологів стосовно складових можливої національної ідеї України – з поняттям «українське» асоціюються переважно такі поняття, як мова, культура і т. д., проте «виробництво», «освіта», «наука», «технології» є менш важливими для них [5, с. 40–41]. Наведемо дані, які ілюструють особливості самоідентифікації. 64,8% опитаних громадян вважають дуже важливим, аби справжній українець «відчував себе українцем»,

40,2% громадян вважають, що для цього громадяни повинні проживати на території України, 39,1% вважають дуже важливим дотримання законів, для 38,7% дуже важливою є обізнаність з українською історією та культурою, 34,5% дуже важливою вважають наявність українського громадянства [5]. Виділити, на нашу думку, потрібно дані про підтримку заборони пропаганди комуністичної ідеології – 18,9 %*, оскільки ця ідея присутня в програмах усіх розглянутих нами політичних партій як основоположна для сучасного українського націоналізму.

Водночас варто звернути увагу, що свідомість великої частини українського суспільства є традиціоналістською. Пріоритети громадян насамперед пов'язані з найближчим оточенням [5, с. 40–41]. Стосовно ідей, орієнтованих на сприйняття носіями консервативної свідомості, а також ксенофобії, неохильність до сприйняття ліберальних цінностей та відповідних свобод, притаманних українському суспільству, то вони могли би викликати вищу підтримку праворадикальних сил, які обстоюють цінності традиційного суспільства. Наведено дані про кількість громадян, які виступають за заборону наступних практик: можливість одностатевим парам всиновлювати дітей не сприймає понад 60 %*; одностатеві шлюби – 61,3 %, аборти – 31 %, сурогатне материнство – 21,4 %, пропаганду еволюційної теорії походження людини – 10,1%**.

Враховуючи зміст партійних програм, які відповідають потребам суспільства, увагу у них, що є логічним, зосереджено на актуальних саме для посткомуністичних країн гаслах. Важливими для прихильників партій насамперед є захист національних інтересів та гарантування національної безпеки, антирадянські гасла, питання мовної політики, зовнішньополітичних пріоритетів, економічний протекціонізм. Критика ультраправих їхніми ідеологічними та політичними опонентами часто містить закиди стосовно антисемітизму та спроби «дискримінувати національні меншини». Проте заклики ультраправих обмежити ліберальні свободи, попри диверсифікацію джерел інформації у суспільстві, не перебувають у полі зору опонентів та не суттєво впливають на соціальну підтримку.

---

* Дані наведено у [12, с. 49].

* За рівнем відповідної терпимості Україна посіла одне з останніх місць у Європі, випереджаючи лише Росію та Румунію [12, с. 49].

** Дані наведено у [12, с. 49].

Стосовно політично пасивних громадян, які є потенційною соціальною базою відповідних політичних партій, насамперед зниження здатності політичних партій, які перебувають при владі, мобілізувати виборців вважається вагомим чинником зростання впливу альтернативних політичних сил. У такому контексті варто звернути увагу на зниження рівня довіри громадян до політичних інститутів. За показниками довіри до інститутів влади Україна посідає останні місця серед європейських країн згідно з даними Європейського соціального дослідження^{***}. Порівняти українські реалії з показниками довіри громадян європейських країн до політичних інститутів можемо за даними таблиці 4.

Таблиця 4

**Довіра громадян європейських країн
до політичних інститутів, 2011 р.
(дані за шкалою від 0 – «не довіряю»
до 10 – «повністю довіряю»^{*})**

Країна	Довіра до парламенту	Довіра до політиків	Довіра до політичних партій
Україна	1,99	1,85	1,99
Бельгія	4,46	3,86	3,85
Болгарія	2,39	1,99	1,99
Фінляндія	5,38	4,43	4,54
Норвегія	6,02	4,94	4,93
Іспанія	4,29	2,74	2,71
Німеччина	4,31	3,37	3,36
Естонія	4,24	3,62	3,43
Франція	4,15	3,21	3,09
Велика Британія	4,11	3,43	3,52
Ірландія	3,68	3,11	3,07
Польща	3,44	2,66	2,55
Португалія	2,88	1,97	2,01
Словаччина	3,20	2,78	2,71

^{***} Цифри оприлюднено фондом «Демократичні ініціативи» у прес-релізі до круглого столу в Інституті соціології НАНУ на тему «Перспективи модернізації в Україні і тенденції змін суспільної свідомості» [11]

^{*} Дані наведено у [11].

Але тут потрібно зауважити, що у Фінляндії ультраправі сили стають популярними, що співіснує з доволі високими, на фоні інших країн, показниками довіри. Тому, на нашу думку, задоволеність діяльністю чинної влади є лише непрямим чинником підтримки ультраправих політичних партій, для якої досить важливими є історичні та соціальні умови.

Окрім того, стосовно рівня довіри до політичних інститутів, розглядаючи популярність певних політичних сил, варто враховувати не стільки номінальні показники, які залежать від сукупності чинників, не завжди пов'язаних з ефективністю політичної влади, скільки динаміку їх змін. Відповідно, наведено дані для України, які показують зміну рівня довіри громадян до політичних інституцій протягом 2005–2011 рр. (див. табл. 5)

Таблиця 5

**Динаміка довіри громадян України до політичних інститутів,
2005–2011 рр. (дані за шкалою від 0 – «не довіряю»
до 10 – «повністю довіряю»)***

Рік	Довіра до парламенту	Довіра до політиків	Довіра до політичних партій
2005	4,80	3,74	3,61
2007	2,32	2,04	2,31
2009	1,16	1,51	1,66
2011	1,99	1,85	1,99

Іноді вчені виокремлюють рівень явки на вибори як ще один чинник зростання впливу радикальних політичних партій, пов'язаний з рівнем довіри до політичних інститутів [18, с. 411]. Якщо ми розглядаємо, за обраною нами моделлю, раціональних виборців, то «протестне голосування» як вираз незгоди з політикою, яку проводить правляча партія або правлячі партії, виступає як пояснення підтримки альтернативних політичних сил. Водночас «протестне голосування» у чистому вигляді означає, що виборці поінформовані про діяльність усіх партій, їхні політичні програми, мають неупереджене ставлення до політичних лідерів і керуються у своєму виборі лише зіставленням вигод та видатків від його здійснення.

* Дані наведено у [11].

Тобто, зважаючи на два застереження до переоцінки чинника довіри до влади та рівня явки на вибори, вважаємо за потрібне їх врахування, проте лише у сукупності з іншими чинниками, про які йдеться у статті.

Дуже важливим є захист національних інтересів, особливо у пострадянських країнах. Саме консервативні та націоналістичні партії, які діють у межах правового поля відповідних країн і які при цьому не використовують шовіністичні гасла та фашистську риторіку, здатні сприяти реалізації національних інтересів як всередині держави, так і на міжнародному рівні. І сьогодні такий потенціал привертає увагу виборців, мотивації яких можуть бути різноманітними – від пошуку альтернативної до провладних партій політичної сили, здатної підвищити соціальні стандарти, гарантувати розвиток економіки, вирішити питання безпеки; до прагнення зменшити зовнішні впливи на освітню, культурну сферу, а також безпекову та міграційну політику країни. Проте заперечення у програмах окремих партій ліберальних цінностей, і подекуди заклики до порушення прав людини поки що перебувають поза увагою виборців у посткомуністичних країнах, на відміну від країн Західної та Центрально-Східної Європи, де прихильники системних націоналістичних партій підтримують їх саме через намагання представити суто національні інтереси, а від політичних партій очікується формування програм, зміст яких не суперечить чинному законодавству, як національному, так і європейському.

Враховуючи тенденції до змін у поглядах, можемо припустити, що найближчим часом мотивації симпатиків правих політичних сил зберігатимуться. Цьому сприятиме і збереження актуальності питання зовнішньої політики держави, зважаючи на наявність прибічників різних векторів; відповідної потреби розв'язувати питання у енергетичній сфері; складнощі у сфері мовної політики, важливість питання інформаційної безпеки країни.

Тобто, сприйняття крайніх правих партій як політичних сил, які обстоюють ширше коло ідей, ніж прагнення захистити економічний, інформаційний, освітній, культурний простори, в Україні відбуватиметься повільно. Традиційні цінності, притаманні для певної частини суспільства в умовах соціально-економічної ситуації, яка склалася, та намагання їх захисту на державному рівні не є пріоритетом переважної частини виборців і їх представлення у

програмах політичних партій не привертають увагу прихильників, що дозволило б оцінити ідеологію не лише за її «національною» складовою. Таким чином, можемо прогнозувати, що протягом певного періоду в Україні зберігатиметься тенденція підтримувати націоналістичні партії на підставі оцінки їх програмних положень переважно у культурній, соціально-економічній та зовнішньополітичній сфері. У перспективі зміна акцентів у ідеологіях та програмах партій, у тому числі з акцентом на їх «консервативному компоненті», що відповідає нашому вихідному положенню про кореляцію між «попитом» та «пропозицією» партійного продукту, прямо залежить від того, які питання виступатимуть найбільш актуальними для суспільства, наскільки ефективною буде міграційна політика, подолання наслідків фінансово-економічної кризи, проведення зовнішньої політики, що, водночас, враховуючи представництво крайніх правих у владі, безпосередньо впливатиме на їх підтримку.

---

1. Вибори Президента України 17 січня 2010 року Результати голосування по Україні // Сайт ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011> – Назва з екрана.

2. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України. Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року // Сайт ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001.html> – Назва з екрана.

3. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України. Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 року // Сайт ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001.html> – Назва з екрана.

4. Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу. Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року // Сайт ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/vnd2012/wp300pt001f01=900.html> – Назва з екрана.

5. Культурні практики і культурна політика. Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні. Аналітична доповідь / Андрій Єрмолаєв, Олександр Левцун, Оксана Мельничук, Віктор Щербина. – Київ, 2012. – 163 с.

6. Програма Всеукраїнського об'єднання «Свобода». – Режим доступу: http://www.svoboda.org/pro_partiyu/prohrama/ – Назва з екрана.

7. Програма Конгресу Українських Націоналістів. – Режим доступу: <http://cun.org.ua/pro-partiuyu/programa/> – Назва з екрана.
8. Програма Української Національної Асамблеї (УНА-УНСО). – Режим доступу: <http://una-unso.in.ua/> – Назва з екрана.
9. Равнение на правых / Д. Русин // ИА «Свободная пресса». – 2012. – 9 ноября. – Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/politics/3270-ravnenie-napravykh> – Назва з екрана.
10. Результати виборів депутатів Верховної Ради АРК, обласних, районних, міських, районних у містах, селищних, сільських рад. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/wp001> – Назва з екрана.
11. Україна пасе задніх за рівнем довіри до органів влади // Українська правда. – 2013. – 11 лютого. – Режим доступу: <http://www.prawda.com.ua/news/2013/02/11/6983262/> – Назва з екрана.
12. Украинский характер (Характерные социально-психологические особенности населения Украины). Аналитический доклад / Андрей Ермолаев, Александр Левцун, Святослав Денисенко. – Киев: Центр социальных исследований «СОФИЯ», 2011. – 64 с.
13. «Який зміст Ви вкладаєте у поняття «український націоналізм»?». Результати опитування, яке проведене соціологічною службою Центру Разумкова, 2005 р. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=741 – Назва з екрана.
14. Daatland C. D., Svege H. P. Estonia // Politics and Citizenship on the Eastern Baltic Seaboard: The Structuring of Democratic Politics from North-west Russia to Poland / Frank Aarebrot and Terje Knutsen (eds). - Bergen: Nordic Academic Press, 2000. – P. 276–289
15. Eatwell R. Ten theories of the extreme right // Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century / By Peter H. Merkl, Leonard Weinberg. – Routledge, 2003. – P. 47–73.
16. Estonia, Latvia and Lithuania: Country Studies / ed. by W. R. Iwaskiw. – Washington. [Library of Congress Cataloging], 1996. – 303 p.
17. Evans J. Voters and Voting: An Introduction. – London: Sage Publications, 2004. – P. 62–64.
18. Kasekamp A. Extreme-right parties in contemporary Estonia // Patterns of Prejudice. – 2003. – Vol. 37, No. 4. – P. 401–414.
19. Mareš M. The Extreme Right in Eastern Europe and Territorial Issues. / Central European Political Studies Review (Středoevropské politické studie) / Mezinárodní politologický ústav Masarykovy university. – 2009. – Volume XI, Part 2-3. – P. 82–106.
20. Mikkel E., Kasekamp A. Emerging party-based Euroscepticism in Estonia / Opposing Europe: Comparative Party Politics of Euroscepticism: Volume 1: Case Studies and Country Surveys / P. Taggart & A. Szczerbiak (Eds.). – Oxford: Oxford University Press, 2008. – P. 295–313.

21. Norris P. Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – P. 139–141.

22. Schain M., Zolberg A., Hossay P. The development of radical right parties in Western Europe / Shadows Over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe / By Martin Schain, Aristide R. Zolberg, Patrick Hossay. – Palgrave Macmillan, 2002. – P. 3–20.

23. Smith-Silvertsen H. Latvia / The Handbook of Political Change in Eastern Europe / Berglund, Sten; Ekman, Joakim; Aarebrot, Frank H. – Edward Elgar Publishing, 2004. – P. 95–131.

24. Söderlund P., Kestilä-Kekkonen E. Dark Side of Party Identification? An Empirical Study of Political Trust among Radical Right-Wing Voters // Journal of Elections, Public Opinion and Parties. – 2009. Vol. 19, No. 2. – P. 150–181.

Наталя Беліцер

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ УСПІХ ВО «СВОБОДА»: ПРИЧИНИ Й ОЧІКУВАННЯ

У статті наведені дані експертного опитування журналістів, науковців та активістів громадянського суспільства стосовно результату, отриманого ВО «Свобода» під час парламентських виборів 2012 року. На підставі аналізу 168 заповнених анкет зроблені висновки відносно причин електорального успіху «Свободи», а також експертного бачення можливих шляхів її подальшої еволюції в якості нової парламентської партії.

Ключові слова: парламентські вибори, ВО «Свобода», експертне опитування.

Natalya Belitser. Electoral success of the VO “Svoboda”: causes and expectations. *This paper presents the results of the expert survey (including journalists, scholars, and activists of civil society) concerning the outcome of the VO “Svoboda” participation in the parliamentary elections of 2012. Altogether, 168 filled questionnaires were received; based on their analysis, conclusions were drawn as to the causes of “Svoboda”’s electoral success, also about expert vision of its further evolution as a parliamentary party.*

Key words: *parliamentary elections, VO “Svoboda”, expert opinion poll.*

Останніми роками швидко зростання популярності праворадикальної націоналістичної партії ВО «Свобода» привернуло увагу до цього феномену як вітчизняних [1, 3], так і закордонних дослідників та політичних аналітиків [6; 7; 9]. Така увага лише посилилася після неочікуваного успіху ВО «Свобода» під час парламентських виборів 2012 року, оскільки досягнутий результат виявився значно вищим, ніж показували дані соціологічних досліджень [2,4]. Набравши 10,44% голосів виборців, ВО «Свобода» вперше стала парламентською партією – при тому, що на попередніх виборах 2007 року її результат дорівнював 0,7% [2]. Ця подія викликала хвилю коментарів у вітчизняній та зарубіжній пресі, поставивши низку важливих питань, насамперед, що ж саме відбувається в Україні і чим зумовлене таке стрімке зростання популярності політичної сили, що її зазвичай вважають крайньою правою, ультранаціоналістичною, етноцентричною, антиліберальною та антидемократичною [5;8;10].

Хоча репрезентативні, кількісні соціологічні дослідження, які мають допомогти знайти відповіді на ці питання, ще далекі від завершення й оприлюднення, актуальність цієї проблеми спонукала Інститут демократії імені Пилипа Орлика провести у листопаді – грудні 2012 року експертне опитування, основні результати якого наведені нижче. Це дослідження виявило важливі чинники і мотивації, що сприяли зростаючій популярності ВО «Свобода», зокрема, серед українських інтелектуалів, і призвели до її начебто несподіваного електорального успіху у 2012 році, а також дозволило попередньо окреслити «портрет» тих проєвропейських, продемократично налаштованих виборців, які віддали свої голоси ВО «Свобода».

Загальна характеристика респондентів

В опитуванні взяли участь представники трьох груп респондентів: журналісти, науковці (доктори і кандидати наук), активісти громадянського суспільства (лідери і члени провідних НУО; активісти формальних і неформальних мереж, у тому числі групи «Ми – європейці!» на Фейсбукі; громадські діячі). Серед опитаних не було членів ВО «Свобода»; оскільки метою дослідження було з'ясувати ставлення до ВО «Свобода» виборців, опозиційних до чинної влади, серед них не було також прихильників ПР або КПУ.

Усього отримано 168 анкет: журналістів – 27, науковців – 57, активістів ГС – 84.

Стать: жінок – 59, чоловіків – 109

Міста проживання (Цифри в дужках означають кількість респондентів у кожній із трьох зазначених груп): Київ – 118 (16+43+58), Сімферополь – 20 (9+7+4), Львів – 7 (0+3+4), Севастополь – 5 (1+0+4), Харків – 4 (0+2+2), Донецьк – 4 (0+1+3), Ялта – 2 (0+0+2), Дніпропетровськ – 2 (0+0+2), Одеса – 1 (0+1+0), Вінниця – 1 (0+0+1), Бахчисарай – 1 (0+0+1), Красногвардійське (АРК) – 1 (0+0+1), Васильків – 1 (1+0+0), Буча (Київська обл.) – 1 (0+0+1).

(Загальна кількість респондентів з АРК + Севастополь – 29).

Освіта: вища – 165, середня або неповна вища – 3.

Наявність вченого ступеня: докторів наук – 18, кандидатів – 39.

Знання мов: дві – 21 (2+3+16), три – 91 (16+31+44), чотири – 36 (7+18+11), п'ять – 17 (2+4+11), шість – 3 (0+1+2).

Яку мову вважають рідною: укр. – 112 (15+39+57), рос. – 24 (1+12+11),

укр/рос – 16 (3+2+11), кримськотатарську – 10 (4+3+3),

кримськотатарську/рос – 2 (1+0+1), кримськотатарську/рос/укр – 1 (0+0+1), рум/укр/рос – 1 (1+0+0), не відповіли – 2 (0+0+2).

Відповіді на запитання анкети:

1. Чим Ви пояснюєте електоральний успіх ВО «Свобода» на парламентських виборах 2012 року? (Можна обрати кілька опцій)

Варіанти відповідей	Кількість згадок (журн+наук+акт. ГС)
Протест проти політики та конкретних дій чинної влади	133 (23+44+66)
Розчарування в наявних опозиційних силах, нездатних ефективно протистояти владі	103 (16+35+52)
Переконаність, що серед депутатів фракції ВО «Свобода» не буде зрадників («тушок»)	62 (7+22+33)
Українофобські висловлювання та вчинки представників чинної влади	58 (10+19+28)

	<i>Продовження</i>
Радикалізація українського суспільства в цілому	57 (8+19+30)
Зростання попиту на ідеологічно чіткіші партійні програми	55 (9+21+25)
«Феномен 2002 року» (треба, щоб ВО «Свобода» потрапила до парламенту, бо це посилить позиції опозиційних фракцій)	40 (4+15+20)
Потреба у «врівноваженні» лівого флангу ВР (комуністів) наявністю «правого флангу» – партії консервативного (правого) спрямування	26 (1+8+16)
Зростання рівня ксенофобії в українському суспільстві	20 (3+4+13)
Відмова від (чи принаймні суттєве пом'якшення) ксенофобської риторики лідерів та речників ВО «Свобода»	15 (4+7+4)
Привабливість соціально-економічної програми ВО «Свобода»	6 (0+5+1)
Інше	23 (2+10+11)

Серед тих, хто позначив графу «інше», чотири респонденти (0+1+3) назвали причиною голосування за ВО «Свобода» відсутність графи «проти всіх». Найбільш активними у представленні власних думок і формулюванні додаткових варіантів відповідей на запитання анкети виявилися науковці; найменша кількість власних думок належала журналістам. Загалом, відгуки на опцію «інше» містили як позитивні, так і негативні оцінки; майже всі вони наведені нижче у розподілі по групах:

Журналісти:

- 1 – харизма лідера ВО «Свобода»;
- 2 – загальна втома суспільства від того, як побудовано політичний процес в Україні (незалежно від політичних уподобань);

Науковці:

3 – обіцянка захищати українців на своїй землі – землі дідів-прадідів;

4 – потреба звернутися до українських коренів та цінностей;

5 – [необхідність] врівноваження не тільки комуністів, а й регіоналів як антиукраїнської сили;

6 – протидія силовим методам ПР;

7 – поступове посилення позицій на місцях, в інших регіонах;

8 – переконаність, що з приходом ВО «Свобода» у парламент «буде кому бити комуністів і регіоналів»;

9 – просто кажучи, бажання, щоб хтось натовк пику Чечетову, Колесніченку та іншим;

10 – загальна (відносно) деградація політичної культури українського суспільства;

11 – Зауваження: повної відмови від ксенофобської риторики не сталося, лише її пом'якшення.

Активісти ГС:

12 – це єдина партія, яка виступає на захист мене як українця;

13 – постійна системна робота голів партії, правильно обрана ідеологічна ніша;

14 – мобілізація молодого електорату;

15 – існує певний прошарок суспільства, що вимагає радикальніших дій (але не йдеться про радикалізацію суспільства в цілому) + економічна криза;

16 – Можлива (але це треба предметно досліджувати) «радикалізація українського суспільства» – не знаю, чи в цілому, але в певних сегментах (регіональних, вікових, освітніх тощо) – вірогідна, а частково – й очевидна для мене (очевидна – в Мережі, а не в підсумку досліджень);

17 – специфічна реакція на геополітичний стан справ у регіоні;

18 – а у Вас є впевненість, що ВО «Свобода» перемогла не за домовленістю з «регіоналами»? У мене – ні;

19 – відсутність мобілізації громадянського суспільства лівими та демократичними силами;

20 – своїм «успіхом» свободівці мають завдячувати перш за все, хитаннями «болота» та взагалі тих, хто попередньо не

визначився, – тобто, не тільки вічного «болота», а й тієї значної, думаю, частини виборців, яка не бачила бажаної альтернативи серед опозиційних сил. Далі – угодовством «об’єднаної опозиції», яка не звернула мінімально належну увагу на критичні застереження й попередження з боку тих, хто публічно й виразно попереджав про хибність такої «злуки» (Т. Возняк та інші). А також – невиразною позицією «УДАРу» щодо правофундаменталістської ксенофобської ідеології «свободівців». Не розумію того очевидного факту, що ОО толерує антитолерантність свободівців.

Таким чином, «негативні» пояснення віддзеркалюють уявлення про ВО «Свобода» як антидемократичну, антиліберальну політичну силу, що їй притаманні екстремізм та ксенофобська ідеологія.

2. Чи маєте власний досвід спілкування з членами ВО «Свобода»?

Так	105 (21+29+55)
Ні	63 (6+27+30)

Дехто з тих, хто дав негативну відповідь, зауважили, натомість, спілкування в соціальних мережах або на Інтернет-форумах. Між трьома групами є відмінності: серед журналістів прямі контакти мали майже 80%, серед активістів ГС – майже дві третини (65%), в той час як серед науковців – близько половини (51%).

3. Переважно з яких джерел Ви отримуєте інформацію про ВО «Свобода»? (Можна обрати кілька опцій).

Інтернет-видання, форуми, блоги	132 (22+41+69)
Електронні ЗМІ (ТБ, радіо)	104 (20+37+47)
Спілкування з іншими людьми (друзі, колеги, сусіди тощо)	87 (16+28+43)
Друковані ЗМІ	64 (10+25+29)
Інше	29 (14+3+12) – безпосередньо від лідерів або членів ВО «Свобода»

У всіх трьох групах основним інформаційним джерелом виявився Інтернет; на другому місці – електронні ЗМІ (ТБ і радіо), на третьому – спілкування з іншими людьми; найменш популярними були друковані ЗМІ.

4. Яку позицію стосовно ВО «Свобода», на Вашу думку, мають обрати проєвропейськи, продемократично налаштовані члени та структури громадянського суспільства України? (Можна обрати кілька опцій).

«Активна» позиція: діалог, дебати, інші форми спілкування, інформаційно-просвітницька робота (зокрема, стосовно проблем європейського курсу інтеграції) тощо	100 (18+33+49)
Моніторинг висловлювань та дій, спрямованих за або проти європейського курсу інтеграції	63 (7+20+36)
Намагатися з'ясувати, наскільки цінності, пропаговані ВО «Свобода», збігаються із загальноєвропейськими цінностями або несумісні з ними	53 (10+23+20)
Ігнорування	6 (1+2+3)
Інше	31 (5+12+14))

Приклади додаткових варіантів:

Журналісти:

1 – Розуміння і сприйняття проєвропейськи, продемократично налаштованими членами та структурами громадянського суспільства України наявності в країні україноненависництва як складової державної політики в різних сферах буття;

2 – громадянський тиск, щоб ВО «Свобода» відмовилася/уникала риторики і дій, які дозволятимуть маркувати її як неонацистську політичну силу;

3 – засудження проявів неонацизму (соціал-націоналізму у випадку ВО «Свобода»), інформаційна робота з населенням щодо загрози від неонацизму для громадянського суспільства та неспівпраця з неонацистами;

4 – головним об'єктом таких осіб і структур має бути не ВО «Свобода», а її нинішній, ситуативний і тимчасовий виборець, насамперед із соціально загрозливих верств;

5 – засудження неонацизму.

Науковці:

- 6 – діалог, спрямований на співпрацю та взаємодопомогу;
- 7 – співпраця, допомога (зокрема, консультативна);
- 8 – підтримка ВО «Свобода» як української політики правоконсервативного європейського спрямування;
- 9 – прийняти існування ВО «Свобода» як факт, поважати свободу вибору людей;
- 10 – [ВО «Свобода»] нормальна проукраїнська партія;
- 11 – відстежувати еволюцію ВО «Свобода» як парламентської партії, жорстко реагувати на висловлювання, що становлять загрозу правам людини;
- 12 – сприймати їх як запізнілий прояв українського фашизму.

Активісти ГС:

- 13 – спільні дії на київських та президентських виборах;
- 14 – підтримати єдину українську силу в парламенті, яка відстоює національні інтереси;
- 15 – [сприймати] спокійно. В Європі всі партії націоналістичні, бо відстоюють інтереси свого народу, а не сусіднього;
- 16 – підтримувати та хвалити за хороші (правильні) речі, жорстко критикувати за зраду, непрофесійність, брехню;
- 17 – моніторинг відповідності передвиборчих обіцянок ВО «Свобода» реальним діям;
- 18 – моніторинг, оппонирование и активное противостояние несовместимой с европейским курсом интеграции и вредной для демократических сил ксенофобской идеологии и риторики «Свободы»;
- 19 – моніторинг і неспівпраця;
- 20 – моніторинг висловлювань та/або дій ксенофобного характеру;
- 21 – не створювати спільну фракцію зі свободівцями у Верховній Раді... не входити в інші (поза парламентом) партійно-політичні союзи з ними тощо.

Заслуговує на увагу, що у відповідях на це запитання на першому місці була опція «активної позиції», в той час як «ігнорування» здобуло найменшу кількість прихильників. Варто також зазначити, що серед респондентів-науковців переважають відгуки і пропозиції позитивного характеру, серед активістів ГС – навпаки, критичного.

5. Ваш прогноз стосовно позиціонування фракції ВО «Свобода» у майбутньому складі ВР: (Можна обрати кілька опцій).

З деяких питань матиме окрему позицію	105 (16+37+52)
Діятиме узгоджено з ОО та «УДАРом»	65 (10+24+31)
Поступова еволюція в напрямку сучасної консервативної правої партії	60 (15+23+22)
Можливий «реверс» до ультра-націоналістичної, етноцентричної політики (включно з проявами ксенофобії, зокрема, ісламофобії та антисемітизму)	42 (5+8+29)
Принаймні кілька депутатів фракції «Свободи» можуть виявитися «тушками»	13 (0+4+9))
Ймовірними є обидва сценарії: і «реверс», і «еволюція»	9 (0+3+6)
Інше	10 (0+0+10)

Приклади особистих думок:

- 1 – ВО «Свобода» вже нині правова партія;
- 2 – можемо мати на наступні (президентські) вибори представників партії влади та ВО «Свобода» як основних кандидатів;
- 3 – варіант «реверсу» буде трагічним. Питання у тому, супроти кого буде спрямована радикалізація. Рівень нетолерантності суспільства в Україні зростає. А ще під боком є Росія...;
- 4 – виконуватимуть технологічну місію в парламенті на користь ПАРТІЇ РЕГІОНІВ;
- 5 – ...випробування владою пройдуть не всі з ВО «Свобода», через невідповідність;
- 6 – ну какой «реверс»? Это их лейтмотив;
- 7 – лобіювання своїх бізнес-інтересів.

Цікаво зазначити, що власні (додаткові до запропонованих варіантів) уявлення про ВО «Свобода» як парламентську партію були представлені лише третьою групою респондентів і мали переважно негативний характер. Водночас, чимало опитаних експертів сподівалися на дії, узгоджені з іншими опозиційними

силами, і на поступову еволюцію ВО «Свобода» в напрямку правої консервативної партії. Такої думки дотримувалися, зокрема, всі ті, хто голосував за ВО «Свобода».

6. За кого голосували Ви особисто? (Якщо не голосували – чому саме).

Не брали участі в голосуванні – 27 (3+6+18); не відповіли, як проголосували – 25 (3+9+13). Таким чином, голосували і відповіли, за кого саме – 116 респондентів (21+42+53); із них за ВО «Свобода» проголосувало 43, що дорівнює 37% (за партію – 31, мажоритарників – 15; троє з 43-х респондентів голосували за ВО «Свобода» в обох випадках).

Розподіл голосів за ВО «Свобода» між трьома групами респондентів:

Науковці (42) – 23 (16 за партію, 8 – за мажоритарника, один – в обох випадках), тобто, 55%. Серед них – 8 з 17 докторів наук і 15 з 25 кандидатів, тобто, відповідно, 50% і 60%;

журналісти (21) – 7 (6 + 1), тобто, 33%;

активісти ГС (53) – 13 (9 + 6), двоє з них – в обох випадках; усього 24%.

Цікаво зазначити, що категорія «науковці», серед яких виявилася найбільша кількість голосуючих за ВО «Свобода», водночас містить найвищий серед трьох груп відсоток тих, хто вважає рідною мовою російську (21%). Також привертає увагу той факт, що всі доктори наук, які брали участь у голосуванні (17 із 18-ти), відповіли на запитання про власний вибір, у той час як 9 із 25- кандидатів наук відповіді не надали.

Висновки

1. Результати експертного опитування показали, що в середньому за ВО «Свобода» проголосувало 36% тих, хто дав відповідь на запитання стосовно власного вибору. Три групи респондентів виявили різний рівень підтримки ВО «Свобода»: найвищий (у середньому – 55%) продемонстрували науковці, найнижчий (24%) – лідери й активісти громадянського суспільства, значну частку котрих становили правозахисники (включно з тими, хто опікується правами мігрантів, ЛГБТ, інших дискримінованих груп, а також моніторингом проявів ксенофобії, нетолерантності та «мови ворожнечі»). У цих двох групах наявна кореляція між

рівнем підтримки ВО «Свобода» (шляхом голосування за неї) і співвідношенням позитивних/негативних коментарів (у науковців – більш позитивне сприйняття ВО «Свобода», ніж у активістів ГС). Серед опитаних журналістів відсоток прихильників ВО «Свобода» дорівнює 33%.

2. При тому, що результати дослідження вказують на доволі чітке розмежування експертного середовища на тих, хто дотримується суто ліберальних поглядів, і тих, хто має більш національно-консервативні уподобання, рівень електоральної підтримки ВО «Свобода» журналістами, науковцями та активістами ГС виявився значно вищим, ніж офіційні результати голосування й узагальнені дані екзит-полів у цілому по країні.

3. Отримані дані підтверджують висновки Фонду «Демократичні ініціативи» стосовно найвищого освітнього рівня тих виборців, що голосували за ВО «Свобода» під час парламентських виборів 28 жовтня 2012 року. Зокрема, 165 із 168 респондентів мали вищу освіту; серед опитаних було 18 докторів і 39 кандидатів наук. Тільки 13% респондентів володіли лише двома мовами – українською і російською; решта знає три або більше (найпоширеніше – 54% – володіння трьома мовами: українською, російською та англійською). Таким чином, результати дослідження свідчать про значну підтримку ВО «Свобода» українськими інтелектуалами та науково-експертним середовищем.

4. Аналіз обраних респондентами варіантів відповідей, які містили широкий спектр можливих причин електорального успіху ВО «Свобода», показав, що основною мотивацією такого голосування вони вважають протестні настрої, спричинені загальною політикою та конкретними діями чинної влади (майже 80% респондентів), а також розчарування в наявних опозиційних силах, нездатних чинити ефективний спротив (60%). Важливими додатковими факторами виявилися переконаність, що серед депутатів-«свободівців» не буде зрадників («тушок»), а також зростання попиту на ідеологічно чіткіші програми та радикалізація українського суспільства (при тому, що зростання рівня ксенофобії в Україні позначили лише 12%). Варто уваги, що, на думку респондентів, найменше вплинула на електоральний успіх ВО «Свобода» привабливість її соціально-економічної програми (таку причину назвали лише 6 із 168 опитаних).

5. Респондентів, які мали персональні контакти з представниками ВО «Свобода», виявилось значно більше, ніж тих, хто дав негативну відповідь на це запитання. До того ж, обрані варіанти джерел інформації стосовно ВО «Свобода» засвідчили велику увагу до цієї політичної сили під час виборчої кампанії, а також використання переважно кількох джерел отримання інформації про неї. Тому голосування за ВО «Свобода» значної частини цих категорій виборців навряд чи можна вважати спонтанним, неусвідомленим або «чисто протестним».

6. Серед додаткових персональних думок респондентів спостерігається широкий спектр оцінок: від гостро негативних (фашисти, ксенофоби, неонацисти; несподіваний вибух їхньої популярності є тривожним сигналом щодо стану українського суспільства), до цілком позитивних, в основі яких лежать уявлення про ВО «Свобода» як єдину проукраїнську силу, здатну захистити національні інтереси України та права українців. Бачення майбутнього ВО «Свобода» як парламентської партії також містить і оптимістичні прогнози (трансформація у сучасну консервативну праву партію), і песимістичні очікування (повернення до ксенофобської риторики і дій, несумісних з європейськими демократичними цінностями). Найприхильніше до ВО «Свобода» ставляться науковці, найкритичніше – активісти ГС і ті журналісти, що дотримуються виражено ліберальних поглядів.

7. Практично всі респонденти, які голосували за ВО «Свобода», є прихильниками європейського курсу інтеграції України. Переважна більшість їх, а також значна частка тих, хто проголосував за інші опозиційні сили, вважають за необхідне постійний моніторинг подальшої діяльності ВО «Свобода», зокрема її парламентської фракції, і сподіваються, що партія еволюціонуватиме в напрямі консервативної правої політичної сили європейського гатунку. Такі сподівання, проте, зовсім не тотожні впевненості у подібному розвитку подій; радше, вони свідчать про наданий ВО «Свобода» кредит довіри, аванс, який ця політична сила може або виправдати, або ні.

8. Значна кількість респондентів (близько 60%), які виступають за «активну позицію» стосовно ВО «Свобода» і висловилися на користь діалогу і моніторингу ВО «Свобода», виявили також бажання співпраці та надання підтримки і допомоги, зокрема, консультативно-експертної. Це означає наявність потужного ресурсу

поза межами членства у партії, що створює для нової опозиційної фракції широкі можливості використання додаткового інтелектуального потенціалу у своїй парламентській діяльності.

---

1. Возняк Т. Неонацизм и ВО "Свобода" / Тарас Возняк // Українська Правда. 27 жовтня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2011/10/27/6708115/>.

2. Зілгалов В. Що буде далі з Україною? (Європейська преса) / Василь Зілгалов // Радіо Свобода. – 2012, 19 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24775398.html>.

3. Кривдик О. Неякісний націоналізм / Остап Кривдик // Українська Правда. 20 квітня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/04/20/6122719/>.

4. Вячеслав Лихачев В. Социал-националисты в Раде: как они туда попали и чего от них ждать / Вячеслав Лихачев // Евроазиатский еврейский конгресс: аналитика. – 2012. – 15 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eajc.org/page18/news34514.html>.

5. Майборода О. Консервуєте застой – чекайте на нових радикалів / Олександр Майборода // Форум Націй. Газета Конгресу національних громад України. – 2013. – № 01/128. – Січень.

6. Умланд А., Шеховцов А. Націонал-екстремізм, що не відбувся? Праворадикальна партійна політика в пострадянській Україні та загадка електоральної маргінальності українських ультра націоналістів у 1994-2009 роках / Андреас Умланд, Антон Шеховцов // Політична критика. – 2011. – № 2. – С. 17-34.

7. Motyl A. Extremism in Ukraine / Alexander Motyl // World Affairs // 13 April 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/alexander-j-motyl/extremism-ukraine>.

8. Rudling P. A. The Return of the Ukrainian Far Right: The Case of VO Svoboda / Per Anders Rudling // Analyzing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text / Ed. Ruth Wodak & John E. Richardson. – L., 2012. – P. 228-255.

9. Shekhovtsov A. The Creeping Resurgence of the Ukrainian Radical Right? The Case of the Freedom Party / Anton Shekhovtsov // Europe-Asia Studies. – 2011. – # 63. – P. 203–28.

10. Shekhovtsov A. From Para-militarism to Radical Right-wing Populism: The Rise of the Ukrainian Far-right Party Svoboda / Anton Shekhovtsov // Ruth Wodak, Brigitte Mral, Majid Khosravini (eds). Right Wing Populism in Europe: Politics and Discourse. – London: Bloomsbury Academic. – 2013. – P. 250-262 (in press).

В'ячеслав Яремчук

ВИБОРИ-2012 І «ЛІВИЙ ПОВОРОТ» В УКРАЇНІ: СКЛАДОВІ НЕВДАЧІ

Стаття присвячена проблемі участі лівих партій України у парламентських виборах 2012 р., аналізу причин як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, що не дозволили виправити загальну кризову ситуацію у лоні соціалістичного сегменту національної багатопартійності, а через це й досягнути оптимального виборчого результату.

Ключові слова: парламентські вибори в Україні 2012 р., ліві політичні партії, «лівий поворот».

Vjacheslav Jaremchuk. Is Elections-2012 and left turn in Ukraine: component failures. *The article provided an analysis of the participation of the Ukrainian left parties in the 2012 parliamentary elections. Both internal and external causes that did not allow to resolve a crisis situation inside the socialist segment of the national multiparty system and its impacts on the results of elections are taken into consideration.*

Key words: *the 2012 parliamentary elections in Ukraine, left political parties, “left turn”.*

Парламентські вибори 2012 р. стали важливим етапом у розвитку сучасної української багатопартійності, у тому числі і партій лівого сегмента, які вже тривалий час перебували у кризовому стані. Про це свідчила й майже 20-річна практика вітчизняного парламентаризму, яка вказувала на нестримну тенденцію до падіння ресурсів лівих партій України, а звідси, і до зменшення ваги у суспільно-політичному житті, у парламентському процесі. Так, якщо у Верховній Раді України II скликання (1994–1998 рр.) представники лівих партій становили понад 30% депутатського корпусу, а у складі парламенту III скликання (1998–2002 рр.) шість лівих партій (КПУ, СПУ, СелПУ, ПСПУ, СДПУ/о/, Всеукраїнська партія трудящих) здобули 194 мандати народних депутатів України, то наступні парламентські вибори позначилися як загальним скороченням «лівого» депутатського корпусу, так і суттєвим зменшення

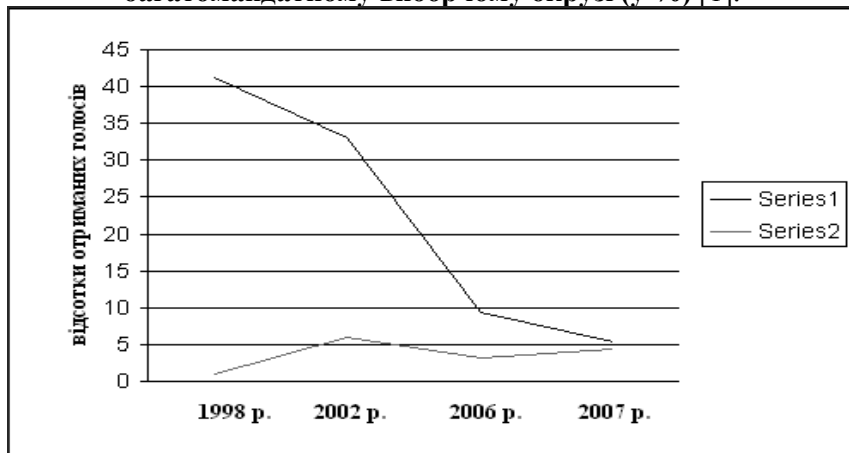
кількості лівих парламентських партій. До Верховної Ради України IV скликання (2002–2006 рр.) потрапили три ліві партії (КПУ, СПУ, СДПУ/о/) – загалом 114 депутатських мандатів). Народними депутатами у парламенті V скликання (2006–2007 рр.) стали 54 представники двох партій – СПУ і КПУ, VI скликання – лише представники КПУ (27 народних депутатів України, 6% складу парламенту).

Політичні партії України лівого спрямування (серед них – СПУ, КПУ, СелПУ), які в останньому десятилітті ХХ ст. мали одні з найкращих стартових позицій (серед них – розгалужену мережу партійних організацій, кваліфікований партійний апарат, потужну суспільну підтримку тощо), виявилися неготовими як до конкуренції з швидко набираючими потужність опонуючими комуністичній ідеї партіями центристської і правої орієнтації, так і до зміни виборчого законодавства, що вимагало використання нової стратегії у боротьбі за голоси масового виборця. Натомість, ліві партії, на відміну від інших провідних політичних сил країни, і надалі напружували зусилля у конкурентній боротьбі не лише з політичними опонентами, але й у власному середовищі, що аж ніяк не сприяло зміні тенденції щодо їхнього витіснення з політичного процесу.

Ситуацію унаочнюють дані графіка №1, який містить аналіз якісних характеристик участі лівих партій України у виборах до парламенту III–VI скликань, їх результатів. Так, окрім загального падіння рівня електоральної підтримки упродовж 1998–2007 рр. у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (з 41,25% до 5,36%), наданий графік засвідчив й про іншу закономірність – наростаючий рівень «втрачених» голосів партій (у зазначений період – 1,1%, 6%, 3,24%, 4,47%), які не спромоглися перетнути виборчого бар'єра і за рахунок «конвертації голосів» зміцнювали позиції переможців. Останнє вказувало на нестримне зниження рівня виборчої ефективності лівих партій, які не лише здебільшого йшли на вибори «окремими колонами», але й дедалі відвертіше виступали як непримиримі виборчі конкуренти.

Графік №1*.

Графік отриманих і «втрачених» голосів лівими партіями України під час парламентських виборчих кампаній 1998–2007 рр. у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (у %) [1].

* верхня крива (Series 1) – сукупний відсоток голосів, отриманих лівими партіями (партією), які перетнули виборчий бар'єр; нижня крива (Series 2) – сукупний відсоток «втрачених» голосів лівих партій, які не подолали виборчий бар'єр.

Результати виборів до Верховної Ради України у 2006 і 2007 рр., на яких найпотужніша з лівих партій України – КПУ з невеликим запасом перетнула виборчий бар'єр (3,66%, 5,39%), давали підстави багатьом аналітикам прогнозувати не лише про втрату у недалекому майбутньому останньою з лівих партій статусу парламентської, але й відходу у минуле партій лівого спектра як самостійних «гравців» політичного поля України.

За таких обставин ліві партії України значну ставку зробили на парламентські вибори 2012 р., прагнучи не лише до консолідації наявних ресурсів, але й використання будь-якої сприятливої ситуації для збільшення своєї електоральної бази, у тому числі й за рахунок активного використання фактора «лівого повороту». Згадана тема стала суттєвою складовою передвиборчої риторики усіх лівих партій. У даному випадку, апелюючи до базових «лівих цінностей» – свободи, справедливості, солідарності, соціальної

рівності, «захисту прав трудящих», соціалістичні партії напружували свої зусилля у доведенні до пересічного виборця не лише ідеї щодо спроможності захистити інтереси масового виборця, але й намагалися підкріпити це постулатом про об'єктивне наростання системної кризи капіталізму («світовий сплеск антикапіталістичних настроїв», «тріумфальна хода соціалістичних ідеалів»), що мало у кінцевому рахунку призвести до перемоги соціалізму. Успіх соціалістичних сил на парламентських виборах у низці європейських країн, високе досягнення на парламентських виборах у Російській Федерації КПРФ (19% голосів; грудень 2011 р.) давали підстави соціалістичним партіям України стверджувати про наявність «об'єктивних передумов» повторення подібного сценарію 28 жовтня 2012 р. й в Україні. Про це свідчили й пропаговані комуністами слогани на кшталт «Росія обирає лівий курс. На черзі Україна» [2].

Ліві партії України намагалися скористатися й зі складної політичної і соціально-економічної ситуації у країні, падіння життєвого рівня громадян, що, породжуючи соціальний песимізм, недовіру до інститутів влади (Президента України, Верховної Ради України, уряду), «олігархічного режиму» в цілому, мало, на їхнє переконання, спонукати виборців проголосувати на свою користь*. Однак, практика передвиборчої боротьби 2012 р. засвідчила, що лівим партіям не вдалося стати монополістом «лівої ідеї» в українському суспільстві, популістські гасла якої (у тому числі прискороного підвищення соціальних стандартів) стали складовою передвиборчих програм більш потужних центристських і правих партій України. Не вдалося також лівим (окрім певної стабілізації впливів на електорат, головним чином охоплений протестними і ностальгуючими настроями) подолати й вже традиційної вади –

---

* Згідно із дослідженнями, оприлюдненими у грудні 2011 р. Центром Разумкова, 66,3% опитаних вважали, що упродовж 2011 р. ситуація в країні змінилася на гірше, 67,3% – що в Україні події розвиваються у неправильному руслі (на початку 2012 р. згадана ситуація лише загострилася), що зміцнювало рівень довіри до опозиційних партій, у тому числі й до соціалістичного сегмента. Див: Громадська думка про підсумки 2011 року [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2011. – 27 грудня. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=386; «Свобода» не проходить в Раду, а рейтинг Януковича – трохи піднявся [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2012. – 14 березня. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2012/03/14/6960579/>.

партійної роздробленості лівого руху, жорсткої конкурентної боротьби за один і той самий електорат. І надалі тривала гостра й безкомпромісна боротьба за лідерство на лівому фланзі української багатопартійності, яка, супроводжуючись взаємними звинуваченнями на кшталт «хто є найбільшим зрадником» соціалізму, не лише дискредитувала самі партії, але й «ліву ідею» загалом. Поряд з цим, кожна з партій соціалістичного спрямування, яка була спроможна розгорнути активну діяльність у передвиборчий період (чи не вперше це виявилось не під силу ПСПУ на чолі з Н. Вітренко), прагнула переконати потенційного виборця у необхідності голосувати саме за неї, а не за споріднену партію з «соціалістичної сім'ї».

Лише висока «ціна» депутатських мандатів та катастрофічно низькі рейтингові показники лівих партій примусили останніх напередодні виборів–2012 прискорити дії, спрямовані на укрупнення партій, консолідацію їхніх ресурсів. Однак, цей рух, значну роль у якому відігравали партії «другого ешелону», виявився ускладненим як через міжпартійну конкуренцію, ідеологічні розбіжності, так і особисті амбіції партійних лідерів, що вносило суттєві корективи у процес і, врешті-решт, зробило його не завершеним. Так, у 2009 р. не дістала підтримки ініціатива, з якою виступила партія Всеукраїнське об'єднання лівих «Справедливість» щодо об'єднання усіх провідних партій лівого сегмента, передусім – КПУ, СПУ, ПСПУ та ін. Натомість, об'єднавчий процес знайшов втілення у локальному (як виявилось маргінальному на політичному полі) виборчому блоці «Лівих та лівоцентристських сил» (2009–2010 рр.) у складі чотирьох партій на чолі з КПУ, який був проігнорований іншими соціалістичними «багатоваговиками».

На зламі 2010–2011 рр. низкою лівих партій була здійснена чергова спроба консолідації прибічників «соціалізму і демократичного соціалізму», яку, на цей раз, обійшли увагою комуністи. У кінцевому підсумку кількомісячної підготовки було досягнуто домовленості між 11 політичними партіями щодо вступу до найпотужнішої з них – СПУ, яка мала, у свою чергу, отримати нову назву. Однак на заключному етапі об'єднавчого процесу (грудень 2011 р.), замість втілення масштабного й багатообіцяючого проекту, він був розколотий на два конкуруючі табори: частина політичних партій – учасників переговорів влилася до складу СПУ, інші – до новоутвореної Партії «Об'єднані ліві і селяни» на чолі з С. Ніколаєнком. Не обійшлося й без

втручання «партії влади», що, врешті-решт, призвело до виходу із лав СПУ її довголітнього союзника – СелПУ, що значним чином послабило виборчі ресурси соціалістів. У найскрутнішому становищі виявилася Партія «Об'єднані ліві і селяни», яка не лише не завершила процес структурної реорганізації, але задовго до офіційного старту виборчих перегонів заявила про свою неспроможність взяти повноцінну участь у виборах–2012 [3].

Зрозуміло, що наведена складна ситуація була в інтересах Компартії України, яка у передвиборчий період практично виступила одним з каталізаторів «руйнівних» процесів у лоні лівих партій. Про це свідчило й позиціонування КПУ напередодні виборів, коли комуністи визначали себе як головного виборчого супротивника трьох політичних сил: «партії влади», «так званої» Об'єднаної опозиції, а також «націоналістів» [4]. Поряд з тим, зводячи усю суміш політичних партій України до біполярної схеми – прибічників соціалізму (визначаючи при цьому КПУ як безапеляційну провідну силу сегмента) та їхніх безкомпромисних політичних опонентів – захисників інтересів «великого капіталу», комуністи пов'язували можливість втілення народовладдя і соціалізму в Україні лише з власною перемогою на парламентських виборах. Через це Компартія України прагнула не лише уникати конкретизації своїх стосунків з лівими партіями, але й «надійно» відмежуватися від них у передвиборчий період, розглядаючи вибори–2012 як зручний інструмент для остаточного утвердження свого панівного становища на лівому фланзі української багатопартійності*.

---

* Показово, що КПУ вже не вперше була причетною до блокування консолідуючих процесів у середовищі соціалістичних сил України, створення потужного «лівого центру» української багатопартійності, практично «підігруючи» владі, що несло значні ризики і їй самій. Так, наприклад, сталося у 2000 р. під час «касетного скандалу», до виникнення якого була причетна СПУ. Комуністи не підтримали дій опозиції, спрямованих на ескалацію протистояння проти чинного Президента Л. Кучми, чим сприяли послабленню й розколу рядів опозиції. Втративши виявився шанс лівих сил країни до консолідації й напередодні парламентських виборів 2002 р., коли СПУ (грудень 2000 р.) виступила з ініціативою про створення єдиної партії «Народно-патріотичний фронт», до якої мали увійти КПУ, СПУ, СелПУ, ПСПУ й інші менші потужні партії. Апелюючи до звичного аргументу – «вірності марксизму-ленінізму», КПУ не підтримала й пропозиції соціалістів щодо створення спільного виборчого блоку, через що вперше (з 1994 р.) вона у парламенті IV скликання не лише втратила

Для цього існували реальні підстави, адже становище, яке посідала КПУ у передвиборчий період, виразно відрізнялося від більшості партій України, заздалегідь гарантуючи їй успішні виборчі перспективи. Це, у першу чергу, стосувалося колосальних фінансових ресурсів, якими оперували комуністи (найбільших за останні двадцять років, джерела яких залишалися прихованими). З іншого боку, КПУ, яка і надалі самоідентифікувала себе як «головний ворог олігархічного режиму», практично перебувала у «союзнах» відносинах із «партією влади». На це вказували як відсутність на загальнонаціональному рівні протидії комуністам з боку владних чинників у розгортанні їхньої передвиборчої діяльності, так і високий рівень взаємодії КПУ з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ, про що, зокрема, згадували такі особи, як секретар РНБУ А. Ключев («ми ведемо з ними серйозний політичний діалог»), [5], чи перший заступник «регіоналів» В. Рибак («у партійному плані ми партнери») [6], що аж ніяк не могло стосуватися будь-якої з інших лівих партій України у принципі.

Загалом, упродовж кінця 2011–2012 рр. дії комуністів нагадували втілення технології «партії влади», яка, намагаючись наперед забезпечити свій виборчий успіх проводила тактику, спрямовану на «подрібнення» або й вилучення потенційних конкурентів з виборчого процесу. Це знайшло вияв уже наприкінці 2011 р., коли вперше за рейтинговими показниками КПУ упевнено долала виборчий бар'єр (соціологічні опитування зафіксували рівень підтримки комуністів у межах 8–9%), що започаткувало втілення нової тактики у взаємовідносинах з лівими партіями. Керівництво Компартії України практично поставило «крапку» на довготерміновому проекті щодо створення під її егідою «Лівого фронту», натомість, рівень взаємодії комуністів з ідеологічно спорідненими партіями у передвиборчий період був звужений виключно до аморфної «координатії» дій, що нагадувало просту формальність. Поряд з цим, комуністи за будь-якої нагоди прагнули довести, що затримка щодо згаданої співпраці начебто полягала у ... невизначеності позицій інших лівих партій, що тривалий час залишало проблему відкритою. Із загостренням передвиборчої боротьби з

першість за чисельністю фракції, але й статус головної політичної сили, альтернативної чинній владі, яка перейшла до центристської опозиції.

боку КПУ дедалі відвертіше проявлялися наміри прямої дискредитації своїх конкурентів із соціалістичного табору («Окрім Компартії на лівому фланзі вже нікого не залишилося»[7]), що лише посилювало ізоляцію комуністів від лівого партійного середовища. У зв'язку з цим логічними видавалися й кроки комуністів, які у передвиборчий період прагнули не лише максимально розширити коло своїх потенційних виборців, зараховуючи до них робітників, селянство, працівників бюджетної сфери, пенсіонерів, ветеранів, інтелігенцію, молодь, представників середнього і малого бізнесу, фермерство, російськомовне населення тощо, але й, користуючись сприятливою ситуацією, коли соціалістичні партії практично перебували в «інформаційному вакуумі», «зациклити» на себе і їхній електорат.

На формат взаємостосунків лівих партій і КПУ жодним чином не вплинули процеси концентрації ресурсів їхніх головних класових супротивників – як «партії влади», так і ліберально-центристської опозиції. З одного боку, це стосувалося консолідованих і узгоджених дій близьких за платформою політичних сил навколо ПАРТІЇ РЕГІОНІВ (зокрема, злиття з останньою Політичної партії «Сильна Україна», «самоусунення» Народної Партії на чолі з В. Литвином від участі у виборах у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі), чи Об'єднаної опозиції, що знімало для згаданих виборчих суб'єктів ризику розпорошення й втрати голосів на власних електоральних полях. Значно посилювали рівень виборчої конкуренції й досягнення домовленості між опозиційними партіями (січень 2012 р.) щодо формування єдиного списку кандидатів у мажоритарних виборчих округах, що, на переконання експертів (зокрема І. Бекешкіної), мало викликати (а згодом і викликало) «дзеркальну» реакцію з боку ПАРТІЇ РЕГІОНІВ [8].

Зрозуміло, що за цих обставин шанси лівих на перемогу в одномандатних виборчих округах ставали майже безнадійними, однак КПУ і надалі прагнула сповна використати сприятливу для себе ситуацію, уникаючи будь-якої координації дій з іншими лівими партіями. Зокрема, комуністи не підтримали ініціативи СПУ і Партії «Об'єднані ліві і селяни» щодо спільної участі у виборчій компанії, яка (як вияв «доброї волі лівоцентристських сил до об'єднання») передбачала узгоджене висування лівими партіями кандидатів у народні депутати України у мажоритарних округах [9].

З боку КПУ, яка розраховувала на самостійний виборчий успіх, рамки цього проекту і надалі зводилися лише до співробітництва з «лівими кандидатами» у плані контролю за виборами, загального підрахунку голосів, забезпечення прозорості виборів тощо*.

Як наслідок, згадані переговори завершилися у переддень офіційного старту виборчого марафону не лише безрезультатно, але й викликали чергову хвилю взаємних звинувачень, а критика КПУ (як посібника «олігархічної влади») стала одним з пріоритетних напрямів передвиборчої агітації для багатьох партій соціалістичного табору. Щодо Комуністичної партії України, то, виходячи із логіки передвиборчої боротьби, вона прагнула не «помічати» «нападів» з боку значно менш потужних лівих партій, за потреби оперуючи загальними негативними характеристиками щодо останніх. Спороадично звертався до проблеми «розколу лівих сил» й П. Симоненко, огульно звинувачуючи у цьому процесі своїх колишніх соратників (у першу чергу О. Мороза, Л. Грача), приписуючи їм роль активних учасників олігархічних «псевдолівих проектів», спрямованих на розкол КПУ, лівих сил загалом, підбив їхніх виборчих спроможностей [10, с. 42]. Таким чином, ще до початку виборчих перегонів 2012 р. КПУ, незважаючи на актуальність проблеми «союзників», прагнула дотримуватися тактики якнайбільшого дистанціювання від лівих партій країни, яка і надалі мала забезпечити їй утримання монополю-но-пануючого становища у лівому сегменті національної багатопартійності, тобто будувати свої відносини з партіями лівого сегмента виключно через призму виборчої конкуренції.

---

* Останні події давали підстави низці інфомагентств України викласти своє бачення формату співпраці КПУ під час виборчої кампанії з лівими партіями. Вона зводилася до такого алгоритму: КПУ виявляла готовність до взаємної підтримки, однак це мало стосуватися не самих партій, але їхніх лідерів («мова йде скоріш не про співробітництво з партіями, але про співробітництво з окремими політиками»). Тобто, комуністи на виборах були готові підтримати на мажоритарних округах такі «величини», як О. Мороз, В. Семенюк-Самсоненко, С. Ніколаєнко та ін. Однак, ціною за цю підтримку, начебто, мала бути відмова їхніх партій від участі у парламентських виборах (Див.: «Коммунисты» рассказали, с кем будут объединяться [Електронний ресурс] // Украинская правда. – 2012. – 24 июля. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2012/07/24/6969382>; Коммунисты уговаривают конкурентов не идти на выборы [Електронний ресурс] // Polittech.org. – 2012. – 24 июля. – Режим доступа: <http://polittech.org/2012/07/24/kommunisty-ugovarivayut-konkurentov-ne-idti-na-vybory/>

Цілком прогнозованими виявилися й результати чергових виборів до Верховної Ради України VII скликання, які відбулися 28 жовтня 2012 р. З невеликого кола лівих партій, які взяли участь у виборах, парламентською стала лише одна – КПУ, яка у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі здобула підтримку 13,8% голосів виборців (4-те місце серед переможців). Враховуючи задекларовану чисельність КПУ у понад 110 тис. членів, її виборча ефективність виявилася (у співвідношенні до кількості комуністів) у позитивній пропорції більш ніж 1:20. Останнє вказувало на те, що партії, окрім кола її безумовних прибічників, вдалося здобути широку підтримку й з боку «протестного електорату», який відрізняється вкрай ситуативними і короткотерміновими настроями.

Незважаючи на помітний виборчий успіх, становище КПУ, а водночас і перспективи втілення у практику її передвиборної програми, широко розрекламованої «лівої ідеї» виявилися досить примарними. Панівне становище у парламенті вдалося утримати «партії влади», а нечисленна фракція КПУ, яка практично опинилася у партійному вакуумі, зайняла у ньому маргінальне становище, залишаючись (незважаючи на словесну артикуляцію) єдиним союзником ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Нагадаємо, що фракція КПУ у повному складі голосувала за прийняття суперечливого мовного закону С. Ківалова – О. Колесніченка («Про засади державної мовної політики», 3 липня 2012 р.), а після 28 жовтня 2012 р. за Закон «Про всеукраїнський референдум» (6 листопада 2012 р.), які, за експертною оцінкою, несли значні ризики для Української держави. Незважаючи на попередні голосні заяви щодо невизнання фальсифікованих результатів виборів-2012, навіть заклики до «всенародного повстання», КПУ виявилася однією з перших партій, яка визнала їх такими, що відбулися, закликаючи до «конструктивної роботи» у складі нового парламенту. Дисонансом (враховуючи те, що у передвиборчий період комуністи вимагали відставки М. Азарова, звинувачуючи його у проведенні «антинародної» політики у соціальній сфері) видавалася у грудні 2012 р. підтримка фракцією КПУ його кандидатури на посаду Прем'єр-міністра нового уряду.

Таким чином, «лівий поворот», про здійснення якого настирливо наголошували ліві партії, 28 жовтня 2012 р. в Україні не відбувся. Натомість, КПУ не лише остаточно утвердила своє панівне становище на лівому фланзі української багатопартійності,

але й перебрала на себе функцію монополіста «аварійного випускника пари» – «випускаючи» надмірну активність суспільства (а іноді і стримуючи її) – по суті, в інтересах своїх головних класових ворогів – «олігархічного режиму». Доволі суперечливі і пасивні дії КПУ після парламентських виборів 2012 р. не стали непоміченими для суспільства. Так, згідно із соціологічними дослідженнями, проведеними Соціологічною групою «Рейтинг» (лютий 2013 р.), КПУ на третину втратила рівень суспільної підтримки. Останнє має стати додатковим сигналом для комуністів, інших, у минулому потужних, лівих партій, що втратили шанс стати парламентськими партіями і через це увійшли у ризикований період «виживання», якщо вони прагнуть «не імітувати», але бути справжніми захисниками «лівої ідеї», до пошуків нової стратегії дії.

---

1. Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій) [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. *Вибори народних депутатів України 1998.* – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v>; Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій) [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. *Вибори народних депутатів України 2002.* – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROCOV; Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. *Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року.* – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/pls/vd2006/w6p001; Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. *Позачергові вибори народних депутатів України 30 березня 2007 року.* – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001/

2. Ёлкин В. Русско-украинский старт Геннадия Зюганова [Електронний ресурс] // *Коммунист Крыма.* – 2012. – 19 января. – Режим доступу: http://crikom/blogsport.com/2012/01/blog-post_19.html

3. Об'єднані ліві вимагають від влади виконання резолюції ПАРЄ [Електронний ресурс] // *Партія Об'єднані ліві і селяни / Офіційний сайт.* – 2012. – 6 лютого. – Режим доступу: <http://www.livi.org.ua/2012/02/livi-vymagayut-vykonaty-rezoluciyu-pare/>

4. Повернімо країну народів! / Симоненко П. // *Комуніст.* – 2012. – 10 лютого. – С.1.

5. Коммунисты угрожают ПР выходом из коалиции [Електронний ресурс] // *Lb.ua.* – 2012. – 27 февраля 2012. – Режим доступу: http://lb.ua/news/2012/02/27/138825_kommunisti_ugrozhayut_pr_vihodom_iz.html

6. Владимир Рыбак: Нам надо сегодня найти тех кандидатов, которых хотя бы видят люди [Електронний ресурс] // Партия регионов. Донбасс / Официальный сайт Донецкой областной организации ПАРТИИ РЕГІОНОВ. – 2011. – 27 декабря. – Режим доступа: http://pr.dn.ua/articles/art_5999.html

7. Спиридон Килинкар: Компартии не с кем объединяться накануне парламентских выборов [Електронний ресурс] // Комуністична партія України / Офіційний сайт. – 2012. – 20 березня. – Режим доступа: <http://www.kpu.ua/spiridon-kilinkarov-kompattii-ne-s-kem-obedinyatsya-nakanune-parlamentskix-vyborov/>

8. Бекешкина: Оппозиция не сможет сформировать большинство в Раде / Чернышев Р. [Електронний ресурс] // ЛІГА.Новости. – 2012. – 27 февраля. – Режим доступа: http://news.liga.net/interview/politics/614077-bekeschkina_oppozitsiya_ne_smozhet_sformirovat_bolshinstvo_v_rade.htm

9. Левым партиям не удалось договориться о совместном участии в выборах [Електронний ресурс] // Polittech.org. – 2012. – 26 июня. – Режим доступа: <http://polittech.org/2012/06/26/levym-partiyam-ne-udalos-dogovoritsya-o-sovmestnom-uchastii-v-vyborax/>

10. Симоненко П. М. Олігархічні заявки на «правий поворот». Услід за економікою капітал монополізує владу // Симоненко П.М. Рішучість справедливих. – К.: ПП «Друкарня Діапринт», 2012. – С. 36–44.

Максим Стрипко

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ІНТЕРНЕТУ У ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ 2012 РОКУ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз ролі соціальних мереж інтернету у парламентській виборчій кампанії 2012 року. На прикладі окремих виборчих округів наведено найбільш резонансні випадки застосування штабами кандидатів в народні депутати України соцмереж. Через аналіз результатів соціологічних досліджень аудиторії глобальної мережі обґрунтовано перспективи соціальних мереж як технології подальших виборчих кампаній в нашій державі.

Ключові слова: вибори, виборчі технології, виборча кампанія, соціальні мережі, інтернет.

Strypko Maksym. The role of Internet social networks during the 2012 parliamentary election campaign in Ukraine. The role of Internet social networks in the 2012 parliamentary election campaign are analyzed in the article. The examples of separate election polling stations are used to illustrate the most significant instances of parliamentary candidate's election staff using social networks. The analysis of sociologic research results for global network audience is used to justify the prospects of employing social networks as a technique in future election campaigns in our country.

Key words: election, election technologies, election campaign, social network, Internet.

Результати парламентської виборчої кампанії 2012 року в Україні остаточно засвідчили тенденцію до мінімізації впливу виборчих програм, а також особистих якостей кандидатів у народні депутати у мажоритарних виборчих округах на формування їхніх рейтингів популярності серед електорату. Головну роль у черговий раз стали відігравати виборчі технології та правильність їх застосування.

У багатьох виборчих округах кандидату-мажоритарнику, який має доступ до серйозного адміністративно-фінансового ресурсу, не було необхідності систематично щоденно зустрічатися особисто з виборцями. Достатньо було забезпечити створення та функціонування виборчого штабу, який втілить у життя ті чи інші технології, що відповідатимуть стратегії виборчої кампанії.

Однією із таких технологій, потенціал якої раніше був відчутно недооцінений, стала технологія використання у виборчій кампанії 2012 року соціальних мереж Інтернету для впливу на цільові групи виборців.

Ще напередодні виборів важливу роль соціальних мереж Інтернету як виборчої технології 2012 року підтверджувала значна кількість вітчизняних політтехнологів.

Зокрема, голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко висловив прогноз про активне використання Інтернету, особливу роль соціальних мереж, через які організовуватимуться різноманітні віртуальні голосування, «вірусна агітація» [1].

Варта уваги позиція лідера «Інтернет-партії України» Д. Голубова: «Хорошим вірусним роликом можна «підірвати» Інтернет, після чого всі обговорюватимуть лише це повідомлення чи того, чи

іншого кандидата. Ефект може бути більшим, ніж від дорогої реклами на провідних телеканалах» [2].

На думку редактора сайту «NewMedia.in.ua» С. Рачинського, традиційні ЗМІ фактично перетворилися на рупори рекламної діяльності партій і окремих політиків, використовуючи шанс заробити в умовах падіння рекламних надходжень. Найбільш це було помітно на телебаченні, де фактично зникла об'єктивна інформація. Тому під час всієї виборчої кампанії соцмережі стали найефективнішим каналом отримання інформації та коментарів щодо виборчого процесу, в той час як ЗМІ обмежились «утилізацією виключно комерційних можливостей кампанії та ретранслиували інформаційний шум без якоїсь професійної обробки чи критичного фільтрування» [3].

Понад те, в низці рейтингових друкованих ЗМІ та на окремих інтернет-порталах, зокрема офіційному сайті посольства США в Україні, широко висвітлювалися неодноразові протягом 2011–2012 років візити в Україну Алека Росса, старшого радника з питань інновацій Державного секретаря США, який був одним із ідеологів використання соцмереж у виборчих кампаній Барака Обами [4]. Американець провів низку зустрічей з вітчизняними політиками, студентами, блогерами, у ході яких наголошував на можливостях використання соціальних мереж в організації контролю за певними подіями. Тому не дивно, що деякі функціонери політичних партій, переважно провладних, пов'язували візит А. Росса з підвищеним інтересом офіційного Вашингтону до парламентських виборів в Україні 2012 року.

У той же час, за підсумками виборчої кампанії окремі фахівці висловили певне розчарування, а деякі навіть поширили думку про другорядність ролі соцмереж.

Так, засновник сайту «www.watcher.com.ua» М. Саваневський зазначив: «Усі провідні політичні сили, хіба що окрім «Свободи», доволі активно інвестували гроші у соціальні мережі, що навіть призвело до зростання ціни на рекламу у «Фейсбук», але вплив цієї діяльності був незначним» [3].

Журналіст «ВВС Україна» С. Дорош зазначає: «Експерти дивуються: чому відносно дешевий для політиків і доступний для мільйонів виборців ресурс не був повною мірою задіяний політичними партіями, як це було на останніх виборах у Росії чи в інших країнах, коли за допомогою «Фейсбук» тисячі людей зби-

ралися на маніфестації, впливали на громадську думку і створювали реальну альтернативу владі» [3].

Вищезазначене засвідчує той факт, що питання ролі соціальних мереж у виборчих кампаніях, зокрема парламентській 2012 року, на науковому рівні розглядалося здебільшого фрагментарно. Досить консервативний, а часом і скептичний, підхід у вказаному питанні простежувався і в середовищі партійних функціонерів, і в середовищі політологів.

З огляду на вищезазначене, мету статті автор вбачає у розкритті ролі соціальних мереж у парламентській виборчій кампанії 2012 року. Для виконання мети передбачається вирішити такі завдання: а) обґрунтувати ефективність соціальних мереж як виборчої технології на прикладі окремих мажоритарних виборчих округів; б) проаналізувати результати соціологічних досліджень щодо вітчизняної аудиторії Інтернету, динаміки зростання активності користувачів соцмереж; в) надати прогноз щодо перспектив соцмереж як технології майбутніх виборчих кампаній в Україні.

Отже, на думку автора, соціальні мережі Інтернету цілком виправдали сподівання тих кандидатів, які:

1. Розцінювали парламентську виборчу кампанію як тактичний хід. За такого підходу кандидат усвідомлює передчасність реальних розрахунків на поточну перемогу. Водночас, соцмережі надали йому можливість без суттєвих фінансових вливань забезпечити впізнаваність серед жителів регіону, що відповідає стратегічній меті: а) підготовці плацдарму для реальної перемоги на парламентських виборах 2017 року; б) долучення до роботи з виборцями округу в інтересах певного кандидата у Президенти України в кампанії 2015 року.

2. Задіювали соціальні мережі не для безпосередньо агітаційної кампанії конкретно взятого кандидата-мажоритарника, а використовували їх для поширення блоків інформації. Схема приблизно мала такий вигляд: створюється сторінка певної групи, через яку поширюється інформація, що дискредитує провладні або опозиційні сили тощо.

3. Застосовуючи соціальні мережі у виборчій кампанії, враховували ментальні та психологічні особливості сприйняття інформації конкретних цільових груп. Середньостатистичний виборець-

користувач соцмережі зазвичай не утримує фокус уваги та не має змоги сприймати довгі тексти. В умовах сьогодення практично ніхто не сприймає довгих відеороликів, через що контент мав бути максимально лаконічним.

4. Здійснювали пошук нових форм впливу соцмереж на аудиторію Інтернету, вчасно коригували обрані напрями їх використання. Пасивні очікування позитивного ефекту від розміщення реклами партії та створення сторінки політичної сили, не підкріплені іншими технологіями, були тривіальним розсосередженням ресурсних можливостей.

Враховання вищезазначених критеріїв мало позитивні наслідки для заздалегідь непрохідного кандидата-мажоритарника у виборчому окрузі № 196 О. Маштепи, якому за підсумками виборчої кампанії вдалося посісти 3-тє місце з-поміж 12 кандидатів та за мінімальних фінансових затратах підготувати підґрунтя для реальної перемоги на наступних виборах.

Працівниками його штабу соціальні мережі були задіяні в досить простий спосіб, за наступним алгоритмом: 1) в районному центрі Корсунь-Шевченківському Черкаської області, де зосереджена найбільша кількість потенційних виборців, на кошти кандидата (орієнтовна вартість: 5–7 тисяч гривень) обладнується спортивний майданчик (декілька силових снарядів). До цього подібні об'єкти у населеному пункті збереглися лише на території навчальних закладів та мали надто занедбаний вигляд; 2) здійснюється пошук умовних власників найбільш рейтингових серед мешканців Корсуня-Шевченківського сторінок у мережі «Вконтакте»; 3) проводяться переговори з власником однієї із таких сторінок, що налічує понад 9 тисяч постійних «друзів», у ході яких вирішується питання мотивації та його залучення до роботи в інтересах кандидата; 4) власник сторінки проводить у мережі масштабну PR-кампанію з усіма «друзями»; 5) очікуваного результату досягнуто: яскраво організоване відкриття спортмайданчика відвідує значна кількість місцевих мешканців, завдяки чому кандидат практично безкоштовно отримує суттєвий ресурс «впізнаваності»; 6) власник сторінки в соцмережі продовжує активно «підігрівати» публіку відповідними коментарями, поширюючи відеоматеріали події, тим самим закріплюючи позитивний ефект.

Через цю ж сторінку було поширено декілька відеороликів на підтримку кандидата. При цьому, вже протягом першої доби з моменту розміщення один із таких відеороликів переглянуло понад 300 користувачів мережі, що для провінційного Корсунь-Шевченківського є суттєвим показником. Понад те, привертає увагу той факт, що у подальшому в переписці на інших сторінках соцмережі, які не мають відношення до агіткампанії О. Маштепи, користувачі активно стали запитувати один в одного «Хто такий Маштепа?», «Хто за ним стоїть?» і т.п.

Слід також додати, що інших інформаційних ресурсів (ЗМІ, агітаційні листівки, бігборди тощо) кандидат практично не задіював. У зв'язку з цим масмо достатньо підстав стверджувати, що підсумковий, на перший погляд, невисокий результат О. Маштепи близько, 10 %, голосів виборців округу досягнуто, в першу чергу, завдяки грамотному застосуванню соціальних мереж.

А якщо зважити на те, що в окремих мажоритарних округах підсумкова різниця між кандидатами-фаворитами становила навіть близько 1 %, то доцільно припустити, що ефективне застосування соціальних мереж у виборчих кампаніях уже у нинішній час, а тим більше у ході наступних виборів, може вирішувати долю переможця.

Найбільш резонансний випадок використання соціальних мереж Інтернету у ході виборчої кампанії до парламенту 2012 року зафіксовано у виборчому округу № 133 м. Одеси – під час гострої конкурентної боротьби за перемогу двох кандидатів-фаворитів: Ігоря Маркова та Олексія Гончаренка. При цьому, обидва кандидати лояльно налаштовані до влади.

Так, на одному із інтернет-сайтів за назвою «Ураловлікс» було оприлюднено переписку в мережі «Фейсбук» Семена Уралова, який є політичним консультантом І. Маркова. Достовірність переписки має сумнівний характер. У ній С. Уралов скаржить на підтримку губернатором Одеської області Е. Матвійчуком кандидата О. Гончаренка, що суперечить попереднім домовленостям. Крім того, С. Уралов, посилаючись на колишнього главу Адміністрації Президента України В. Медведчука, запевняє своїх соратників у відсутності політичних перспектив у чинного Президента В. Януковича.

Як продемонстрували підсумки виборів у зазначеному окрузі, І. Марков переможцем таки став. Проте застосування кон-

курентами проти нього соцмереж змусило соратників І. Маркова витратити значні фінансові ресурси на «відбілювання» іміджу кандидата. При цьому, ще не відомо, як би завершилася для нього кампанія, не було б у нього відповідних ресурсів.

Ефективне використання соціальних мереж у ході виборчої кампанії 2012 року можна спостерігати на прикладі рейтингових інформаційних інтернет-ресурсів «Українська правда» та «Кореспондент.net», переважна більшість аудиторії яких – прихильники опозиційних політичних сил.

Названі сайти справді найбільш вдало підійшли до залучення соціальних мереж до свого контенту. Зокрема, «Українська правда» транслювала популярні «твіти» з «хештегом» «вибори 2012» на головній сторінці, а «Кореспондент.net» створив проект «Livestream. Вибори-2012» – інтерактивну стрічку новин від читачів ресурсу та користувачів соціальних мереж [3].

Безумовно, це лише окремі епізоди використання соціальних мереж у ході парламентської виборчої кампанії 2012 року. Систематизація вказаних технологій з відповідними оцінками та прогнозами – скоріше питання окремого дисертаційного дослідження.

Проте на сьогодні навіть фахівцям з найбільш консервативними поглядами важко заперечувати потенціал соціальних мереж Інтернету з огляду на статистичні показники щодо аудиторії глобальної мережі з поміж громадян України.

Так, станом на сьогодні аудиторія постійних користувачів мережі Інтернет в Україні налічує близько 20 млн осіб серед населення віком понад 15 років. При цьому, ще в липні 2012 року ця цифра становила 17,6 млн. Привертає увагу те, що кількість активних користувачів Інтернету (виходять у мережу щоденно або майже кожного дня) також суттєва – 34 % дорослого населення України (13,3 млн осіб). У віковій групі 21 – 45 років частка інтернет-користувачів досягла 75%, що відповідає середнім показникам країн Європейського Союзу [5].

За даними «InternetWorldStats» уже сьогодні Україна увійшла до чільної десятки європейських країн за кількістю користувачів мережі Інтернет. На території Центрально-Східної Європи за цим критерієм Україна поступається лише Російській Федерації та Республіці Польща [6].

Фіксується зростання популярності Інтернету серед користувачів старшого покоління, а також швидке зростання кількості користувачів серед сільського населення. Протягом 2012 року кількість користувачів мережі старших за 55 років зростає орієнтовно на 90 %. За цей же період кількість інтернет-користувачів у селах збільшилася приблизно на 60 % [7].

Що стосується безпосередньо соціальних мереж, то ситуація тут така. Загальна кількість українських облікових записів у соціальних мережах сягає понад 30 млн. З них у російській мережі «Вконтакте» – близько 20 млн, в «Однокласниках» – 6 млн, у «Фейсбук» – орієнтовно 2 млн [8].

До десятка українських міст з високим проникненням соціальних мереж входять у порядку черговості: Київ, Одеса, Львів, Донецьк, Дніпропетровськ, Сімферополь, Тернопіль, Луганськ, Харків і Севастополь. У всіх українських містах «Вконтакте» популярніша за «Однокласники», які майже скрізь популярніші, ніж «Фейсбук» [8].

Серед користувачів «Вконтакте» не суттєво більше чоловіків, серед користувачів «Однокласников» і «Фейсбук» – жінок. У «Вконтакте» найбільше користувачів віком 20 – 22 роки, у «Фейсбук» – 24 – 26 років, в «Однокласниках» – 27 – 29 років [8].

Соціальні мережі в Україні відвідують понад 60 % української інтернет-аудиторії. Понад те, за даними «Ericsson ConsumerLab», Українці користуються соціальними мережами на 10 – 20 % активніше, ніж жителі західної Європи і США [9].

Автор переконаний, що не зовсім об'єктивно було б оцінювати вплив соцмереж на виборчу кампанію за зіставленням кількості прихильників, що позначені на сторінках тієї чи іншої політичної сили, з офіційними результатами Центральної виборчої комісії.

Так, М. Саваневський зазначає, що «цифри прихильників тієї чи іншої політичної сили є мізерними, порівняно з кількістю користувачів того ж таки «Фейсбук»: регіонали за кілька місяців виборчої кампанії здобули близько 3 тис., «Батьківщина» – близько 17 тис. прихильників у «Фейсбук». Принаймні така кількість людей «лайкнула» сторінку конкретної політичної сили чи поділилася її контентом, хоча, звісно, серед цих людей є і так звані «боти» або й просто працівники виборчих штабів» [3].

У такому разі обов'язково слід враховувати те, що лише невеликий відсоток постійних або ситуативних користувачів

соцмереж реєструється прихильником тієї чи іншої сторінки. Понад те, сторінки в соцмережах провідних політичних сил України створені за принципом рівноправного доступу до інформації і для прихильників, і для звичайних відвідувачів Інтернету, що не зоб'язує виборця позначати себе як прихильника.

Таким чином, стає зрозуміло, що ресурс соціальних мереж як виборчої технології має бездонний потенціал. І технології їх використання знаходяться лише в процесі становлення. На думку автора, підсумки виборів 2012 року до Верховної Ради України чітко продемонстрували, що проблеми кандидатів, які «провалили» виборчу кампанію, не в соціальних мережах – проблема в фахівцях, які б могли підготувати якісний матеріал для розміщення в цих мережах, грамотно розпорядитися всіма тими можливостями, які створює Інтернет. Соціальні мережі як виборчу технологію можна порівняти з «роллс-ройсом», який у разі заправки неякісним паливом не зможе нормально їхати, а може, навіть і завестися. Проте, звісно, це не означає, що автомобіль поганий.

Отже, аналіз парламентської виборчої кампанії 2012 року в Україні засвідчив визнання соціальних мереж як ефективної виборчої технології, можливості якої суттєво недооцінені. Вищевикладені аргументи дають підстави прогнозувати вагомий вплив соцмереж на результати виборів Президента України 2015 року, у ході яких максимально ефективно застосовуватимуться як уже перевірені напрями використання соціальних мереж, так і нові форми, що перебувають на стадії розробки та апробації. Цілком очевидно, що у найближчій перспективі на законодавчому рівні буде здійснено спробу вироблення «правил гри», що дадуть змогу державі обмежувати активність певних суб'єктів щодо застосування соцмереж. У цьому зв'язку варто очікувати прийняття нормативно-правових актів, які встановлюватимуть юридичну відповідальність за розсилку «спаму», розміщення коментарів сумнівного змісту, визначатимуть чіткі підстави блокування сайтів та ін.

---

1. Експерт: «брудну» мажоритарку влада відмиватиме певною демократією на виборах за партійними списками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/57225>.

2. Вибори і соціальні мережі: ефект «англійського газону» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/10/121017_election_social_media_sd.shtml.

3. М. Дорош. Вибори 2012 – від віртуального майданчика до великого Майдану? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/12223>.

4. Офіційний сайт посольства США в Україні. На наступному Форумі Посла США Алек Росс розповість, як Інтернет змінює міжнародні відносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainian.ukraine.usembassy.gov/uk/ambforum-ross.html>.

5. Офіційний сайт «Інтернет-асоціації України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inau.org.ua/history.phtml>.

6. І. Дебенко. Вибори-2012: кіберизація свідомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/03/21/6960970/>.

7. Інтернет в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інтернет_в_Україні.

8. Сайт інтернет-видання «Левый берег». Названо кількість українських аккаунтів в соцсетях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/telecom/2012/09/21/171510_nazvano_kolichestvo_ukrainskih.html.

9. Сайт інформаційного агентства «Укрінформ». Для 70% українців інтернет став необхідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/dlya_70_ukraiintsiv_internet_stav_neobhidnistyu_1769621.

ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ КАМΠΑНІЇ 2012 РОКУ: ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Андрей Баранов

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПАРТИИ УКРАИНЫ НА ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРАХ 2012 г. В ЗЕРКАЛЕ ЭЛЕКТОРАЛЬНЫХ ОЖИДАНИЙ ОБЩЕСТВА

У статті виявляються основні фактори суспільної підтримки політичних партій України на парламентських виборах 2012 р. Увага зосереджена на рівні політичної обізнаності виборців і мотивах їхніх партійних орієнтацій, територіальних відмінностях підтримки партій. Висновки засновані на аналізі підсумків анкетних опитувань.

Ключові слова: політичні партії, Україна, парламентські вибори, 2012 р., електоральні очікування, суспільство.

Andrew Baranov. Ukraine's Political parties on the parliamentary elections (2012) in the mirror of society's electoral expectations. The article identifies the main factors of public support for political parties in Ukraine's parliamentary elections in 2012, focus is on the level of political awareness among voters and inspired their party preferences, regional differences in support for parties. The findings are based on analysis of the results of questionnaires.

Keywords: political parties, Ukraine, the parliamentary elections in 2012, electoral expectations of the society.

Актуальность темы состоит в том, что уровень поддержки политических партий Украины на парламентских выборах 2012 г. во многом объясняется сложной динамикой ожиданий общественного мнения, социально-групповой и территориальной неоднородностью состава избирателей. Важно выяснить, каков удельный вес факторов голосования в украинском обществе, насколько поли-

тические институты и акторы предвыборной конкуренции влияют на электоральные ориентации граждан. Исследование темы перспективно для создания в будущем кросс-национальных исследований электорального поведения и избирательных процессов в постсоциалистических странах.

Цель статьи – выявить соотношение основных факторов общественной поддержки политических партий Украины на парламентских выборах 2012 г.

Задачи статьи таковы:

- определить уровень доверия украинского общества политическим институтам (партиям, органам государственной власти, элитам и лидерам) и текущей государственной политике в 2012 г.;
- установить факторы выбора партийных и идейно-политических ориентаций избирателей;
- раскрыть специфику партийных и идейно-политических ориентаций избирателей в сравнении макрорегионов (Запада, Центра, Юга и Востока Украины).

Применены методы исследования: сравнительный анализ, вторичный анализ социологических данных. Для объяснения закономерностей электорального поведения предпочтение отдано модели социокультурных размежеваний С.М. Липсета – С.Роккана [10].

Тема привлекает внимание многих исследователей. На материалах современной Украины факторы партийных ориентаций электората в предыдущих кампаниях выявляли И. Белецкий, А. Толпыго [1], М. Днистрянский [4], Г. Зеленко [6], М. Погребинский [14], Л. Савин [16], А. Финько [19], В. Якушик [20]. В. Полохало [15], В. Лапкин и В. Пантин [10] сосредоточили внимание на сравнении политических трансформаций украинского и российского общества.

Эмпирическая основа статьи включает в себя опубликованные итоги анкетных социологических исследований, официальные статистические данные об итогах выборов в Верховную Раду Украины и об итогах Всеукраинской переписи населения 2001 г., отчет сети ОПОРА по результатам общенационального наблюдения за парламентскими выборами 2012 г., материалы периодической печати и Интернет-сайтов. Первоочередное внимание уделено итогам: опроса «Парламентские выборы 2012: народный депутат глазами избирателей», проведенного компанией «ГФК Юкрейн», Социологической группой «Рейтинг», Центром социальных и маркетин-

говых исследований «Социс» и Центром Разумкова [8; 13]; опроса «Оценка украинцами результатов выборов в Верховную Раду», проведенного компанией «Research & Branding Group» [12].

Гипотеза исследования такова. Украина – многосоставное общество. В нем отчетливо проявляются социокультурные размежевания, основанные на противоречивых траекториях развития социальных групп и региональных сообществ. Вместе с тем, цикл выборов 2007–2012 г. демонстрирует рост значения прагматических факторов электорального поведения. Отчетливо проявляются эффекты «раздельного» голосования на президентских и парламентских выборах. Парламентские выборы характеризуются более фрагментированным комплексом партийных и идеологических ориентаций, а президентские выборы – двухполюсным размежеванием. Устойчивая партийная и политическая идентичность большинства граждан слаба, как отмечают авторы монографии под редакцией А. Каппелера [18, с. 381–396].

В системе долгосрочных факторов распределения партийной поддержки важное значение имеет структура политических и бизнес-элит. В Украине она конкурентна. 6-7 группировок корпоративного капитала, ресурсные базы и зоны влияния которых во многом совпадают с региональными политиями, контролируют «повестку дня» власти. По подсчетам журнала «Украинский тыждень» (Киев), в 2011 г. только 49,8% продукции Украины реализовано на рынках без ограничения конкуренции [5, с. 16–19]. С 2010 г. процессы монополизации, сращивания государственной власти и корпоративного бизнеса активизировались. Накануне выборов в Верховную Раду Украины (октябрь 2012 г.) крупный бизнес контролировал основную часть кандидатов в регионах, характерным явлением стали политики, легко меняющие ориентацию [2, с. 2–39]. Э. Уилсон признает, что раскол элит обернулся «серьезным препятствием: равновесие сил между кланами способствовало сохранению пагубного тупика, в котором оказались порядка 6 деловых групп, финансирующих политическую систему» [17, с. 155].

Институциональный формат украинской политики – высокая степень фрагментации элит, коалиционный тип партий, тяга регионов к изоляции препятствуют консолидации режима по моноцентрическому сценарию. Правящий режим использует в основном стратегии балансирования между регионами и корпоративным бизнесом – «вето-игроками», применяя временные коалиции.

Украина остается смешанной республикой с дисперсной многопартийной системой, хотя эффективное число партий снижается [3, с. 114]. Обратим внимание на статью Ю. Мациевского, который доказывает циклический характер трансформаций украинской политики в постсоветский период по осям «низкое–высокое политическое участие»; «высокая–низкая конкуренция»; «демократия–авторитаризм». Зигзагообразная траектория трансформаций ведет к переходному, слабо институционализированному политическому режиму, не предполагающему устойчивых партий [11, с. 35–37].

Проверить данные предположения можно по итогам массовых анкетных опросов. Так, проект Центра Разумкова «Парламентские выборы 2012: народный депутат глазами избирателей» (27 июля – 9 августа 2012 г.) проводился во всех регионах Украины (репрезентативная выборка 10979 респондентов старше 18 лет). Теоретическая погрешность выборки – 1%. Ситуация в начале избирательной кампании характеризовалась пессимизмом граждан. 63% респондентов придерживались мнения, что события в Украине развиваются в неправильном направлении. Так считало большинство жителей всех макрорегионов – от 54% жителей Юга до 74% жителей Запада страны [13]. Ведущими причинами такого восприятия являются недовольство уровнем жизни и некачественным решением повседневных проблем органами власти, скептическая оценка курса основных государственных институтов. Так, лишь 12% опрошенных считают, что с 2010 г. ситуация в обществе улучшилась, а 49% – что она ухудшилась. Наибольший пессимизм проявляют молодые респонденты (18–29 лет) – 53% и лица активного трудового возраста (30–49 лет) – 52–53% [8, с. 51–53]. Увеличение возможности повлиять на действия власти признает только 6% опрошенных, а уменьшение – 42%. Полностью поддерживают деятельность Президента Украины лишь 13% респондентов (не поддерживают – 47%), Верховной Рады – 4%, Правительства – 7%. Поддержка основных направлений государственной политики распределялась от 28% (в отношении языковой и культурной политики) до 19% (экономического курса) [8, с. 51, 53].

Распределение идейно-политических ориентаций граждан летом 2012 г. оставалось нестабильным, как и раньше. 48% всех опрошенных (54% молодежи) либо не разбираются в политических

направлениях, либо не находят желательной для себя политической ориентации, либо затрудняются с выбором. Баланс уверенных и не уверенных в своей партийной ориентации примерно равен (48,9% к 43,5%). Среди институтов представительства интересов партии занимают первое место (17% в сравнении с 14% – у общественных организаций, 11% – известных политиков, 6% – СМИ).

Ведущей причиной, которую респонденты учитывали при выборе партии, называли то, что партия может решить проблемы страны. Такой ответ дали 51,5% респондентов, которые собираются голосовать за определенную партию. Среди причин выбора также назывались: партию возглавляет сильная личность, решительный лидер (41,7%); партия способна улучшить жизнь людей (31,2%), ее позиции наиболее близки взглядам и убеждениям респондента (29,5%); партия способна осуществить позитивные изменения в обществе (24,8%); партия обеспечит стабильность в государстве (24,0%); в руководство партии входят политики, которые вызывают уважение (23,5%).

Эти причины часто назывались во всех макрорегионах. На Юге и Востоке часто называлась дополнительно причина выбора: партия имеет недостатки, но другие – еще хуже (21,7% респондентов на Востоке, 21,0% на Юге). В Западном регионе среди причин выбора называли и то, что партия отстаивает украинский язык как единственный государственный (23,4%), защищает украинскую культуру, традиции и ценности (20,9%) [13].

В территориальном аспекте опрос отчетливо выявил различия идейных ориентаций. На Западе доминирует национально-демократическая приверженность (29%). В Центре страны – относительное равенство национально-демократической (15%) и социал-демократической (13%) приверженности. На Юге и Востоке преобладает поддержка союза с Россией (14%) и коммунистических идей (8-9%). Характерно, что по всем макрорегионам удельный вес не определившихся респондентов на порядок превышает любую партийную приверженность (от 42% на Западе до 54% на Юге) [8, с. 60, 61].

Идейно-политические ориентации не совпадают с электроальными, социальная база каждой из партий неоднородна. Это открывает перед элитами и партиями широкие возможности манипуляций общественным мнением. Так, среди сторонников ПАРТИИ РЕГИОНОВ преобладали желающие воссоединения с Россией (22%),

но были и социал-демократы (13%), и даже национал-демократы (8%). Напротив, 39% сторонников ВО «Свобода» относили себя к национал-демократам, а 17% к национал-радикалам, 15% – к социал-демократам. Близким по составу выглядит электорат ВО «Батькивщина» и «УДАРА»: преобладание национал-демократов над социал-демократами. Однородной представляется только социальная база Коммунистической партии Украины [8, с. 60].

В иерархии факторов выбора партии преобладание имели: идеология, предвыборная программа (для 45% респондентов); личность лидера (41%); положительное отношение к действиям партии (34%). Характерны резкие различия приоритетов в зависимости от региона и партийной приверженности [8, с. 61]. Фактор сильной личности лидера особенно значим для избирателей «УДАРА» и ВО «Батькивщина» (57 и 50%). Для сторонников ПАРТИИ РЕГИОНОВ, КПУ, ВО «Свобода» важнее идеологии и предвыборные программы партий. Важна и проективная оценка активности партии. Наиболее значимы проблемы: благосостояние граждан, экономика, «наведение порядка в государстве» (для сторонников многих партий). Второстепенными вопросами считаются: соблюдение прав и свобод граждан, уровень свободы и демократии, оценка исторических событий [8, с. 63].

Представляет интерес и анкетный опрос, проведенный после парламентских выборов 28 октября 2012 г. Компания Research & Branding Group провела опрос относительно оценки итогов выборов методом личного интервью во всех регионах страны. Респонденты отбирались по квотной выборке, репрезентирующей взрослое население по месту жительства, полу и возрасту. Объем выборочной совокупности составил 2076 чел. Ожидаемая средняя погрешность выборки – 2,2% [12]. Большинство избирателей, принявших участие в голосовании, определились с выбором партии задолго до начала избирательной кампании (41%), что коррелирует с данными предвыборного опроса. Распределение голосования за партии, указанное в интервью, близко официальным данным Центризбиркома. Голосовали бы «против всех», если бы была такая процедурная возможность, 17% участников выборов. Для 34% респондентов итоги выборов стали полностью прогнозируемыми и ожидаемыми, частично прогнозируемыми и ожидаемыми – для 40%, полностью неожиданными – лишь для 10% [12].

Общественная сеть ОПОРА в итоговом отчете о наблюдении за парламентскими выборами 2012 г. отмечает преобладание среди нарушений избирательного законодательства таких форм, как административный ресурс, подкуп граждан, нечестная агитация. Вместе с тем, пересчет аналитиками ОПОРА результатов голосования по партийным спискам показал максимальную погрешность 1,52%, что кардинально не меняет распределение мест в Верховной Раде [7]. Баланс сил в парламенте, скорее, определяется предпринятой реформой процедур голосования (возвратом мажоритарной части списков) и неудовлетворенным запросом избирателей на новые идеологии и политические силы.

Таким образом, можно сделать выводы. Подтвердилась гипотеза об отчетливых социокультурных размежеваниях украинского электората по территориальному и возрастному параметрам. Уровень доверия общества политическим институтам (партиям, органам государственной власти, элитам и лидерам) и текущей государственной политике в 2012 г. снизился в сравнении с 2010 г., проявляется усталость от прежних лозунгов и лидеров.

Факторы выбора партийных и идейно-политических ориентаций избирателей в основном прагматичны, но сохраняются устойчивые идеологизированные полярные сегменты электората (на текущем этапе они идентифицируют себя с КПУ и ВО «Свобода»).

Сохранились и усилились размежевания ориентаций двух макрорегиональных ареалов: «Запад+Центр» и «Юг+Восток». При этом сохраняются весомые внутрорегиональные различия партийной и идеологической приверженности, объяснимые социально-структурным строением сообществ и их политической культурой. Можно прогнозировать поляризацию партийных приверженностей по территориальному и возрастному признакам, что является негативной тенденцией для государственного строительства Украины.

---

1. Белецкий М.И., Толпыго А.К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины / Михаил Иванович Белецкий, Александр Константинович Толпыго // Политические исследования (Полис). – М., 1998. – №3. – С. 74–89.

2. Выборы-2012: как обнаружить «тушку»: Специальный выпуск // Комментарии. – Киев, 2012. – №29–30 (319). – 27 июля–16 августа. – С. 2–39.

3. Гилёв А.В. Политические трансформации на постсоветском пространстве: имеют ли значение «цветные революции»? / Анатолий Владимирович Гилёв // *Полития*. – М., 2010. – №2(57). – С. 107–121.

4. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Автореф. дис. ... д-ра геогр. н. / Мирослав Степанович Дністрянський – К., 2005. – 46 с.

5. Заславська М. Рай для олігархів: В Україні панують ідеальні можливості для розвитку та процвітання монополій / Марія Заславська // *Український тиждень*. – К., 2012. – №32 (249). – 10-16 серпня. – С. 16–19.

6. Зеленько Г.І. Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України): Монографія / Галина Іванівна Зеленько. – Київ: Знання України, 2007. – 335 с.

7. Итоговый отчет по результатам общенационального наблюдения за парламентскими выборами 2012. Режим доступа: <http://vibori.co.ua/articles/1/1129/itogovyi-otchet-po-rezultatam-obschenatsionalnogo-nablyudeniya-za-parlamentskimi-vyborami-2012/7/> (дата обращения: 28.01.2013).

8. Інформаційно-аналітичні матеріали «Парламент і парламентські вибори в Україні 2012 р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування (робоча версія): до круглого столу на тему «Україна напередодні парламентських виборів: чи справдяться очікування громадян» 26 вересня 2012 р.» – К.: Центр Разумкова, 2012. – 105 с.

9. Лапкин В.В., Пантин В.И. Россия и Украина: факторы социально-политической поляризации в сравнительной перспективе / Владимир Валентинович Лапкин, Владимир Игоревич Пантин // *Полис*. – М., 2009. – №2. – С. 96–107.

10. Липсет С.М., Роккан С. Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей: Предвыборные замечания / Сеймур Мартин Липсет, Стейн Роккан // *Политическая наука. Социально-политическое размежевание и консолидация партийных систем*. – М., 2004. – С. 204–234.

11. Мацневский Ю. Политический режим Украины после «оранжевой революции» / Юрий Мацневский // *Политическая экспертиза*. – СПб., 2008. – Т.4. – №4. – С. 18–49.

12. Оценка украинцами результатов выборов в Верховную Раду. Режим доступа: <http://vibori.co.ua/articles/1/1138/otsenka-ukraintsami-rezultatov-vyborov-v-verhovnuyu-radu/> (дата обращения: 28.01.2013).

13. Підтримка партій: спільне опитування чотирьох соціологічних служб. Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=403 (дата звернення: 30.01.2013).

14. Погребинский М. Как Украина шла к «оранжевой революции» / Михаил Погребинский // «Оранжевая революция». Украинская версия. – М.: Европа, 2005. – С.123–136.

15. Полохало В.И. Политология посткоммунизма на Украине и в России (К методологии политического анализа) / Владимир Иванович Полохало // Полис. – М., 1998. – №3. – С. 7–15.

16. Савин Л.В. Национально-политическая идентификация в Украине и формы репрезентации власти / Леонид Васильевич Савин // Современные политические процессы на Украине. – Ростов н/Д: Изд-во Северо-Кавказского науч. центра высш. школы Южного федерального университета, 2009. – С. 105–115.

17. Уилсон Э. Рец.: Aslund A. How Ukraine Became a Market Economy and Democracy. – Washington: Peterson Institute for International Economics, 2009. – 345 p. // Pro et Contra. – 2009. – №5-6 (47). – С. 154–157.

18. Україна: Процеси націотворення / Упоряд. А. Каппелер. – К.: К.І.С., 2011. – 416 с.

19. Финько А. Выборы 2004 года: основные конфликты и их последствия / Антон Финько // «Оранжевая революция». Украинская версия. – М.: Европа, 2005. – С. 207–229.

20. Якушик В.М. Есть ли кризис партийной системы в Украине? / Валентин Михайлович Якушик. Режим доступа: <http://www.elections-ices.org/russian/publications/textid:5433/> (дата обращения: 10.02.2013).

Олександр Висоцький

ЛЕГІТИМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В УКРАЇНІ ТА ЇХ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ У ЗДОБУТТІ ПІДТРИМКИ СУСПІЛЬСТВА НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012 Р.

Досліджуються легітимаційні технології політичних сил в Україні, що взяли участь у парламентських виборах 2012 року. Визначається вплив цих технологій на електоральні настрої громадян та на розстановку сил в нинішній Верховній Раді України.

Ключові слова: *легітимаційні технології, результативність, парламентські вибори, політичні сили, волевиявлення громадян, імплементація, маніпуляція.*

Oleksander Vysotskyi. The legitimation technologies of political forces in Ukraine and their performance in obtaining public support in the 2012 parliamentary elections.

The article is devoted to research the legitimation technologies of the political forces in Ukraine which participated in the parliamentary elections in 2012. The impact of these technologies on electoral attitudes of citizens and the balance of power into the present Verkhovna Rada of Ukraine is determined.

Key words: *the legitimation technologies, performance, elections, political forces, voting citizens, implementation, manipulation.*

Легітимність політичних сил – це не абстрактне поняття, що позначає змогливду суспільну підтримку тих чи інших політичних суб'єктів. Це, по суті, здатність політичних сил конвертувати різноманітні інтереси, схильності, настанови, готовності та бажання суспільних груп та окремих активних чи впливових індивідів у конкретні прояви волі суспільства, що мають силу владного ресурсу та надають цим політичним силам інституційні та символічні переваги в ухваленні державних рішень та визначенні політичного курсу країни. До конкретних інституціалізованих проявів волі суспільства можна віднести результати виборів та референдумів. Ці результати, як відомо, в абсолютній більшості не є підсумком раціональних розмірвань та розрахунків громадян, а значною мірою є довільним синтезом, з одного боку, їхніх емоційних оцінок актуалізованих фрагментів досвіду зіткнення з соціально-політичною реальністю та, з іншого боку, не завжди виправданих очікувань покращення умов власного існування у майбутньому. Крім того, на результати можуть вплинути законодавчі зміни виборчої системи та фальсифікації, ініційовані певними політичними силами. Відповідно, технології легітимації впливають, по-перше, на сприйняття громадянами свого політичного досвіду минулого; по-друге, на очікування ними майбутнього; по-третє, на порядок організації та імплементації волевиявлення громадян. Тут важливо відмітити, що політичними результатами волевиявлення є саме їхня імплементація у розподіленні політичних сил у парламенті чи ухваленні певних ключових рішень за наслідками волевиявлення. У зв'язку з цим, результати парламентських виборів 2012 р. в Україні слід розглядати, по-перше, за кількістю отриманих мандатів політичними суб'єктами, по-друге, у зв'язку з розподілом голосів під час ухвалення знакових рішень новою Верховною Радою. Відповідно, результатив-

ність легітимаційних технологій політичних сил, які брали участь у виборах, має вимірюватися не лише часткою голосів, що вони отримали за підсумками самих виборів, а й впливом, що вони здобули в новому парламенті.

Виходячи з цього, мета цієї статті – визначити дієвість легітимаційних технологій політичних сил в Україні, що взяли участь у парламентських виборах 2012 р., на основі як безпосередніх результатів цих виборів, так й їх імплементації в діяльності Верховної Ради.

Однією з найбільш помітних та результативних легітимаційних технологій, що застосовувалася для перемоги на виборах, стала технологія «законодавчих змін». Її сутність полягає у формуванні вигідних чи сприятливих правових підстав для діяльності політичного суб'єкту, спрямованої на укріплення чи розширення влади за рахунок використання можливостей змінювати законодавство. Внаслідок використання цієї технології навіть недостатньо визнана суспільством політична сила чи її діяльність, з точки зору позитивного права (тобто формально-легально), набуває легітимності*. Технологія законодавчих змін стала однією з

---

* Одним із перших прикладів здійснення технології «законодавчих змін» у новітній історії України стала зміна Регламенту Верховної Ради України 9 березня 2010 р., яка дозволила входження до складу коаліції, крім депутатських фракцій, окремих депутатів. Це дало правові підстави для створення пропрезидентської коаліції в парламенті «Стабільність і реформи» за рахунок не лише фракцій ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, Комуністичної партії, Блоку Литвина, а й окремих депутатів із БЮТ та НУНС. «Просування» потрібного рішення стосовно входження до коаліції окремих депутатів через Конституційний Суд (прийнято 6 квітня 2010 р.) ще більше посилило законодавчу легітимність діяльності команди Президента зі створення законодавчо-владної вертикалі. Однією із найбільш масштабних легітимаційних технологій законодавчих змін можна вважати «просування» через Конституційний Суд рішення про відновлення дії Конституції 1996 р. Це рішення Конституційний Суд прийняв 30 вересня 2010 р. всупереч своїй позиції 5 лютого 2008 р. про відмову у відкритті провадження, оскільки «положення закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності стають невід'ємною складовою Конституції України». Симптоматично, що 4 непокірні судді Конституційного Суду ще до прийняття вересневого рішення з повернення України до «кучмівської» Конституції подали у відставку. Наступною легітимаційною технологією законодавчих змін для зміцнення президентського контролю над парламентом стало позбавлення опозиції правових підстав діяльності у Верховній Раді шляхом зміни Регламенту останньої відповідно до відновленої Конституції. При нинішньому політичному режимі

найбільш застосовуваних ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ після перемоги на президентських виборах 2010 р. В.Януковича. Багато в чому завдяки цій технології Верховна Рада України перетворилася в «слухняний інструмент» законодавчого оформлення рішень Президента та Уряду, втративши незалежність у системі розподілу влади. Разом з тим, підконтрольність Верховної Ради президентській адміністрації полегшила подальше успішне використання легітимаційної технології законодавчих змін.

Зміна виборчого законодавства восени 2011 р. з ініціативи ПАРТІЇ РЕГІОНІВ була, безумовно, варіацією вищезгаданої технології. Як відомо, 17 листопада 2011 р. 366 голосами (лише при 6 «проти») був ухвалений новий Закон «Про вибори народних депутатів» [16], що надавав владним силам значних можливостей для отримання істотних переваг у суперництві за мандати на парламентських виборах 2012 р. Перш за все, це впровадження (чи повернення, оскільки вона вже діяла раніше) змішаної виборчої системи. Можна підрахувати ефект від повернення змішаної системи виборів для ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Якщо при виборчому законі, за яким проводилися парламентські вибори 2007 р., ПАРТІЯ РЕГІОНІВ у 2012 р. отримала б усього 145 мандатів (див. табл. 1), тоді як парламентські вибори за новим законом забезпечили їй разом з офіційно висунутими від неї мажоритарниками результат у 186 мандатів, з яких 114 були отримані за одномандатними округами. А якщо поррахувати депутатів, які йшли по одномандатних округах, але офіційно не висувалися від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, хоча потрапили до її фракції в Верховній Раді, то загальна кількість мандатів цієї партії в українському парламенті VII скликання становила 208 [4].

Безумовно, однією із дієвих легітимаційних технологій, що використала ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, була технологія послаблення та делегітимації опонентів, що була спрямована на істотне звуження можливостей будь-яких політичних конкурентів провладних сил провести своїх

сама Верховна Рада стала інституційною легітимаційною технологією законодавчих змін внаслідок систематичної організації керованих голосувань, що дістали назву «чечетовщина», оскільки результат голосування визначається за помахом руки депутата від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ М.Чечетова, якому передають від Адміністрації Президента папірець із вказівками щодо голосувань у вигляді позначок «+» або «-», тобто підтримати чи відхилити відповідне питання.

депутатів до парламенту. Ця варіативна та багатоскладова технологія реалізувалася через низку заходів. Основна їх частина передбачалася вже в новому виборчому законодавстві – Законі «Про вибори народних депутатів» та Законі «Про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 р.». Це, по-перше, вже згадане впровадження змішаної системи виборів; по-друге, заборона створення виборчих блоків партій; по-третє, підвищення прохідного бар'єра для партій з 3% до 5%; по-четверте, встановлення нового порядку утворення виборчих комісій, що передбачав, наприклад, участь у формуванні персонального складу ОВК тих партій, які не висували кандидатів у багатомандатному окрузі; по-п'яте, впровадження відеоспостереження. Зупинимося детально на кожному з зазначених інструментів легітимізаційної технології послаблення та делегітимації можливих опонентів.

Запровадження змішаної системи разом з заборонаю створення виборчих блоків було спрямоване, насамперед, проти Блоку Юлії Тимошенко, що здобув на попередніх парламентських виборах 30,71 % голосів [1] та отримав 156 мандатів [12]. На виборах 2012 р. цей блок юридично вже не міг брати участь, а його фактичний правонаступник – партія Всеукраїнське об'єднання ВО «Батьківщина» – змогла набрати усього 99 мандатів разом з мажоритарниками (37 осіб). При цьому слід наголосити, що якщо б не була впроваджена змішана виборча система, «Батьківщина» на виборах 2012 р. отримала б, виходячи з кількості поданих за неї голосів (25,54 % [12]), 124 місць у Верховній Раді України VII скликання.

Впровадження змішаної виборчої системи в цілому завадило перемозі опозиційних сил на виборах 2012 р. До них зараховуємо ВО «Батьківщина», «УДАР» і ВО «Свобода» та не зараховуємо КПУ як союзницьку структуру провладних сил. Якщо разом опозиційні сили отримали 177 мандатів [4], то за попереднім виборчим законодавством вони отримали б 241 мандат, виходячи з кількості поданих за них голосів разом (49,94 % [2]), тобто більшість у Верховній Раді (див. табл. 1). Як бачимо, внаслідок впровадження змішаної виборчої системи опозиційні сили фактично втратили 64 мандати (див. табл. 1). Навіть союзники регіоналів – комуністи втратили половину мандатів через впровадження нового виборчого законодавства. Так, за результатами виборів 2012 р. КПУ у багатомандатному та одномандатних округах отримав 32 мандати [4], а якщо б виборче законодавство не

змінювалося, виходячи з кількості поданих за неї голосів (13,18 % [2]), вона отримала б 64 мандати (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Результативність впровадження змішаної виборчої системи
в листопаді 2011 р. щодо кількості місць,
отриманих політичними партіями на парламентських виборах**

Політичні партії, що пройшли до Верховної Ради України на парламентських виборах 2012 р.	Кількість виборців, які проголосували за політичну партію на парламентських виборах 2012 р.	Кількість мандатів, що отримали політичні партії за змішаною виборчою системою (Закон «Про вибори народних депутатів» від 17.11.11 р.)	Кількість мандатів, що могли би отримати політичні партії за пропорційною системою (Закон «Про вибори народних депутатів» від 01.06.07 р.)	Результативність у мандатах
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	30,00 % (6116746)	208	145	+63
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	25,54 % (5209090)	99	124	-25
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	13,96 % (2847979)	42	67	-25
Комуністична партія України	13,18 % (2687269)	32	64	-32
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	10,44 % (2129933)	36	50	-14

Підвищення прохідного бар'єра для партій з 3% до 5%, що передбачало нове виборче законодавство, а також стало складовою

легітимаційних технологій законодавчих змін і послаблення та делегітимації опонентів, фактично не дало ефекту в плані кількісного обмеження партій-суб'єктів виборчого процесу (порівняно з 2007 р. (20 партій та блоків) їх кількість дещо зросла у 2012 р. (21 партія)) та у відношенні обмеження доступу слабких політичних сил до парламенту (жодна з аутсайдерських партій не пододала навіть 3-відсотковий бар'єр. Разом з тим, ця новація у виборчому законодавстві сприяла консолідації провладних сил. Партія «Сильна Україна», що за різними соціологічними опитуваннями не мала шансів подолати 5 відсотковий бар'єр та ще діяла на електоральному полі ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, вимушена була в березні 2012 р. злитися з останньою. Отже, ця новація була позитивною для провладних сил.

Достатньо продуманим та результативним кроком з боку ПАРТІЇ РЕГІОНІВ було встановлення нового порядку утворення виборчих комісій, яке дозволило провладним силам, використовуючи право аутсайдерських партій брати участь у формуванні виборчих комісій та домовляючись з їх керівними органами, змінювати персональний склад як ОВК, так і ДВК на свою користь. Причому це явище набуло масового характеру. Це можна пояснити тим, що більшість різного рівня керівників політичних партій в Україні розглядає свої організації як комерційні проекти та вважає «доброю справою» продати місця членів виборчих комісій, якщо реальний розклад сил на окрузі чи по країні не дає шансів на перемогу їх партії. ПАРТІЯ РЕГІОНІВ сповна скористалася можливостями змінювати персональний склад виборчих комісій у своїх інтересах та, відповідно, впливати на імплементацію волевиявлення громадян, по-перше, через відмову в реєстрації за формальними причинами небажаним конкурентам в одномандатних округах, по-друге, через контроль над визначенням остаточних результатів голосування на дільницях. По суті, була застосована легітимаційна технологія маніпуляції персональним складом демократичних інституцій в інтересах досягнення вигідного рішення для одного із політичних суб'єктів.

Впровадження відеоспостереження як технологія мало, з першого погляду, непомітний, хоча насправді серйозний ефект, перш за все, символічний. Завдяки відеокамерам спостереження за процесом виборів ставало загальним та надпублічним. При цьому воно стало дієвим чинником відволікання уваги публіки та приховування порушень під час підрахунку голосів. Крім того, відео-

спостереження дозволило провладним силам забезпечити себе від можливих фальсифікацій з боку опозиційних сил. Впровадження спостереження за ініціативи ПАРТІЇ РЕГІОНІВ вказує на здійснення такої легітимаційної технології як демонстрація демократичних прагнень через використання «порожніх знаків».

Важливим моментом реалізації переваг, що були здобуті ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ внаслідок використання легітимаційної технології законодавчих змін, стало використання легітимаційної технології недопущення прийнятної для більшості виборців політичної альтернативи. Особливо це проявилось у посиленні контролю над пресою та придушенні опозиційних ЗМІ (красномовним прикладом стало обмеження мовлення та виникнення проблем з податковою у телеканалі ТВІ), спінінг (розкручування) на центральних телеканалах такої радикальної та неприйнятної для більшості української громадськості сили, як ВО «Свобода» як типового репрезентанта українських політичних сил, недопущенні до участі у виборах в одномандатних округах людей, які становлять реальну альтернативу провладним кандидатам. Так, у Дніпропетровську був затриманий за обвинуваченнями 4-річної давності відомий політик З.Краснов, який збирався балотуватися у 25-му виборчому окрузі, а коли відмовився від участі у виборах – його відпустили [10;11].

Однією з головних легітимаційних технологій, що застосовувалася ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ та фактично становить парадигмальну основу її взаємовідносин з політичними опонентами, є технологія «мистецтво політичної війни», яка базується на положеннях відомої роботи китайського полководця Сунь-цзи «Мистецтво війни». Як відомо, основні ідеї твору Сунь-цзи сьогодні широко використовуються в менеджменті в спорті в освітніх та судових практиках, а також у політиці. Зокрема, використанню спадщини Сунь-цзи в політиці присвячена праця Дж.Пітні-молодшого «Мистецтво політичної війни» [22].

За Сунь-цзи, «війна – є шлях обману» [21, с.17], а кращим з кращого є перемога над чужою армією без боротьби [21, с.20] та ще до бою завдяки попередньому розрахунку [21, с.17]; можливість перемоги міститься в противнику [21, с.23], в прояві ініціативи та здатності управляти ним через заманювання вигодою чи стримування шкодою [21, с.27]. Показово, що підтримка практично

всіма опозиційними депутатами, присутніми в залі парламенту, нового Закону «Про вибори народних депутатів» 17 листопада 2011 р., який впроваджував змішану виборчу систему, не припускав участі виборчих блоків та підвищував прохідний бар'єр, фактично означала перемогу на виборах провладних сил завдяки попередньому розрахунку. Як свідчать виступи представників опозиційного табору в парламенті, свою вигоду в прийнятті цього Закону вони побачили в тому, що були враховані їхні вимоги щодо забезпечення демократичних норм проведення виборів, спрямованих на недопущення фальсифікацій [20]. Проте слід зазначити, що у демократичності положень виборчого законодавства були насправді більше зацікавлені провладні сили, ніж опозиційні, оскільки очевидні порушення в проведенні виборів завжди згубно відображаються на репутації владної команди. Треба думати, що зрозумівши це, правлячі сили ініціювали ухвалення 5 липня 2012 р. Закону «Про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 р.».

Недооцінка переважною більшістю опозиційного табору принципового впливу на результати майбутніх виборів легітимаційної технології законодавчих змін, що була застосована ПАРТІЮ РЕГІОНІВ та передбачала впровадження змішаної виборчої системи, було запорукою успіху цієї технології. Як відомо, один із опозиційних лідерів заявив, що з цим законом опозиція виграє парламентські вибори у 2012 р. [3].

Сьогодні можна стверджувати, що надійну підставу перемоги ПАРТІЇ РЕГІОНІВ на парламентських виборах 2012 р. забезпечили легітимаційні технології, які були спрямовані на вигідну для цієї політичної сили імплементацію волевиявлення громадян. Слід визнати, що легітимаційні технології мобілізації громадської підтримки, які були націлені на виборчу поведінку громадян, відігравали в перемозі ПАРТІЇ РЕГІОНІВ на виборах допоміжну, другорядну роль. Для інших політичних сил такий тип легітимаційних технологій був основним.

Однією з основних для УДАРу стала легітимаційна технологія персоніфікації політичної сили через привабливий імідж лідера. Навіть обрана для партії назва мала зайвий раз підкреслити, що це політична сила відомого та успішного боксера. Її дія основана на

тому, що масова свідомість схильна ототожнювати успіхи людини в професійній діяльності з майбутніми успіхами в політиці. Крім того, в цьому разі вдало був використаний архетиповий міф героя, який має перемогти зло – «бандитську» владу. На тлі розчарування суспільства в чинній владі та старих обличчях політиків, що схильні, якщо не до політичного зрадництва (фракційних переходів), то до малодушних зрадницьких та таємних компромісів з правлячою командою, образ боксера-чемпіона на чолі політичної сили видався достатньо привабливо для виборців.

Легітимаційну технологію апеляції до соціальної справедливості дієво використали комуністи та «свободівці». До того ж, «свободівці» застосовували легітимаційні технології міфологізації, сакралізації нації, символізації політичної реальності на основі розділення на ворогів та друзів. Проте слід визнати, що технологія символізації політичної реальності через розділення на ворогів та друзів була фактично спільною для всіх сил, що пройшли до Верховної Ради України на виборах 2012 р. Для комуністів символічними ворогами виступили олігархи, для ПАРТІЇ РЕГІОНІВ – «попередники», яких представляла на виборах Об'єднана опозиція «Батьківщина», для УДАРУ, ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» – діюча злочинна влада. Для «свободівців» у ролі ворогів виступили також інші нації, які мешкають в Україні та через свою нелюбов до неї заважають її процвітанню.

На тлі невдалої, беспорядної зовнішньої політики нинішньої влади щодо Росії, зокрема, у питання ціни на газ та перебування в Криму Чорноморського флоту, демонстрація активної радикальної та принципової політики ВО «Свобода» стала одним із чинників її виборчих успіхів. Тут, можливо, спрацювало очікування частини виборців, що якщо «гнучкий та поступливий перемовник» зазнав поразки, то зможе впоратися, коли замаячить альтернатива приходу «безкомпромісного та радикального» за зразком технології «добрий та злий слідчий». Можна стверджувати, що підтримка ВО «Свобода» була багато в чому зумовлена протестними настроями виборців щодо політики чинної влади та їх ірраціональною реакцією за міфологемою «Бандерівці проти бандитів» та принципом «Ворог мого ворога – мій друг».

Однією з вдалих легітимаційних технологій ВО «Свобода», безумовно, стало влаштування скандалів з метою збільшення присутності в ЗМІ та притягнення уваги громадськості.

Невмілим використанням легітимаційних технологій відзначилася виборча кампанія Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!». Навіть використання найбільш відомої емоційно насиченої формули промови Мартіна Лютера Кінга «У мене є мрія» в політичній рекламі цієї сили було знецінено, позбавлено емоційної сили байдужим, по суті, формальним ставленням до змісту висловлювання самою лідеркою партії.

Практично всі прояви політичної активності ПАРТІЇ РЕГІОНІВ вписуються в русло застосування легітимаційної технології «мистецтво політичної війни». Одним із знакових кроків у межах здійснення цієї технології стало ухвалення 3 липня 2012 р. Закону «Про засади державної мовної політики», причому це стосується як самого факту його прийняття, як способу, яким він був проголошений, так й ефекту, що він викликав. По-перше, прийняття цього закону стало певним символічним запевненням виборців ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, що свої обіцянки «регіонали» виконують та гідні довіри на виборах (принцип довіри Сунь-цзи як спосіб забезпечення підпорядкування народу [21, с.38]). По-друге, блискавичність і несподіваність у його прийнятті для опозиції (принципи швидкої війни та несподіваності Сунь-цзи). По-третє, провокування опозиції на протести проти цього закону, фактично примушення її до виступів на національно-мовному полі, які фактично звели на другорядні позиції критику нею соціально-економічної та анти-демократичної політики влади (принцип примушення противника до руху та принцип оборони як більш сприятливої для перемоги). По-четверте, запевнення опозиції з боку Президента, що ухвалений закон буде переглянутий (принцип відступу, щоб завадити противнику вступити у бій; тактика обхідного шляху Сунь-цзи).

Важливим моментом здійснення технології «мистецтво політичної війни» ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ стала підтримка Партії Наталії Королевської «Україна - Вперед!» [17] та ВО «Свобода» [13:19] з метою «розсіяти» сили противника – відтягнути електоральну підтримку від Об'єднаної опозиції.

Таблиця 2

**Показники успішності/неуспішності легітимаційних технологій
політичних сил у суперництві за голоси виборців,
що застосовувалися у виборчій кампанії 2012 р.
(за даними КМІС)**

Політичні партії, що були лідерами у виборчій кампанії 2012 р.	Електоральні схильності виборців, що вирішили взяти участь у виборах (травень- червень 2012 р.)	Електоральні схильності виборців, що вирішили взяти участь у виборах (вересень- початок жовтня 2012 р.)	Кількість виборців, які проголосували за політичну партію на парламентських виборах 2012 р.
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	27,7 %	33,3 %	30,00 % (6116746)
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	26,3 %	20,5 %	25,54 % (5209090)
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	15,5 %	19,1 %	13,96 % (2847979)
Комуністична партія України	9,8 %	12,9 %	13,18 % (2687269)
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	5,1 %	7,8 %	10,44 % (2129933)
Партія Наталії Королєвської «Україна – Вперед!»	4,8 %	2,3 %	1,58 % (322198)

Таблиця 3

**Показники успішності/неуспішності легітимаційних технологій
політичних сил у суперництві за голоси виборців,
що застосовувалися у виборчій кампанії 2012 р.
(за даними Соціологічної групи «Рейтинг»)**

Політичні партії, що були лідерами у виборчій кампанії 2012 р.	Електоральні схильності виборців, що вирішили взяти участь у виборах (травень 2012 р.)	Електоральні схильності виборців, що вирішили взяти участь у виборах (липень 2012 р.)	Електоральні схильності виборців, що вирішили взяти участь у виборах (вересень 2012 р.)	Електоральні схильності виборців, що вирішили взяти участь у виборах (початок жовтня 2012 р.)	Кількість виборців, які проголосували за політичну партію на парламентських виборах 2012 р.
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	22,0	20,3	26,3	23,0	30,00 % (6116746)
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	25,6	25,5	22,6	16,5	25,54 % (5209090)
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	9,2	10,6	12,0	17,9	13,96 % (2847979)
Комуністична партія України	7,6	9,8	10,8	12,8	13,18 % (2687269)
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	4,4	4,4	4,1	6,0	10,44 % (2129933)
Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!»	3,8	4,4	3,7	3,1	1,58 % (322198)

Виходячи з даних таблиць 2 та 3, можна прослідкувати загальні тенденції та зробити висновок про успішність/неуспішність легітимаційних технологій політичних сил у суперництві за голоси виборців, що застосовувалися у виборчій кампанії 2012 р. Так, успішними були технології ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, Комуністичної партії України, ВО «Свобода», відносно успішними – Політичної партії «УДАР», малоуспішними – Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» та недостатньо успішними – Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!».

Якщо оцінювати результативність легітимаційних технологій політичних сил в Україні, що взяли участь у парламентських виборах 2012 р., на основі імплементації їх результатів у діяльності Верховної Ради України, то найбільш успішним суб'єктом їх застосування стала ПАРТІЯ РЕГІОНІВ. Про це свідчить те, що вже 13 грудня 2012 р. ця політична сила фактично сформувала більшість у парламенті в 250 голосів (ПР, КПУ, частина нефракційних), яка обрала керівництво Верховної Ради України та Главу Уряду [14;15].

Висновки. Отже, технології легітимації, що застосовувалися політичними силами в Україні для перемоги на парламентських виборах, можна умовно поділити на легітимаційні технології мобілізації громадської підтримки та легітимаційні технології оптимізації імплементації волевиявлення громадян. Як виявилось в ході проведеного аналізу, найбільш дієвими щодо фактичних політичних результатів, отриманих на парламентських виборах 2012 р., були легітимаційні технології оптимізації імплементації волевиявлення громадян. До них відносимо легітимаційну технологію законодавчих змін та легітимаційну технологію маніпуляції персональним складом демократичних інституцій в інтересах досягнення вигідного рішення для одного із політичних суб'єктів. Ці технології успішно були застосовані ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ. Основною запорукою їхньої успішності була відсутність протидії їм з боку опозиційних сил під час їх реалізації, що може пояснюватися недооцінкою опозиціонерами їхньої дієвості.

---

1. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України (Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 р.)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

2. Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу (Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp300?PT001F01=9003>. Гриценко називає прийняття закону про вибори «змовою між Банковою і вождями опозиції» // Тиждень. – 2011. – 18 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/356334>. Депутатські фракції і групи VII скликання (Верховна Рада України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions. – Домашня сторінка Інтернету.

5. Динаміка рейтингів партій і політиків: вересень 2012. Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14018/>

6. Динаміка суспільно-політичних настроїв населення: липень 2012. Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14011/>

7. Електоральні наміри виборців України наприкінці травня. КМІС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=63&page=2>

8. Електоральні настрої населення України: жовтень 2012. Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14031/>

9. Електоральні схильності виборців України за місяць до виборів. КМІС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=102&page=1>

10. Загид Краснов на вибори-2012 не пойдеть // Лица. – 2012. – 16 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litsa.com.ua/news/own/7409/zagid-krasnov-na-vybory-2012-ne-poydet.htm>

11. Загид Краснов попав за решітку // Лица. – 2012. – 11 мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litsa.com.ua/news/own/6264/zagid-krasnov-popal-za-reshetku.htm>

12. Кількісні дані про списки депутатів від партій (блоків) (Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

13. Левикін Ю. Навіщо потрібна Свобода – ВО «Свобода» // Українська правда. – 2011. – 14 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/04/14/6096016/>

14. Поіменне голосування [13 грудня 2012 р.] про надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністром України Азарова М.Я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/gol_karta_zal3?g_id=84

15. Поіменне голосування [13 грудня 2012 р.] про проект Постанови про Голову Верховної Ради України (№1003) – за основу та в цілому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/gol_karta_zal3?g_id=75

16. Поіменне голосування [17 листопада 2011 р.] про проект Закону про вибори народних депутатів України (№9265-д) – за основу та в цілому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=2378606&n_skl=6

17. ПР велела Госземагентству содействовать агитации Королевской (Документ) //Левый берег. – 2012. – 25 сентября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lb.ua/news/2012/09/25/171877_pr_velela_goszemagentstvu.html

18. Рейтинги партій на виборах Верховної Ради: травень 2012. Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14002/>

19. «Свобода» – проект Партии регионов // Еженедельник 2000. – 2012. – 18 ноября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news2000.com.ua/news/sobytija/v-ukraine/217201>

20. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України від 17 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1195.html>

21. Сунь-цзы. Искусство войны // Искусство войны: Антология военной мысли. – СПб.: Амфора, 2009. – С.13–53.

22. Pitney J.J.Jr. The art of political warfare /John J. Pitney, Jr. – Norman: University of Oklahoma Press, 2001. – 246 p.

Лариса Кочубей

ВИКОРИСТАННЯ ФРЕЙМІВ У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ 2012 РОКУ В УКРАЇНІ

*«Важливо не те, що ви говорите,
а те, що люди чують»
(Ф. Луїс)*

У статті аналізується значення фреймів, як виборчої технології у світовій практиці. Здійснено аналіз фреймів візуальних образів у виборчій кампанії 2012 року в Україні та зроблено висновок про недостатній рівень розробленості та застосування фреймів у політичній сфері України.

Ключові слова: виборча кампанія, фрейм, візуальний образ, Україна, когнітивна практика.

Larysa Kochubei. The use of frames is in the electoral campaign of 2012 in Ukraine. The value of frames is analysed in the article as electoral technology in world practice. The analysis of frames of visual characters is carried out in the electoral campaign of 2012 in Ukraine and drawn conclusion at insufficient level of worked out and application of frames in the field of political Ukraine.

Key words: electoral campaign, frame, visual character, Ukraine, cognitive practice.

На сьогодні секретів виборчих технологій майже не залишилося. Багато PR-агенцій використовують більш-менш однаковий інструментарій (фокус-групи, соціологічні опитування, кампанії «від дверей до дверей» тощо). Проте сфера використання виборчих технологій значно ширша: вона включає на більш високому системному рівні планування і проектування соціально-політичних змін, управління ними.

У політиці діє жорстка конкуренція на керівні посади. Мета діяльності будь-якої політичної партії, групи і окремих лідерів – це прихід до влади. Прийшовши до влади, суб'єкт політичного процесу прагне цю владу реалізувати і утримати. Для цього

необхідно сформувати репутацію активної людини, яка виступає за права народу і якій не байдужі суспільні проблеми. Для створення керованого іміджу відомо безліч технологій, які дозволяють створити сприятливий образ політика в суспільній свідомості.

В умовах поступового переходу від інформаційного суспільства до нового віртуального типу цивілізації виникає потреба в нових інструментах впливу, які діють на більш глибинному ментальному рівні.

Необхідність залучення більш ефективних засобів впливу в політичній діяльності та подолання сучасних тенденцій у політиці, які декларують брак маркетингового підходу до політичних технологій, зумовлює необхідність застосування міждисциплінарних зв'язків, які сприяють активному залученню більш ефективних засобів з інших професійних сфер. Зокрема, це інструментарій нейромаркетингу, нейроіміджингу чи нейробрендингу. Якщо раніше застосування цих технологій мало лише теоретичний характер, то на сьогодні в багатьох країнах світу вони набувають свого широкого практичного застосування.

Метою нашої статті є з'ясувати в цілому роль фреймів для політичної сфери та проаналізувати їх використання у останній виборчій кампанії до парламенту України. Відповідно до поставленої мети завданнями було визначено здійснити аналіз фреймів візуальних образів у виборчій кампанії 2012 року в Україні.

Синтез технологій різних сфер дає можливість ефективно використовувати інструментарій, якому раніше взагалі не приділялося достатньої уваги, або ж який просто не використовувався у вирішенні прикладних завдань. Йдеться про *фрейми* – готові інтерпретаційні структури, які дають нам змогу структурувати світ навколо нас. По суті, «фрейми – це фіксована точка зору на предмет, коли поняття, що його визначають, постійно з'являються в одному наборі» [8, с.99].

Фрейми виходять із вивчення метафор, наративів, до яких звертаються вже представники військової сфери, а до цього активно засвоїли преставники бізнесу. Таким чином, виникає більш загальний інструментарій, який рухається від мови як бази до мислення як бази.

Серед зарубіжних дослідників, які вивчали питання про використання фреймів як когнітивного підходу у сфері політики, можна назвати професора Каліфорнійського університету Дж. Лакоффа, який досліджував центральну роль метафори у політичній поведінці. Дж. Лакофф та М.Джонсон підготували монографію «Metaphors We Live By» [5]. Американський соціолог Ірвінг Гофман опублікував свою роботу за назвою «Аналіз фреймів» [2], де зроблено головне припущення теорії фреймів, яке свідчить про те, що контекст зумовлює наші дії, поведінку і розуміння. Дослідження Двори Яноу і Мерліна ван Хульста присвячено використанню фрейм-аналітичної мови описів у сучасних дослідженнях політики [11]. Привертає увагу робота британо-американського вченого Грегора Бейтсона «Разум и природа: неизбежное единство», де вказується на принципові відмінності між фрейм-аналітичною оптикою у вивченні прийняття політичних рішень [1]. Російська дослідниця І. Кобозева вважає, що фрейм — «це структура знань, що являє собою пакет інформації про певний фрагмент людського досвіду» [4]. Є. Шейгал у роботі «Семіотика політичного дискурсу» визначає принципову відмінність між фреймом і концептом: «Якщо розглядати концепт як одиницю мислення, як якість знання, то фрейм являє собою форму організації цього знання, спосіб його розумового структурування» [10, с.5].

Аналізуючи доробки вітчизняних вчених, варто відзначити, що праці Г. Почепцова «Теорія комунікації» та «Стратегічні комунікації» [8;9] є першими в Україні спробами комплексно дослідити і висвітлити сутність та основні складові фреймінгу в інформаційній політиці. Привертає увагу також праця острозької дослідниці Л. Засекіної, де автор наголошує, що «описовою одиницею «значення значення» є вже не поняття, а концепт як сукупність низки понять, за допомогою яких людина конструє дійсність, та мотиваційних утворень, емоційних переживань, асоціативних зв'язків, що забарвлюють ці поняття у динамічні смислові конструкти» [3, с.344].

Отже, питання дослідження фреймів у політичній сфері перебуває на початковій стадії вивчення, і це спонукає до вивчення широкого поля діяльності та проведення подальших досліджень.

Для орієнтації в політичному просторі людина використовує фрейми. Проте фреймуванню політичної реальності за допомогою створення або трансформації вже існуючих фреймів в Україні не приділяється належна увага. Процес мислення людини ґрунтується

на наявності в його пам'яті якимось чином матеріалізованого величезного набору різноманітних фреймів, за допомогою яких людина усвідомлює зорові образи (фрейми візуальних образів), розуміє слова (семантичні фрейми), дії (фрейми-сценарії), оповідання (фрейми-розповіді) тощо.

Процес розуміння при цьому супроводжується вибором з пам'яті відповідного фрейму та пристосуванням його до поточної ситуації. Якщо це не вдається, то з пам'яті вибирається новий більш відповідний до ситуації фрейм.

Фрейм активізується, коли інтерпретатор, намагаючись виявити сенс фрагмента тексту, спроможний приписати йому інтерпретацію, помістивши зміст цього фрагмента в модель, відому незалежно від тексту. Фрейм активізується текстом, коли якась мовна форма чи модель зазвичай асоціюються з цим фреймом.

Під час парламентських виборів 2012 р. в Україні використовувався цілий спектр фреймів:

- фрейми візуальних образів: політична символіка, імідж політиків;
- семантичні фрейми: агітаційні матеріали, журналістські тексти;
- фрейми-сценарії: «сценарій» проведення голосування, агітаційних дій, підрахунку голосів;
- фрейми-розповіді, чутки і т. д.

Розглянемо на прикладі деяких партій, які саме фрейми-образи використовувалися на парламентських виборах 2012 р. в Україні.

Фрейм «Суворого батька» (використовувався «ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ»). Постійний пошук ворога, демонстрація насильства передбачає консолідацію навколо сильного лідера, захисника, наставника, вчителя. За таких умов фрейм набуває актуальності. Базовий фрейм: батько, що виховує і карає дітей. Цей фрейм переносять на взаємини з народом, який треба вчити, як малих дітей. Для моделі «суворого батька» є індивідуальна відповідальність і директиви батька. Модель виховання має конкретні прямі дії. Очікування: стабільність, порядок, «сильна правляча рука».

«Нація – це родина». Велика дружня українська родина. Цей фрейм також використовувався «ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ» і символізує віру в те, що лідерство провладної партії, тобто «батьків»,

наставників, приведе до стабільності й добробуту у родині. Цінності, закладені в основу діяльності ПР– лідерство, стабільність, добробут. Використання фрейму «дім» пов'язане з позитивними прагматичними смислами: дім – це «свій простір», надійне сімейне вогнище, символ фундаментальних моральних цінностей; будівництво, відповідно – це динаміка, плани на майбутнє, бажання зробити життя кращим. (Україна – спільний дім, наш дім, розбудова держави, надійний фундамент, архітектура політичної солідарності).

Фрейм «Герой-революціонер» (використовувався «Свободою»). Базовий фрейм: Герой-революціонер. Український націоналіст. Захисник усього українського. Цей фрейм спрямований на створення образу героя, що бореться проти «брехливої й цинічної» влади. Він – син українського народу, герой, що відстоює українську культуру. Проте образ «національного героя-рятівника» не достатньою мірою культивується в свідомості українських громадян, популяризація національних героїв у країні на низькому рівні.

Фрейм «нової сили» (використовувався Політичною партією «УДАР») Час для молодих. Цей фрейм створює образ нових партій як єдиної можливої альтернативи «старим» політикам. Він базується на ствердженні того, що і чинна влада, і опозиція вже себе проявили, керуючи державою, і не показали достойних результатів. Молода ж команда розумних політиків, репутація яких не заплямована, достойна того, щоб проявити себе якнайкращим чином.

Фрейм «єднання» (використовувався Об'єднаною опозицією «Батьківщина»). Базовий фрейм: об'єднання усіх демократичних сил проти олігархічної антинародної влади. Цей фрейм створює образ єдиної «сили добра», що має пріоритетом лише захист нації від «злих сил» влади. Для нього є характерним єдність у будь-яких поглядах щодо збереження нації, опозиція до будь-яких поглядів та дій влади. Очікування: консолідація, братерство. Фрейм звернений до колективного несвідомого: «об'єднатися, щоб жити».

Актуалізація фрейму «Казки про справедливу війну» проявляється незалежно від точності викладу подій або навіть їх достовірності. В рамках цього риторичного напрямку політичної лінгвістики «Казки про справедливу війну» лежить необхідність у моралізації конфронтації, а сама «казка» містить у собі редуковану історію із заданим набором типових агентів: Герой, Лиходій, Жертва.

Три агенти цього типового нарративу (тринарна модель). Запозичення тринарної моделі пов'язано із: питанням моралі; формуванням у суспільній свідомості ознак концепту жертвовності; становленням етики захисту слабкого; дотриманням десяти заповідей.

Виграшні позиції займали лідери партій, які влучно грали на образах «ворога» і «жертви». Так, наприклад, Комуністична партія України використовувала активно фрейм «герой – ворог», де «герой» – це КПУ, «жертва» – робітничий клас, «ворог» – олігархи.

Тобто, фрейми відіграють роль шаблонів мислення, якими нам зручно обмежувати безліч сенсорних сигналів, які обробляються свідомістю. Рамки (фрейми), які ми навмисно чи несвідомо встановлюємо, відображають наше сприйняття того чи іншого явища, те, яким ми його воліємо бачити. Зміст будь-якої події залежить від рамки, в якій ми її сприймаємо. Способами наведення знань про навколишню дійсність служать когнітивні структури. До них належать: концепти, фрейми, схеми, сценарії, сцени, когнітивні і ситуаційні моделі. Виходимо з того, що фрейми – це готові інтерпретаційні структури, які дають нам змогу структурувати світ навколо нас, це одиниця наведення знань, деталі якої можуть бути змінені відповідно до поточної ситуації.

Фрейми-сценарії – це засіб, за допомогою якого встановлюються причинно-наслідкові зв'язки у фреймах-ситуаціях. Сценарій описує стандартну послідовність дій людини в тому чи іншому випадку; він складається з сцен та дій, що ведуть до певної мети. Зазвичай система фреймів розгортається в когнітивні динамічні сценарії, які відображають уявлення про типове розгортання моделі. Так, сцена «*передвиборча агітація*», що входить до сценарію «*парламентські вибори*», може бути описана як послідовність певних елементарних дій.

Роль фреймів у контексті політичного дискурсу передбачає створення людьми типових визначень для повсякденних ситуацій у сфері політики і віднесення окремої ситуації до цих визначень. Ця структура виявилася надзвичайно важливою і в політичній діяльності, оскільки останнім часом сфера застосування концепції фреймів суттєво розширилась. Розглянемо, де саме в політичній діяльності може ефективно застосовуватися фрейм. Обиремо два аспекти дослідження: фрейми в політичній символіці та інформаційних продуктах.

Давно набув популярності фреймінг через політичну символіку, використовуючи візуальні образи – це не тільки спосіб пізнання світу, а й моделювання світу (world-making). Образи можуть залучати, переконувати, зачаровувати, вражати. Крім того, за допомогою візуальних фреймів можна управляти підсвідомістю людини і програмувати прояв «колективного несвідомого» у мас. Важко переоцінити роль візуальних фреймів-образів у політиці: починаючи від «кольорових революцій» і закінчуючи політичною символікою. У будь-якій політичній символіці є власний прообраз. Політтехнологи активно використовують фрейми візуальних образів і таким чином впливають на свідомість людей.

Розглянемо досить популярний візуальний фрейм, який використовують і наші політики (зокрема, Політична партія «УДАР»). Цим символом є кулак. Цей фрейм являє собою найдавніший архетип боротьби і протесту. Як політична емблема протесту, кулак став використовуватися на межі XIX–XX ст. Відомий факт поширення цього символу рухом «Рот Фронт». Назва походить від жесту, який символізує вітання (пер. з нім. – «червоний фронт»). Після Першої світової війни на початку 20-х рр. XX ст. у Німеччині учасники, а також прихильники цього руху вітали один одного таким жестом. Велику популярність жест набув у 30-х рр. XX ст. як символ боротьби проти фашизму. Згодом знамените гасло іспанських антифашистів «No pasaran!» стало асоціюватися зі стиснутим кулаком, який був також відомий як «антифашистський салют», на противагу загальновідомому «фашистському Салют!». У Радянському Союзі схожий жест був поширений серед молоді і комуністів. Ним вітали Радянську Армію болгари і в'язні фашистських таборів.

Політичні фрейми, як правило, виробляються і відтворюються в інформаційних продуктах (ТВ-новини, газети, журнали, інтернет-ресурси тощо), в міжособистісному спілкуванні, в розмовах, дебатах, ток-шоу та ін. Ці фрейми або когнітивні схеми формують базу для індивідуальної реакції на політичні процеси через фрейми. Фреймінг у текстах комунікації виникає завдяки роботі величезної кількості професійних комунікаторів, які на мікрорівні активізують вже існуючі фрейми, що допомагають сприймати реалії та робити потрібні акценти. Такого роду комунікаціями якраз і займаються політики. У них підхід до фреймінгу явно стратегічний. Їхня мета забезпечити своїм фреймам визнання серед

отримувачів повідомлення. Іншими словами, їм потрібно, щоб їх інтерпретація ситуації, проблеми або дій була прийнята широкою громадськістю. Інформація, яка зазвичай передається через медіатексти, є заздалегідь сконструйованою трансформацією світу.

Фреймове моделювання політичних ситуацій відбувається через «пакування» повідомлень у медійні тексти, які формують громадську думку.

Фрейми в політичній комунікації сучасної України є невід'ємним та важливим елементом системи технологій мовного впливу. Взагалі, фрейм може бути визначений як політичний лише за наявності відповідного тематичного оточення. Таким чином, у схемі виникнення будь-якого метафоричного образу, що стосується сфери політики, роль мети виконує людина (або предмет, подія, явище тощо). Джерелом же політичного фрейму може бути будь-яка лексико-семантична сфера (сама людина, її діяльність, природа та ін.).

Фрейми у політичній діяльності тісно пов'язані з типом політичного мислення і тим самим з політичними преференціями соціуму. Наприклад, інтерпретація політичної діяльності за допомогою фрейму «війни» (політика як ведення воєнних дій, політичний успіх як розгром ворога, політична програма як зброя, протистояння партій як воєнні сутички, ситуація в Україні як непримиренна боротьба) призводить до конфліктності публічної політики. Подібна інтерпретація у фрейму – вказівка на войовничу спрямованість думок – прозора свідчить про негативну оцінку цієї категорії у суспільній свідомості.

Сила ЗМІ в тому, що вони впливають на всі канали сприйняття і дозволяють змінювати практично всі субмодальності – і візуальні, і аудіальні та, непрямим чином, кінестетичні. ЗМІ, як ніякий інший спосіб передачі інформації, підходить для того, щоб реалізовувати практично будь-яку техніку, пов'язану з фреймами. Перед нами виникає ціла низка професій, які працюють в інформаційному просторі: журналіст, спеціаліст зв'язків із громадськістю, політтехнолог, спеціаліст з реклами, спеціаліст з інформаційних/психологічних війн, спеціаліст з переговорів, пропагандист. Фрейми використовують журналісти, розповідаючи про ті чи інші події. Наприклад, з одного факту можна зробити три різні історії, прив'язані з трьома різними фреймами. Саме фрейм роз-

ставляє акценти, хто саме винний у тій чи іншій ситуації. Тобто один факт проінтерпретовано по-різному.

Інтерпретація фактів і явищ оточуючої дійсності, внаслідок чого формується особлива реальність, створює свій (характерний для певної соціокультурної групи) спосіб бачення світу і організації дійсності.

Політика ґрунтується на протиставленні групових суб'єктів «ми» і «вони». І це досить активно використовували політичні лідери під час виборчої кампанії 2012 року. Це протиставлення має антагоністично-асиметричний характер. Розглянемо *фрейм «свій–чужий»*. Цей фрейм реалізується через цілу систему більш вузьких концептуальних опозицій («друг» – «ворог», «герой» – «антигерой», «добро» – «зло», «свобода» – «несвобода», «демократія» – «тоталітаризм», «любов» – «ненависть», «життя» – «смерть», «цивілізація» – «дикість», «сила» – «слабкість», «прогрес» – «регрес» тощо), в основі яких лежить незбіг світоглядних, морально-етичних, ідеологічних настанов і преференції різних соціальних підгруп, субкультур чи їх окремих представників, що ідентифікуються як належні до цих підгруп. І саме до використання таких фреймів апелювали в своїй риторичній лінійці лідери провідних політичних партій.

Образ зовнішнього ворога в масовій свідомості і засоби його мовної реалізації структуруються у самостійний фрейм, що конкретизує лексичне наповнення фрейму «свій–чужий» та ґрунтується на незбіг спільнот. Виграшні позиції займали лідери партій, які активно експлуатували образ «ворога» і «жертви» (КПУ, ПР, ВО «Батьківщина», ВО «Свобода»).

Взаємодія людей на виборчих дільницях – це теж фрейм-мінгові взаємодії. У ній є структурні моменти, пов'язані з розміщенням урн, з входами і виходами. Все це можна співвіднести з тим, що називається «електоральним фреймом» – ідеальною моделлю, з якої кожен спостерігач або учасник процесу повинен співвідносити те, що він бачить.

На ділянці повинні бути дві урни, в певному місці мають сидіти члени виборчої комісії, має бути два входи (відповідно до вимог пожежної безпеки), спостерігачі не повинні перешкоджати електоральному процесу, але в той же час не повинно бути перешкод, які закривали б від них виборчу комісію.

Повинна дотримуватися таємниці голосування, тобто має бути простір, де можна без свідків поставити свою галочку.

Складається враження, що в головах учасників процесу немає виразної схеми того, що таке вибори, голосування перетворюється в якусь іншу, звичну схему. Справа в тому, що одна і та сама дія може відбуватися в різних комунікативних рамках, що додає однаковим начебто речам абсолютно різного сенсу. Переходи між рамками за аналогією з музичною теорією називають транспонування. Прикладом може слугувати транспонування фрейму «вибори»: легітимний процес волевиявлення переходить в пародію на вибори під час трансформації цього процесу в так званий формат «каруселі».

Чи зберігається сенс події після транспонування? Це все ще вибори чи це пародія на вибори? Перетворення голосування на карусель (або інші брудні технології) задумане для того, щоб вибори перестали бути тим, чим вони повинні бути. Грубе транспонування, за яким не чути вихідної мелодії: за таких умов активізується фрейм «апріорної нелегітимності».

Вибори, якими б вони не були, задалегідь є недемократичними. Цей фрейм створює образ антидемократичної влади, що нездатна до створення демократичного процесу. Такий образ спирається на факти засудження лідерів опозиції й недопуску їх до участі у виборчому процесі. До об'єктів фреймінгу включається не тільки українська громадськість, а й європейська. Фрейм «апріорної нелегітимності» підсвідомо узгоджує факт несправедливості й зумовлює згоду з таким порядком речей, і, врешті-решт, маємо той факт, що порушення зведені в норму.

Реалізація прав волевиявлення не сприймається як необхідна умова на виборах для українського електорату. Звідси випливають такі проблеми в українському суспільстві, які виявила виборча кампанія 2012 року:

- тотальна байдужість громадян до того, що відбувається;
- аполітичність;
- абсентеїзм;
- антипатріотизм.

На думку сучасників, «головна опора режиму – солідарна байдужість, упевненість, що нічого не можна змінити, та й не варто, в принципі, бо вже якось прилаштувалися, притерпілися, а

могло бути і гірше. А ще – небажання брати на себе відповідальність, вибудовувати якісь ефективні форми взаємодії та впливу» [6].

До речі, на виборах 2012 р. в Україні загальна кількість виборців становила 57,99 відсотків, що є найнижчим результатом в історії незалежної України, тобто значна кількість громадян України не брала участі в голосуванні.

За словами заступника голови ЦВК Андрія Магери, найвища явка була зафіксована у Львівській області – там прийшло на вибори понад 67 відсотків виборців, також високий результат продемонстрували Тернопільська та Волинська області – понад 66 відсотків та 65 відсотків, відповідно. Найменша кількість виборців була в Криму – там проголосувало лише 49 відсотків виборців. Таке зростання абсентеїзму пов'язане як і з недовірою громадян до влади та опозиції, так і розчаруванням у парламентаризмі як такому. Тим паче, що останні два з половиною роки Верховна Рада систематично та демонстративно порушувала Конституцію і свій власний регламент.

Специфіка українського абсентеїзму дозволяє розглядати його як феномен усього політичного життя, а не лише виборчого процесу. Для сучасної України характерним є принципова відмінність засад абсентеїзму від розвинутих зарубіжних демократій. У зарубіжних демократіях неучасть у виборах значною мірою викликана небажанням громадян переформатувати усталені і одобрювані інститути влади, тоді як в Україні – абсентеїзм частіше за все – це свідчення відчуження від влади, недовіра до неї, пасивність та байдужість.

Створення фреймів дає змогу «переформатувати» свідомість на власну користь. Так, якщо індивід приймає утилітаристський фрейм про принциповий егоїзм людини, що виражається в утилітарно-ліберальній догмі про домагання власних інтересів, він буде підганяти під цей фрейм і все своє сприйняття політичних суб'єктів; навіть найщирішим і найбезкориснішим намірам учасників політичної діяльності він буде приписувати корисливість і підступність. І навпаки: якщо людина будує своє сприйняття світу політики на християнських моральних максимах самопожертви й любові до ближнього, то він, мабуть, буде схильний наділяти учасників політики такими самими якостями; а коли реальність його буде розчаровувати, він буде мріяти про «морально чистих» і достойних політиків, які або були в минулому (міф), або будуть в майбутньому (утопія) [7].

У передвиборчих кампаніях дотримуються головного завдання: надати позитиву про себе і негативу про опонента. Виборець знаходить той фрейм, який більше його задовольняє, чия модель світу йому ближча. Зазвичай на такій схемі і базується політичний вибір громадян. Треба підкреслити, що при цьому: вибір слів, картинок, звуків, музики, фону, тону голосу та низки інших факторів є такими ж важливими для успіху кампанії, як і її зміст.

У структурі сучасної політичної системи України доцільно виділити основні політичні фрейми, які набули найбільшого поширення: війна, гра, хвороба, кримінал, дім. У межах однієї системи ці фрейми взаємопов'язані, вони не існують окремо, вони тісно переплітаються як у мисленнєвій діяльності людини, так і у її комунікативній практиці. Ці фрейми мають свою реалізацію у 10 основних моделях: «політична діяльність – це війна», «вибори – це війна», «політичне життя – це театр», «політика – це гра», «політична діяльність – це спорт», «Україна – це хвора держава», «політична діяльність – це хвороба», «політична діяльність – це злочинний світ», «політична діяльність – це будівництво», «Україна – це наш дім».

Більшість становлять ті політичні фрейми, моделі яких тісно пов'язані з антагоністичними явищами, оскільки політика – це значною мірою боротьба за владу або вплив.

Отже, ми живемо в символічному світі, де кожна реальна фізична дія може мати символічний зміст. Уміння керувати таким символічним змістом ситуації дає широкі можливості. Фрейми – це готові інтерпретаційні структури, які дають нам змогу структурувати та інтерпретувати світ навколо нас. Фрейми цікаві ще тим, що у разі зіткнення факту та фрейму перемога залишається за фреймом. З кожним фреймом пов'язані кілька видів інформації: про його використання та про те, що слід очікувати потім, якщо очікування не підтвердяться.

Необхідно розпізнавати фрейми, виявляти та оцінювати їх, а потім приймати рішення – відкидати їх чи користуватися ними у певних цілях є актуальним у сучасному дискурсі політичної науки.

Можна з впевненістю сказати, що фрейми є ефективною когнітивною технологією переформатування свідомості, і це виявила парламентська виборча кампанія 2012 року. В Україні технології

фреймінгу застосовуються не так активно і скоріше навмання, проте, враховуючи світовий досвід, у політичну діяльність України поступово запроваджуються сучасні когнітивні технології.

Для людини найбільш важливими є три виміри: реальний, інформаційний і когнітивний. Взагалі можна сказати, що сьогодні ми маємо технології, здатні переносити зміни з інформаційного рівня на військовий, дипломатичний, соціальний, політичний. Адже, що таке вибори? Це саме зміни в інформаційному просторі, які здатні дати результат у просторі політичному.

---

1. Бейтсон Г. Разум и природа: неизбежное единство / Г. Бейтсон; [пер. Д.Я.Федотова]. – М.:УРСС,2006. — 348 с.

2. Гофман И. Анализ фреймов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: soc.lib.ru.

3. Засекіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту / Л.В. Засекіна – Острог: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2005. – 370 с.

4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева – М.: Эдиториал УССС, 2000. – 352 с.

5. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живём / Д. Лакофф, М. Джонсон – М.,2004. – 367 с.

6. Макаров Ю. Кіровоградщина / Ю. Макаров // Укр. тиждень. – 2013. – № 9(277). – 28 лютого – 6 березня. – С.12.

7. Поцелуев С.П. Моральные фреймы политических идеологий: базовые понятия и методология исследований / С. П. Поцелуев, М. С. Константинов // Политическая концептология. – 2012. – №3 (июль-сентябрь). – С.206-211.

8. Почепцов Г.Г. Стратегические коммуникации: стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении / Г.Г. Почепцов – Киев: Альтерпрес, 2008. – 216 с.

9. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2006. – 656 с.

10. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал – М.: Гнозис, 2004. – 328 с.

11. Яноу Двора, Мерлин ван Хульст [пер. с англ. Ткачёва К.]. Фреймы политического: от фрейм-анализа к анализу фреймирования / Двора Яноу, ван Хульст Мерлин // Социологическое обозрение. – 2011. – № 1-2. – Т.10. – С.87-113.

Valentyna Romanova

MULTI-LEVEL PARTY COMPETITION AS A COMPONENT OF THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The paper analyses multi-level party competition as a component of the national security of Ukraine. It finds that the 2012 parliamentary elections heavily affected the multi-level party system of Ukraine and had implications for the national security of the country. In 2012 the structures of parties' interactions at national and regional institutional arenas were relatively congruent. This might give an impression of stability. However, the challenges for national security resulted from the dilemma of balancing public interests via party competition in a divided society.

Key words: national security, multi-level party system, Ukraine

Валентина Романова Багаторівнева партійна конкуренція як складова національної безпеки України. У статті проаналізовано багаторівневу партійну конкуренцію як складову національної безпеки України. Було зроблено висновок, що парламентські вибори 2012 року вплинули на багаторівневу партійну систему України та позначилися на національній безпеці країни. У 2012 році структури взаємодії політичних партій на національних та регіональних інститутах влади були відносно конгруентними. Це могло скласти враження політичної стабільності. Водночас виклики для національної безпеки стали наслідком дилеми політичного представництва суспільних інтересів через партійну конкуренцію у поділеному суспільстві.

Ключові слова: національна безпека, багаторівнева партійна система, Україна

Introduction

This paper investigates multi-level party competition as a component of the national security of Ukraine. For these purposes it studies the 2012 parliamentary elections in the context of the multi-level party system of Ukraine.

The multi-level party system is the second parameter for studying party systems, as suggested by Bardi and Mair (2008). According to their approach, the first parameter characterises the differences between parties according to ‘the salience of a second dimension’, which can be a language, regional identities, ethnicity, etc. (Bardi and Mair, 2008: 156). The second parameter opens up a multi-level perspective and studies parties’ interactions at statewide and sub-state* levels. The third parameter examines the party politics of policy-making.

The structure of the paper is as follows. The paper presents the analytical framework, analysis data, and concludes. Data was collected by the author from the portals of central and regional authorities.

The paper finds that in 2012 the structures of parties’ interactions at national and regional institutional arenas were relatively congruent and there was the lack of ideological polarisation of the multi-level party system. The lack of ideological polarisation of the multi-level party system might give an impression of political stability. However, it leaves little room for balancing the divided public interests via party competition. This can generate challenges for the national security of Ukraine.

Analytical framework

This section introduces the parameters of the study.

Sartori (1976) suggested studying party systems with the help of the number of parties and ideological polarisation, while Mainwaring (1999) added the third criterion – party system institutionalisation (PSI), which is the most crucial for new democracies.

The number of parties is a category that refers to the electoral dimension of party system, which applies only when parliamentary or regional elections are studied. This paper studies the 2012 parliamentary elections, the 2010 regional elections, and the 2010 presidential elections. Thus, the parameter of the number of parties is excluded from the study.

Sartori (1976) understands ideological polarization as ‘distance’ and argues that the polarisation of a party system reflects the character of social cleavages. The paper investigates the ideological polarisation

---

* In this article a sub-state level includes the Autonomous Republic of Crimea, 24 *oblasts*, and two cities with a special status – Kyiv and Sevastopol.

of the multi-level party system in the following way. It studies its electoral dimension and measures the performance of two main ideological rivals within the multi-level party system. Non-strictly speaking, the party system of Ukraine tends to be bipolar (Razumkov Centre, 2010). I chose to compare the performance of Yulia Tymoshenko and Viktor Yanukovich at the 2010 presidential elections, Batkivshchyna and the Party of Regions (PoR) at the 2010 regional elections, and Batkivshchyna and PoR at the 2012 parliamentary elections.

The paper measures the dissimilarity of vote shares of the two parties at multi-level contests, the paper refers to the dissimilarity index that compares parties' vote shares at national elections at the regional level with its vote shares in regional elections at the regional level in the same regions (Schakel, 2012). It is calculated as the difference between party's vote shares in general and regional elections in a region divided by two. Low dissimilarity index for individual parties and blocs means that there is little difference between parties' vote shares at national and regional elections in a particular region, while high dissimilarity index shows that the party attracts different numbers of voters at multi-level elections in the same region.

Party system institutionalisation (PSI) is understood as the 'process by which a practice or organization becomes well established and widely known, if not universally accepted' (Mainwaring and Scully, 1995: 4). For the purposes of this paper I use the approaches of Matsuzato (2001) and Meleshevich (2007) and adjust them for the case of multi-level party system in Ukraine. Meleshevich (2007) investigates statewide PSI in the Baltic states, Russia, and Ukraine on the basis of party affiliation of political actors in central governments and national parliaments. The paper adjusts this logic for the study of the multi-level party system in Ukraine. On the one hand, it traces party affiliation of key political actors in the central government and the unicameral national parliament. On the other hand, it studies party affiliation of the respective office holders in the Autonomous Republic of Crimea, 24 *oblasts*, and two cities with a special status – Kyiv and Sevastopol. Following the strategy of Matsuzato (2001), the paper prioritises party affiliation of the heads of regional state administrations and the heads of regional assemblies (as well as the speaker of the regional parliament and the prime minister of the regional government in Crimea).

I chose to compare the 2012 parliamentary elections with the two previous elections: the 2010 regional elections and the 2010 presidential elections in Ukraine. There are only three cases, because earlier elections took place when the quality of democracy was different. This paper measures the quality of democracy according to the scores of Freedom House (Table 1). Freedom House scores are based on a scale of 1 to 7, with 1 representing the highest level of democratic progress and 7 the lowest. The Democracy Score is an average of ratings for the categories tracked in a given year.

*Table 1.***Democratic Record in 2010-2012.***Source: Freedom House.*

	2010	2011	2012
Democracy Score	4.39	4.61	4.82
National Democratic Governance	5.00	5.50	5.75
Electoral Process	3.50	3.50	3.75
Civil Society	2.75	2.75	2.75
Independent Media	3.50	3.75	4.00
Local Democratic Governance	5.25	5.50	5.50
Judicial Framework and Independence	5.00	5.50	6.00
Corruption	5.75	5.75	6.00

The logic of this study is as follows:

The 2012 parliamentary elections^{**} were held according to the new electoral law, which introduced the mixed electoral system. A half

---

^{**} The 2012 parliamentary elections were by domestic and international observers (i.e. OSCE 2012).

of the deputies were elected according to proportional representation, while another half was elected according to the majoritarian electoral system. The latter of the electoral law welcomed non-partisan candidates. This paper studies the performance of the political parties according to PR only. By 2012 PoR incorporated a political party that stood for the 2010 regional elections and whose leader ran for the 2010 presidential elections (*Sylna Ukraina*). The United Opposition Batkivshchyna combined Batkivshchyna and the Front of Changes that campaigned independently in 2010. The leader of the United Opposition Batkivshchyna was Arsenyi Yatsenyuk, who used to chair the Front of Changes. The main reason was for the imprisonment of Batkivshchyna's leader Yulia Tymoshenko. In 2012, there were other oppositional parties, including UDAR led by Vitalyi Klitchko and Svoboda led by Oleh Tyahnybok. This paper prioritises the study of Batkivshchyna and acknowledges the limitations of the research design.

The 2010 regional elections were held nine months after the presidential elections. They were held according to the mixed electoral system. One half of the deputies were elected according to PR – from the parties' lists, while another half were elected according to majoritarian representation – by plurality vote in single-member districts (SMD). I chose to study parties' vote shares at the 2010 regional elections only according to PR.

The 2010 presidential elections** had two rounds. The paper studies parties' vote shares of the respective party leaders who stood for the first round the 2010 presidential election. I choose to compare the first round of the presidential contest, because the second round witnessed only two major competitors, who absorbed the electoral support of their numerous allies. Apart from advantages, this element of research design has its limitations.

Thus, the section has introduced the analytical framework, including the parameters of the study, cases under investigation, and the limitation of the chosen methodology. The following section applies the framework in order to general research findings.

** The 2010 presidential elections were internationally recognised as free and fair (OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report 2010; Wilson 2011; Bojunc 2011); however, domestic experts had numerous concerns (Haran and Prokopchuk 2010).

Data analysis

Ideological polarisation of the multi-level party system in 2010-2012

This section discussed the dynamics of ideological polarisation of the multi-level party system in 2010-2012, paying special attention to the impact of the 2012 parliamentary elections.

What was the electoral performance of the two ideological rivals at the 2012 parliamentary elections? In its 'core' constituencies, PoR attracted less voters than it gained at the 2010 regional elections and the 2010 presidential elections. This is evident from its electoral performance in Dnipropetrovska, Khersonska, Donetsk, Zaporizhka, and Mykolaivska *oblasts*. Similar logic prevailed in few regions outside its traditional 'core': in Zhytomyska, Lvivska, Poltavska, and Kirovohradska *oblasts*. Instead, in the majority of regions that are found outside its electoral 'core, PoR attracted less voters than it gained at the 2010 regional elections and at the 2010 presidential elections (Khmelnyska, Cherkaska, Rivnenska, Chernivetska, Kyivska, Chernihivska, Sumska, Vinnytska, Volynska, and Ivano-Frankivska *oblasts*). The only exception is found in Zakarpatska *oblast*, where PoR attracted more votes in 2012 than in 2010 (at presidential and regional elections).

In Crimea, Dnipropetrovska, Donetsk, Zaporizhka, Odeska, and Khersonska *oblasts* – regions that are found outside its 'core' constituencies – the results of the main oppositional party were higher than Tymoshenko gained at the 2010 presidential results and even higher than Batkivshchyna attracted at the 2010 regional electoral contests. Instead, in Khmelnytska, Luhanska *oblasts*, and Sevastopil Batkivshchyna's results were lower than its results at the 2010 presidential elections; however, they were higher than its score at the 2010 regional elections. Only in Mykolaivska *oblast* Batkivshchyna's results were lower than Tymoshenko's gains at the 2010 presidential elections and even lower than Batkivshchyna's score at the 2010 regional elections. As for its 'core' constituencies, the Batkivshchyna's score of 2012 was higher than in 2010 only in Zaporizhka and Zhytomyska *oblasts*. In Vinnytska, Volynska, Kirovohradska, Poltavska, Rivnenska, Cherkaska, Chernihivska, and Chernivetska *oblasts* the 2012 results were lower than the 2010 presidential results, but higher than the 2010 regional elections.

Table 2.

The vote shares of Viktor Yanukovich (VY) at the 1st round of the 2010 presidential elections, PoR at the 2010 regional elections (according to PR), and PoR at the 2012 parliamentary elections (according to PR), on the one hand, and vote shares Yulia Tymoshenko (YT) at the 1st round of the 2010 presidential elections, the Batkivshchyna Party (BP) at the 2010 regional elections (according to PR), and Batkivshchyna (B) at the 2012 parliamentary elections (according to PR), on other hand. Also, the table contains the respective dissimilarity scores (D).

	VY, 2010	PoR, 2010	D, 2010	PoR, 2012	D, 2012	YT, 2010	BP, 2010	D, 2010	B, 2012	D, 2012
Crimea	61.13	48.90	6.12	52.34	-1.72	11.96	-	5.98	13.09	-6.55
Vinnyska	15.01	23.00	4.00	17.38	2.81	46.90	22.00	12.45	45.01	-11.5
Volynska	9.60	18.86	4.63	12.92	2.97	53.78	23.36	15.21	39.46	-8.05
Dnipro- petrovska	41.67	40.53	.57	35.79	2.37	14.78	9.55	2.61	18.38	-4.42
Donetska	76.04	65.78	5.13	65.09	0.345	4.32	-	2.16	5.26	-2.63
Zhytomyrska	24.27	28.20	1.96	21.61	3.30	32.64	24.30	4.17	36.15	-5.23
Zakarpatska	29.65	18.15	5.75	30.87	-6.36	26.23	8.63	8.80	27.69	-9.53
Zaporizhka	50.83	46.90	1.96	40.95	2.98	12.26	15.40	-1.57	14.93	0.24
Ivano- Frankivska	5.11	19.20	7.05	5.18	7.01	38.98	35.30	1.84	38.21	-1.46
Kyivska	15.45	26.30	5.43	21.00	2.65	42.00	N/A	N/A	36.63	N/A
Kiro- vohradska	26.74	33.99	3.63	26.25	3.87	34.58	14.32	10.13	32.17	-8.93
Lvivska	5.67	6.36	.35	4.70	0.87	34.70	N/A	N/A	35.48	N/A
Luhanska	71.07	55.70	7.68	57.06	-0.68	6.51	-	3.25	5.49	-2.75
Mykolaivska	51.27	41.30	4.99	40.51	0.34	13.53	7.50	3.01	16.93	-4.72
Odeska	51.12	30.59	10.26	41.90	-5.66	10.18	5.45	2.36	15.49	-5.02
Poltavska	25.27	24.16	.55	21.91	1.13	32.02	15.49	8.27	30.14	-7.33
Rivnenska	12.48	19.20	3.36	15.80	1.7	43.85	29.30	7.28	36.59	-3.65
Sumska	18.66	22.90	2.12	21.09	0.9	36.78	20.20	8.29	36.27	-8.04
Ternopilka		N/A	N/A	6.40	N/A		N/A	N/A	39.04	N/A
Kharkivska	50.18	34.59	7.79	40.98	-3.2	10.68	17.69	-3.51	15.21	1.24

Table 2 (continued)

Khersonska	40.37	31.90	4.23	29.34	1.28	19.33	9.50	4.91	21.80	-6.15
Khmelnyska	15.23	42.30	13.53	18.69	11.8	40.06	29.80	5.13	37.71	-3.96
Cherkaska	17.36	28.92	5.78	18.65	5.14	41.21	17.16	12.03	37.78	- 10.31
Chernivetska	19.12	22.90	1.89	20.77	1.07	32.31	16.91	7.70	39.60	- 11.35
Chernihivska	19.51	21.62	1.05	20.09	0.77	42.00	18.60	11.70	30.73	-6.07
Kyiv		N/A	N/A	12.60	N/A		N/A	N/A	30.99	N/A
Sevastopil	56.09	32.08	12.01	46.90	-7.41	6.52	-	3.25	5.86	-2.93

The electoral dynamics of 2010 was a different one (Romanova, 2013). At the 2010 regional elections the vote shares of PoR were higher than its electoral results at the first round of the 2010 presidential elections in 13 regions out of 25 (no regional elections in Kyiv and Ternopil'ska *oblast* in 2010) (Table 3). These 13 regions included those regions where most voters supported Tymoshenko nine months earlier: Vinnytska, Kirovohradska, Sumska, and Chernihiv'ska *oblasts*. PoR gained the second result in two regions in western Ukraine: Volyn'ska and Zakarpatka *oblasts*. Also, it came third in Lviv'ska *oblast*. The electoral support of the party of power at the 2010 regional elections declined in those regions, which constituted its electoral and organisational 'core' at the first round of the 2010 presidential elections (Table 3). PoR had the highest vote shares in Crimeia, Donetsk'ska and Luhansk'ska *oblasts* at the 2010 regional elections; however, these were the regions where it lost the most in comparison with the performance of Yanukovich in the first round of the 2010 presidential elections.

According to PR, Batkivshchyna came first in Volyn'ska, Ivano-Franskiv'ska, and Rivnenska *oblasts*. However, Volyn'ska and Rivnenska *oblasts* were the regions, where its electoral support declined the most in comparison with the vote share of Tymoshenko at the first round of the 2010 presidential elections. Table 3 shows that the highest dissimilarity scores of Batkivshchyna are found in the regions, where it scored well at the nearest national elections: Vinnytska, Kirovohradska, Cherkaska, and Chernihiv'ska *oblasts*. Instead, the vote shares of Batkivshchyna at the 2010 regional

elections improved in those regions, which used to be outside its electoral 'core' at the first round of the 2010 presidential election: Kharkivska and Zaporizhka *oblasts*.

Thus, this section has highlighted the lack of ideological polarisation of the multi-level party system which might give an impression of political stability; however, it leaves little room for balancing the divided public interests via party competition. This can generate challenges for the national security of Ukraine.

Party system institutionalisation in 2010-2012

This section studies the dynamics of state-wide and sub-state party system institutionalisation in 2010-2012.

How did state-wide party system institutionalisation look like in 2010-2012?

First, the newly elected president was a partisan leader – the leader of PoR. Having become the president, he switched to being the honorary leader.

Second, the newly elected national parliament (2012) contained a few non-partisan leaders. 43 independent candidates won seats in the national parliament in single member districts. This demonstrated the decline of statewide PSI. Three non-state-wide parties gained parliamentary representation: there are 37 MPs from Svoboda – a radical ally of the United Opposition; three MPs from the United Centre; and one MP from the Union Party. The new parliamentary majority is formed with the help of MPs from PoR, the Communists, and independents. The parliamentary speaker (2012) is the representative of PoR; however, the deputy speaker represents Svoboda, not Batkivshchyna.

Third, soon after the 2010 presidential elections the central government was formed. It was chaired by Prime Minister Mykola Azarov (PoR). His Cabinet was dominated by PoR members: fourteen out of twenty one ministers represented this political party. After the Strong Ukraine Party of Serhiy Tyhypko joined PoR, their numbers increased to fifteen. Three ministers were members of the Lytvyn Bloc. One minister was the leader of the United Centre party Viktor Baloha. United Centre is a non-statewide party, which was very successful at

the 2010 regional elections¹. Finally, there were four non-partisan ministers in the Cabinet. In the aftermath of the 2012 parliamentary elections Prime Minister and his Cabinet were dismissed. Then the same Prime Minister was re-appointed, with a new Cabinet though.

Sub-state party system institutionalisation in 2010-2012 can be characterised in the following way:

First, after the 2010 regional elections PoR gained dominant positions in regional assemblies. The 2010 regional elections followed the mixed electoral law; however, its majoritarian component did not allow any independent candidates. Thus, all heads of regional assemblies were partisan actors.

Second, straight after the 2010 presidential elections all heads of regional state administrations were rotated. The majority of the newly appointed regional executives were PoR members. There was only one non-partisan actor – in Lvivska *oblast* in western Ukraine. One of possible reasons is that PoR's party roots are weak in the region. In Volynska *oblast* in western Ukraine the newly appointed head of regional state administration was the leader of the non-statewide bloc of political parties – Klymchuk Bloc. This was the regional bloc, which was successful at regional elections and did not oppose PoR. This seems to be the PoR's alternative way of coping with the lack of well-developed regional branches in western Ukraine. In other macroregions, where PoR suffered from low party institutionalisation, the newly appointed heads of regional state administrations were PoR members from Kyiv (i.e. Serhiy Larin in Kirovohradska *oblast* in central Ukraine).

Domestic experts expect that soon after the 2012 parliamentary elections a few heads of regional state administrations will be shifted. Possible rotation can affect all macroregions, except eastern Ukraine: Volynska, Zhytomyrska, Ivano-Frankivska, Mykolaivska, Odeska, Poltavska, Hersonska oblasts and Sevastopil (Vedernikova 2012). As Matsuzato (2001) notes in his research on

---

¹ The telling example was that the party scored 24.3% (according to PR) in Zakarpatska *oblast* and its representative was elected as the head of regional assembly.

previous elections in Ukraine (under the presidency of Kuchma), regional executives tend to be shifted after each national election, namely in those regions, where the pro-presidential parties underperform. So far it is clear that the current ‘party of power’ – PoR – lost the highest numbers of its voters in those constituencies, where it used to score the most at previous national elections (in eastern Ukraine). However, only a few heads of sub-regional state administrations have been rotated so far.

There are only six regions, where the key positions in regional assemblies are not taken by the members of PoR. These are five regions in western Ukraine and the capital of Kyiv. There were no regional elections in 2010 in Kyiv, because there were the 2007 early regional elections there. However, in 2010 the directly elected mayor of Kyiv de facto stopped carrying his duties for the benefit of the presidential appointee.

Table 3.

Party affiliation of the heads of regional state administrations and assemblies in 2010-2012.

Source: Official data from the websites of regional state administrations and regional assemblies, prepared by the author.

	Party membership, heads of regional assemblies, after the 2010 regional elections	Party membership, heads of regional state administrations, 2010
A STATEWIDE AXE <i>The same parties</i>		
Crimea	PoR	PoR
Vinnytska	PoR	PoR
Dnipropetrovska	PoR	PoR
Donetska	PoR	PoR
Zhytomyrska	PoR	PoR
Zaporizhka	PoR	PoR
Kyivska	PoR	PoR
Kirovohradska	PoR	PoR
Luhanska	PoR	PoR
Mykolaivska	PoR	PoR
Odeska	PoR	PoR

Table 3 (continued)

Poltavska	PoR	PoR
Rivnenska	PoR	PoR
Sumska	PoR	PoR
Kharkivska	PoR	PoR
Khersonska	PoR	PoR
Khmelnyska	PoR	PoR
Cherkaska	PoR	PoR
Chernivetska	PoR	PoR
Chernihivska	PoR	PoR
Sevastopil	PoR	PoR
A NON-STATEWIDE AXE <i>Party members</i>		
Kyiv	The Chernovetskyi Bloc	PoR
Zakarpatska	United Centre	PoR
Volynska	The People's Party of Ukraine (it cooperates with PRU in this electoral cycle)	The Klymchuk Bloc
Ivano-Frankovska	Svoboda	PoR
Ternopil'ska	Svoboda	PoR
<i>Non-party members</i>		
Lvivska	Svoboda	No party affiliation
	Party membership, heads of regional assemblies, 2010	Party membership, heads of regional state administrations, 2010
A STATEWIDE AXE <i>The same parties</i>		
Crimea	PoR	PoR
Vinnyska	PoR	PoR
Dnipropetrovska	PoR	PoR
Donetska	PoR	PoR
Zhytomyrska	PoR	PoR
Zaporizhka	PoR	PoR
Kyivska	PoR	PoR
Kirovohrad'ska	PoR	PoR
Luhanska	PoR	PoR
Mykolaiiv'ska	PoR	PoR

Table 3 (continued)

Odeska	PoR	PoR
Poltavska	PoR	PoR
Rivnenska	PoR	PoR
Sumska	PoR	PoR
Kharkivska	PoR	PoR
Khersonska	PoR	PoR
Khmelnyska	PoR	PoR
Cherkaska	PoR	PoR
Chernivetska	PoR	PoR
Chernihivska	PoR	PoR
Sevastopil	PoR	PoR
A NON-STATEWIDE AXE		
<i>Party members</i>		
Kyiv	The Chernovetskyi Bloc	PoR
Zakarpatska	United Centre	PoR
Volynska	The People's Party of Ukraine (it cooperates with PRU in this electoral cycle)	The Klymchuk Bloc
Ivano-Frankovska	Svoboda	PoR
Ternopil'ska	Svoboda	PoR
<i>Non-party members</i>		
Lvivska	Svoboda	No party affiliation

Thus, the section has found that in 2012 the structures of parties' interactions at national and regional institutional arenas are relatively congruent. Although this might give an impression of political stability; it leaves little room for balancing public interests via party competition in a divided society. This can challenge the national security of Ukraine.

Conclusions

It is the right time to conclude that the 2012 parliamentary elections heavily affected the multi-level party system of Ukraine and national security of the country.

Indeed, a divided society is likely to produce a highly polarised party system. Thus, ideological polarisation becomes a natural consequence of voters' preferences and party politics in a divided

democratic society. Severe polarisation has a potential to threaten democracy (Sartori 1976); however, the lack of ideological polarisation in a divided society can be more dangerous. When societal divides do not find any political representation, they can become non-political and threaten the whole political system.

A side-effect of the lack of institutional room for statewide opposition is that the axe of sub-state ideological polarisation shifted from statewide to non-statewide. In those regions, where the heads of regional state administrations and regional assemblies represent different parties, these appear to be parties that are divided into statewide and non-statewide categories. Thus, we find the striking ideological congruence of parties' interactions in regional institutions. In rare cases of the incongruence of the sub-state party system, the axe of ideological polarization appears non-statewide rather than statewide. However, I should remind that '[a]lthough weak institutionalisation is typically associated with a variety of problems, this does not imply that greater institutionalisation is always better. On the contrary, very high levels of institutionalisation may result from a stultified party system. The relationship between PSI and the quality of democracy, then, is far from linear, and an institutionalised PS is far from a panacea' (Mainwaring 1998).

---

1. Bardi, Luciano and Peter Mair. "The Parameters of Party Systems", *Party Politics*, 14, no. 2 (2008): 147-66.

2. Haran, Oleksiy and Dmytro Prokopchuk. "The Drama of Ukraine's 2010 Presidential Elections. Opportunities Lost – Does a Potential for Stabilization Remain?", *PONARS Eurasia Policy Memo*, no. 89 (2010). Available online at <http://www.spa.ukma.kiev.ua/article.php?story=20100424121120988>

3. Mainwaring, Scott. *Rethinking party systems in the third wave of democratization : The case of Brazil*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1999.

4. Mainwaring, Scott and Timothy Scully. Introduction. In *Building democratic institutions: Party systems in Latin America*, eds. Scott Mainwaring, Timothy Scully, 1-34. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1995.

5. Mainwaring, Scott and Mariano Torcal. Party system institutionalization and party system theory after the third wave of democratization. In *Handbook of party politics.*, eds. Richard S.Katz, William Crotty, 204-227. London; Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2006.

6. Matsuzato, Kimitaka. "All Kuchma's Men: The Reshuffling of Ukrainian Governors and the Presidential Election of 1999", *Post-Soviet Geography and Economics*, 6 (2001): 416-439.

7. Meleshevich, Andrey. *Party Systems in Post-soviet Countries: A Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia and Ukraine*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

8. OSCE/ODIHR. Election Observation Mission. Ukraine. Presidential Election 2010. Post-Election Interim Report, 2010. Available online at <http://electioninfo.org.ua/index.php?i=407>.

9. OSCE. Observation of the parliamentary election in Ukraine (28 October 2012). Election observation report, 2012.

10. Razumkov Centre. Party system in Ukraine, No. 5, 2010. Available online: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2010&cat=156>

11. Romanova, Valentyna. "Regional Elections in Ukraine in 2006 and 2010", *Perspectives of European Politics and Society*, 2013, DOI:10.1080/15705854.2012.732393.

12. Sartori, Giovanni. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, New York: Cambridge University Press, 1976.

13. Situations Modelling Agency. 'Gore Peremozhenym [Grief to the Defeated]', The Agency's Report at the round table on the 2010 regional elections, 11 November, 2010.

14. Umland, Andreas. Ukraine's Party System in Transition? The Raise of the Radically Right-Wing All-Ukrainian Association 'Svoboda', *Geopolitika*, 2011. Available online at <http://www.geopolitika.lt/?artc=4429>

15. Vedernikova, Irina. "Gubernatory. Stavki na Vylet [Regional Executives. Who will be Fired?]", *Dzerkalo Tyzhnia*, No 44, 30 November 2012. Available online at http://zn.ua/POLITICS/gubernatory_stavki_na_vylet_-113057.html

16. Wilson, Andrew. 'Political Technology': Why is it Alive and Flourishing in the Former USSR?" *Open Democracy*, 17 June 2011. Available online at <http://www.opendemocracy.net/od-russia/andrew-wilson/political-technology-why-is-it-alive-and-flourishing-in-former-ussr>

Тетяна Бевз

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБ'ЄДНАНОЇ ОПОЗИЦІЇ «БАТЬКІВЩИНА» У ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ КАМПАНІЇ 2012 Р.

У статті розглядаються виборчі технології Об'єднаної опозиції, а також технології, які застосовувалися проти неї. Акцентується увага на нових виборчих технологіях. Аналізується ефективність їх застосування.

***Ключові слова:** виборчі технології, Об'єднана опозиція, виборча кампанія, влада, електорат.*

***Tetyana Bevez Fetures election technology united opposition "homeland" in the election campaign 2012.** Electoral technologies of United opposition, and also technologies that were used against it are examined in the article. Attention is accented on the new electoral technologies. Efficiency of their application is analysed.*

***Key words:** electoral technologies, United opposition, electoral campaign, power, electorate.*

Виборчий процес в умовах надто суперечливої внутрішньополітичної ситуації відіграє значну роль у становленні взаємовідносин між владою і суспільством, між державною владою і місцевим самоврядуванням. Упорядкована сукупність політичних позицій і ідентичностей акторів виборчого процесу виступає структурою електорального простору. На нашу думку, електоральний простір виборчої кампанії 2012 р. (насамперед, Об'єднаної опозиції) структурувався взаємодією суб'єктів трьох типів: електоратом, офіційними учасниками виборчого змагання (партіями і кандидатами від Об'єднаної опозиції у мажоритарних виборчих округах), а також позакулісними діючими особами виборчого процесу. У процесі електоральних змагань відбулася своєрідна зустріч пропозицій (у виборі політичних диспозицій ідентичностей) і попиту (у вигляді політичних установок і переваг). Так, для виявлення електоральних диспозицій було проведено соціологічне опитування мешканців 166-го виборчого округу Тернопільської області старших 18 років згідно з двоступеневою репрезентативною вибіркою з квотним відбором за

статтю та віком з 21 березня по 2 квітня 2012 р. фахівцями Центру досліджень проблем громадянського суспільства.

Виборці округу продемонстрували значний інтерес до політичних процесів, високу громадянську відповідальність і активність. У той же час дослідження зафіксували стандартний набір соціально-економічної актуальної проблематики, яка хвилювала респондентів. Ключовими проблемами свого району виборці вважали поганий стан благоустрою (незадовільні дороги, відсутність освітлення тощо) – 26,7%, відсутність робочих місць – 23%, зростання цін – (на продукти харчування, комунальні послуги, транспорт тощо) – 16,2% [1]. Також респонденти відзначали погану якість медичного обслуговування, високі ціни на ліки – 9,5%. Решта проблем мали другорядне значення. Така ситуація спостерігалася в усіх без винятку районах, гендерна диференціація була відсутня (чоловіки і жінки однаково визначали важливість актуальної проблематики). Наявна була лише вікова кореляція. Переважна більшість респондентів зазначила, що мала намір взяти участь у виборах народних депутатів у жовтні 2012 р. Так, 69,6% безумовно візьме участь у голосуванні, а 7,4% також скоріше прийдуть на дільниці. Таким чином, очікувана явка виборців становила 77% [1].

Серед політичних партій найвищий рейтинг у 166-му окрузі мала БЮТ – «Батьківщина». За її партійний список готові були проголосувати 18,1% респондентів. Друге місце посідала ВО «Свобода» з показником у 13,3%. Замикав трійку лідерів ПП «Фронт Змін» – 8,0%. Разом з тим, серед виборців відчувалася втома від політики і певне розчарування у політичних партіях. Про це свідчить 25,4% респондентів, які не визначилися зі своїми електоральними симпатіями щодо партій. Окрім того, 15,2% зазначили, що не голосуватимуть за партії [1]. Проте переважна більшість з тих, хто відмовлявся голосувати за партійний проект, не виключали голосування за кандидата-мажоритарника.

Доречним буде зазначити, що 68,1% респондентів вважали, що опозиція мала попередньо запитати у виборців, кого з кандидатів у депутати висувати в округах (провести праймеріз). 69,6% готові були взяти участь у такому опитуванні. Для 12,5% байдуже це питання, 10,6% – важко відповісти, а 8,8% вважали, що праймеріз не потрібен [1]. При цьому 11,4% заявили, що не будуть брати участь у праймерізі, а 19% не визначилися щодо своєї участі у ньому [1].

Таким чином, є підстави стверджувати, що регуляція електоральної поведінки здійснювалася всією диспозиційною структурою, детермінувалася пріоритетним рівнем диспозицій; провідну регулятивну роль у випадку політичного вибору при цьому відіграла активна політична установка, яка мала актуалізуватися у момент вибору за ситуацією і за потребою.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що у виборчій кампанії Об'єднаної опозиції простежувалися дві лінії електоральної поведінки – соціологічна, яка вбачала електоральний вибір солідарністю з певними соціальними групами (класами), і соціально-психологічна, яка акцентувала увагу на ідентифікації виборців з певними партіями і ідеологіями. Разом з тим, аналіз виборчої кампанії дав підстави стверджувати, що виборці не здатні адекватно ідентифікувати свої соціально-групові інтереси. Для них, переважно, характерні бінарні політичні установки. Водночас, «близькість» позиції Об'єднаної опозиції до позиції виборців виступала важливим фактором формування підтримки виборців у електоральному просторі.

Яскраво простежувалася тенденція у виборчій кампанії Об'єднаної опозиції протистояння «Ми» – «Вони», особливо у симпатіях електорату. Серед виборців усіх політичних сил переважало, хоча і різною мірою, негативне ставлення щодо питання приєднання України до НАТО (ВО «Батьківщина» – 55%, ПП «УДАР» – 49%, Політична партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» – 63%, ВО «Свобода» – 42%). При цьому у Політичній партії «УДАР» 34% виборців не визначилися щодо альянсу [2].

Розкол між виборцями провідних партій спостерігався і щодо питання надання російській мові статусу офіційної. 94% виборців ВО «Свобода» проти цього, 85% – ВО «Батьківщина», 74% – Політичній партії «УДАР», 53% – Політичній партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!». І навпаки, 67% виборців ПАРТІЇ РЕГІОНІВ і 62% у КПУ – за надання російській мові такого статусу. Як свідчать результати дослідження на тему «Вибори-2012: партійна структура і політична структуризація суспільства», проведеного Фондом Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова, європейська зовнішньополітична орієнтація характерна для виборців Об'єднаної опозиції (65% виступають за вступ до ЄС, 57% – проти вступу до Митного союзу), Політичній

партії «УДАР» (69% – за ЄС, 47% – проти МС), ВО «Свобода» (64% – за ЄС, 69 % – проти МС), Політичної партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!» (64% – за ЄС, і 43% – проти МС) [2]. Можна стверджувати, що основні і дуже принципові відмінності між партіями спостерігалися у геополітичних та мовно-культурних поглядах їхніх виборців [2].

Згідно з даними опитування 42% українців вважали, що партії відстоюють не інтереси людей, а тільки своїх лідерів і фінансово-економічних груп; 38% вважали, що партії не дотримуються у своїй діяльності заявлених програм і цілей; 34% вказують на те, що партії фінансуються невідомо як і переважно олігархами; 35% вважають, що партії не мають реального зв'язку з громадянами [2]. У той же час, лише 6% громадян України готові були виділяти кошти на фінансування партії, якщо впевнені, що вона виражала їхні інтереси (у 2009 р. таких було 10%). Вони готові виділяти щомісяця у середньому 135 грн на такі цілі (у 2009 р. – 85 грн) [2].

Важливу роль у формуванні позиції виборців відіграла політична риторика, яку продукувала опозиція. Значна роль у цьому процесі відводилася політичним консультантам і політтехнологам. Ще навесні 2012 р. почала дедалі активніше з'являтися інформація про політичних консультантів Об'єднаної опозиції. Найчастіше від ВО «Батьківщина» називали – власні, «перевірені» кадри, інтегровані у депутатський корпус: парламентарі О. Абдуллін та В. Уколов та ідеолог БЮТ О. Медведев. За підрахунками журналу «Корреспондент» на передвиборчу кампанію кандидати у депутати витратять 2,5 млрд доларів. Десята частина цих витрат – оплата праці політичних консультантів. О. Медведев відзначив, що роль політтехнологів у опозиції полягає лише у експертному консультуванні. Отже, експерти запевняють, що витрати опозиції на політичний консалтинг невисокі.

Стосовно іноземних фахівців, то тут були підстави стверджувати, що ВО «Батьківщина» не могла собі дозволити подібну розкіш. А. Яценюку приписували продовження співпраці з росіянами, які керували його попередніми кампаніями – Т. Сергійцевим, Д. Куліковим та І. Валітовим. Для створення нового іміджу собі і своїй

партії лідер Політичної партії «Фронт Змін» запросив нового політтехнолога – сербського американця М. Івковича*.

Відомими стали деякі особливості креативного мислення політтехнологів лідера ПП «Фронт Змін». За даними сайту «Revizor.ua» А. Яценюк віддав наказ збирати негативне досьє на керівників обласних та районних організацій ВО «Батьківщина», та й взагалі на знакових бютівців. Для більшості членів ВО «Батьківщина» А. Яценюк – чужий, «з ним не бачать майбутнього для своєї політичної сили». У той же час сам А. Яценюк може мати об'єктивний інтерес, щоб Ю. Тимошенко залишалася в ізоляції від політичного процесу, оскільки її вихід зруйнував би плани і претензії на роль єдиного опозиційного кандидата на президентських виборах. У звичайному режимі А. Яценюк для Ю. Тимошенко особливо не потрібен. Але у ситуації, коли вона перебувала у в'язниці, А. Яценюк був просто небезпечний. Якою б слабкою не була Політична партія «Фронт Змін», але у ситуації, коли Ю. Тимошенко не могла взяти участі у виборчій кампанії, А. Яценюк мав усі шанси набрати більше голосів, ніж ВО «Батьківщина». Результат – вихід А. Яценюка на перше місце як лідера опозиції, що загрожувало Ю. Тимошенко втратами не тільки іміджевими, а й організаційними – ВО «Батьківщина» за її відсутності могла почати працювати на нового лідера опозиції. Колишній член ВО «Батьківщина» В. Каплієнко констатував, що у ВО «Батьківщина» відбувалася глобальна переорієнтація членів команди – з Ю. Тимошенко на А. Яценюка.

Тимошенко – жінка-політик, яка блискуче використовувала чоловіків. Можливо, це перший випадок, коли прийшов інший чоловік, який використовував саму Юлію Володимирівну. Те, що всередині відбувається, – там, у БЮТ, як вулкан гуркоче. Йде боротьба, процес поділу – хто з Яценюком, а хто не з Яценюком.

Володимир Каплієнко

---

* Івкович Марко – громадянин Сербії і при цьому непересічний співробітник Національного демократичного інституту США (NDI, спонсорується Демократичною партією США), відомий як організатор сербської організації «Отпор» – серця «бульдозерної революції» 2000 р., грузинської «Кмара» і української «Пора».

Домовившись з А. Яценюком про спільне лідерство, можна було пов'язати його конкретними зобов'язаннями. Ймовірність «кидка», звичайно, зберігалася, однак набагато менша – розривати такий «контракт» невігідно було вже лідеру ПП «Фронт Змін». З іншого боку, позначивши позицію на боці Ю. Тимошенко, відмовлятися від співпраці для нього якось уже непристойно. Тут не було, власне, нічого особистого, просто політика, а радше – «мистецтво можливого».

Дещо дивним був виклик керівника виборчого штабу Об'єднаної опозиції О. Турчинова до правоохоронних органів напередодні Форуму Об'єднаної опозиції. Усе це були кроки з дискредитації опозиції в очах виборців. А. Яценюк вважав, що це вже не просто переслідування опозиції, це грубе втручання влади у майбутній виборчий процес [3].

Під час Євро-2012 Об'єднана опозиція намагалася привернути до себе увагу іноземців. Футболки «Free Юля» з портретом Ю. Тимошенко роздавали голландцям разом із такими самими листівками англійською мовою. Нідерландські вболівальники під час традиційної ходи до стадіону вигукували футбольні речівки і фотографувалися з місцевими мешканцями. Значна частина із них були у футболках «Free Yulia». У Львові напередодні футбольного матчу Німеччина–Португалія представники Об'єднаної опозиції «Батьківщина» роздавали вболівальникам футболки з написом «Free Yulia» і портретом Ю. Тимошенко. У Деснянському районі м. Києва міліція затримала машину, яка везла у наметове містечко опозиції воду, дощовики і футболки. За кілька годин до матчу Україна–Франція на Євро-2012 мер 6-го округу Парижа, член Ради Парижа Жан-П'єр Лекок і президент Представницького комітету української громади у Франції Н. Пастернак на знак солідарності з ув'язненими українськими опозиційними політиками вивісили на фасаді мерії портрет Ю. Тимошенко [4].

У наметовому містечку опозиції на Хрещатику за ініціативи київського осередку партії ВО «Батьківщина» було запроваджено проект «Патріот України». Щоденно у містечку працював фотограф і пропонував усім, хто забажає, зробити спеціальну світліну зі словами «She doesn't surrender, and we together with her» («Вона не здається, і ми разом з нею»). Дизайн передбачав персональне фото, фотографію Ю. Тимошенко, фотографії з акцій опозиції з часу арешту лідера ВО «Батьківщина», слова привітання і календар футбольних матчів, що проходили у Києві. Метою цього заходу

було – кожного долучити до опозиційної діяльності і стати патріотом України [5].

22 червня 2012 р. депутати фракції БЮТ–Батьківщина прийшли у Верховну Раду України у чорних футболках із зображенням лідера опозиції Ю. Тимошенко. На футболці кольорова фотографія Тимошенко з написами «Україні – волю», «Батьківщина понад усе!». На місцях, де сидять депутати фракції, розстелили полотнище із зображенням экс-прем'єра [6].

Незважаючи на те, що офіційно передвиборча кампанія з виборів народних депутатів розпочалася у вересні, уже навесні вона була представлена у Інтернеті. Зокрема, політтехнологи почали використовувати жанр документального відео – починаючи від коротких роликів і аж до повнометражних фільмів. Крім Інтернету, ці фільми демонстрували і на рейтингових телеканалах. Не відмовився від них і державний телеканал – Перший національний. На УТР транслювався витриманий у дусі «чорного піару» фільм з промовистою назвою «Щербань. Замовлення прийнято». Стрічка звинувачувала Ю. Тимошенко в організації вбивства депутата і бізнесмена Є. Щербаня, скоєного у 1996 р. У ЗМІ і надалі домінувала інформація, пов'язана з лідером партії й інсинуаціями навколо її персони. Зокрема, з'явилися звинувачення на адресу Ю. Тимошенко стосовно начебто її причетності до вбивства Є. Щербаня, справи ЄЕСУ. Соратники по партії назвали це виключно технологією влади для розправи із політичним конкурентом.

У 2011 р., під час суду над Ю. Тимошенко, УТР показав аналогічний «документальний фільм» за назвою «Просто Юля. Крадений попкорн». У ньому йшлося про «кримінальне минуле» Ю. Тимошенко, яка разом із экс-прем'єром П. Лазаренком називалася творцем і очільницею всієї української мафії. Характерно, що обидві стрічки, якщо вірити офіційній версії УТР, показували за гроші.

11 опозиційних парламентарів, здебільшого своїй відомих країні як зіркові журналісти різних часів, ініціювали

Іронія в тому, що ці всі події навколо Тимошенко не збили її рейтинг, а погіршили ситуацію для Януковича.

Сергій Таран

Хоча, якщо подивитися глибше, це фільм про Україну та нашу історію.

Марина Сорока

лист-протест за «систематичне використання державного телеканалу у цілях пропаганди, поширення неправдивої інформації та зловживання службовим становищем». Йшлося, у першу чергу, про трансляцію «документальних» фільмів, спрямованих проти Ю. Тимошенко та її соратників.

17 вересня 2012 р. на Першому національному телеканалі у рамках часу, відведеного на передвиборчу агітацію, транслювався фільм про лідера опозиції Ю. Тимошенко «Заради України». Контент-аналіз дав змогу виокремити ключові месиджі цього фільму. На нашу думку, їх можна поділити на два блоки: 1) особистість політика – «Моє життя – це Україна»; «Я боролася проти системи»; «Протистояти викликам долі мене вчила мати»; «Почуття свободи з мене випромінювалося»; «У мене в серці не було почуття страху»; «Я не буду нікуди ховатися»; «Я повернуся до Вас ще сильнішою»; «Вірю в кожного з Вас!» і 2) блок – держава, суспільство, народ – «Серце Європи в Україні!»; «Нації народжуються під час революції»; «Влада мусить бути чесною та відповідальною»; «Людина мусить бути з Богом!». У фільмі про лідера опозиції говорять політики і митці, наділяючи її позитивними характеристиками: «вкрай обдарований політик», «найталановитіший політик», «харизматична особистість», лідер нації, українка, «частина України».

Однією з визначальних рис телебачення, яке впливає на формування віртуального образу політика, є фрагментарність. Вона включає мозаїчність, серійність та дискретність. Саме так репрезентувала себе ВО «Батьківщина», беручи участь у різноманітних ток-шоу. Це були чи не єдині нагадування про існування цієї політичної сили.

Варто зазначити, що у другій половині вересня 2012 р. Об'єднана опозиція змінила, політичну рекламу. Замість руйнівних процесів з'явилася Ю. Тимошенко. Безумовно, що це розрахунок зроблено на те, щоб напередодні виборів хоча б повернути, якщо не підняти рейтинг.

Якщо замислитися, то життя найбільш харизматичного українського політика – Юлії Тимошенко – тісно переплелася з новітньою українською історією. Її історія – центральна у фільмі, а перед очима проходить історія становлення України....

Марина Сорока

Зазначимо, що ще на раді керівників партій-членів Об'єднаної опозиції «Батьківщина» 7 червня 2012 р. Ю. Тимошенко обрали лідером найбільшої опозиційної сили. О. Турчинова призначили відповідальним за вибори і керівником центрального штабу, а лідера ПП «Фронт Змін» А. Яценюка – головою Ради опозиціонерів [7].

Центральний виборчий штаб Об'єднаної опозиції був сформований 11 червня 2012 р. Начальником штабу був призначений О. Турчинов; першим заступником – М. Мартиненко (ПП «Фронт Змін»); заступником з юридичних питань – А. Пишний (ПП «Фронт Змін»); заступником з питань роботи з пресою – О. Абдуллін (ВО «Батьківщина»); заступником з питань запобігання фальсифікації – С. Пашинський (ВО «Батьківщина»); заступником з організаційних питань – Я. Федорчук (ВО «Батьківщина»), а заступником з питань роботи із громадськими та молодіжними організаціями – М. Лівінський (ВО «Батьківщина»); заступником з масових заходів – К. Гирля (ПП «Фронт Змін»). Заступники керівника штабу мали ще свого заступника, який зазвичай представляв іншу політичну силу, ніж заступник. Таким чином, керівництво штабу було поділено у пропорції «три до чотирьох – на користь ВО «Батьківщина».

Варто зазначити, що зміни і суперечності у регіональних виборчих штабах супроводжували усю виборчу кампанію.

Ще у січні 2012 р. ВО «Батьківщина» прийняла рішення про організацію виборчої кампанії без зовнішньої реклами. О. Турчинов стверд-

Розподіл штабів засвідчив кадровий провал у «Батьківщині», який стався після поразки Тимошенко на виборах і від якого вони досі не можуть оговтатися.

Сергій Лещенко

Вся Україна завішена бігбордами, де Юля і Яценюк разом. Як це дозволили? Можна, звичайно, припустити, що влада стала демократичною. Але це занадто екзотичний варіант. Залишається два більш реальних: або раніше бютівці не дуже розганялися вішати ці бігборди з Тимошенко, їм треба було, щоб вона сиділа тихенько в тюрмі, або – останній варіант, бігборди з Тимошенко тепер вивішують через те, що на них є Яценюк. І все, що пов'язано з Яценюком, має дозвіл від влади.

Тарас Чорновіл

жував, що у справжньої опозиції не буде білбордів на виборах, оскільки «потужна реклама – це критерій опозиційності. Коли політична сила говорить про опозиційність і має дорогі білборди – це не справжня опозиція» [8]. Головний акцент мав робитися на діалог із суспільством, зустрічах з людьми, вирішенні конкретних питань.

Проте вже на початку червня 2012 р. з'явилися щити Об'єднаної опозиції досить масово у всій Україні*. Так само, як і реклама на телебаченні. Влада перешкоджала розміщенню передвиборчої реклами опозиції – як зовнішньої, так і на радіо та телебаченні. Зокрема, Об'єднана опозиція планувала розмістити 200 білбордів у Києві, але дозвіл дали лише на розміщення 36, «і з кожним днем ця кількість зменшується» [9]. У «Київрекламі» спростовували, а у приватних рекламних агентствах підтверджували інформацію про перешкоди для розміщення передвиборчої агітації опозиції на білбордах. Проти рекламних агентств, які підписали угоду з опозицією, йшла війна на знищення. Особливо яскраво це було виявлено у Києві, Київській області, Харківській, Одеській, Луганській областях.

«До нас вже приходили з опозиції з сюжетами, де зображені Тимошенко і Яценюк, то ми відмовили у розміщенні. Сюжети не затвердили. Ми не хочемо зайвих проблем. Наприклад, можна подати документи на продовження дозволу, а назад їх можна не отримати».

Фахівець зовнішньої реклами

---

*У 20-30 мільйонів доларів оцінюють експерти середній бюджет прямої політичної реклами для лідируючих партій (Див: Аналіз политической агитации: Королевская раздражает, а коммунисты — как бальзам на душу (Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ukrnews24.com/analiz-politicheskoy-agitacii-korolevskaya-razdrzhaet-a-kommunisty-kak-balzam-na-dushu/#.UEOFN6DTGhg>)

Мала місце боротьба із зовнішньою рекламою* Об'єднаної опозиції у всеукраїнському масштабі. Комунальним службам Києва з бюджету було виділено 20 млн грн на демонтаж реклами опозиції. Зокрема, білборди Об'єднаної опозиції знімалися щоденно працівниками муніципальних служб під прикриттям працівників міліції. На Київщині білборди Об'єднаної опозиції зривали через кілька годин після розміщення невідомі команди [9], а на Черкащині – їх обливали фарбою [10]. На Чернігівщині існувало обмеження доступу опозиційних політиків до ефірів обласної державної телерадіокомпанії та муніципальних телеканалів, а також діяла неформальна заборона на розміщення агітаційних матеріалів опозиції на зовнішніх носіях [10]. У середині липня 2012 р. у м. Жашкові (Черкаська область) невідомі вкрали шість сіті-лайтів опозиції із зображенням Ю. Тимошенко [11]. Натомість, голова Комітету виборців України О. Черненко відсутність реклами в опозиції пояснював «чисто фінансовими проблеми опозиції», однак до кінця ситуацію з перешкодами встановлення опозиційної реклами не спростував, зазначивши, що «поодинокі випадки були, коли рекламні агентства відмовляли в розміщенні білбордів, і то, тому що рекламні площі вже були віддані» [12].

Незважаючи на усі перешкоди, які застосовувалися до зовнішньої реклами Об'єднаної опозиції, вона все ж була одним із лідерів розміщення в Україні зовнішньої політичної реклами. Характерною особливістю було те, що змінилася тематика бордової кампанії. Якщо у довиборчий період Об'єднана опозиція акцентувала увагу виборців на факті об'єднання різних опозиційних сил, то згодом зовнішня реклама балансувала на протиставленні своїм політичним опонентам (гасло – «Ми їх зупинимо»). Медійна реклама також залишалася суттєвим фактором передвиборчої кампанії опозиції.

---

* Зазначимо, ціна на політичну рекламу, порівняно з президентськими виборами, зросла у 1,5 раза. Так, ціна на зовнішню рекламу, наприклад, на Набережному шосе у Києві може коливатися від 2500 до 5000 гривень. У Києві 70 компаній займається зовнішньою рекламою. У кожній свій підхід до ціноутворення, і єдиної ціни немає. Середня ціна в Україні близько 3000–3500 гривень на місяць на білборд. (Див.: Політична реклама вже здорожчала у 1,5 рази [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/ua/exclusive/826620-politichna-reklama-vgee-zdorogechala-u-1,5-razi/>)

Уже у серпні 2012 р. Об'єднана опозиція у всій країні розгорнула наметову агітаційну мережу. Такого типу діяльність була спрямована на загальнонаціональну кампанію, значно менше – на користь кандидатів-мажоритарників. Однією із «фішок» агітаційної кампанії опозиції були мобільні агітаційні пункти та мобільні громадські приймальні. Мобільні пункти були забезпечені сучасною технікою, що дозволяло достатньо оперативно організувати зустрічі із виборцями. Практикувалися супутникові включення, у межах яких виборці мали змогу спілкуватися із керівниками центрального штабу опозиції.

Аналізуючи політичну рекламу Об'єднаної опозиції, можна стверджувати, що загалом вона непогана, однак мала багато погрішностей. Зокрема, слоган: «Ми їх зупинимо», оформлений у негативному світлі, який повинен лякати. Ролики «Ми їх зупинимо» – історії простих людей – були зроблені якісно. Однак зовнішня реклама, робота в соціальних мережах, подальші ролики створили враження чергового псевдонародного проекту. Особливо це враження посилювалося від «новин», які були присвячені лідеру опозиції і в яких він у найкращих традиціях, місив тісто та водив комбайни. На жаль, реклама виборчої кампанії 2012 р. Об'єднаної опозиції не дотягувала за якістю до минулих виборчих кампаній, оскільки нині іконостас вождів люди не дуже сприймали. Варто було б зосередити увагу на більш приземлених і реальних речах. Опозиція спочатку концентрувала рекламу на лідерах, щоб зафіксувати у свідомості мас тандем Тимошенко-Яценюк, згодом перейшла до позиціонування себе як головної альтернативи владі.

Кандидати у депутати і юристи опозиції висловили готовність підтримати і автора ідеї білборда «Бабуся з котом», і власницю рекламної агенції, яка розмістила жартівливу рекламу. Однак, визнавали, що сміятися, на жаль, вже нема над чим, оскільки автор жарту оголошений у всеукраїнський розшук, а власниця рекламної агенції – у реанімації після «розмови» з представниками влади [13].

Маніпулятивні технології досить часто використовували формуючи виборчі округи. Не стала винятком і виборча кампанія 2012 р. ВО «Батьківщина» звинувачувала Адміністрацію Президента у намірах фальшувати вибори через перерозподіл мажоритарних округів. Фракція БЮТ–Б не погодилася з визначеними Центральною вибор-

чою комісією 9 квітня 2012 р. межами окремих округів, мотивуючи свою незгоду тим, що такий розподіл сприятиме фальсифікаціям на парламентських виборах. Попередній аналіз розподілу виборчих округів свідчив, що із 225-ти щонайменше 70 було сформовано з порушенням принципу компактності та єдності адміністративно-територіальних одиниць. Йшлося про те, що там, де популярність кандидата від опозиції була великою, округ знищувався шляхом розрізання його на окремі шматки під інші округи. Перекроювання виборчих округів не було критичним для опозиції, особливо зважаючи на досягнення домовленостей про єдиного кандидата. Найбільшою критики зазнало створення округів у Закарпатській й Івано-Франківській областях. Бютівці назвали близько 32 районів, які необгрунтовано було розділено на 2–3 частини. Територіально округи, до яких входять 6–7 районів, розташовані не компактно, а витягнуто, й довжина такого округу сягала до 200 км. Відповідно, у таких округах з великою протяжністю ускладнено комунікацію ділянок з окружною комісією й доставку бюлетенів і протоколів після голосування. Ці складнощі могли бути використані для фальсифікацій.

Об'єднана опозиція потребувала фінансів. Однак бізнес, який виступав її донором, постійно перебував під пресом або переходив до влади. Тому необхідно було акумулювати ресурс мажоритарників і якимось чином його розподілити, у тому числі і на центральний виборчий штаб.

Значна кількість колишніх соратників партії, які зазвичай виступали її спонсорами, залишили і партію, і фракцію у Верховній Раді України. У ситуації гострого дефіциту ресурсів, в якій партія опинилася, їм не залишалось нічого іншого як «креативити», тобто розбивати одноманітність технологічного ланцюжка небанальними ходами, вносячи свіжий струмінь у їх рутинний перебіг.

Обмеженою і надалі залишалася поінформованість про фінансування ВО «Батьківщина» у регіонах. Фінансування партії відбувалося в основному не за рахунок депутатів з фракції, це більш складна система. Найстрашнішим злочином для податкової та УБОЗ вважалася допомога підприємців опозиції. Це набагато страшніше несплати податків, чорного налу або контрабанди. Партію раніше активно підтримував бізнес, і з цим у 2012 р. дійсно

були проблеми. Ще одним джерелом називали членські внески у розмірі 20–100 гривень, на які функціонують первинні організації [14]. Неодноразово наголошувалося, що партія зазнавала значних фінансових проблем, люди боялися надавати їй допомогу, оскільки це могло загрожувати їхньому бізнесу. Незважаючи на це, за даними Г. Арутюнова, донецький осередок партії ВО «Батьківщина» фінансували два бізнесмени середньої руки. Чим ближче вибори, тим сміливішими ставали бізнесмени. Доречним буде зазначити, що загалом у Центральній та Східній Україні спостерігався дефіцит кандидатів, які володіли ресурсами.

А. Яценюк стверджував, що діяльність його політичної сили фінансувало близько 30 підприємців із різних регіонів України. Проти багатьох із них силові структури проводили репресії. Було порушено кримінальні справи у 14 областях

...ніщо не замінить безпосереднього спілкування, бо це найкращий спосіб пізнати людину, яка зобов'язується служити, та могли повірити їй.

*Любомир Гузар,
вересень, 2009.*

проти 28 осіб – представників Політичної партії «Фронт Змін». Членами партії є ті, хто має малий, середній і великий бізнес. На великому заводі «Стальканат» (Одеса) було багато членів партії, які допомагали і безпосередньо її фінансували. Там кожен місяць відбувалися міліцейські перевірки: то заарештовували, то закривали завод, то приїжджали із обшуком. На переконання А. Яценюка, диверсифікація джерел фінансування дозволила б ПП «Фронт Змін» відбутися як партії.

Мажоритарники так і не дочекалися обіцяних коштів від центрального штабу і проводили кампанії, виходячи виключно з власних (або самотужки залучених) фінансових можливостей. У свободі дій столичні борці з режимом також були досить обмежені. «Дворові, але не придворні» – так визначив статус опозиційних кандидатів письменник-мажоритарник В. Яворівський. Найбільшим майданчиком для опозиціонерів були двори.

Незважаючи на усі фінансові труднощі, Об'єднана опозиція ухвалила рішення про зменшення витрат на виборчу кампанію і надіслати 2 мільйони гривень телеканалу ТВі, аби він зміг покрити борги перед державою.

Чим ближче до виборів, тим частіше почали виникати формажорні обставини. Так, зокрема, 2 червня у Чернівцях було скоєно напад на приміщення офісу Чернівецької обласної організації Політичної партії «Фронт Змін». У Миколаївській області ще до початку парламентської кампанії склалася загрозлива ситуація зі значними порушеннями під час виборчих перегонів. Зокрема, це був підкуп, тиск, залякування, недопуск до ЗМІ, порушення кримінальних справ щодо низки опозиційних політиків.

Поряд з новими вишуканими виборчими технологіями і надалі застосовували старі, зокрема, реєстрація двійників. У Києві, у Солом'янському виборчому одномандатному окрузі, зареєстрований «клон» офіційного кандидата від Об'єднаної опозиції «Батьківщина» Д. Андрієвського [15]. Реєстрація технічного кандидата з прізвищем, ідентичним прізвищу кандидата від Об'єднаної опозиції, – явний факт застосування чорних технологій та адмінресурсу з боку влади.

Услід за реєстрацією кандидатів-«клонів» зі схожими іменами до найрейтинговіших співпошукачів депутатських мандатів на мажоритарних округах Черкащини влада почала реєструвати «клони» опозиційних газет. Один із провладних кандидатів у Жашківському мажоритарному окрузі зареєстрував газету «За Батьківщину», хоч видання із подібною назвою у області уже давно існувало – газета обласної партійної організації ВО «Батьківщина» «Твоя Батьківщина».

Виборча кампанія 2012 р. на Прикарпатті мала три основні тенденції. Перша – виборці так і не побачили повністю узгоджених кандидатів на кожному одномандатному окрузі від опозиційних сил. Друга – це велика кількість чорного «піару» та замовних

Якщо влада множить двійників опозиційних кандидатів, опозиційних газет, то це свідчить, що вона боїться поразки і реально усвідомлює її неминучість, тому готова вдатись до будь-яких методів. Ми навіть пишаємось тим, що наша партійна газета, яка одна із небагатьох засобів масової інформації в області подає правду, «доросла» до того рівня, що в неї з'являються клони. Утім, навіть якщо влада створить двійник опозиційного штабу і виставить по всіх округах двійників опозиційних кандидатів, від поразки її не врятує ніщо.

Анатолій Бондаренко

матеріалів у пресі. І третя – системне «розбещення» виборців через так звану благодійність.

Попри підписання Об'єднаною опозицією і ВО «Свобода» угоди про співпрацю, у деяких округах представники цих опозиційних сил боролися за мандати між собою. Яскравим прикладом неузгоджених домовленостей стали округи з центрами в Коломиї, Снятині, Долині та Надвірній. Винятком був 83-й мажоритарний округ з центром в Івано-Франківську, де опозиція підтримала голову обласної ради, представника ВО «Свободи» О. Сича.

Представник партії ВО «Батьківщина» у Центральній виборчій комісії Р. Князевич відмовився погоджувати інформаційні плакати, які виготовлялися Центральною виборчою комісією за рахунок коштів Державного бюджету України та розміщувалися у приміщеннях виборчих дільниць, через відсутність у них інформації про висунутих партією для участі у виборах экс-прем'єр-міністра Ю. Тимошенко і колишнього міністра внутрішніх справ Ю. Луценка.

У Черкаській обласній організації Комітету виборців України заявляли про використання чорного піару щодо опозиційної сили: білборди були заклеєні, щоб спотворити їх зміст, пошкодження майна, перешкоди у здійсненні агітації й інші елементи брудних технологій. У Черкасах не вперше псували білборди опозиції. Наприкінці червня 2012 р. невідомі пошкодили 26 з 32 білбордів ВО «Батьківщина», де було зображено Ю. Тимошенко і А. Яценюк. З 15-го по 17-те вересня на трасі Київ–Одеса були пошкоджені 23 рекламні конструкції, де розміщувалася реклама опозиції. На більшості білбордів матеріали були зірвані, а деякі просто заклеєні рекламою ПАРТІЇ РЕГІОНІВ.

Простежувалася неспроможність Об'єднаної опозиції визначити й оголосити кандидатів у депутати на мажоритарні округи в Україні. Якщо виборчий список Об'єднана опозиція оприлюднила відносно швидко, то із прізвищами кандидатів-мажоритарників О. Турчинов та А. Яценюк не квапилися. У окремих регіонах зафіксовано вияви публічної незгоди з рішеннями про висування кандидатів від ВО «Батьківщина» (Волинська, Запорізька, Донецька, Хмельницька обл.). Партія і надалі здійснювала ротації у керівництві місцевих виборчих штабів.

Неодноразово також йшлося про слабких кандидатів у мажоритарних округах від Об'єднаної опозиції. На що А. Яценюк апелював: «Перед виборами всі казали, що хочуть бачити нові обличчя в парламенті, що потрібно залучати представників громадянського суспільства, що хочуть молодь. Ми дали молодь» [16]. Натомість, варто наголосити, що була деяка кількість самовисуванців у округах, які позиціонували себе як опозиційні і відтягували голоси від кандидатів, узгоджених і висунутих безпосередньо Об'єднаною опозицією. Зокрема, у Чернівецькій області була зафіксована велика кількість технічних кандидатів на округах, які реально відбирали голоси опозиціонерів. З іншого боку, координація дій опозиційних сил бажала б бути кращою. Оскільки кандидати, висунуті від Об'єднаної опозиції, піддавалися жорсткій критиці щодо своєї опозиційності, їм закидали зв'язки з владою, попередній досвід роботи у провладних партіях, відсутність авторитету, підозрювали у «тушкуванні» у разі обрання народними депутатами. У Сумській області з лав Об'єднаної опозиції виключили представника Політичної партії «Фронт Змін» О. Перчакова і представницю ВО «Батьківщина» В. Мотречко за самовисунення на парламентські вибори у окрузі, де балотувався узгоджений опозицією кандидат – О. Медуниця [17].

У східних і південних областях України кандидати від опозиції були малопомітними. Винятком можна вважати окремі округи Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Одеської областей. У Донецькій області була своя специфіка щодо діяльності Об'єднаної опозиції у частині висунення кандидатур. Передусім не було ясності у тому, хто очолював у Донецькій області штаб Об'єднаної опозиції. На черговому з'їзді обласної організації ВО «Батьківщина» начальником виборчого штабу було обрано народного депутата Ю. Гримчака. Він відомий у регіоні діяч і його діяльність була прогнозованою. У травні відбувся партійний з'їзд

Самовисування без рішення з'їзду є грубим порушенням статуту партії і тягне за собою найжорсткіші санкції – це насамперед виключення з партії, з фракції. Такі люди просто відмовляються від роботи у команді. Але таких випадків по всій партії – лише кілька. Так що ми тут не побачили «втрати бійця».

А. Павловський

Політичної партії «Фронт Змін», де було оголошено зовсім іншого керівника виборчого штабу. Ним став голова обласного осередку ПП «Фронт Змін» О. Ярошенко. Власне, у Донецькій області склалася ситуація, коли представники ПАРТІЇ РЕГІОНІВ уже активно здійснювали передвиборчу кампанію у мажоритарних округах, а опозиція взагалі не виявляла жодної активності. На початку вересня у м. Донецьку з Об'єднаної опозиції «Батьківщина» виключили 5 осіб за те, що вони проігнорували рішення з'їзду про участь у парламентських виборах тільки за єдиним списком кандидатів у мажоритарних округах.

У Львівській області ситуація із висуненням опозиційних кандидатів була чи найдраматичнішою серед решти регіонів країни – на окремі круги було одразу по кілька кандидатів від опозиції. Змагатися було за що – у області практично гарантовано мали б перемогти висуванці опозиції. Однак, незважаючи на те, що у Західній Україні опозиція мала високий рівень підтримки виборців, далеко не в усіх виборчих округах їхні кандидати проводили ефективну передвиборчу кампанію. Оскільки у Волинській, Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях Об'єднана опозиція не мала реальної конкуренції з боку ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, то її позиції послаблювалися кандидатами-самовисуванцями: з одного боку, вихідці із бізнес-середовища вкладали значні ресурси у виборчі округи, що збільшувало їхні шанси перед висуванцями опозиційної партії, з іншого, у цих регіонах активно працювали представники опозиційного середовища, які не стали кандидатами від Об'єднаної опозиції. Так, у ВО №120 (Львівська обл.) опозиційний кандидат, відома журналістка Т. Чорновіл конкурувала із бізнесменом Я. Дубневичем, який уже тривалий час вкладав ресурси в округ. У ВО №117 гостротою відзначалася конкуренція між кандидатом від Об'єднаної опозиції І. Васюником та відомим опозиційним діячем, самовисуванцем Т. Стецьківом. Надзвичайно слабкою була активність опозиційних кандидатів у Чернівецькій області.

8 вересня 2012 р. відбулося спільне віче Об'єднаної опозиції «Батьківщина» і ВО «Свобода», на якому було представлено 12 узгоджених мажоритарників Львівщини. Водночас, варто наголосити, у окремих округах у Західній Україні балотувалися самовисуванці від ВО «Батьківщина», НРУ та інших партій, які увійшли до Об'єднаної опозиції. Незадоволені політики, яких не затвердили «єдиними

і узгодженими» опозиціонерами, йшли самостійно. Наприклад, у Рівненській області, узгодженому кандидатові від опозиції М. Кучеруку опонував однопартієць, член ВО «Батьківщина», колишній голова облради О. Данильчук. А на Тернопіллі у 165-му окрузі з бютівцем В. Бойком конкурував самовисуванець від НРУ А. Вихрущ. У 166-му окрузі проти кандидата від ВО «Батьківщина» М. Апостола йшов член НРУ М. Савчук. У такому взаємному поборюванні можна передбачити й передвиборчу технологію, мотивуючи тим, що діями принаймні частини самовисуванців керувала влада, мета якої цілком очевидна – дезорієнтувати виборців та відібрати голоси у окремих кандидатів. Крім того, особливістю «мажоритарної» складової передвиборчої кампанії Об'єднаної опозиції було те, що у жодному регіоні її висуванці не мали беззаперечного домінування.

Вражала також реєстрація у мажоритарних округах кандидатів з однаковим прізвищем і навіть іменем, так зване клонування – технологія, що була досить поширена на місцевих виборах–2010, а на парламентських розтиражована у великій кількості екземплярів. За інформацією громадянської мережі ОПОРА двійники-трійники в Україні з'явилися у 31-му виборчому окрузі. Цю технологію застосовано проти 44 кандидатів [18]. Технологію клонів влада застосувала проти представників опозиційних партій у західних, центральних областях та столиці, де вони мали сильні позиції.

З'явилися навіть цілі псевдоорганізації. На Хмельниччині у 189-му окрузі колишній голова облдержадміністрації О. Буханевич (балотувався як самовисуванець) незадовго до виборів зареєстрував громадську організацію «Об'єднання за Батьківщину», яка маскувалася під опозицію.

28 вересня 2012 р. у місті Антрациті (Луганська обл.) невідомі розповсюджували газету, яка дискредитувала лідерів та представників ВО «Батьківщина» та використовувала стиль і символіку Об'єднаної опозиції. У газеті були сфальшовані цитати та звернення А. Яценюка, О. Турчинова, О. Тягнибока та А. Гриценка. Крім того, газета не мала дати та номера випуску, але її вихідні

...проти Об'єднаної опозиції працює те, що немає Тимошенко. Це знижує відразу на кілька відсотків їх рейтинг.

Володимир Фесенко

дані копіювали інформацію офіційної газети від ВО «Батьківщина», та й сам стиль газети використовував символіку Об'єднаної опозиції [19].

Газети «Наше время плюс», «ИЗ. Панорама» та «МИГ» (Запоріжжя) розмістили відверто упереджену інформацію про обласний осередок ВО «Батьківщина», якого звинуватили у бездіяльності та співпраці з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ: «БЮТ: боится, что побьют?», «В поисках крайнего», «У «Батьківщини» всегда есть крайний».

...базові гравці в особі ПР, «Батьківщини» і КПУ не змогли запропонувати людям навіть нових осіб, не кажучи вже про нові орієнтири держави або правила співпраці між цими гравцями, які забезпечать стабільність в Україні.

Дмитро Громаков

«У «Батьківщини» всегда есть крайний». Агітаційна кампанія опозиційних партій побудована на жорсткій критиці дій влади.

На загальнонаціональному телебаченні позитивної інформації про ПАРТІЮ РЕГІОНІВ було у 13 разів більше, ніж про опозицію. А, наприклад, на «Інтері» негативних згадок про опозицію було у 32 рази більше, ніж про «регіоналів» [20]. У квітні 2012 р. новини «Інтера» (43%) та Нового каналу (52%) приділяли більше уваги опозиції, ніж ТVі (38%) [21]. У червні 2012 р. ТVі теж на третьому місці щодо розподілу уваги до опозиції. ТVі приділив опозиції 27% уваги, тоді як Новий канал і СТБ за 33% і 29% відповідно [21]. За даними медіа-моніторингу, проведеного комітетом «Рівність можливостей» про ПАРТІЮ РЕГІОНІВ на центральному телебаченні позитивної інформації було у 75 разів більше, ніж про опозицію [22].

Вуличне опитування у червні 2012 р. зафіксувало дещо вищий рейтинг ВО «Батьківщина», порівняно з опитуванням у помешканні. І навпаки, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ за опитуванням у помешканні мала вищий рівень електоральної підтримки, ніж за результатами вуличного опитування.

Варто акцентувати увагу на нерівномірності підтримки Об'єднаної опозиції у різних регіонах України. Так, зокрема, на кінець літа ВО «Батьківщина» мала у Луганській області менше 2% підтримки. За даними соціологів, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ у середині серпня 2012 р. почала обганяти ВО «Батьківщина», яка ще влітку займала лідируючу позицію. Однією з причин падіння рейтингу

опозиції можна вважати відсутність у бюлетені прізвища Ю. Тимошенко. Саме це могло знизити рейтинг опозиції на 2–3% [23]. На падіння рейтингу ВО «Батьківщина» впливала також Політична партія «УДАР», яка відбирала молодий електорат в Об'єднаній опозиції у Центрі і на Заході.

Згідно з результатами соціологічного дослідження «Партійні списки і їх вплив на рейтингові показники партій»*, проведеного компанією «Нью Імідж Маркетинг Груп», за ВО «Батьківщина» готували проголосувати 19,6% респондентів [24].

Виборча кампанія для Об'єднаної опозиції супроводжувалася знищенням наметів, псуванням білбордів, агітаційними листівками, оформленими у стилі «чорного піару», виключенням представників опозиції з дільничних виборчих комісій, побиттям представників кандидатів і агітаторів. Мали місце випадки відмов у наданні кандидатам приміщень, залів чи площ для організації зустрічей із виборцями. І хоча в окремих ситуаціях такі відмови обґрунтовувалися, часто вони були формальними. Зокрема, 16 вересня 2012 р. представники Об'єднаної опозиції планували провести тренінги для членів дільничних виборчих комісій, для чого орендували зал залізничного вокзалу у м. Роздільне Одеської області (ОВО №139). Напередодні, 15 вересня, прийшла відмова від адміністрації вокзалу, їм начебто заборонили використовувати приміщення для політичних заходів. Кандидата від ВО «Батьківщина» у виборчому окрузі №184 (Херсонська область), лікаря Ю. Терлецького, не допускали до зустрічі з трудовими колективами районних лікарень округу. Більше десяти звернень кандидата про проведення таких зустрічей до районних відділів охорони здоров'я залишилися без відповіді. 18 вересня на Одещині зустрічався з виборцями та представляв кандидатів у депутати від Об'єднаної опозиції А. Яценюк. У містах області був організований телеміст з політиком. Але під час проведення заходу опозиції у смт. Ширяєво (ВО №138) представники «Фонду Фурсіна» (І. Фурсін – кандидат від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ) привезли акустичну апаратуру та увімкнули 6 колонок на повну гучність. Тим самим останні завадили проведенню мітингу та телемоству Об'єднаної опозиції. У

---

* Опитування проводилося з 25 серпня по 3 вересня 2012 р.

м. Біляївка (ВО №140) така віртуальна зустріч відбувалася на площі біля Будинку культури. Місцева влада територію площі на цей час віддала в оренду мандрівному цирку.

У Чернівцях невідомі особи розповсюджували листівки, на яких кандидат М Федорук та І. Ринжук, над яким відбувся судовий процес за фактом отримання хабара у особливо великих розмірах, зображені поряд, як два кандидати від Об'єднаної опозиції на різних виборчих округах. Листівки були оформлені у стилістиці агітаційних матеріалів Об'єднаної опозиції,

містили логотип та слоган «Ми об'єднались заради України», але не містили жодної інформації щодо тиражу та замовника. Таке оформлення та неправдивий зміст листівки суперечили вимогам Закону «Про вибори народних депутатів України» щодо оформлення агітаційних матеріалів. Іншими словами, проти кандидата М. Федорука застосували прийом «чорного піару» [25]. Розповсюджували у багатоквартирних будинках у поштові скриньки та розкидали у під'їздах агітаційні листівки, оформлені в стилі «чорного піару». На них одного із лідерів Об'єднаної опозиції А. Яценюка зображено у вигляді керованої ляльки, а також стверджувалося, що він – «маріонетка в руках влади та запроданець». Контрагітаційні матеріали не містять жодних вихідних даних про замовника, тираж тощо.

Текст листівки містив інформацію, яка за своїм змістом наштотувала на думку про псевдоопозиційність кандидата, який очолив виборчий список Об'єднаної опозиції «ВО Батьківщина». Наприклад, автори листівки стверджували, що виборча кампанія спонсорувалася В. Пінчуком, Л. Кучмою і Д. Фірташем, і вони мали на А. Яценюка такий вплив, що той виконуватиме будь-які їхні вказівки. Також «розкривалися» теми: «Яценюк саботує діяльність опозиції», «Яценюк продав мову», «Яценюк свідомо робить все для того, щоб програти вибори» [26].

Влада розуміє, що чесно перемогти на цих виборах їй не вдасться. Тому застосовує всіх, навіть найбрудніших методів боротьби із політичною силою, яка реально протистойть їй, і яку підтримує більшість українців. Поширення подібних матеріалів свідчить тільки про одне – влада реально боїться Об'єднаної опозиції «Батьківщина» та Арсенія Яценюка.

Максим Бурбак

У ніч на 22 жовтня 2012 р. невідомі особи розклеїли практично по всій території Львівської області провокаційні листівки проти ВО «Батьківщина», в яких запрошували пенсіонерів та спостерігачів приходити в офіси опозиції за матеріальною допомогою у 500 грн. Про появу таких листівок повідомляли виборці з усіх куточків Львівської області. Поява таких листівок – брутальна провокація, реалізована з метою дискредитувати політичну силу за лічені дні до виборів. «Фальшиві газети, брехливі листівки, замовні сюжети і статті – такими є зброя політичних опонентів. У боротьбі за депутатський мандат їх не зупиняє вже ніщо» [27].

Є підстави стверджувати, що, незважаючи на усі перешкоди упродовж серпня–жовтня 2012 р., передвиборча активність Об'єднаної опозиції набула більшого розмаху, ніж на неофіційному етапі виборчої кампанії. Відчутно посилювалися взаємозв'язки між регіональними та загальнонаціональними структурами. Загальнонаціональні лідери опозиційної сили інтенсивно відвідували регіони, до виборчої кампанії активно залучалися чинні народні депутати України. У значній частині регіонів саме візити цих лідерів виступили основним локомотивом передвиборчої діяльності. Найбільш інтенсивно у регіонах працювали: А. Гриценко, О. Кужель, Г. Москаль, С. Соколов, О. Оробець, А. Парубій, Б. Тарасюк, В. Кириленко, І. Кириленко.

Опозиція на місцях організувала протестні акції проти ув'язнення лідерів опозиції або вдавалися до публічної критики дій чинної влади через заяви та звернення (у Волинській, Львівській, Запорізькій, Вінницькій, Чернівецькій, Черкаській, Хмельницькій, Київській, Дніпропетровській областях). Так, партійці ВО «Батьківщина» Львівщини оголосили голодування на знак солідарності з ув'язненою Ю. Тимошенко.

Об'єднана опозиція у всіх областях України розгорнула акцію «Україна проти Януковича», у межах якої збиралися підписи громадян на підтримку позову А. Яценюка проти Президента України. Ще одним елементом загальнонаціональної кампанії партії були протестні акції проти Закону України «Про засади державної мовної політики». Характерною особливістю виборчої кампанії опозиції було те, що вона переважно комунікувала з виборцями безпосередньо під час публічних заходів (наметові містечка, пі-

кети, мітинги, збір підписів, власна друквана література, зустрічі з виборцями, тематичні форуми).

Подібність електоральних стратегій та передвиборчих технологій, які застосовувалися на загальнонаціональному рівні, певною мірою компенсувалися нестандартними підходами кандидатів до кампанії у одномандатних округах. У ОВО №117 (Львівська обл.) кандидат від ВО «Батьківщина» І. Васюник активно працював із віруючими громадянами. За його сприяння у Львів потрапили мощі святого Петра Вергуна та прах блаженного Омеляна Ковча. Кандидат від ВО «Батьківщина» у ОВО №134 К. Усов ініціював підписання угоди найму з жителями Малиновського району м. Одеси, де останні виступили роботодавцями політика.

Незважаючи на помітну централізацію виборчої кампанії Об'єднаної опозиції, її активність мала регіональні особливості. У західних областях України передвиборча кампанія все більше набувала домінуючих рис. Ймовірно, це було пов'язано із певною пасивністю ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, яка не проводила у цих областях широкомасштабної агітації упродовж серпня–жовтня. У східних та південних регіонах України кампанія Об'єднаної опозиції була «хвилеподібною», оскільки вона дуже часто залежала від візитів загальнонаціональних лідерів. Між візитами активністю місцеві осередки та виборчі штаби не відзначалися. У центральних областях України спостерігалось значне підвищення активності опозиції.

Результати виборів 28 жовтня 2012 р. не виправдали сподівань Об'єднаної опозиції. Як свідчать екзит-поли, найбільше голосів опозиція набрала згідно з Національним екзит-полом – 127 місць, найменше їй давали результати R&B – 117, а у середньому за п'ятьма дослідженням опозиція могла зайняти за партійними списками 122 місця [28]. Реальні результати виявилися ще нижчими, оскільки на парламентських виборах 2012 р. Об'єднана опозиція «Батьківщина» набрала 25,54%, що разом із результатами на мажоритарних округах дозволило привести у парламент 101 депутата. Найбільшу підтримку Об'єднана опозиція здобула на заході країни. Значно зменшилася підтримка у базових областях ВО «Батьківщина», зокрема Волинській – 39,46%, Київській – 36,63%, Тернопільській – 39,04%. Найбільшу кількість голосів за ВО «Батьківщина», виборці віддали у Вінницькій області – 44,95%. Найкращі результати Об'єднана опозиція продемонструвала у Києві. Станом

на 30 жовтня 2012 р. у 13 столичних округах ВО «Батьківщина» перемагала у 10. Об'єднана опозиція також мала гарні результати на Івано-Франківщині: із 7 округів опозиція перемогла у 5 (із урахуванням самовисуванця О. Донія із фракції НУНС) та на Львівщині – у 7 із 12 округів. У Рівненській, Тернопільській, Сумській області опозиція мала половину і більше переможців.

Найменшу підтримку населення ВО «Батьківщина» мала у Донецькій – 5,26%, Луганській – 5,49% областях та АР Крим – 13,09%. Для прикладу – у 2007 р. Блок Юлії Тимошенко здобув 30,71% голосів виборців, це забезпечило їй 156 депутатських мандатів. Найбільшу кількість голосів виборців цей блок здобув у Волинській – 57,59%, Київській – 53,38%, Тернопільській – 51,57% областях. Найменшу підтримку населення, яке взяло участь у голосуванні, надало у Донецькій – 3,92%, Луганській – 5,1% областях та АР Крим – 6,93%.

ВО «Батьківщина» як базова партія Об'єднаної опозиції, порівняно з виборами 2007 р., значно погіршила свої результати як по Україні, так і у базових областях, хоча спостерігалася позитивна динаміка на Сході та Півдні. Не виключено, що зниження рівня підтримки ВО «Батьківщина» пов'язане із ув'язненням Ю. Тимошенко. Хоча якби вибори відбувалися за пропорційною системою то «Батьківщина» за таких самих умов отримала б як мінімум на 11 мандатів більше.

Об'єднана опозиція «Батьківщина» посіла друге місце за обсягом витрачених коштів, задекларувавши 107 млн грн. У опозиційній партії майже весь бюджет пішов на оплату послуг ЗМІ (94 млн грн), ще у 9,5 млн грн обійшлася «наружка». Вартість одного голосу для Об'єднаної опозиції – 20,6 грн [29].

Підсумовуючи, варто зазначити, що Об'єднана опозиція вустами своїх лідерів закликала до кардинальних змін і заявляла, що консолідація опозиції відбулася саме для того, щоб покінчити з корупційною владою. Об'єднуючим чинником була ідея боротьби з чинною владою, яка набула загального визнання в умовах неефективної соціально-економічної політики та реформ, що їх здійснювала влада. Компенсація втрати політичної і національної ідентичності могла реалізуватися шляхом зміщення авторитарної влади.

У передвибірчій риторичі Об'єднаної опозиції найактуальнішими проблемними зонами були: ставлення до влади, соціально-економічна політика та державне будівництво. Упродовж останніх

трьох електоральних циклів актуальність цих проблемних зон зростала. Серед різних жанрів партійної передвиборчої риторики присутня тематична спеціалізація: у передвиборчій програмі опозиції значне місце відводилося соціальній та економічній проблематиці, проблемному вимірюванню центр–периферія, а також партійній самоідентифікації. Ставлення до режиму Об'єднана опозиція артикулювала через партійну пресу, виступи та інтерв'ю лідерів, передвиборчі ролики, дебати, слогани та гасла. У роликах, слоганах і гаслах відображалися теми, найбільш актуальні для соціально-політичної ситуації поточного виборчого циклу. У виборчій кампанії 2012 р. посилилася радикалізація оцінок і демонстрований протестний потенціал опозиції.

Критерієм ефективності виборчої кампанії 2012 р. Об'єднаної опозиції поряд з критерієм свободи, справжності й справедливості основними критеріями виступила також міра активності виборців, викликана ходом виборчої кампанії і ступенем легітимації обраних кандидатів, а також міра відповідності змісту і результатів політичної діяльності обраних осіб своїм передвиборчим обіцянкам і очікуванням виборців.

Опозиція спочатку концентрувала увагу на лідерах, щоб зафіксувати в свідомості мас тандем Тимошенко–Яценюк, згодом перейшла на позиціонування себе як головної альтернативи владі. Більшість агітаційної продукції Об'єднаної опозиції потребувала кращої візуалізації, поєднання раціонального та емоційного, кращого контакту з виборцями. Якщо політик зазвичай мав показати, що розуміє проблеми людей і готовий їх розв'язувати тим чи іншим способом, то опозиціонери обрали шлях нав'язування порядку денного – що є важливим, а що ні. Останній лейтмотив Об'єднаної опозиції – «Голосуй за себе, голосуй за Батьківщину» був помилковим. Адже політичне, соціальне, особливо в Україні – це середовище колективне, і солідаризм є досить перспективною ідеологією для держави. Натомість опозиція обрала слоган індивідуалізму, виокремлюючи окремих індивідів і пропонуючи їм «себе» замість «ми разом».

---

1. Електоральна диспозиція: 166 виборчий округ, Тернопільська область [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zz.te.ua/elektoralnadyzpoztytsiya-166-vyborchyy-okruh-ternopil'ska-oblast/>

2. Дослідження: У виборців українських партій різні погляди на питання геополітики та мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1401332-doslidzhennya-u-viborciv-ukrayinskih-partij-rizni-poglyadi-na-pitannya-geopolitiki-ta-movi>

3. Режим наляканий об'єднанням опозиції – Яценюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_rezhimalyakanij-ob-ednannjam-opoziciji-yacenyuk/435088

4. Дочь Тимошенко поблагодарила французів за підтримку її матері [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lb.ua/news/2012/06/15/156522_parizhe_vivesili_portret_timoshenko.html

5. У наметах на Хрещатику пропонують вболівальникам «не здаватися разом з нею» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/508512-u-nametah-na-hreschatiku-proponuyut-vbolivalnikam-ne-zdavatisya-razom-z-neyu.html>

6. Опозиція пришла в Раду в черних футболках с Тимошенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.zn.ua/POLITICS/oppozitsiya_prishla_v_radu_v_chernyh_futbolках_s_timoshenko_foto-104274.html

7. Юлія Тимошенко стала лідером об'єднаної опозиції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://1tv.com.ua/uk/news/2012/06/07/22393>

8. Турчинов: У настоящей опозиции не будет бигбордов на будущих выборах // Вечерние Вести. – 2012. – 29 февраля.

9. Опозиція скаржитися, що комунальники по ночах демонтують її рекламу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/52880>

10. На Чернігівщині влада обмежує доступ опозиції до ЗМІ і зовнішніх носіїв реклами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/54355>

11. На Черкащині познімали сіті-лайти опозиції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/55541>

12. Черненко Александр: «Объединение партий-нолей на выборах ничего не даст» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/tema/48307/>

13. Опозиція готова надати всебічну підтримку громадянам, яких влада переслідує за виготовлення та розміщення жартівливої реклами, - заява Об'єднаної опозиції «Батьківщина» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://byut.com.ua/news/12069.html>

14. БЮТ на Донеччині фінансують два бізнесмени, чії прізвища «навіть під тортурами» не назвуть [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.expres.ua/news/2012/03/28/63337>

15. У Києві до ВР йде «клон» кандидата від опозиції Дмитра Андріївського [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://byut.com.ua/news/12086.html>

16. Яценюк про мажоритарників: Ви хотіли молодь – ми дали молодь [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?yatsenyuk_pro_mazhoritarnikiv_vi_hotili_molod_mi_da_li_molod&objectId=1264632

17. З об'єднаної опозиції вигнали двох самовисуванців [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vgoles.com.ua/politic/news/48096.html>

18. Якель Р. Практика і наука дискредитації // Дзеркало тижня. – 2012. – 31 серпня.

19. В Антрациті невідомі розповсюджують фальшиву газету від ВО «Батьківщина» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/party/regional-organization/luhansk-region/news/13022-v-anratsiti-nevidomi-rozpovsjudzhut-falshivu-gazetu-vid-vo-batkivschina.html>

20. Телеканали Донеччини присвятили Об'єднаній опозиції у 100 разів менше ефірного часу, ніж Партії регіонів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vybory.mediasapiens.ua/2012/08/29/telekanaly-donechchynu-prysvyatyly-ob-jednani-j-opozytsiji-u-100-raziv-menshe-efirnoho-chasu-nizh-partiji-rehioniv/>

21. Чаленко А. «Интер» больше внимания уделяет оппозиции, чем ТVi – данные телемониторинга новостей Академии украинской прессы [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/chalenko/504f7437884b1/>

22. Позитива о ПР на телевидении в 75 раз больше, чем об оппозиции [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/217246/positiva_o_pr_na_televidenii_v_75_raz_bolshe_chem_ob_oppozitsii_issledovanie

23. Соціолог: по рейтингах опозиції б'ють Кличко і відсутність Тимошенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/60212>

24. В парламент проходит 5 политических сил и «Свобода» на грани – социологи // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://delo.ua/ukraine/v-parlament-prohodit-5-politicheskikh-sil-i-svoboda-na-grani-s-185022/25>. Чернівці: Проти кандидата від Об'єднаної опозиції Миколи Федорука застосували «чорний піар» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://opora.ua.org/oblast/article/2338-chernivchanam-pidkynuly-pid-dveri-agitky-iz-zapytannjamy-do-mykoly-fedoruka,%20http://opora.ua.org/oblast/article/1890-chernivci-proty-kandydata-vid-objednanoi-opozycji-mykoly-fedoruka-zastosuvaly-lchornyj-piarr>

26. Чернівці: Проти Арсенія Яценюка в місті застосували «чорний піар» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oroga.ua/news/2515-chernivci-protu-arsenija-jacenyuka-v-misti-zastosuvaly-lichornyj-piarr>

27. Опозиція жалується на «липовые» листочки с призывами прийти за деньгами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://glavcom.ua/news/95981.html>

28. Опозиция получит более 120 мест в Раде по партийным спискам [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.zn.ua/VYBORY2012/oppozitsiya_poluchit_bole_120_mest_v_rade_po_partiynym_spiskam-111175.html

29. Названа стоимость избирательной кампании для каждой партии [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lb.ua/news/2012/11/16/179078_nazvana_stoimost_izbiratelnoy.html

Юрій Остапець

УЧАСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012 РОКУ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В статті аналізуються особливості організації і проведення парламентських виборів в Україні 2012 р. Окремо акцентується увага на регіональних особливостях парламентських виборів у Закарпатській області, характеризуються основні суб'єкти виборчого процесу та результати виборів.

Ключові слова: парламентські вибори, виборча система, політична партія, виборчий округ, електоральний бар'єр.

Ostapets Yuriy. The political parties participation in the 2012 parliamentary elections: national and regional aspects (case of the Zakarpattia Region).

The article deals with the specific characteristics of the 2012 parliamentary elections in Ukraine. Also the accent is made on the Zakarpattia's regional specifics of those parliamentary elections. The main electoral players and the electoral results are characterized.

Key words: parliamentary elections, electoral system, political party, electoral district, electoral barrier.

Парламентські вибори 2012 р. мали дати відповідь на декілька важливих запитань, пов'язаних з майбутнім суспільно-політичним розвитком України. По-перше, який у майбутньому буде формат української партійної системи. По-друге, чи зможе партія регіонів стати домінуючою партією в українському соціумі. У цьому аспекті слід врахувати те, що лідер партії здобув перемогу на президентських виборах 2009 р., а ПАРТІЯ РЕГІОНІВ пізніше на місцевих виборах 2010 р. Відповіді на поставлені запитання, врешті-решт, дозволять визначитися з майбутнім вектором розвитку української держави загалом.

Саме тому підготовка до виборів почалася задовго до їх початку з прийняття закону про вибори. Парламентські вибори 2012 р., як і всі попередні, знову відбулися за новим законом. Закон про вибори був підтриманий 17 листопада 2011 р. у Верховній Раді більшістю голосів. За нього проголосувала як провладна ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, так і опозиційні партії. І це природно, оскільки вони створювали умови для майбутніх виборів, а відповідно, і преференції для себе.

Законом була запроваджена змішана система виборів: 225 депутатів обираються за закритими партійними списками, 225 – в одномандатних мажоритарних виборчих округах. Така норма суперечить рекомендаціям Венеціанської комісії, яка пропонувала запровадити вибори за відкритими партійними списками. В той же час така норма закону дозволяє провладній партії формувати більшість у Верховній Раді із кандидатів-самовисуванців.

По-друге, ліквідовано інститут партійних блоків та встановлено 5 % виборчий бар'єр. Це означає, що невеликі опозиційні партії можуть розраховувати на входження до парламенту лише через мажоритарні округи. Інший шлях проходження до ВРУ представників невеликих опозиційних партій – занесення їх членів до виборчого списку великих партій. Ці норми закону сприяють проходженню до парламенту великих партій. У той же час вони спонукають до об'єднання малі політичні партії, що в майбутньому повинно привести до структурування партійного простору.

Запровадження змішаної виборчої системи закритих списків з 5 % виборчим бар'єром дало змогу експертам говорити про перемогу ПАРТІЇ РЕГІОНІВ ще задовго до виборів. Як покажуть результати виборів, саме так і сталося.

Що ж до інших новел виборчого законодавства, то слід зупинитися на таких: скасування голосування проти всіх, встановлення більш жорстких норм для голосування вдома, визначення грошової застави, відсутність максимальної межі виборчих фондів, нові вимоги щодо поширення інформації про опитування виборців тощо [2].

Отже, Закон про вибори депутатів ВР України, прийнятий 17 листопада 2011 р., має низку позитивних характеристик і в той же час ряд процедурних норм, які вигідні виключно великим партіям, і перш за все ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. До таких норм Закону слід віднести: його змішаний характер, 5 відсотковий загороджувальний бар'єр, заборона брати участь у виборах партійним блокам, формула розподілу депутатських мандатів Т. Хейра, закриті партійні списки, величина виборчої застави тощо.

Структурування політичного простору України напередодні парламентських виборів 28 жовтня 2012 р. Після завершення президентських виборів 2009 р. та місцевих виборів 2010 року і поразки в них опозиційних сил останні дійшли правильних висновків щодо необхідності об'єднання. І розпочалося таке об'єднання створенням Комітету опору диктатурі. Комітет опору диктатурі (КОД) – політичне об'єднання, яке було утворене 5 серпня 2011 р. і до складу якого увійшли парламентські й опозиційні на той час Політична партія «За Україну!», ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція», ВО «Батьківщина», ПП «Фронт Змін», Партія захисників Вітчизни, ПП «Європейська партія України», КУН, НРУ, УСДП, ПП «Наша Україна», ПП «Народна Самооборона», УНП, Громадянська партія «ПОРА», ПРП, РХП, Українська партія та інші. Члени об'єднання підписали Меморандум про узгодження спільних опозиційних дій і недопущення політичних репресій в Україні. Одноставності в діях лідерів політичних сил, які утворили КОД, не було. Навіть більше того, після прийняття Закону про вибори (17 листопада 2012 р.) лідер ПП «Громадянська позиція» А. Гриценко заявив про вихід з Комітету. Аналогічну заяву зробив і лідер ВО «Свобода» О. Тягнибок. Але незважаючи на суперечності, 22 січня 2012 р. в День Соборності і Свободи опозиція підписала угоду про спільні дії. В угоді йшлося про завоювання більшості в парламенті за результатами виборів 28 жовтня 2012 р. Йдеться про те, що політичні партії, які підписали угоду, домо-

вилися не конкурувати на виборах у мажоритарних округах, а діяти за принципом «один округ – один кандидат від опозиції».

Але так не сталося, тому що ПП «УДАР» (В. Кличко), ВО «Свобода» (О. Тягнибок) вирішили брати участь у виборах окремо. І як, покажуть результати виборів, це було правильне рішення. Об'єднана опозиція була представлена ВО «Батьківщина». 23 квітня ВО «Батьківщина» і ПП «Фронт Змін» підписали Декларацію єдності для перемоги на парламентських виборах. 15 червня був підписаний документ щодо входження до Об'єднаної опозиції ПП «Громадянська позиція» А. Гриценка. Всього до складу Об'єднаної опозиції, яка спільно мала йти на парламентські вибори 2012 року, увійшло 6 партій: ВО «Батьківщина», ПП «Фронт змін», НРУ, ПП «Народна Самооборона», ПП «За Україну», Партія «Реформи і порядок».

Того ж 15 червня прес-служба ВО «Батьківщина» повідомила про виключення зі складу КОДу ПП «Наша Україна» за «систематичні порушення рішень КОДу та співпрацю з режимом В. Януковича».

Відтак ПП «Наша Україна» почала шукати собі союзників для участі у виборах. І вже 7 липня 2012 р. у Будинку вчителя у Києві Політична Партія «Наша Україна», Українська Народна Партія та Конгрес Українських Націоналістів підписали декларацію про об'єднання. До декларації також приєдналося понад 30 громадських організацій, серед них «Просвіта», «Меморіал», Союз офіцерів України, інші молодіжні, громадські організації патріотичного спрямування. В декларації наголошувалося, що, крім спільної участі у виборах, партії ставлять за мету формування єдиної української політичної сили. Нове політичне об'єднання правих політичних сил зберегло назву Політичної партії «Наша Україна». Раніше із переговорів про об'єднання вийшла Політична партія (П. Жебрівський) Українська платформа «СОБОР».

Спостерігаючи за об'єднанням опозиційних сил, рішення про об'єднання з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ прийняла на своєму з'їзді ПП «Трудова Україна» (С. Тігіпко). Слід відразу констатувати, що таке об'єднання суттєво підсилило потенціал ПАРТІЇ РЕГІОНІВ напередодні парламентських виборів. Тривалий час у ЗМК йшлося про об'єднанчі перемовини ПАРТІЇ РЕГІОНІВ і Єдиного центру, але об'єднання не відбулося з декількох причин. Перш за все

небажання очільника партії В. Балого залишитися без власної партійної організації. Приклад С. Тігіпка є в цьому відношенні досить повчальним. По-друге, партія має власну структуру і вплив лише в Закарпатській області, електоральний потенціал якої незначний, а голосування виборців є прогнозованим і толерантним. По-третє, закарпатські регіонали також проти об'єднання через страх втратити вплив у регіоні.

Отже, головними суб'єктами виборчого процесу 2012 р. були такі політичні партії: ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, ВО «Батьківщина» (Об'єднана опозиція), ПП «УДАР», ВО «Свобода», Комуністична партія України.

Загалом участь у виборчому процесі взяли 87 партій. 22 політичні партії зареєстрували свої списки. Напередодні виборів Політична партія Українська платформа «СОБОР» відмовилася брати участь у виборах. Таким чином, до виборчого бюлетеня була внесена 21 партія. Всього ЦВК зареєстровано 5207 кандидатів, з них за партійними списками 2554, в одномандатних округах 2653 (самовисуванців 1151, висунуто політичними партіями 1502) [7].

Загалом за партії, які подолали виборчий бар'єр, було подано 18991017 голосів виборців. За партії, які не подолали виборчий бар'єр, було подано 1806189 голосів виборців. Виборча квота становила 84404. Таким чином, 17 депутатських мандатів залишилося не розподіленими (1806189/84404) і внаслідок перерозподілу їх отримали ті політичні сили, які подолали виборчий бар'єр. Загалом же можна зробити висновок, що український виборець чітко ідентифікував себе з певними політичними силами, а отже, політичні фантоми успіху на виборах уже вкотре не мали.

З 21 політичної партії, що брали участь у виборах, 16 відомо не могли подолати 5 відсотковий бар'єр виборців. Їх кампанія була невиразною і непомітною. В той же час, ці партії внесли виборчу заставу у розмірі 2 млн грн. Отже, логічним є запитання, навіщо вони брали участь у виборах [9].

По-перше, низка партій внаслідок жеребкування отримали велику кількість місць у ОВК: ЛПУ – 219 місць, Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА» – 225, ПП «Руська Єдність» – 221, Партія «Руський блок» – 223, ПП «Союз анархістів України» – 220 і т. д. Таким чином партія влади формувала «ручні округні комісії» для

остаточного підрахунку голосів виборців. Прості математичні підрахунки свідчать, що, укомплектувавши ОВК представниками маргінальних, але підконтрольних партій, регіонали здобули більшість практично у всіх окружних виборчих комісіях [7].

По-друге, іншим завданням таких партій було відтягування голосів у опозиційних партій. Перш за все, це такі псевдоопозиційні партії, як Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» та ПП «Наша Україна», які в сумі набрали 2, 68 % голосів виборців. Загалом же аутсайтери виборчої кампанії набрали 6, 81 % (1 398 169) голосів виборців.

Результати виборів. 11 листопада згідно з чинним законодавством ЦВК оприлюднила результати парламентських виборів 2012. Обрано було 445 народних депутатів. Партія регіонів – 185 депутатів, ВО «Батьківщина» – 101, ПП «УДАР» – 40, ВО «Свобода» – 37, КПУ – 32, Єдиний центр – 3, Народна партія – 2, Партія «Союз» – 1, Радикальна Партія Олега Ляшка – 1, самовисуванці – 43 (див. табл. 1). У 5 мажоритарних округах (94-му, 132-му, 194-му, 197-му, 223-му) ЦВК визнала вибори недійсними через численні порушення під час підрахунку голосів. ВР України рекомендувала ЦВК провести у вказаних округах повторні вибори.

Зовсім іншими були б результати виборів, якби вони проводилися на пропорційній основі: ПАРТІЯ РЕГІОНІВ і КПУ отримали б 144 і 64 місця, відповідно, опозиція (ВО «Батьківщина», ПП «УДАР», ВО «Свобода») – 242, а це стабільна більшість у парламенті [3].

Таблиця 1

Результати виборів до Верховної Ради України 2012

Назва партії / результат	Загальнодерж. виборчий округ мандати/ відсотки	Одномандатні виборчі округи	Всього депутат. мандатів	К-ть мандатів за умови пропорц. виб. сист. з 5 % виб. бар'єром
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	72 (30 %)	113	185	144
ВО «Батьківщина»	62 (25, 54 %)	39	101	124

Продовження Таблиці 1

ПП «УДАР»	34 (13,96 %)	6	40	68
КПУ	32 (13, 18 %)	–	32	64
ВО «Свобода»	25 (10, 44 %)	12	37	50
Єдиний центр	–	3	3	–
Народна партія	–	2	2	–
Партія «Союз»	–	1	1	–
Радикальна Партія Олега Ляшка	–	1	1	–
Самовисуванці	–	43	43	–

Якщо говорити про регіональний зріз, то можна дійти наступного висновку: ПАРТІЯ РЕГІОНІВ перемогла у 9 областях, АРК і Севастополі, а ВО «Батьківщина» (Об'єднана опозиція) – в 15 областях та м. Києві. Як і на попередніх виборах, Схід та Південь голосував за ПАРТІЮ РЕГІОНІВ, Захід і Центр за ВО «Батьківщина». В той же час за результатами виборів можна спостерігати взаємопроникнення ПАРТІЇ РЕГІОНІВ на Захід, а ВО «Батьківщина», ПП «Удар», ВО «Свобода» – на Схід (див. табл. 2).

Таблиця 2

Лідерство політичних партій за результатами голосування в регіонах України

Назва партії	Лідерство за результатами голосування в загальнодержавному виборчому окрузі
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області (всього 9 областей), м. Севастополь.
ВО «Батьківщина»	Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області (всього 15), м. Київ.

Отже, соціокультурне розмежування на Схід та Захід, яке має об'єктивний та історично обумовлений характер, і надалі залишається домінуючим у структуруванні партійної системи України, про що яскраво засвідчують результати виборів. Але слід конста-

тувати той факт, що ВО «Батьківщина», ПП «Удар», ВО «Свобода» набрали значну кількість голосів на Сході, а ПАРТІЯ РЕГІОНІВ на Заході. Йдеться про позитивну тенденцію формування загальнонаціональної підтримки політичних партій.

Вибори показали, що суспільство потребує третьої політичної сили. Оскільки, ті хто розчарувався у правлячій партії, голосували за комуністів, а ті, що у ВО «Батьківщина» – за ПП «УДАР» і ВО «Свобода». ВО «Свобода» залишилась єдиною ідеологічною політичною силою, причому націонал-патріотичного спрямування. Її високий рейтинг – це результат як антиукраїнської політики ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, радикалізації суспільних настроїв, так і кропіткої багаторічної роботи у міжвиборчий період у всіх регіонах України.

Вибори засвідчили неусталеність партійних уподобань виборців. Якщо підрахувати індекс Педерсена, то для України після парламентських виборів 2012 року він становить 30, 6. Стабільними вважаються партійні системи, які мають індекс Педерсена до 15. Інший емпіричний показник, який характеризує формат партійних систем, – це індекс ефективної кількості парламентських партій. За результатами виборів 2012 року він становить 4, 5. У 2007 році він мав значення 3, 3. Динаміка зростання індексу ($4, 5 / 3, 3 = 1, 3$) показує збільшення ефективної кількості парламентських партій, це, по-перше. І, по-друге, індекс ЕКПП (4, 5) вказує на відсутність домінуючої партії. Таким чином, можна говорити про наявність в Україні тенденції до формування двоблокової партійної системи.

Парламентські вибори на Закарпатті. 9 квітня під головуванням В. Шаповала відбулося засідання Центральної виборчої комісії України, на якому вона встановила кількість одномандатних виборчих округів. Відповідно до відомостей Державного реєстру виборців кількість виборців станом на 9 квітня 2012 року становила 36 253 147 (у Закарпатській області – 960 018). Орієнтовна середня кількість виборців в одномандатному виборчому окрузі становила 161 125 (визначається шляхом ділення кількості виборців на кількість одномандатних виборчих округів – 225). Таким чином у Закарпатській області ЦВК затвердила 6 виборчих округів. Для порівняння, у Донецькій – 21, Дніпропетровській – 17, Харківській – 14.

28 квітня стали відомі межі шістьох одномандатних округів у Закарпатській області. Як виявилось, вони були сформовані таким чином, що ніхто з експертів не міг пояснити, яким принципом керувалися, встановлюючи їх межі. Після затвердження меж округів в Ужгороді відбулася прес-конференція з цього приводу, в якій взяли участь В. Чубірко (Єдиний Центр), В. Лунченко (ПП «Фронт Змін»), В. Брензович (КМКС – ПУУ), та соціолог Ф. Шандор. Усі вони акцентували увагу на таких недоречностях під час нарізки округів: а) відсутність угорського округу, який включав би містя компактного проживання угорців; б) Великоберезнянський і Перечинський райони, які розташовані в Ужанській долині, не повинні були бути в одному окрузі з верховинськими районами; в) Мукачеве і Мукачівський район розділені по різних округах; г) 70-й виборчий округ включав 5 районів області та інші [5; 6].

Таким чином, нарізка виборчих округів у Закарпатті мала такий вигляд:

Одномандатний виборчий округ № 68. Центр – місто Ужгород. Межі: міста Ужгород, Чоп, Ужгородський район. Кількість виборців – 159 208.

Одномандатний виборчий округ № 69. Центр – місто Мукачеве. Межі: місто Мукачеве, частина Берегівського, Іршавського, Мукачівського районів. Кількість виборців – 160 169.

Одномандатний виборчий округ № 70. Центр – місто Свалява. Межі: Великоберезнянський, Воловецький, Міжгірський, Перечинський, Свалявський райони, частина Мукачівського району. Кількість виборців – 166 422.

Одномандатний виборчий округ № 71. Центр – місто Хуст. Межі: місто Хуст, Хустський район, частина Іршавського, Тячівського районів. Кількість виборців – 154 245.

Одномандатний виборчий округ № 72. Центр – місто Тячів. Межі: Рахівський район, частина Тячівського району. Кількість виборців – 173 489.

Одномандатний виборчий округ № 73. Центр – місто Виноградів. Межі: місто Берегове, Виноградівський район, частина Берегівського, Іршавського районів. Кількість виборців – 147 026 [5; 6].

Розташування партійно-політичних сил на Закарпатті. За результатами місцевих виборів 2010 року у Закарпатті перемогу здобув Єдиний Центр та ПАРТІЯ РЕГІОНІВ. Із часу проведення місцевих виборів партійна карта місцевих рад Закарпаття зазнала певних змін, оскільки періодично відбувалися міжфракційні переходи. Найчастіше депутати виходили з інших фракцій і приєднувалися до фракції ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, але домінуючими напередодні виборів залишились Єдиний Центр та ПАРТІЯ РЕГІОНІВ.

Крім двох найпотужніших партій, можна виокремити і таких активних учасників виборчих перегонів: ВО «Батьківщина» (О. Кемеляш), ПП «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» (В. Пацкан), ВО «Свобода» (О. Куцин), Комуністична партія України (В. Алексій). Дані про електоральний потенціал політичних партій Закарпаття (фінансові, інформаційні, кадрові та інші ресурси) подано.

Особливість електорального поля Закарпаття в тому, що на ньому діють дві партії, які фактично є національно-політичними утвореннями: Партія угорців України (КМКС – ПУУ) та Демократична партія угорців України. Відносини між цими двома політичними силами є достатньо конфліктними, оскільки вони конкурують за фінансову підтримку від уряду Угорщини та право надавати рекомендації для спрощеної процедури оформлення угорської візи. Найдивніше в історії взаємин двох угорських організацій те, що їх зближенню не сприяє офіційна Угорщина, яка, залежно від політичної ситуації в Будапешті, обирає за фаворита то одну, то іншу сторону. Теперішня партія влади ФІДЕС традиційно підтримує ПУУ – ТУКЗ, а угорські соціалісти – ДПУУ. Лідери двох угорських партій І. Гайдош (ДПУУ) та М. Ковач (ПУУ – ТУКЗ), коментуючи причини антагонізму, звинувачують у цьому один одного. Так, І. Гайдош каже, що М. Ковач виступає за закритість угорської громади від решти закарпатців та зловживає націоналістичною риторикою. М. Ковач своїх опонентів називає угорськомовними представниками влади, яка ніколи не підтримувала угорську громаду [4; 8].

Таким чином, конфлікт в угорській меншині не дозволить їй висунути одного кандидата, а отже, цим скористаються інші претенденти на депутатський мандат.

Отже, за результатами виборів на Закарпатті 5 відсотків подолали 5 партій, що відображає загальноукраїнську тенденцію. За результатами виборів перемогу здобула ПАРТІЯ РЕГІОНІВ (30, 87%). Друге місце посіло ВО «Батьківщина» (27, 69%). Третя позиція у ПП «УДАР» – 20, 03 %, четверта у ВО «Свобода» – 8, 35 %, а п'яте місце у КПУ – 5, 03 %. У той же час, високий результат ВО «Свобода» та КПУ засвідчує про радикалізацію політичних настроїв населення краю, оскільки вказані партії на останніх виборах (як парламентських, так і місцевих) не могли інколи набрати і 2 відсотків голосів виборців.

У мажоритарних округах до ВРУ від Закарпаття пройшли:

– 68-й округ. З результатом 31, 14% В. Ковач випередив свого опонента С. Ратушняка (19, 51 %). В цьому окрузі Об'єднана опозиція не змогла висунути єдиного кандидата, таким чином її голоси були розпорошені між трьома кандидатами (А. Сербайло (ВО «Батьківщина») – 12, 07 %, П. Чучка (ВО «Батьківщина») – 16, 8 %), Р. Буланов (ПП «Удар») – 6, 62 %. Разом понад 35 % голосів виборців). Як наслідок, вибори нею були програні. Результати опитування громадської думки автора статті в серпні 2012 році щодо рейтингу кандидатів є таким: Ковач В. – 25, 2 %, Ратушняк С. – 16, 5 %.

– 69-й округ. Перемогу здобув В. Балого, набравши 49, 42 % голосів. Друге місце у В. Шутка (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) – 14, 20 %. Рейтингове опитування автора у серпні 2012 мало такий результат: В. Балого – 51, 6 %, Шутко В. – 7, 5 %.

– 70-й округ. З результатом 60, 2 % переміг М. Ланьо, друге місце з результатом в 36, 07 % здобув лідер закарпатської ВО «Батьківщина» О. Каменяш. Це єдиний округ у Закарпатті, де практично всі кандидати зняли свої кандидатури і у виборчому бюлетені залишилося 3 прізвища. Головна причина – тиск з боку провладного кандидата М. Ланьо. Опитування не проводилося.

– 71-й округ. Перемогу здобув П. Балого (Єдиний Центр) з результатом в 35, 13 %, друге місце посів С. Деркач (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ). Різниця між ними становила 217 голосів виборців. С. Деркач оскаржив рішення ОВК у суді, але безрезультатно. Переможцем виборів ЦВК оголосила П. Балого. 8 лютого Вищий Адміністративний Суд України визнав вибори на цьому окрузі недійсними і зобов'язав ЦВК провести повторні вибори. За результатами виборів свою посаду втратив очільник РДА. Рейтингове опитування автора у вересні 2012 показало такий рейтинг кандидатів: С. Деркач – 35, 3 %, П. Балого – 34, 4 %.

– 72-й округ. З результатом 54, 67 % переміг В. Петьовка (Єдиний Центр). Високий рейтинг В. Петьовки – результат багаторічної його співпраці з жителями Тячівського та Рахівського районів. Друге місце з результатом 23,09 % здобув голова Тячівської РДА М. Шелевер. Програвши вибори, він був звільнений з посади голови РДА. Рейтингове опитування автора у липні 2012 р.: В. Петьовка – 31, 6 %, М. Шелевер – 21, 6%.

– 73-й округ. З відривом у 5% перемогу здобув регіонал І. Бушко (41,22 %). Очільник закарпатської організації Єдиний Центр І. Балага набрав 36, 1 % голосів виборців. Рейтингове опитування автора у жовтні 2012 мало такий результат: І. Бушко – 39, 9 %, І. Балага – 35, 2 % [7].

Отже, згідно з результатами виборів Закарпаття у Верховній Раді України представлено 11 народними депутатами. В мажоритарних округах – 3 кандидатами від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ та 3 кандидатами від Єдиного центра. За партійними списками до Верховної Ради України від Закарпаття були обрані: Н. Шуфрич, С. Мошак, І. Гайдош (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ), В. Лунченко (Об'єднана опозиція, ПП «Фронт Змін»), В. Пацкан (ПП «Удар»).

Таким чином, вибори на Закарпатті черговий раз продемонстрували регіональну специфіку голосування. Якщо в Західному регіоні перемогу здобуло ВО «Батьківщина», то на Закарпатті – провладна ПАРТІЯ РЕГІОНІВ. Регіональні особливості організації і проведення парламентських виборів на Закарпатті обумовлені такими основними чинниками: географічним розташуванням регіону, історичним минулим, соціально-демографічними характеристиками електорату, специфікою формування регіональної політичної еліти, специфікою формування партійної структури краю.

Головний же висновок виборчої кампанії 2012 р. є таким: в Україні залишається недієвим цивілізований механізм оновлення вищого представницького органу влади відповідно до суспільних настроїв у державі, що є характерною ознакою так званої електоральної демократії.

---

1. Закарпатців розвели. Округи поділили // Р.І.О. – 2012. – 3 листопада.

2. Капустин А. Мажоритарка. Десять лет спустя // Зеркало недели. – 2012. – 15–21 сентября.

3. Крамар О. Спотворене волевиявлення // Тиждень. – 2012. – 2– 8 листопада. – С. 8 – 11.
4. Мартин В. Історія антагонізму // Р.І.О. – 2012. – 24 березня.
5. Нарізка округів. Балогу жорстко кинули // Р.І.О. – 2012. – 12 травня.
6. Петерварі Н. Закарпаття нарізали: інтрига зберігається // Закарпатська правда. – 2012. – 12– 18 травня.
8. Результати виборів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp001>
7. ТУКЗ – ДЕМСУУ: історія антагонізму // Трибуна. – 2012. – 13 квітня.
8. Фединець Р. Завдання партії виконано. Навіщо маргінальні партії брали участь у виборах // Тиждень. – 2012. – 9– 15 листопада. – С. 18 – 19.

Віталій Лебедюк

ФІНАНСОВА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИБОРЧОЇ КАМΠΑНІЇ КАНДИДАТІВ-МАЖОРИТАРНИКІВ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012 РОКУ (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Досліджено зв'язок між результатами виборів та фінансовими ресурсами, які кандидати у народні депутати витрачають на виборах. Проаналізовано фінансову ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати за допомогою статистичних методів та Закону Ципфа-Парето.

Ключові слова: кандидат у народні депутати, вибори, Закон Ципфа-Парето, ефективність.

Vitaliy Lebediuk. Financial efficiency campaign of majoritarian candidates in parliamentary elections in 2012 (Rivne region case).

The article deals with the relation between the results and financial resources of majoritarian candidates spend on elections. The cost-effectiveness of the campaign of majoritarian candidates using statistical methods and Zipf-Pareto Law has been analysed.

Key words: majoritarian candidates, election, Zipf-Pareto law, efficiency.

Історія формування українського парламенту зазнає перманентних змін. Це пояснюється зміною правил гри на електоральному полі, залежні від типу виборчої системи на парламентських виборах. Основна увага під час виборчого процесу приділяється фінансуванню суб'єктів виборчого процесу. Фінансова діяльність політичних партій, як вагомого політичного інституту, викликає чималий інтерес у багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Однак недостатньо дослідженим залишається фінансова діяльність кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах в частині надходжень і використань коштів виборчих фондів. Це пов'язано, перш за все, з тим, що діяльність суб'єктів виборчого процесу на місцевому рівні зазвичай розцінюється як один з найменш відомих аспектів політичного життя. Тому у дослідженні ми аналізуємо фінансову ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах Рівненської області.

Метою дослідження є визначити фінансову ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах Рівненської області на парламентських виборах 2012 року. Відповідно до мети, слід виконати низка завдань, а саме:

проаналізувати звіти про надходження і використання коштів виборчих фондів кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах Рівненської області;

за допомогою Закону Ципфа-Парето визначити фінансову ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах Рівненської області.

Об'єктом аналізу будуть усі кандидати у народні депутати в одномандатних виборчих округах Рівненської області, які подали звіт про надходження і використання коштів виборчих фондів. Емпірична основа аналізу включає доступні дані щодо результатів голосування та офіційні дані виборчих фондів. Робочою гіпотезою дослідження є: чим більше коштів витрачає кандидат у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі, тим більше можливостей на перемогу він має.

Для розкриття теми дослідження в роботі використано метод аналізу документів для вивчення звітів про надходження і використання коштів виборчих фондів кандидатів у народні депутати; метод аналізу та синтезу для визначення методологічних основ

дослідження; статистичний метод для аналізу фінансової ефективності виборчої кампанії кандидатів у народні депутати на основі закону Ципфа-Парето.

Методологічну і концептуальну основу дослідження становлять роботи зарубіжних дослідників: Ю.Благовещенського, Х. Габаїкс. Таким чином, на основі огляду фахової літератури слід констатувати недостатню вивченість проблеми ефективності використання суб'єктами виборчого процесу своїх фінансових ресурсів під час виборчої кампанії.

У 1890-ті роки вийшло кілька наукових робіт Вільфредо Парето в галузі математики і економіки. Саме тоді він встановив, що в Італії 20% домогосподарств одержували в той час 80% доходу. Згодом В.Парето проаналізував дані і по інших країнах, отримавши ті самі результати. Це дослідження стало ключовим, але В.Парето, тим не менш, не став автором закону, названого його ім'ям. На принцип В.Парето звернули увагу набагато пізніше (в тому вигляді, в якому ми знаємо його сьогодні). В кінці 40-х і початку 50-х років стали з'являтися принципи інших учених, які тільки підтверджували ідею В.Парето. Так, одним із цих учених став професор філології з Гарварда Джордж К. Ципф. Він заново звернув увагу людей на закон В.Парето. Дж.Ципф стверджував, що всі ресурси організуються так, щоб 20-30% роботи завжди давали 70% - 80% результату [3, с. 741-743].

Математичне вираження закону Ципфа-Парето:

$$\ln N(i) = A - B * \ln i, \text{ де}$$

$N(i)$ – кількість умовних благ, здобутих учасниками конкурентної боротьби, в нашому випадку – кількість голосів, отриманих кандидатом у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі;

i – ранг учасника конкурентної боротьби, тобто те місце, яке посів кандидат у народні депутати (1-ше місце, 2-ге місце і т.д.) серед учасників виборчих змагань [1].

Зазначена математична закономірність описує ситуацію «вільної конкурентної боротьби» за розподіл кінцевої кількості умовних благ. Тобто, закон Ципфа-Парето описує не сам процес конкуренції, а результат боротьби за розподіл благ між учасниками. Однак є певне застереження. Закон Ципфа-Парето є певною ідеальною моделлю, яка реалізується за наявності ряду ідеальних умов, які в реальному світі

навряд чи будуть виконуватися. Тому відхилення даних від ідеальної лінії розподілу (лінії тренду) відбувається не тільки за рахунок фальсифікації виборів, добре проведеної виборчої кампанії з відбору голосів виборців у конкурентів, а й коли виборець під час голосування керується другорядними факторами (наприклад, приємна зовнішність лідера).

На парламентських виборах 2012 року Рівненська область була поділена на п'ять одномандатних виборчих округів. Було зареєстровано 58 кандидатів у народні депутати, з яких лише 50 взяло участь у балотуванні. Серед учасників виборчого процесу, які взяли участь у балотуванні, 60% було висунуто політичними партіями, а 40% – шляхом самовисування (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

**Розподіл суб'єктів виборчого процесу
в одномандатних виборчих округах Рівненської області
на парламентських виборах 2012 року**

Одно-мандатний виборчий округ	Кількість зареєстрованих кандидатів в ОВО	Кількість кандидатів в ОВО, які беруть участь у балотуванні			Кількість кандидатів в ОВО, реєстрацію яких скасовано до дня виборів
		Всього	Висунуто партіями	Самовисування	
Рівненська область	58	50	30	20	8
ОВО №152	16	13	5	8	3
ОВО №153	9	8	6	2	1
ОВО №154	12	10	7	3	2
ОВО №155	6	6	5	1	0
ОВО №156	15	13	7	6	2

Далі проаналізуємо результати виборів та визначимо фінансову ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні

депутати в одномандатних виборчих округах Рівненської області за надходженням і використанням коштів виборчих фондів.

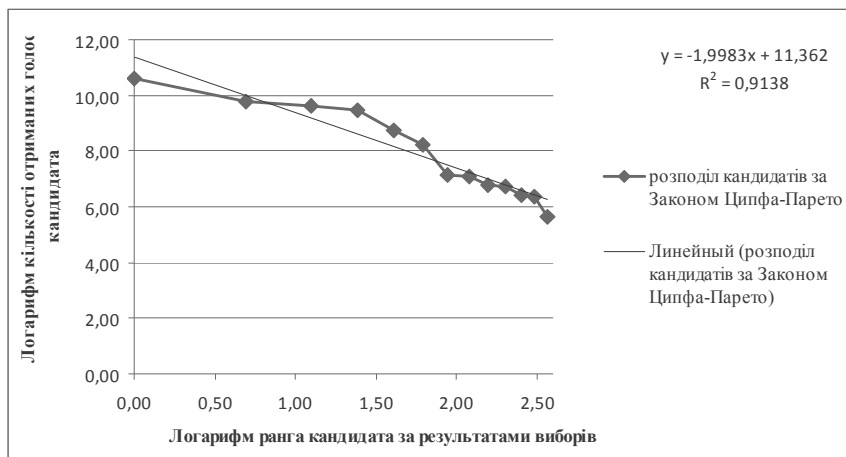

Рис. 1.1 Крива рангового розподілу результатів голосування в ОВО № 152

Аналізуючи результати голосування в одномандатному виборчому окрузі № 152, помічаємо три зони рангових розподілів: лідери, середнячки та маргінали. Якщо побудувати криву рангового розподілу для лідерів, то виявиться, що прізвище О.Осуховського (ВО «Свобода») розміщене вище лінії тренду, а це пояснюється добре проведеною виборчою кампанією та відбором голосів виборців у кандидати які апелювали до подібних за змістом ідеологічних та програмних питань. І, навпаки, точка рангового розподілу О.Червонюка (самовисування) розміщується нижче лінії тренду, що свідчить про «недобір» голосів кандидатом. Причинами цього явища можуть бути як погано проведена виборча кампанія, фальсифікації, так і втрата голосів внаслідок виборчої боротьби. Крива рангового розподілу для середнячків та маргіналів практично збігається з ідеальним розподілом за Законом Ципфа-Парето.

Таблиця 1.2

Фінансова ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі № 152

Ранг кандидата	Кандидат	% голосів	Витрати виборчого фонду	Витрати на ЗМІ	Витрати на ЗМІ у %	Ціна голосу
1	Осуховський О.	39,75	266914	158731	59,47	6,56
3	Матчук В.	15,05	616010	321433,1	52,18	39,95
4	Хомко В.	12,38	206017	154091	74,80	16,24
5	Грицак В.	6,23	912332	603394	66,14	142,82

Результати рангового розподілу за Законом Ципфа-Парето позитивно корелюють з результатами фінансових витрат (таблиця 1.2). Серед представлених звітів кандидатів у народні депутати в ОВО №152 найбільше коштів на засоби масової інформації витратив В. Хомко (самовисунання), а найбільша вартість голосу належить Віталію Грицаку (самовисунання).

Таблиця 1.3

Фінансова ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі № 153

Ранг кандидата	Кандидат	% голосів	Витрати виборчого фонду	Витрати на ЗМІ	Витрати на ЗМІ у %	Ціна голосу
1	Вознюк Ю.	48,32	345800	194332	56,20	6,69
2	Юхименко А.	26,69	442590,79	242160	54,71	15,51
3	Хахльов О.	12,85	524040,96	294100	56,12	38,15
4	Заєць І.	6,75	164772,16	102965	62,49	22,83

Аналізуючи результати голосування в одномандатному виборчому окрузі № 153, помічаємо, що є три лідери та решта учасників виборчого процесу (рис. 1.2). Якщо побудувати криву рангового розподілу для лідерів, то виявиться, що Ю. Вознюк (ВО «Батьківщина») та О. Хахльов (самовисунання) розміщені нижче

лінії тренду, а це свідчить про «недобір» голосів кандидатами. Натомість, результат рангового розподілу Анатолія Юхименка (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) знаходиться вище лінії тренду. Причинами цього явища можуть бути як добре проведена виборча кампанія, використання адміністративного ресурсу чи виборчі фальсифікації. Найдорожче голос виборця коштував О.Хахльову (таблиця 1.3).

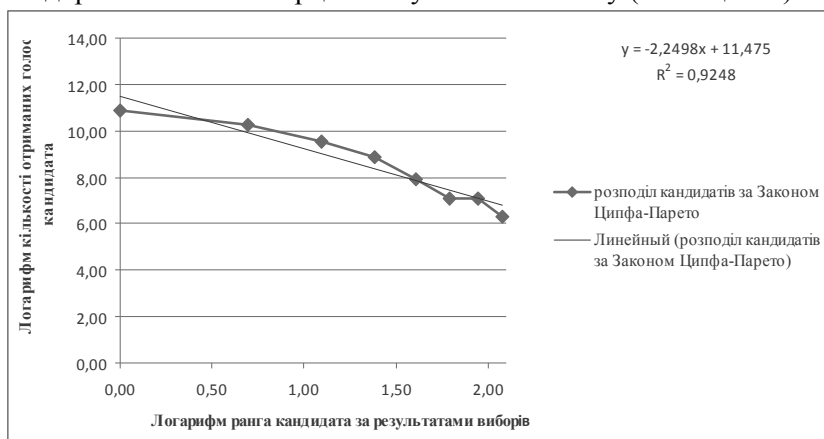

Рис. 1.2 Крива рангового розподілу результатів голосування в ОВО № 153

Аналізуючи результати голосування в одномандатному виборчому окрузі № 154, помічаємо дві зони рангових розподілів: лідери та маргінали (рис. 1.3). Якщо побудувати криву рангового розподілу для лідерів, то виявиться що Д.Корилкевич (самовисування) та С.Костючко (самовисування) розміщені вище лінії тренду, а це пояснюється добре проведеною виборчою кампанією та відбором голосів виборців у кандидатів, які апелювали до подібних за змістом ідеологічних та програмних питань або фальсифікацією виборів І, навпаки, точка рангового розподілу В.Королюка (ВО «Батьківщина») і В.Тимошука («УДАР») розміщується нижче лінії тренду, що свідчить про «недобір» голосів кандидатами. Причинами цього явища можуть бути як погано проведена виборча кампанія, фальсифікації, так і втрата голосів внаслідок виборчої боротьби. Крива рангового розподілу для маргіналів практично збігається з ідеальним розподілом за Законом Цифа-Парето. Отже, основна боротьба була зосереджена між чотирма кандидатами із зони лідерів.

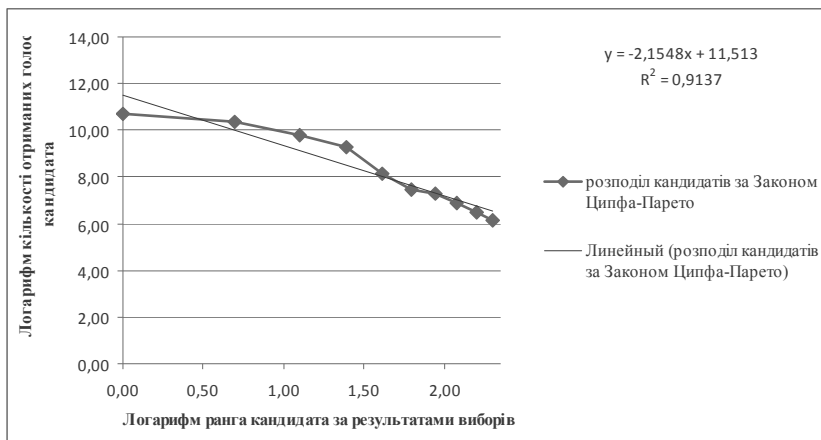

Рис. 1.3 Крива рангового розподілу результатів голосування в ОВО № 154

Серед представлених звітів кандидатів у народні депутати в ОВО №154 найбільше коштів на засоби масової інформації витратив В.Королюк та О.Вознюк (КПУ), а найбільша вартість голосу належить Д.Корилкевичу та С.Костючко (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4

Фінансова ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі № 154

Ранг кандидата	Кандидат	% голосів	Витрати виборчого фонду	Витрати на ЗМІ	Витрати на ЗМІ у %	Ціна голосу
1	Королюк В.	38,65	316300	185788	58,74	7,29
2	Корилкевич Д.	27,58	1034408,8	88675	8,57	33,41
3	Костючко С.	16,32	1441868,4	326544	22,65	78,68
5	Вознюк О.	3,05	28265,92	16406	58,04	8,24

Одномандатний виборчий округ № 155 становить особливий інтерес. Тут була найменша кількість кандидатів, найменші офіційні витрати на виборчу кампанію і найменша ціна голосу. Аналізуючи ранговий розподіл результатів в ОВО № 155,

помічаємо те, що є два лідери, тоді як решта кандидатів ідеально розподіляються за Законом Ципфа-Парето (рис. 1.4).

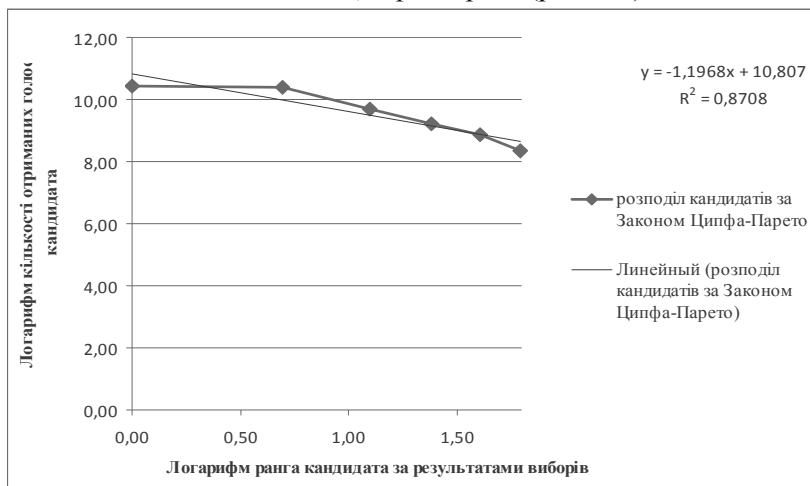

Рис. 1.4 Крива рангового розподілу результатів голосування в ОВО № 155

Якщо побудувати криву рангового розподілу для лідерів, то виявляється, що М.Сорока (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) та С.Кошин (ВО «Батьківщина») потрапляють до лінійного тренду, що збігається з ідеальним розподілом за Законом Ципфа-Парето. Найменша вартість голосу Сергія Кошина та різниця у 1300 голосів виборців забезпечила перемогу Миколі Сороці (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5

Фінансова ефективність виборчої кампанії кандидатів у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі № 155

Ранг кандидата	Кандидат	% голосів	Витрати виборчого фонду	Витрати на ЗМІ	Витрати на ЗМІ у %	Ціна голосу
1	Сорока М.	32,76	133357,01	88575	66,42	3,86
2	Кошин С.	31,53	82200,08	55737	67,81	2,48
3	Бобрик О.	6,64	31200	25712	82,41	4,46

Аналізуючи результати голосування в одномандатному виборчому окрузі № 156, помічаємо дві зони рангових розподілів: лідери та маргінали (рис. 1.5). Якщо побудувати криву рангового розподілу для лідерів, то виявиться, що М. Кучерук (ВО «Батьківщина») та О. Данильчук (самовисування) розміщені нижче лінії тренду, що свідчить про «недобір» голосів кандидатами. Причинами цього явища можуть бути як погано проведена виборча кампанія, фальсифікації, так і втрата голосів унаслідок виборчої боротьби. Тоді як точка рангового розподілу М. Шершуна (Народна партія) розміщується вище лінії тренду, а це пояснюється добре проведеною виборчою кампанією та відбором голосів виборців у кандидатів, які апелювали до подібних за змістом ідеологічних та програмних питань, або фальсифікацією виборів. Варто наголосити, що Микола Шершун усі вибори (за мажоритарною виборчою системою) перемагав у цьому виборчому окрузі. Тому ставка влади була саме на М. Шершуна.

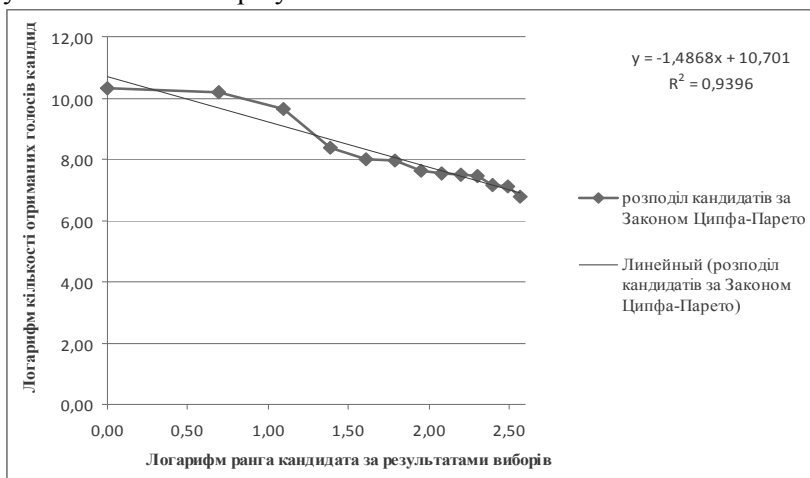

Рис. 1.5 Крива рангового розподілу результатів голосування в ОВО № 156

Крива рангового розподілу для маргіналів практично збігається з ідеальним розподілом за Законом Ципфа-Парето. Отже, основна боротьба була зосереджена між трьома кандидатами із зони лідерів. Ми не можемо якісно оцінити фінансову

ефективність виборчої кампанії кандидатів з ОВО № 156, оскільки володіємо лише одним звітом про надходження і використання коштів виборчого фонду. Ним став Роман Корнійко (самовисування), який посів п'яте місце за результатами голосування.

Унаслідок додаткового аналізу на рівні значущості $\alpha=0,05$ перевірено нульову гіпотезу про рівність нулю генерального коефіцієнта рангової кореляції Кендалла при конкуруючій гіпотезі $H_1: \tau \neq 0$. Тобто, ми поставили за мету з'ясувати, чи існує зв'язок між ранговими показниками кандидатів у народні депутати за результатами виборів та відповідними ранговими показниками витрат їхніх виборчих фондів. З'ясувалося, що для усіх одномандатних виборчих округів Рівненської області немає підстав відхилити нульову гіпотезу. Коефіцієнт рангової кореляції Кендалла засвідчив, що зв'язок між показниками незначний.

Отож, за результатами аналізу одномандатних виборчих округів Рівненської області не підтвердилася гіпотеза, що чим більше коштів витрачає кандидат у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі, тим більше можливостей на перемогу він має. Це відкриває подальші пошуки відповіді на дослідницьке питання, чи фінансова ефективність виборчої кампанії впливає на результат виборів чи є інші чинники, які сприяють перемозі кандидатів у народні депутати. Враховуючи, що Рівненська область належить до опозиційних регіонів, можемо припустити, що ключовим фактором перемоги кандидатів є їх належність до відомих опозиційних «брендів», а не значні фінансові надходження.

Практика виборів в Україні засвідчила, що законодавство не забезпечує належного контролю за використанням коштів виборчих фондів кандидатів у народні депутати (так і політичних партій). Відсутність незалежного аудиту їхніх витрат залишає актуальним питання підзвітності та підконтрольності суб'єктів виборчого процесу громадськості [2]. Механізм контролю за тіншовим фінансуванням кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах ускладнюється відсутністю вимог у законодавстві оприлюднювати всі витрати і надходження та публікувати достовірні звіти. Таким чином, єдиним джерелом інформації залишаються офіційні джерела надходження коштів на рахунки виборчих фондів партій, що не завжди відповідають дійсності.

Проаналізувавши звіти про надходження і використання коштів виборчих фондів кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах Рівненської області маємо підстави говорити про те, що кандидати не відповідають основним принципам діяльності, а саме: відкритості, демократичності та відповідальності. До того ж, реалії фінансування виборчих фондів кандидатів у народні депутати складаються за алгоритмом, який існує поза межами законодавства. Фінансову ефективність виборчої кампанії продемонстрували ті кандидати, які перемогли на виборах в одномандатних виборчих округах Рівненської області. Найпопулярнішими інструментами впливу на виборців все ще залишається реклама та медіа, що становить більшу половину витрат виборчих фондів.

---

1. Благовещенский Ю. Предвыборная кампания на политической карте Государственной Думы / Ю. Благовещенский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.indem.ru/IDD2000/conf/3/record_byun.htm. - Заголовок з екрана.

2. Ковриженко Д. Фінансування політичних партій і виборчих кампаній: проблеми і шляхи вирішення / Д. Ковриженко // Лабораторія законодавчих ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.parlament.org.ua/.../MoJ%20-20Political%20Corruption%20Presentation%20-%2029-01-2008.ppt. – Заголовок з екрана.

3. Gabaix X. Zipf's Law for Cities: An Explanation [Text] / Xavier Gabaix // The Quarterly Journal of Economics. – 1999. – Vol. 114. – № 3. – P. 739–767.

Пьотр Андрусечко

СПЕЦИФІКА ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ – 2012 У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (З ПОГЛЯДУ МІЖНАРОДНИХ МІСІЙ СПОСТЕРІГАЧІВ)

Парламентські вибори 2012 р. в Україні викликали зацікавлення міжнародних місій спостерігачів, які активно працювали також у Дніпропетровській області. У статті проаналізовано окремі елементи виборчої кампанії в регіоні: використання адмінресурсу, чорного піару, приклади реклами у мас-медіа, а також боротьбу у 24 виборчому окрузі.

Ключові слова: міжнародна місія спостерігачів, парламентські вибори 2012, парламентські вибори у Дніпропетровську.

Piotr Andrusieczko. Features of the 2012 parliamentary elections in Dnipropetrovsk region (in terms of international observer missions). 2012 parliamentary elections in Ukraine caused the interest of international observer missions, which were also actively working in the Dnipropetrovsk region. The paper deals some elements of the election campaign in the region: the use of administrative resources, black PR, examples of advertising in the media, and the opposition in district 24.

Keywords: international observer missions, 2012 parliamentary elections, parliamentary elections in Dnepropetrovsk.

Парламентські вибори 2012 в Україні відрізнялися від попередніх виборчих кампаній, у першу чергу переходом до змішаної системи. Обидві частини виборів – партійна та мажоритарна – мають свою специфіку. Проте в одномандатних округах кампанія виявилася брутальнішою, відповідно зросла кількість технологій, задіяних під час виборів. Метою нашої статті, власне, і є аналіз основних типів порушень, здійснених у Дніпропетровській області в ході виборів, адже регіон є специфічним з погляду зв'язків бізнесу та політики, які чималою мірою визначили форми сучасної України. Слід зазначити, що основна маса зауважень європейських спостерігачів стосувалася формування виборчих комісій, використання так званого адмінресурсу, що стало вже традиційним в українській електоральній історії, а також використання чорного піару. З огляду на використання

під час виборів сучасних технологій передачі інформації збільшилися можливості чорної боротьби. Арсенал технологій збагатився, наприклад, можливостями так званих DDoS атак [6]. Особливу увагу викликало широке використання різноманітних методів підкупу голосів виборців. Як українські, так і міжнародні спостерігачі звернули увагу, що монтаж камер (які за задумом мали легітимізувати результати виборів) став зайвим витрачанням коштів, який не лише не вплинув на забезпечення прозорості виборчих процедур, але й став елементом залякування виборців.

Специфіка Дніпропетровської області чималою мірою пов'язана з її бізнес-кліматом, який відрізняється від інших регіонів з огляду на виразну різноманітність майнових відносин. В області діють три бізнес-групи.

1) Група «Приват», яка контролює велику кількість підприємств у всій Україні. Група не має власної політичної партії, у політичній сфері діє ситуаційно, підтримуючи різні сили та політиків.

2) Група «Інтерпайп», створена Віктором Пінчуком, – важливий гравець на світовому ринку виробництва труб високого діаметру. До сфери її інтересів входять, між іншим, металургія, банківська справа, виробництво споживчих товарів, медіа-ринок (українські канали СТБ, ICTV, Новий канал, газета «Факти»). Віктор Пінчук підтримував різні політичні проекти, які, однак, не принесли видимого успіху у 2002 та 2006 рр.

3) Група «Метінвест» (Кривий Ріг). Її підприємства належать до холдингу SKM – власності Ріната Ахметова. Група користується найбільшим політичним впливом у регіоні. З нею пов'язаний губернатор (перед виборами) О. Вілкул (керівник обласної організації ПАРТІЇ РЕГІОНІВ).

Свій бізнес у регіоні мають люди, пов'язані свого часу з Павлом Лазаренком, а також родина Тимошенків.

В області зареєстровано 17 виборчих округів, 1781 виборча дільниця. Орієнтовна кількість виборців перед 28 жовтня 2012 р. становила 2 712623 людини [4]. Порівнюючи останні вибори, відмітимо наявне зниження явки. Зокрема, на президентських виборах 2010 р. брали участь 66,2% виборців по області [5]. Натомість на місцевих виборах у 2010 р. вже лише 40,8% [8]. Порівнюючи парламентські вибори у 2006 та 2007 рр., явка знизилася більш ніж на 6%.

Напередодні виборів 2012 р. найбільший політичний вплив у регіоні мала ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, її вважали лідером виборчої боротьби. Свідченням цього можуть бути результати виборів місцевого самоврядування 2010 р., коли ПАРТІЯ РЕГІОНІВ набрала 65,7% голосів. Для порівняння ВО «Батьківщина» набрала 6,4%, ПП «Фронт Змін» – 5%, КПУ – 7,9%, Політична партія «Сильна Україна» – 8,6% [14]. Позиція та амбіції місцевого осередку ПАРТІЯ РЕГІОНІВ пов'язана насамперед зі зміцненням бізнес-політичних позицій Ріната Ахметова в області. На думку експертів, додатковим елементом, що грав не на користь альтернативних партій влади сил, стало розчарування С. Тігіпком та його політичною партією «Сильна Україна».

Медіапотенціал області досить великий. У Дніпропетровську виходить близько 45 газет та журналів. Одна з найбільш популярних та найстарших – «Днепр Вечерний» (наклад 26 вересня 2012 р. – 245377 примірників). Також видаються кілька видань регіонального характеру: «Вперед», «Зоря», «Вісті Придніпров'я» [12]. У місті діють два регіональні інформативні агентства: «Днепр-Пост» (<http://dneprpost.info/>) та «Мост-Днепр» (проект Інституту Горшеніна, <http://most-dnpr.info/>). Окрім цього, діють 22 радіостанції та кілька телеканалів: Канал 11, СТБ-Дніпро (належить до групи «Інтерпайп»), державний регіональний «34-й канал», «Приват ТВ» (у власності Ігоря Коломойського) та інші [12]. Загалом рівень локальних медіа доволі слабкий. Місцеві журналісти працюють у більш складних умовах, ніж столичні – тиск та самоцензура сильніші. В більшості дніпропетровські медіа перебувають під контролем місцевої влади або мають майнові зв'язки з партією влади. Перед виборами Віктор Пінчук публічно підтверджував свою підтримку ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Між іншим, це прозвучало на передачі дніпропетровського телевізійного «Каналу 11», оскільки у такій ситуації він не міг дозволити собі інший вибір [11]. Чи не єдиною незалежною газетою вважається «Лица».

Серед найбільш активних організацій, пов'язаних з виборами 2012 у Дніпропетровську, можна назвати Комітет виборців України та «ОПОРУ». У регіоні також діяли «За чесні вибори» і «Громадський контроль».

Створення та діяльність ОВК

На пострадянському просторі досі актуальною є приказка «важливо не хто голосує, а хто підраховує голоси». Однією з проблем, на яку звернули увагу міжнародні спостерігачі – це питання формування складів окружних та дільничних комісій шляхом жеребкування. Малі та невідомі партії («технічні партії»), які зареєстрували навіть лише одного кандидата на виборах, мали своїх представників в усіх окружних комісіях [Детальніше див.: 1; 3]. У сформованих таким чином комісіях частим явищем були зміни в складах комісій. Наприклад, у виборчому окрузі № 24 на початку жовтня відмітили зміни у так званих великих дільничних комісіях, які склалися з 6–7 членів у кожній. Серед офіційних причин ротації відзначали особисті, а також бажання зміцнити позиції у комісії через суб'єктів виборчого процесу [18]. Результати жеребкування членів комісій стали одним з головних приводів офіційних скарг у передвиборчому процесі. Проте суди не реагували. Між іншим, 29 вересня 2012 р. у Дніпропетровському апеляційному адміністративному суді розглядалася справа, в якій позивачем виступив В. Гетьман (ВО «Батьківщина»). Вона стосувалася порушень у ході жеребкування складу дільничних комісій у 24-му окрузі. Відеозапис голосування доступний в інтернет-мережі [10]. Проте апеляційний суд, подібно як у випадку суду першої інстанції, не знайшов складу порушення процедур при обранні комісії [13].

У випадку ОВК та ДВК спостерігачі звертали увагу на виробничі відносини, які могли мати вплив на роботу членів комісій. Наприклад, в окружній комісії № 25 кілька її членів працювали в СЗОШ №6 – директор та вчителі. Як говорили члени комісії від опозиції, директорський контракт на роботу треба поновлювати кожні два роки. Отже, кидається у вічі залежність шкільної дирекції від владних структур, а вчителів від директора.

Адмінресурс та використання посад

Однією з традиційних виборчих технологій, які використовували партії та кандидати від влади, був так званий адмінресурс.

В області, окрім іншого, було зареєстровано низку фактів використання кандидатами своєї позиції (належність до ПАРТІЙ РЕГІОНІВ, виконання різних функцій у регіональній владі).

Кандидатові А. Крупському (заступнику мера) закидали, що мер міста І. Куліченко особисто агітував за нього*. За прямої підтримки урядовців відбувалася ініціатива «Соціальний договір», підписана шефом адміністрації Олександром Вілкулом та кандидатами від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ**. Штаб ПР заперечував використання адмінресурсу в кампанії їх кандидатів, оскільки, наприклад, постачання медичного обладнання їх кандидатами є продовженням програми, ініційованої у 2012 р. місцевою владою. Схожим чином відбувалося у кампанії Крупського, адже на білбордах «Вірю Крупському!» мер Дніпропетровська висловлювався як приватна особа. На думку Є. Удода, керівника виборчого штабу ПАРТІЇ РЕГІОНІВ у Дніпропетровську, усі ці дії були узгоджені з юристами. Суди також не знайшли складу порушень. Зрештою, у штабі прийняли рішення демонтувати білборди, які висловлювали підтримку для А. Крупського. Щодо оскаржень опонентів у залученні до кампанії губернатора О. Вілкула, Є. Удод наголосив: губернатор виступив виключно як голова обласної партійної організації регіоналів [17].

Загалом, усі кандидати від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ зробили ставку на подібну модель кампанії, тобто, використання адмінресурсу, передачу об'єктів, приписування собі заслуг ремонтів та обіцянки нових ремонтів у присутності мешканців районів, будинків. Безпосередні зустрічі з виборцями, на думку спеціалістів з політичного маркетингу, є найкращим способом здобування голосів, щоправда, в українських умовах кандидати від влади користувалися специфічною формою «публічної допомоги». Кандидат від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ Ігор Циркін (25-й округ) протягом усього часу кампанії по 5–6 разів на тиждень зустрічався з мешканцями, і при цьому офіційно не проводив виборчої кампанії. Офіційно розмови

---

* Ідеться про білборди з гаслом «Анатолию Крупскому Днепрпетровск может доверить самые сложные задачи. Я верю Крупскому», на яких розміщлася фотографія мера міста Івана Куліченка.

** Кожен з кандидатів взяв відповідальність за реалізацію конкретних проектів у місті. На рекламних матеріалах цих ініціатив кандидати у депутати сфотографовані разом з керівником обласної адміністрації. В екземплярах Угод про відповідальність (між кандидатом та виборцем), які роздавали електорату, наводився список зобов'язань, підпис кандидата, а також місце для підпису та даних виборця, означені матеріали є у розпорядженні автора статті).

проводилися під егідою зустрічі з заступником мера, а тому їх ніколи не анонсували як виборчі. У ході спілкування з дніпропетровцями І. Циркін ані словом не обмовився про виборчу кампанію, натомість, обіцяв привести в порядок дахи, ліфти, сходові клітки тощо. Він стверджував, що немає навіть виборчого штабу, оскільки його повсюди впізнають (!) [20].

Окремі дії кандидатів від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ можна віднести до категорії підкупу виборців. Наприклад, досить поширеною формою стало відкриття ігрових майданчиків, на яких знаходилися емблеми ПАРТІЇ РЕГІОНІВ та прізвиська донорів-кандидатів*. Для агітації використовували різноманітні приводи. Наприклад, в один з днів кампанії А. Крупського використали дату річниці визволення Дніпропетровська. Під час зустрічей з виборцями діяли польові кухні, розставляли столи для ветеранів (роздавали кашу, чай, а ветерани отримали «фронтові 50 грамів»). На сценах виступали місцеві артисти. Під час конкурсу мешканці могли виграти речові нагороди. У таких випадках, перш за все, виникало питання щодо відсутності виразного відокремлення ролі кандидата від ролі урядовця. Це стосувалося, між іншим, згадуваних кандидатів – І. Циркіна та А. Крупського. У штабі ПР у Дніпропетровську підкреслювали, що кандидати, які обіймають посади в адміністрації, пішли у відпустки на час кампанії. Однак на питання, відколи оформлена відпустка А. Крупському, Є. Удод відповів: навіть якщо кандидати не брали відпустки, вони агітували лише у позаробочий час [17].

Чорний піар

Під час кампанії були зареєстровані випадки чорного піару. Зокрема, незадовго до виборів з'явився спеціальний номер газети «Факти» (фальшивка), що повністю містила (4 сторінки) матеріали, які кваліфікуються як «чорний піар» проти Комуністичної партії України та її кандидата в окрузі № 30 С. Храпова. Видання писало про відбирання комуністами землі, якщо ті дійдуть до влади («Комуністичні гангстери ділять землю Орджонікідзе»), а також про те, «Як дніпропетровські комуністи крали дітей зі шкіл» (КПУ на чолі з С. Храповим ніби планували вивезти дітей, замість до музею «Молода Гвардія», на мітинги КПУ до Луганська). С. Храпов

---

* Відповідні фотоматеріали наявні у розпорядженні автора.

підкреслив, що КПУ відчуває у Дніпропетровській області адміністративний тиск, з'являються матеріали з чорним піаром проти окремих кандидатів КПУ, фінансовані ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ. На думку С. Храпова, від комуністів висунули технічних кандидатів, які представляли себе комуністами, але членами партії не були [19].

Об'єктом атаки стала також партія ПП «УДАР» та її кандидати. В області розповсюдили газету «Народний Трибунал», в якій лунали звинувачення, між іншим, на адресу братів Кличків, у зв'язках зі злочинним світом, а також у тому, що брати брали участь у фотосесії для німецького журналу для геїв [9]. Проти кандидата ПП «УДАРу» Юрія Власова (округ №25) виступав інший кандидат у цьому окрузі від ВО «Батьківщина» Максим Курячий. У рекламному виданні газети «Любимый Город», присвяченому «секретам» «УДАР» у Дніпропетровську, Ю. Власову закидали технічне кандидатство, ніби насправді він діє на користь представника ПАРТІЇ РЕГІОНІВ І. Циркіна [7]. Найбільш гостра кампанія з використанням чорного піару мала місце в окрузі № 24 у боротьбі між Я. Безбахом та А. Крупським. Обидва були членами ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, проте Я. Безбаха підтримував В. Пінчук, а А. Крупського – місцевий партійний осередок та влада. На початку жовтня телеканал ICTV оприлюднив запис телефонної розмови, яка відбулася між ніби А. Крупським та працівником заводу В. Пінчука. Той, хто дзвонив, представився заступником мера А. Крупського і запропонував, щоб його співрозмовник став технічним кандидатом та агітував проти Безбаха, а у відповідний момент мав би зняти свою кандидатуру. Запис викликав чимало сумнівів, на що вказували також закордонні журналісти, які спостерігали за виборами в Україні [2].

Керівник штабу ПАРТІЇ РЕГІОНІВ вказував, що проти А. Крупського точиться брудна кампанія, використовується чорний піар, на каналах, що належать Пінчуку, «кандидата Крупського представляють у поганому світлі» [9]. В. Пінчук нібито найняв російських політтехнологів, які здійснюють чорний піар. Штаб ПАРТІЇ РЕГІОНІВ передавав інформацію, що мали місце напади на агітаторів А. Крупського [17].

Візуальна та телереклама

Лідерами зовнішньої кампанії стали ПАРТІЯ РЕГІОНІВ та її кандидати. Виразно помітною була також зовнішня реклама Партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!».

Кандидати від опозиції стверджували, що у Дніпропетровську не було рівного доступу до білбордів. На цю проблему звертали також увагу представники КПУ. Опозиційні кандидати стверджували, що агенції, які спеціалізувалися на зовнішній рекламі, відмовлялися від замовлень, пояснюючи це браком місця або резервацією поверхні [7]. З 5 на 6 жовтня 2012 р. ВО «Батьківщина» вдалося вивісити певну кількість білбордів у місті. У виборчому штабі зазначалося, що вони переконали кілька своїх прихильників, які володіли рекламними поверхнями, що, уразі, потреби захищатимуть їх [15].

На білбордах кандидатів від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ домінувала кількість відремонтованих дахів, сходових кліток тощо. Серед «креативних» ідей можна згадати білборд, на якому рекламується безкоштовна зона wi-fi в одному з парків 28-го округу з гаслом доступу «morozenko» – прізвищем кандидата від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ в окрузі. Окрім білбордів, у багатьох будинках спальних районів 24-го округу вивісили з вікон транспаранти з надписами про підтримку кандидата Крупського та його опонента Я. Безбаха.

На регіональних телеканалах виборча реклама практично не відрзнялася від загальноукраїнської. На каналах, які належали Пінчуку, додаткову увагу привертала реклама кандидата Я. Безбаха.

У локальній пресі переважала інформація стосовно кандидатів ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, яка найчастіше представляла їх діяльність на постах у місцевій адміністрації. Зокрема, «Днепр Вечерний» 28 жовтня 2012 р. опублікував матеріали, присвячені ініціативам кандидатів від влади без відповідної помітки, що дані матеріали мають характер виборчої реклами*.

Моніторинг місцевої преси вказав, що найбільша кількість матеріалів друкувалася від кандидатів влади.

Висновки

Слід підкреслити, що останні вибори підтвердили, що для міжнародних спостерігачів створені сприятливі умови роботи, особливо порівняно з виборами 2004 року. Це зрозуміло з погляду міжнародної легітимізації виборів, чого прагнула українська влада.

---

* Примірник наявний у автора статті, як і інші регіональні видання з вересня-жовтня 2012 р.

На цьому тлі влада у Дніпропетровську намагалася видаватися ще кращою. Є. Удод, голова обласної ради та керівник виборчого штабу ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, наголошував, що влада зацікавлена у спокійних виборах. Дніпропетровська область – другий після Києва регіон з найбільшими закордонними інвестиціями, отже, репутація надзвичайно важлива для бізнесу [17]. Однак проблемою стало використання адмінресурсу, чорного піару, а також питання стосовно формування виборчої адміністрації. З аналізу судових справ в області можна зробити висновок, що усі скарги (18 справ станом на 19 жовтня 2012 р.) суди відкинули.

Двозначно поводити себе кандидати від опозиції та їх штаби. Тиждень перед виборами мала місце спільна прес-конференція Анатолія Крупського (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) та його колишнього опонента у 24-му окрузі від «Батьківщини» Вадима Гетьмана, який публічно підтримав кандидата Крупського та програму «Жил-массивы под ключ!». Кілька днів перед цим Вадим Гетьман на питання, чи не ображається він на опозицію з приводу того, що партія зняла його кандидатуру без його відома, відповів: «Війна без жертв неможлива» [16].

При цьому своїх кандидатів зняли ВО «Батьківщина» та ПП «УДАР», що наводить на думку про бажання очистити поле боротьби для кандидатів від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. У той же час у 25-му окрузі обидві опозиційні сили залишили своїх кандидатів. Така ситуація дезорієтувала виборців, які, підтримуючи опозицію у партійній частині, не знали, за кого голосувати у мажоритарному окрузі. У зв'язку з тим, що найбільші проблеми стосувалися мажоритарної частини, напрошується питання: чи потрібне було впровадження змішаної виборчої системи в українських умовах?

---

1. International Election Observation. Ukraine — Parliamentary Elections, 28 October 2012. Statement Of Preliminary Findings And Conclusions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/odihr/96675>. (Дата звернення 20.11.2012).

2. Pogorzelski Piotr, Wiktor Pinczuk i jego europejskość. [Електронний ресурс]. Blog o kampanii wyborczej na Ukrainie prowadzony przez Piotra Pogorzelskiego, korespondenta Polskiego Radia w Kijowie.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elections.blox.ua/2012/10/Wiktor-Pinczuk-i-jego-europejskosc.html>. (Дата звернення 20.11.2012).

3. Raport końcowy Międzynarodowej Społecznej Misji Obserwacyjnej Wyborów na Ukrainie. Warszawa, 30 listopada 2012 г., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.batory.org/pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/Raport_PL.pdf (Дата звернення 20.11.2012).

4. Відомості про одномандатні виборчі округи в розрізі регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp030?PT001F01=900>. (Дата звернення 20.11.2012).

5. Вибори 2010 – аналіз явки у другому турі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polityka.in.ua/info/353.htm>. (Дата звернення 20.11.2012).

6. Григораш А., Титиш Г., DDoS-атаки. Скільки коштує «покласти» сайт? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2012-12-07/77299>, 07.12.2012. (Дата звернення 10.02.2013).

7. Грушеватый В. Кто прячется за спиной «Удара»? – Любимый Город. – 2012. – 15.10-21.10.

8. Карта явки на парламентських виборах 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://statistika.in.ua/vybory2012/yavka>. (Дата звернення 20.11.2012).

9. Народний Трибунал. – 2012. – 10 жовтня.

10. Очередная инициатива ПР – игра в наперстки. (Видеозапись голосования 29 сентября 2012 г. в округе № 24 в Днепропетровске. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=xXvQWsqN9aU&feature=player_embedded#!). (Дата звернення 20.11.2012).

11. Пинчук за ПР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=oG3D10G4-s0&feature=player_embedded. (Дата звернення 20.11.2012).

12. Політична карта Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opora.ua.org/oblast/article/1443-politychna-karta-dnipropetrovskoji-oblasti>. (Дата звернення 20.11.2012).

13. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 25 вересня 2012 р. Справа № 2а/0470/11342/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26123242>. (Дата звернення 20.11.2012).

14. Результати місцевих виборів 2010 р. в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/vm_2010/. (Дата звернення 19.02.2013).

15. Стенограма бесіди з Андрієм Павленком, керівником виборчого штабу партії «Батьківщина» у м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ, жовтень 2012 р.

16. Стенограма бесіди з Вадимом Гетьманом, депутатом, кандидатом у депутати ВР України, округ № 24; Дніпропетровськ, жовтень 2012 р.

17. Стенограма бесіди з Євгеном Удодом, керівником виборчого штабу ПАРТІЇ РЕГІОНІВ в Дніпропетровській області, головою обласної Ради; Дніпропетровськ, 8 жовтня 2012 р.

18. Стенограма бесіди з Тетяною Панченко, головою окружної виборчої комісії № 24 м. Дніпропетровська; Дніпропетровськ, 2 жовтня 2012 р.

19. Стенограми бесіди з Сергієм Храповим, головою обласної організації КПУ, депутатом ВРУ VI скликання, кандидатом у депутати ВР України у Дніпропетровській області; Дніпропетровськ, жовтень 2012 р.

20. Стенограма бесіди з Ігорем Циркіним, заступником мера м. Дніпропетровська, кандидатом у депутати по 25-му округу від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ; Дніпропетровськ, жовтень 2012 р.

*Павло Мяло,
Володимир Пашков*

ВИКОРИСТАННЯ «БРУДНИХ» ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ ПІД ЧАС ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 РОКУ

Автори досліджують порушення виборчого законодавства під час парламентських виборів 28 жовтня 2012 року. Проаналізовано регіональний сегмент порушень, який стосується ведення передвиборчої агітації у Запорізькій області. З'ясовано, що технології, спрямовані на створення свідомого волевиявлення громадян, мали незначний ефект та не були здатні значно вплинути на результат виборів.

Ключові слова: *передвиборча агітація, «брудні» виборчі технології, «чорний піар», адміністративний ресурс, підкуп виборців.*

Pavlo Myalo, Vladimir Pashcov. The use of «dirty» election technologies in Zaporizhia region during the parliamentary elections, 2012.

The authors investigate the violations of the electoral code during the parliamentary elections 2012. They examine the regional segment, which deals with violations of election canvassing in the

Zaporozhia region. They found that the technologies directed to the distortion of the conscious citizens have had just a little effect on their will and were not able to influence the outcome of the elections.

Key words: *election campaigning, «dirty» electoral technologies, «black PR», administrative resources, vote buying.*

За понад двадцять років незалежності в Україні неодноразово змінювалися виборчі правила: від лише мажоритарного до виключно пропорційного обрання народних депутатів, а також поєднання цих двох принципів [14, 15, 16, 17]. Згідно з останніми законодавчими новелами, 225 народних обранців обираються за виборчими списками від політичних партій, а інших 225 – за мажоритарною системою в одномандатних округах. У виборах беруть участь тільки політичні партії, а не блоки, також встановлено 5– відсотковий прохідний бар’єр [18].

Постійні зміни виборчого законодавства законотворці пояснюють необхідністю удосконалення захисту прав виборців на вільне волевиявлення та курсом на подальшу демократизацію. Однак, ухвалюючи різні виборчі моделі, політична еліта добивається передусім власних корпоративних цілей [5, с. 346-347].

Вітчизняні експерти назвали виборчу кампанію 2012 р. однією з найбрудніших за всю історію незалежної України [27, 28]. На їх думку, найбільш проблемними етапами виборчого процесу стали:

- передвиборна агітація, яка супроводжувалась підкупом та застосуванням адміністративного ресурсу;
- формування виборчих комісій;
- встановлення підсумків голосування в одномандатних округах.

У цій статті автори поставили за мету проаналізувати регіональний спектр порушень виборчого законодавства, який стосується ведення передвиборчої агітації. Таким чином, можна оцінити, наскільки поширеними та ефективними були спроби маніпуляції волевиявленням виборців у Запорізькій області та охарактеризувати види такої маніпуляції. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період серпня – жовтня 2012 року, оскільки початок передвиборної агітації стартує з дня, наступного за днем прийняття рішення про реєстрацію кандидатів у депутати (висування кандидатів у депутати проходило з 30 липня до 9 серпня

включно), а припинення агітації відбувається о 24 годині останньої п'ятниці перед днем голосування [18].

Як зазначають вітчизняні науковці, виборчі технології як сукупність засобів і алгоритмів цілеспрямованого політико-психологічного впливу на електоральні настрої та поведінку, а також на результати голосування задля досягнення цілей у виборчій кампанії вже стали невід'ємною складовою вітчизняних електоральних процесів [24, с.56].

До «брудних» виборчих технологій належать:

1) будь-яке порушення норм виборчого законодавства (свідоме чи випадкове);

2) цілеспрямовані методи свідомого введення виборців в оману, щоб вплинути таким чином на результати їх волевиявлення.

Такі методи небезпечні тим, що зазвичай мають прихований характер та формують у громадян так звану ілюзію вибору та уявну реальність, за якої об'єкт впливу переконаний у своєму свідомому управлінні власними думками та поведінкою [26, с.7].

Деякі науковці схильні вважати поширення «брудних» технологій закономірним етапом становлення електоральної культури в перехідних суспільствах, своєрідною «хворобою зростання». На думку авторів, практика останніх виборчих кампаній в Україні свідчить про зниження ефективності використання «брудних» виборчих технологій та поступове визрівання об'єктивних передумов для введення принципів «fair play».

Зокрема, такі маніпуляції на парламентських виборах 28 жовтня 2012 р. не мали масового характеру та були малоефективними, принаймні у Запорізькій області. Цьому сприяла як принципова позиція керівництва області, так і зростання громадянської культури суспільства, наявність низки громадських організацій, що відслідковували хід виборчого процесу, можливість швидкого оприлюднення наявних порушень через соціальні мережі та електронні ЗМІ, присутність на виборах міжнародних спостерігачів тощо.

У парламентських виборах 2012 р. взяло участь 87 партій та 5207 кандидатів, з них – 2554 особи за партійними списками [22].

Запорізький регіон є типовим представником Південного Сходу України, який завжди давав найбільший відсоток голосів саме за ПАРТІЮ РЕГІОНІВ. На восьми з дев'яти одномандатних округах перемогу здобули представники цієї політичної сили

(лише у Бердянську перемиг бізнесмен – самовисуванець Олександр Пономарьов, який у Верховній Раді також приєднався до ПР). Найбільший показник підтримки був у сина Генерального Прокурора України Артема Пшонки, який у 8-му окрузі мав 65,4% голосів [8]. У абсолютній більшості округів розрив між переможцем та його найближчими конкурентами досить значний, тому не було спроб оскаржити результати виборів у судовому порядку.

За підсумками виборів Запорізька область має п'ятий результат на підтримку ПАРТІЇ РЕГІОНІВ (не враховуючи показники АРК та м. Севастополя) [9]. Також ми бачимо, що, на відміну від всеукраїнських результатів, у Запорізькому регіоні друге місце зайняла не Об'єднана опозиція, а КПУ. ВО «Свобода» взагалі не пододала 5 – відсоткового бар'єра [10].

Таблиця 1

Підсумки парламентських виборів 2012 року

Назва партії	Запорізька область	Україна
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	40,95 %	30,00%
КПУ	21,16%	13,29%
ВО «Батьківщина»	14,93%	25,54%
Політична партія «УДАР»	12,40%	13,96%
ВО «Свобода»	3,85%	10,44%

Розглянемо тепер детальніше перебіг виборчого процесу на теренах Запорізької області. Закон визначає, що передвиборча агітація – це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата у депутати або партію – суб'єкта виборчого процесу [18].

Серед головних форм такої агітації: проведення мітингів, демонстрацій, пікетів, прес-конференцій, поширення виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, розміщення друкованих агітаційних матеріалів чи політичної реклами на носіях зовнішньої реклами, проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач тощо.

Законодавство також встановлює певні обмеження у проведенні передвиборчої агітації, а саме: фінансування передвиборчої агітації лише за кошти виборчого фонду, заборона розпов-

сюдження завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей та матеріалів, що містять антиконституційні заклики, заборона прямого та непрямого підкупу виборців та зловживання службовим становищем [18].

Виходячи з цього, можна виділити такі головні методи «брудних» виборчих технологій, як:

- використання адміністративного ресурсу;
- підкуп виборців (прямий та опосередкований);
- «чорний піар».

Слід зазначити, що нині дуже складно запобігти використанню маніпулювання у виборчому процесі у зв'язку з розпливчастістю та недосконалістю чинного законодавства. Зокрема, Центральна виборча комісія може прийняти рішення про попередження та скасування реєстрації кандидата (кандидатів) у депутати лише у разі встановлення судом незаперечних фактів наведених вище порушень у проведенні передвиборчої агітації. Як показує судова практика, це фактично є безнадійною справою.

Проаналізувавши хід виборчої кампанії у Запорізькій області, ми дійшли висновку, що найбільш поширеним був непрямий підкуп виборців (шляхом роздачі товарів чи послуг, організації безкоштовних концертів) кандидатами-мажоритарниками та «чорний піар» проти рейтингових кандидатів, як провладних, так і опозиційних.

Проте найбільше критики у ході виборчого процесу лунало щодо використання владою адміністративного ресурсу, тобто надання преференцій провладним кандидатам та, відповідно, перешкоджання опозиційним, адже згідно з чинним законодавством органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також їх посадовим особам у робочий час (крім випадків коли вони є кандидатами у депутати), забороняється участь у передвиборній агітації. У свою чергу, кандидату у депутати, який обіймає посаду в органах виконавчої влади, органах влади Автономної Республіки Крим чи в органах місцевого самоврядування, заборонено залучати для проведення передвиборної агітації підлеглих йому осіб, службовий транспорт, зв'язок, устаткування, приміщення, інші об'єкти та ресурси за місцем роботи [18].

Наведемо декілька прикладів, які можна трактувати як використання адміністративного ресурсу.

7 серпня 2012 р. на сайті Запорізької облдержадміністрації була розміщена інформація стосовно підписання постанови Кабінету Міністрів України про виділення з Державного бюджету України понад 400 тис. грн на прокладення водопроводу в с. Приморське. Також повідомлялось, що ситуацію з водопостачанням жителів району особисто контролює заступник міністра економічного розвитку та торгівлі України Володимир Бандуров. Саме за його підтримки в Уряді в кошторис програми із водозабезпечення будуть включені ще два населені пункти – Степногірськ та Дніпрорудне [12].

Хоча на сайті не містилася інформація про участь Володимира Бандурова у виборчих перегонах, за збігом обставин Василівський район входив до складу одномандатного виборчого округу, де балотувався Бандуров.

14 вересня на базі Дніпрорудненської спеціалізованої школи «Галант» відбулося засідання виїзної колегії Василівської районної державної адміністрації під головуванням Сергія Грачова. В її роботі також взяли участь кандидат у народні депутати Володимир Бандуров (ТВО № 79), керівники відділів та управлінь райдержадміністрації, керівники територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади району, правоохоронних органів району, органів місцевого самоврядування [6].

Також в області були випадки відкриття кримінальних справ проти опозиційних кандидатів. Зокрема, слідчим відділом прокуратури області розслідувалося дві кримінальні справи щодо кандидата у народні депутати, керівника обласного партійного осередку партії ПП «УДАР» Вадима Кривохатька (ТВО № 82): за ч.2 ст.272 КК України – (за фактом порушення правил безпеки на ФГ «Кривохатько В.В.») та за ст.ст.212 ч.3, 366 ч.2 КК України. – (за фактом ухилення від сплати податків у розмірі 2 млн 247 тис. грн та підроблення документів податкової звітності). За інформацією прокуратури, Вадима Кривохатька неодноразово викликали до прокуратури Вільнянського району та області для надання пояснень і проведення слідчих дій, проте він ухилився від явки, що й стало підставою для оголошення його у розшук [30].

Проте в цілому в області фактично не спостерігалось використання адміністративного ресурсу та прямого втручання влади у передвиборчу агітацію. Не в останню чергу цьому сприяла вива-

жена позиція керівництва облдержадміністрації та її відсутність реальної конкуренції з боку опозиційних кандидатів.

Вибори 2012 р. до парламенту відзначалися не війною ідеологій, а війною «гаманців». Досить поширеною та ефективною тактикою кандидатів став непрямий підкуп виборців. До нього належить надання виборцям, закладам, установам, організаціям коштів або безоплатно чи на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних цінностей, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати за або не голосувати за певну партію чи кандидата у депутати або згадуванням назви.

Серед прикладів, які можна трактувати таким чином, є отримання навчальним закладом у с. Кінські Роздори комплектів меблів за ініціативи кандидата у народні депутати Олександра Дранікова (ТВО № 82, самовисування). Також кандидат пообіцяв допомогу у облаштуванні дитячого майданчика [2].

Кандидат у народні депутати по 74-му виборчому окрузі Олексій Бабурін (КПУ) у жовтні відкрив у загальноосвітній школі I – III ступенів № 76 м. Запоріжжя відремонтовану спортивну залу. А вечірній загальноосвітній школі №20 кандидат подарував багатофункціональну комп'ютерну техніку [1]. За підтримки Благодійного фонду заступника міністра економічного розвитку та торгівлі України Володимира Бандурова, кандидата від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ (ТВО № 79), жителям Кам'янсько-Дніпровського району дарували окуляри для зору [19].

За сприяння кандидата від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ Артема Пшонки (ТВО № 81) в окрузі пройшли безкоштовні концерти за участю зірок естради: Альона Вінницька та Катерина Бучинська співали у Приморському, Приазовському та Якимівському районах. А медичні працівники Приазовського району отримали 100 тонометрів та 20 велосипедів [29].

Проте найбільш яскравим прикладом брудних виборчих технологій є використання «чорного піару».

«Чорний піар» – це організований і структурований процес налагодження зв'язків з аудиторією, що має на меті маніпулювання цією аудиторією шляхом дезінформації або емоційного керування зміною переконань, уявлень, оцінок діяльності, статусу, ініціатив тощо будь-якого об'єкта [23, с.6].

Науковці виділяють декілька прийомів «чорного піару», що має на меті маніпулювання електоральною аудиторією [25, с.50].

У Запорізькому регіоні головними об'єктами політичної дискредитації стали кандидати від ПП «УДАР», КПУ та ПАРТІЇ РЕГІОНІВ.

Одним з найбільш поширених прийомів була публікація у ЗМІ перекручених або недостовірних фактів. Так, протягом вересня – жовтня 2012 р. у м. Запоріжжі безкоштовно розповсюджувалися спецвипуски газети «Запорожское время» (тираж спецвипусків – 100 000 екз.), в яких регулярно розміщувалися передруки з інтернет-сайтів, що містили звинувачення у зв'язках з кримінальним бізнесом та рейдерством керівництва Політичної партії «УДАР», а також кандидатів у народні депутати по Запорізькій області: Богдана Василенка (ТВО № 75), Василя Варецького (ТВО № 76), Вадима Кривохатька (ТВО № 82). Самі назви статей красномовно свідчать про їх зміст: «УДАР ПО МОЗГАМ», «Свобода» Кличко: два лица «УДАРА», «Как Гитлер и рейдеры «журналисту-кандидату» рейтинг поднимали» [20].

У жовтні, наприкінці виборчих перегонів, почали з'являтися листівки та газети без вихідних даних, які містили недостовірну та образливу інформацію про кандидатів.

Так, у м. Запоріжжі з'явилися листівки без вихідних даних з написом «Грабители идут!». На ній у вигляді злочинців зображені кандидати від ПП «УДАР» Богдан Василенко (ТВО № 75), Василь Варецький (ТВО № 76), Вадим Кривохатько (ТВО № 82), кандидат від Об'єднаної опозиції Олександр Старух (ТВО № 75) та самовисуванець Петро Сабашук (ТВО № 74). У Шевченківському районі м. Запоріжжя та у м. Вільнянську було розклеєно листівки без вихідних даних з написом: «2004 год – мы вместе начинали с майдана, 2012 год – мы возвращаемся!» та зображенням членів ПП «УДАР», зокрема, кандидатів від Запорізької області Вадима Кривохатька (ТВО № 82) та Василя Варецького (ТВО № 76). Листівки містили негативну інформацію про кандидатів та заклик голосувати за ПП «УДАР» з великим знаком запитання.

Проти кандидата від ПР у 76-му окрузі Євгена Карташова намагалися використати його похилий вік. В окрузі масово з'явилися наліпки з зображенням годинника та написом: «Карташову – 71, времени нет».

Ще одним з засобів вплинути на волевиявлення виборців була поява фальшивих інформаційних матеріалів від імені рейтингових кандидатів, які виставляли їх у неприглядному світлі.

Так, у м. Запоріжжі з'явилися листівки, на яких під гаслом «Голосуй за КПУ» була розміщена фраза: «В рядах компартии те миллионеры, которые имеют право управлять миллионами» та містилися зображення лідерів КПУ. Зокрема, під зображенням Сергія Пшигоцького (КПУ, ТВО № 76) розміщена цифра його статків – 110 млн дол. [4].

На території Орджонікідзевського району м. Запоріжжя масово з'являлися інформаційні матеріали з зображенням кандидата у народні депутати Євгена Карташова (ТВО № 76, ПР) та написом «Решение проблемы функционирования новых мостов. Запорожцам придется потуже затянуть пояса». Матеріали містили фальшиві вихідні дані та інформацію від імені кандидата, буцімто Євген Карташов для розв'язання проблеми швидкої добудови запорізьких мостів пропонує ввести плату за їх проїзд. Для легкових автомобілів вона має бути 3 грн, вантажних – 5 грн, а для пасажирів громадського транспорту ціна проїзду повинна зрости на 1 грн.

Аналогічна ситуація трапилася з кандидатом-самовисуванцем у 74-му окрузі Петром Сабашуком. «Фішкою» його агітаційної роботи була обіцянка розв'язати проблему з житлом, і це використали його опоненти. В окрузі розповсюджувалася листівка з зображенням Сабашука та його обіцянками перетворити Запоріжжя у багатопверховий мегаполіс і ліквідувати приватний сектор. Серед інших обіцянок, буцімто від кандидата, – запровадження штрафів за комунальні борги, підвищення тарифів на ЖКХ тощо.

Ще одним засобом «чорного піару» було використання технологічних кандидатів – політичних кілерів. Зокрема, у 82-му окрузі таку функцію виконував самовисуванець Олександр Драніков, який у підконтрольних йому ЗМІ влаштував справжню травлю кандидата від ПР Олександра Дудки.

Ось, наприклад, неповний перелік статей на інтернет-сайті «Багнет» лише за один тиждень вересня: «Выяснилось, почему замгубернатора Дудка боится дебатов с Драниковым и убегает от журналистов» – 29.09.2012; «В Гуляйпольском районе за кандидатами, которые не агитируют за Дудку, ведут слежку» – 28.09.2012; «Кандидат в нардепы Дудка позорит власть и страну на

весь мир?...» – 28.09.2012; «В одном из мажоритарных округов наблюдается сращивание межпартийных элит в пользу провластного кандидата» – 28.09.2012; «Александр Драников: кандидат от власти Дудка не сможет победить на выборах» – 28.09.2012 [13, 7, 21, 11, 3].

Серед нестандартних засобів «чорного піару» слід зазначити появу у соціальних мережах комп'ютерної гри «Звільни місто від Карташо», яка була спрямована проти провладного кандидата у 76-му одномандатному виборчому окрузі Євгена Карташова.

Дослідивши хід виборчих перегонів у дев'яти одномандатних виборчих округах та багатомандатному, які розташовано у Запорізькій області, ми дійшли висновку, що лідерами з порушення правил передвиборчої агітації були кандидати-мажоритарники.

До брудних виборчих технологій під час ведення передвиборчої агітації належали будь-які методи, спрямовані на спотворення свідомого волевиявлення громадян. Головними методами таких маніпуляцій у Запорізькому регіоні були непрямий підкуп виборців та «чорний піар». Проте ці технології на парламентських виборах 28 жовтня 2012 р. мали незначний ефект та нездатні були значно вплинути на свободу волевиявлення. Підсумовуючи вищесказане, ми бачимо, що «брудні» виборчі технології перестають відігравати визначальну роль у ході виборчих кампаній. Завдяки підвищенню рівня громадянської культури дедалі складніше здійснювати політичні маніпуляції.

---

1. Алексей Бабурин открыл в 76-й школе г. Запорожья отремонтированный спортзал / Сайт Запорожского областного комитета Компартии Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kommunist.com.ua/news/news_640.html.

2. Александр Драников передал детскому саду в Пологовском районе мебель и посуду / Интернет-сайт Багнет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/society/197072>.

3. Александр Драников: кандидат от власти Дудка не сможет победить на выборах / Интернет-сайт Багнет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/election2012/194418>.

4. Александр Зубчевский: «Черные технологии» против Компартии Украины активно применяются в Запорожской области / Сайт Запорожского областного комитета Компартии Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kommunist.com.ua/news/2012/09/26/news_616.html.

5. Валевський О. Динаміка змін виборчих систем в Україні у контексті конфлікту інтересів владних еліт / Олексій Валевський // *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24-25 листопада 2011 р. – К.: ІПіЕНД, 2012. – С. 336 – 347.

6. Відбулася колегія райдержадміністрації / Сайт Василівської районної державної адміністрації Запорізької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vasrda.gov.ua/item/907-vidbulasia_kolegiia_raiderzhadministratsii_.html.

7. В Гуляйпольском районе за кандидатами, которые не агитируют за Дудку, ведут слежку, – Драников / Интернет-сайт Багнет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/election2012/194450>.

8. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах одномандатних виборчих округів / Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp039?PT001F01=900>.

9. Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу в межах регіонів України / Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp302?PT001F01=900&pf7171=50>.

10. Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу в межах регіонів України. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода» / Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP320?PT001F01=900&pPlace=5>.

11. В одном из мажоритарных округов наблюдается сращивание межпартийных элит в пользу провластного кандидата, - мнение / Интернет-сайт Багнет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/election2012/194434>.

12. Восени два села Василівського району будуть забезпечені питною водою / Офіційний сайт Запорізької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/news/16474/voseni-dva-sela-vasilivskogo-rayonu-budut-zabezpecheni-pitnoju-vodoju.html>.

13. Выяснилось, почему замгубернатора Дудка боится дебатов с Драниковым и убегает от журналистов / Интернет-сайт Багнет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/election2012/194497>.

14. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18.11.1993 р. № 3623-ХІІ / Офіційний інформаційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3623-12>.

15. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 24.09.1997 р. № 541/97 / Офіційний інформаційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/541/97-вр>.

16. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18.10.2001 р. № 2766-ІІІ / Офіційний інформаційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2766-14>.

17. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 07.07.2005 р. N 2777-ІV / Офіційний інформаційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2777-15>.

18. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. N 4061-VI / Офіційний інформаційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

19. Запоріжжя: Окуляри від Бандурова не підійшли жодному селянину / Інформаційний сайт Громадської мережі Опора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opora.ua/org/news/2088-zaporizhzhja-okulyary-vid-bandurova-ne-pidijshly-zhodnomu-seljanynu>.

20. Запорожское время. – ООО «Пиар Агенство ТАСС». – 2012. – Сентябрь.

21. Кандидат в нардепы Дудка позорит власть и страну на весь мир?.. / Интернет-сайт Багнет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/election2012/194438>.

22. Кількісні характеристики виборчої кампанії / Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp001>.

23. Кириченко К.В. «Чорний піар» як соціально-комунікативна технологія (на матеріалі виборчих кампаній у ЗМІ): Автореф. дис... канд. з соц. комунікацій: 27.00.06 / К.В. Кириченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2010. – 16 с.

24. Колесников О. Еволюція виборчих технологій у контексті демократичного процесу в Україні / Олексій Колесников // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2011. – № 2. – С.56 – 64.

25. Компанцева Л. «Чорний» PR у сучасній політиці / Лариса Компанцева // Соціальна психологія : Український науковий журнал. – 2008. – № 4. – С. 49 – 55.

26. Кучма Л.О. Нормативні межі маніпулювання електоратом у виборчому процесі [Текст] : Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Кучма Леся Олексіївна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2008. – 20 с.

27. Підсумковий звіт за результатами спостереження за виборами народних депутатів України 2012 року / Інформаційний сайт Комітету виборців України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvu.org.ua/?lang=ukr&mid=fp&id=3912&lim_beg=15.

28. Підсумковий звіт за результатами загальнонаціонального спостереження за парламентськими виборами-2012 / Інформаційний сайт Громадської мережі Опора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opora.ua/news/3573-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-zagalnonacjonalnogo-sposterezhennja-za-parlamentskymy-vyboramy-2012>.

29. Приазовские ФАПы получили в подарок велосипеды [Електронний ресурс] / Персональний сайт народного депутата Артема Пшонки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://artempshonka.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=318:priazovskie-fapy-poluchili-v-podarok-velosipedy&catid=1:poslednie-novosti&Itemid=3

30. Щодо справи кандидата у народні депутати В.Кривохатька / Офіційний інтернет-сайт прокуратури Запорізької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zap.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=111711.

РЕЗУЛЬТАТИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ І МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ

Олексій Валевський

ЗАГРОЗА КОЛАПСУ РЕФОРМАТОРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ: ПІДСУМОК ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 РОКУ

Аналізуються проекти реформ, які пропонувалися парламентськими партіями на виборах 2012 року. Доводиться, що сучасні партії в умовах адміністративно-олігархічної моделі втрачають здатність до формування актуальних реформаторських проектів. Робиться припущення, що у майбутньому артикуляція проектів реформ відійде до непартійних інститутів громадянського суспільства.

Ключові слова: реформи, модернізація, політичні партії, адміністративно-олігархічна модель

Oleksii Valevskyi. The threat of a collapse of the reform potential of Ukrainian parties: the result of the parliamentary elections of 2012

Analyzed reform projects offered by the parliamentary parties in the elections in 2012. Proved that the modern Ukrainian parties in the administrative-oligarchic model lost the ability to create actual reform projects. It is assumed that in the future articulation actual reform projects will go to non-partisan civil society institutions.

Key words: reform, modernization, Ukrainian political parties, administrative-oligarchic model

Постановка проблеми. Вихідною тезою нашого аналізу є твердження, що в Україні сформувалася адміністративно-олігархічна модель, суть якої полягає у прагненні фінансово-промислового капіталу встановити монопольний вплив на економічну та соціальну державну політику. Цей вплив реалізується, зокрема, через інституційне зрощення великих бізнесових корпорацій із вищим чиновництвом [Див. 1].

Під впливом зазначених трансформацій перебувають нинішні політичні партії. Цей вплив зумовлює те, що партії дедалі більше схилиються до виконання функцій, націлених на обслуговування інтересів великого капіталу. В цьому плані актуальним вважається аналіз досвіду парламентських виборів 2012 року, зокрема, в контексті пошуку відповіді на питання – чи здатні сучасні партії артикулювати реформаторські проекти й пропонувати суспільству ідеологію та цінності модернізації?

Соціально-економічний контекст парламентських виборів 2012 р. Виборчий процес в 2012 р. відбувався в умовах так званої прихованої соціально-економічної кризи. Це означає, що, з одного боку, в економічній та соціальній сферах набирали обертів кризові тенденції, з іншого – ці тенденції мінімально впливали на електоральну поведінку населення, оскільки влада реалізовувала масштабні популістські проекти («президентські соціальні ініціативи»).

У порядку ілюстрації наведемо декілька макроекономічних тенденцій, що були зафіксовані в 2012 р.

Перш за все, слід відмітити падіння промислового виробництва. За підсумками 11 місяців 2012 р. воно впало проти аналогічного періоду 2011 р. на 1,5%. Причому в листопаді 2012 р. падіння становило 2,5% порівняно із жовтнем. Упродовж 2012 року зменшувалися золотовалютні резерви НБУ. На кінець 2012 року зменшення становило 22,8% – до 24,5 млрд дол. На думку економістів ризикова позначка становить 24 млрд дол. Постійно накопичувалося від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі – за період січень – жовтень 2012 р. воно становило 12,8 млрд дол., що на 12,2% більше ніж у порівнянні із аналогічним періодом 2011 р. Дефіцит платіжного балансу за 11 місяців 2012 р. збільшився в 1,4 рази – до 3,3 млрд дол. Зовнішній борг за січень – листопад 2012 р. збільшився на 5,9% – до 62,7 млрд дол. За цей період Україна погасила 3,4 млрд дол. боргу перед МВФ, тобто повернення старих боргів відбувалося за рахунок залучення нових позик. Зростання ВВП в 2012 р. склало порядку 1%, що майже в 4 рази нижче запланованого (3,9%). Як наслідок, бюджет України недорахувався 28 млрд грн. (порядку 3,5 млрд дол.) доходів, а бюджетний дефіцит становив 2,6% ВВП, хоча заплановано було лише 1,7% ВВП. За даними Держстату, станом на 1 серпня 2012 р. загальна сума забор-

гованості з виплатами заробітної плати становила 986 млн грн. (на 2,5% більше, ніж на 1 липня 2012 р.). Набули масового характеру затримки виплат зарплат працівникам бюджетної сфери, що призвело до сумнозвісної практики надання вимушених відпусток працівникам «за власний рахунок». Ці явища набули таких масштабів, що уряд, незважаючи на виборчу кампанію, був вимушений їх визнати [2].

Для штучної нейтралізації зазначених кризових економічних тенденцій владою був започаткований масштабний популістський проект, який отримав назву «президентські соціальні ініціативи» [3]. У квітні 2012 року до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» було внесено зміни в дохідній частині бюджету, з яких 18,2 млрд грн передбачалося на фінансування додаткових соціальних виплат. Власне, ці соціальні виплати й були основним аргументом у передвиборчій агітації ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Очевидно, що жодна із партій не могла розраховувати на такий масштабний фінансовий ресурс.

Порядок денний парламентських виборів 2012 року полягав у необхідності запропонувати суспільству раціональну програму реформ, реалізація якої дозволила б зупинити кризові тенденції і забезпечити стабільне економічне зростання.

У 2010 році після президентських виборів до влади прийшла політична сила на чолі з В. Януковичем, яка проголосила своєю місією модернізацію українського суспільства, що було викладено у програмі реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [4]. Однак на практиці, після перших спроб реалізації реформ, правлячі кола відмовилися від політики модернізації. В цьому плані парламентські вибори 2012 року мали багато в чому історичне значення. Оскільки чиновницьке середовище, яке знаходилося під контролем так званої «президентської вертикалі», виявилось не здатним до впровадження реформ, залишалося актуальним питання чи є в партійному середовищі запит на модернізацію, чи зможуть партії відстоювати перед електоратом необхідність реформ?

Нижче подається стислий аналіз програмних документів парламентських партій з погляду оцінки закладеного в них реформаторського потенціалу. Необхідно зазначити, що під поняттям

«реформа» розуміються зміни, що несуть нову якість, яка вимірюється низкою кількісних (економічна ефективність, інституційна спроможність, економічний прогрес, збільшення споживання, зменшення бідності) і якісних (забезпечення прав людини, дотримання верховенства права, зменшення корупції, легітимність влади) показників. Таке зауваження доцільно з огляду на те, що партії у свій передвиборчій риториці пропонували чимало змін, але далеко не всі вони пов'язувалися із реформами.

Першою в нашому аналізі є ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, яка уособлювала владу на виборах і володіла майже необмеженими ресурсами впливу на масову свідомість.

Аналіз показує, що в програмі ПАРТІЇ РЕГІОНІВ «Від стабільності до благополуччя» [5] майже відсутні імперативи до реформ і модернізації. Немає навіть посилянь на президентську Програму реформ «Заможне суспільство ...», яку за логікою ПАРТІЯ РЕГІОНІВ повинна була виконувати. В програмі також відсутнє згадування корупції та необхідності подолання цього явища. Натомість програма ПАРТІЇ РЕГІОНІВ перевантажена обіцянками підвищення споживання та соціальних гарантій. У ній використовуються поняття «общество благоденствия», «процветающее государство», «инновационная экономика», до яких українське суспільство має прагнути, але їхній зміст не розкривається. Не розкриваються також й шляхи досягнення високих соціальних стандартів, про які наголошує програма. Отже, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, яка уособлювала владу, запропонувала суто популістську програму, що базувалася на обіцянках підвищення споживання та соціальних гарантій. Під виглядом партійної програми було запропоновано своєрідне меню, в якому різні соціальні верстви населення могли знайти цікаві для них соціальні обіцянки. Якщо відразу після президентських виборів 2010 року ця політична сила намагалася активно використовувати реформаторську риторику, то на парламентських виборах партія влади предстала в образі ініціатора «соціальних ініціатив».

Аналогічна картина спостерігається і щодо програми Політичної партії «УДАР» «Від успіху людини – до успіху країни» [6]. Незважаючи на те, що повна назва цієї партії «Український Демократичний Альянс за Реформи», тим не менш, її програму не можна назвати реформаторською. В програмі присутні декілька

реформаторських установок, зокрема, щодо питань боротьби з корупцією, прийняття пропорційної виборчої моделі з відкритими списками, розвитку місцевого самоврядування. Водночас у запропонованих цією партією змінах акцент робиться передусім на підвищенні споживання та соціальних обіцянках. У програмі поверхово згадуються проблеми розвитку економіки і сільського господарства. Питання технологічних інновацій та модернізації майже не визначаються. Доводиться робити висновок, що програма «УДАРу» – це суто рекламний продукт, в якому немає ґрунтовних концептуальних напрацювань, які б вказували на реформаторський потенціал цієї партії.

Натомість, програма Всеукраїнського об'єднання «Свобода» пропонувала чимало новацій і реформаторських інтенцій [7]. Ця партія відрізнялася на виборах 2012 року від інших прагненням до певної пасіонарності, зокрема, через обіцянки ліквідувати олігархію та наслідки її правління. Програма містить «План всеосяжних докорінних перетворень», який складається із підрозділів «Своя влада», «Своя власність», «Своя гідність», в яких представлене широке коло пропозицій від організації влади до питань гуманітарного розвитку. Незважаючи на досить великий перелік перетворень та змін, що пропонувалися, тим не менш однозначно ВО «Свобода» не можна визначити як реформаторську партію. Аналіз запропонованих змін показує, що «свободівський» «План всеосяжних докорінних перетворень» містить 13, умовно кажучи, репресивних новацій, реалізувати які можна, лише застосовуючи різного роду обмеження. Водночас у програмі наводяться 21, умовно кажучи, позитивна реформа, яка націлена на розвиток різних сфер суспільства.

Запропоновані реформи головним чином стосуються тих реалій, які наочно може уявити собі пересічний виборець. Так, антиолігархічні установки ВО «Свобода» обмежуються вимогами повернення у державну власність несправедливо приватизованих підприємств і об'єктів. Однак ці установки націлені виключно на перерозподіл матеріальних ресурсів і не передбачають якісно нового розвитку інституту власності. Також у програмі ВО «Свобода» не згадуються базисні проблеми економічного, технологічного або наукового розвитку, технологічного оновлення та модернізації, які, власне, і можуть забезпечити стабільний розвиток.

Доводиться робити висновок, що програма ВО «Свобода» має обмежений реформаторський потенціал, який не торкається фундаментальних проблем економічного та соціального розвитку.

У програмі Об'єднаної опозиції «Батьківщина» вказується на необхідності проведення реформи правоохоронних органів, політичної системи, пенсійного забезпечення, місцевого самоврядування, судової системи, вищої освіти та науки, системи швидкої та невідкладної медичної допомоги, управління культурною галуззю тощо. В програмі широко використовується антиолігархічна та антикланова риторика. Наявне прагнення представити Об'єднану опозицію «Батьківщина» як політичну силу реформістського спрямування, зокрема, наголошується на необхідності встановлення «ефективного та конструктивного партнерства між державою і суспільством для проведення фундаментальних реформ» [8].

У програмі присутні популістські соціальні обіцянки («Ми встановимо справедливу систему розподілу національного багатства в інтересах громадян»; «Мінімальна заробітна плата не буде нижчою за новий прожитковий мінімум, а протягом 5 років перевищить його удвічі»; «Ми встановимо однакові правила нарахування пенсій для всіх громадян, зокрема, й високопосадовців», «Ми ухвалимо системний закон про повернення коштів вкладникам Ощадбанку колишнього СРСР»), однак вони не мали домінуючого значення. В програмі має місце сюжет перерозподілу (конфіскації) матеріальних благ: «Повернемо до бюджету державні кошти, які були незаконно використані для особистого збагачення можновладців – через фіктивні тендери, «відкати» тощо. Ми примусимо тих, хто переплутав власну кишеню з державною, повернути вкрадене і компенсувати завдані збитки».

Водночас, у програмі чимало позицій, що стосуються зміцнення демократичних норм. Зокрема, це стосується необхідності схвалення нової виборчої системи, гарантії верховенства права у судочинстві, забезпечення прозорості і підзвітності влади тощо. Зазначимо, що тільки в цій програмі присутній сюжет про необхідність розвитку науки та інновацій як засобів піднесення економіки. Зокрема, обіцянка створити і реалізувати «Програму реформування і розвитку науки до 2025 року».

Підсумовуючи можна сказати, що програма Об'єднаної опозиції «Батьківщина» порівняно з іншими партіями, що брати

участь у виборах 2012 року, найбільш відповідає уявленням про політичну партію, яка пропонує реформаторську ідеологію.

Компартія України запропонувала виборцям Антикризову програму [9]. Це – документ, який пропонував докорінні зміни в суспільстві, економіці та соціальних відносинах, але водночас в програмі відсутні посилання на якісь «реформи». Навпаки, кризовий стан економіки і соціальної сфери пояснювався саме як результат впровадження ліберально-демократичних реформ. У програмі КПУ, як й у інших партій, дуже сильними є установки, націлені на перерозподіл ресурсів, зокрема, через вимогу проведення націоналізації приватизованих стратегічно важливих підприємств.

Необхідно зазначити, що в програмі КПУ присутні технократичні установки, на які не звертали увагу інші партії. Зокрема, це плани з консолідації державних галузевих вертикально-інтегрованих компаній, підтримка технічної та технологічної модернізації, підтримка інноваційної діяльності. Навіть є пропозиція спрощення реєстрації приватних підприємств з іноземним капіталом, які випускають продукцію 5-го і 6-го технологічних укладів. Вказувалося на необхідність розвитку оборонно-промислового комплексу.

Водночас, КПУ традиційно виступала проти подальшої інтеграції України в глобалізовану капіталістичну економіку. З цією метою пропонувалася низка протекціоністських заходів, зокрема, обмеження роботи транснаціональних західних компаній в Україні, заборона продажу сільськогосподарської землі тощо. Тематика соціального захисту і, відповідно, сюжети соціального популізму посіли чільне місце в програмі Компартії. Був представлений майже повний комплект популістських обіцянок – від перегляду чинних законів, що погіршують становище людей, до обіцянок підвищення виплат працівникам бюджетної сфери.

У цілому, замість реформ, Компартія пропонувала відродження всеохоплюючого впливу держави на економіку та соціальні відношення, який існував у радянські часи.

Висновки

1. Українські партії на парламентських виборах 2012 року в своїх програмах замість реформ, що були б націлені на якісно новий розвиток суспільства, переважно пропонували установки перерозподілу матеріальних благ і підвищення споживання. Це свідчить про очевидну загрозу втрати партіями реформаторського потенціалу.

За рідкісним винятком, у програмних документах та передвиборчій риторичі можна було почути більш менш чіткі моделі модернізації. Ідеологія перерозподілу і споживання, замість реформ, – таким чином можна сформулювати зміст позиціонування партій у парламентській кампанії 2012 року. Доводиться констатувати, що українські політичні партії втрачають (або вже втратили) здатність артикулювати моделі майбутнього та відстоювати їх перед експертною спільнотою і громадською думкою.

У масовій свідомості найбільш запитаними виявилися установки збільшення споживання, перерозподілу матеріальних ресурсів та підвищення соціальних гарантій держави. Прагнучи здобути максимальний електоральний успіх і догодити уподобанням масовій свідомості, парламентські партії на виборах 2012 року переважно використовували популістську риторичу. Отже, в умовах адміністративно-олігархічної моделі не можна очікувати, щоб партії стали своєрідними «локомотивами» суспільного розвитку.

2. В українському суспільстві внаслідок деструктивних процесів, що пов'язані зі становленням адміністративно-олігархічної моделі, зменшується привабливість як реформаторських установок, так і ліберально-демократичних цінностей. Партії дедалі більше стають агентами з реалізації інтересів олігархії та вищого чиновництва. Отже, під сумнів ставиться їхня відповідність конституційній нормі, згідно з якою «політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян» (Ст. 36).

3. Українське суспільство потребує системних змін, які б могли забезпечити його подальший розвиток. Однак, незважаючи на об'єктивну необхідність впровадження масштабних реформ, немає підстав очікувати, що саме партії у найближчій перспективі стануть здатними на артикуляцію реформаторських проектів. Це можливо тільки внаслідок кардинальних змін у політико-правових засадах, що визначають діяльність партій, які були б націлені на «деолігархізацію» партій. Однак ці зміни не вигідні ані олігархії, яка є спонсором партій і контролером їхньої діяльності, ані партійним вождям, які отримують очевидну вигоду від олігархічного патронату.

На найближчу перспективу є більше шансів, що актуалізація цінностей реформ та модернізації відбудеться в непартійних інститутах громадянського суспільства.

1. Більш детально еволюцію формування цієї моделі розглянуто в попередніх публікаціях: Валевський О.Л. Архетипи українських реформ: від адміністративно-командної до адміністративно-олігархічної моделі / Олексій Валевський // Публічне управління: теорія та практика: Спеціальний випуск. – Х. Вид-во: «ДокНаукДержУпр», 2012. - С. 39-49.; Валевський О.Л. Аналіз причин невдач реалізації реформ в Україні / Олексій Валевський // Державне управління: теорія та практика, 2011/2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Valevskiy.pdf>

2. Гордиенко О. Экономика-2013: пройти по краю пропасти ... / Олег Гродиенко // УНИАН, 09.01.2013, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/rus/detail/152790>; В бюджет Украины в 2012 г. недопоступило около \$3,5 млрд. // ИА Regnum, 09.01.2013 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/ukraina/1611305.html>; «Київським медикам затримують зарплату». – УНІАН, 20 липня 2012р., // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.unian.ua>; «Уже за три тижні країна має бути стовідсотково готова до нового опалювального сезону». – Урядовий кур'єр, 6 вересня 2012р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua>.

3. Виступи Президента України В.Януковича на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України 7 березня 2012 р. / Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/23275.html>

4. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf

5. Передвиборча програма Партії регіонів «Від стабільності до благополуччя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/news/topic/503b6606c4ca42ee400001fe>

6. Передвиборча програма Партії «Удар» «Від успіху людини до успіху країни» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://klichko.org/ua/about/viborcha-programa>

7. Передвиборча програма ВО «Свободи» «Своя влада – Своя власність – Своя гідність на СВОїй, БОгом ДАній землі» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf171=71>

8. «Справедлива держава. Чесна влада. Гідне життя» Програма об'єднаної опозиції «Батьківщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://frontzmin.ua/mediafiles/pdf/ZA_prog.pdf

9. Антикризисная программа Компартии Украины – курс на лучшую жизнь! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kpu.ua/wp-content/uploads/2012/01/antikriz_ru.pdf

Юрій Мацієвський

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ПІСЛЯ ВИБОРІВ 2012 Р.

У цьому дослідженні увага зосереджена на аналізі наслідків парламентських виборів для партій, парламенту і політичного режиму. Найбільшим позитивним наслідком є повернення до «вимушеного плюралізму» в парламенті, а найбільшою втратою для суспільства – небажання опозиційних партій брати відповідальність за країну напередодні президентських виборів. У цих умовах політичний режим і далі залишатиметься гібридним, але більш вразливим до зовнішнього тиску. Це може штовхнути керівництво країни до інтеграції у Митний союз. Такий крок матиме негативні наслідки не тільки для виживання режиму, але й для цілісності країни.

Ключові слова: вибори, партії, клієнтелізм, ізоляція, гібридний режим.

Yuriy Matsiyevsky. Ukraine's parties and regime after 2012 parliamentary elections. This study seeks to analyze the implications of 2012 Ukraine's elections for the parties, parliament and political regime. The most promising result is the return to the "feckless pluralism" in parliament, but the biggest loss for society – opposition's unwillingness to take responsibility for the country before the presidential election. Under these circumstances, the regime will remain hybrid, but more vulnerable to external pressure. This pressure could force the government to join the Customs Union. Such a move would have negative implications not only for the survival of the regime, but also to the integrity of the state.

Key words: elections, parties, clientelism, isolation, hybrid regime.

Метою цієї статті є спроба оцінити наслідки парламентських виборів та стан політичних партій, політичного режиму і ефективність парламенту. Виходжу з того, що в Україні присутній слабкий гібридний (квазіавторитарний) режим, у якому інтереси владного угруповання і громадян не збігаються. Звідси виникає кілька запитань: Чому попри низьку довіру до влади опозиційні партії і кандидати не змогли перемогти на виборах? Чим є українські партії і чому вони не виконують своїх функцій? Нарешті, як результати виборів вплинуть на поведінку ключових політичних гравців і які це буде мати наслідки для виживання режиму?

На початку декілька фактів.

- Верховна Рада України оновилася на 52%. До парламенту потрапили 213 депутатів, які були обрані за партійними списками, 22 самовисуванці і один представник Єдиного Центру, що разом становить 236 депутатів, які ще ніколи не були у парламенті.

- ПАРТІЯ РЕГІОНІВ здобула 185 місць. З них 72 за пропорційною і 113 за мажоритарною складовою. ВО «Батьківщина» відповідно – 101 (62+39), «УДАР» – 40 (34+6), ВО «Свобода» – 37 (25+12), Компартія – 32 місця (всі за списком). Ще 43 депутати пройшли до парламенту як самовисуванці.

- Фракції: перші голосування засвідчили, що ПАРТІЯ РЕГІОНІВ немає достатньо депутатів, щоб одноосібно сформувати більшість. Проте підтримка комуністів у голосуванні за Прем'єра, спікера і його заступників засвідчила можливу конфігурацію більшості, яка на початку роботи парламенту налічувала 240 депутатів. (209 (ПР) + 31 (КПУ) = 240).

- Фракція ВО «Батьківщина» втратила двох депутатів (батька і сина Табалових), які були обрані за списком Об'єднаної опозиції і перейшли до фракції ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, а ПР втратила одного депутата – Павла Балогу, якого разом з самовисуванцем Олександром Домбровський ВАСУ позбавив депутатських мандатів. На початку 2013 р. опозиційні фракції формально налічували 177 депутатів [1], (ВО «Батьківщина» – 99, «УДАР» – 42, ВО «Свобода» – 36), але, зі слів Сергія Соболева, опозиція має 185 місць [3]. Скандал, що виник після виходу Табалових з фракції ВО «Батьківщина» зупинив очікувані наступні переходи. На початок 2013 р. не приєднаними залишалось 27 депутатів.

- Повернення до змішаної системи виборів зупинило еволюцію партійної системи від атомізованої до конкурентної двох-полусної системи, що почала складатися протягом 2002–2012рр. Динаміка індексу ефективної кількості партій (ЕКП) на парламентському рівні і індексу фракційності це добре ілюструють (Див. таб. 1).

Таблиця 1

Рік	Індекс ЕКП (Лааксо-Таагепера)	Індекс фракційності (Д.Рае)
2002	4,67	0,79
2006	3,44	0,71
2007	3,3	0,69
2012	4,28	0,77

Поява крайніх правих і посилення крайніх лівих у парламенті, що стало наслідком послаблення центристських партій і чергової зміни виборчої системи, призведе до поляризації парламенту і посилить фрагментацію партійної системи як на парламентському, так і на загальнодержавному рівнях.

- Ці вибори стали найдорожчими в історії України парламентськими виборами [7]. Їх вартість оцінюють у 2,5 млрд дол. США [17].

Тепер поглянемо на те, чого не вдалось уникнути:

- Підтвердилися негативні очікування щодо фальсифікацій у процесі підрахунку голосів, а ЦВК не змогла визнати перемогу опозиційних кандидатів у п'яти округах.

- Як і очікувалося, комуністи підтримали регіоналів у голосуванні за Прем'єра, спікера та його заступників. Але у ПР немає одноосібної більшості, тому для зменшення «трансакційних витрат» її намагатимуться створити з самовисуванців уже у 2013 р.

- Ще 17 листопада 2011 р. опозиція підтримала провладний закон про змішану систему виборів, чим погодилася грати за «донецькими» правилами. Якби вибори відбулися за пропорційною

системою, три опозиційні сили після перерозподілу разом отримали б 241 мандат і можливість сформувати парламентську більшість.

У Таблиці 2 показані імовірні результати виборів, які обчислюються за методом виборчої квоти (простої виборчої квоти Томаса Хейра).

Таблиця 2

Імовірні результати виборів за пропорційною системою

Партія	% «ЗА»	Голосів «ЗА»	для 225	для 450
ПР	30,00	6 116 746	72	145
ВО «Батьківщина»	25,54	5 209 090	62	123
«УДАР»	13,96	2 847 979	34	68
КПУ	13,18	2 687 269	32	64
ВО «Свобода»	10,44	2 129 933	25	50
Всього	93,12	18 991 017	225	450

- Видається так, що 62 депутатам з БЮТ і 36 з НУНС, які підтримали закон (усього проголосувало 366 депутатів [18], не хотілося брати відповідальність за країну на початку нового економічного спаду і за два роки до президентських виборів.

- Напередодні виборів опозиція не змогла погодити єдиних кандидатів в округах, чим дозволила перемогти щонайменше 30 провладним кандидатам [22]. Шанс, який відкривався для власної реабілітації в очах громадян і перемоги над регіоналами, знову був змарнований. Врешті, під час голосування за Прем'єра, спікера і його заступників опозиції навіть не намагалася втримати посаду першого віце - спікера за собою, як це було раніше. Зі слів А. Яценюка, кандидат від опозиції на цю посаду – О.Турчинов «... вчинив мудро, ухваливши рішення не наполягати на своєму призначенні» [23]. Так само легко опозиція віддала контрольні комітети. З 30 комітетів три опозиційні партії разом отримали керівництво у 13 комітетах, а ПР і КПУ – у 17 [11]. Цими діями опозиції підтвердились три речі:

1. Крім риторики, опозиція мало чим відрізняється від влади. Вирішення питання щодо персонального голосування покаже, чи здатна опозиція не тільки злагоджено протистояти владі (у питанні

вступу України до Митного союзу), а й підштовхувати владу до виконання вимог ЄС задля підписання Угоди про асоціацію [19, с. 1–2].

2. Опозиція не здатна демонструвати іншу якість політики, тобто вести гру з позитивною сумою, де взаємні поступки мають в сумі дати перемогу усім. На жаль, українські політики – і владні, й опозиційні – звикли грати у гру з нульовою сумою, де перемога одного означає неминучу поразку іншого. Амбіції, інтриги і образи залишаються головними рушіями цієї гри. Але від поразок політиків найбільше страждають громадяни, і кожна наступна поразка стає більш відчутною.

3. Опозиційні партії залишаються такими самими вождистсько-клієнтелістськими у структурі і бізнес-політичними у спрямуванні, як і владні. Здатність до обміну політичними послугами між умовно-владними і умовно-опозиційними партіями, і нездатність перетворитися на програмні політичні організації свідчить, що усі українські «партії» не виконують притаманних партіям функцій: приходу до влади задля реалізації програмних засад, представництва інтересів суспільних груп, відбору і постачання еліт до органів управління. І все це – для позитивних суспільних змін. Українські партії, включно з новими парламентськими силами ВО «Свободою» і «УДАРом» не є партіями у властивому значенні цього слова. Це замітники або «субститути» партій, які «грають» на політико-бізнесовому ринку.

Що заважає українським партіям стати справжніми партіями?

Найбільш виразними здаються три вади: ідейна слабкість, «вождизм» і клієнтелістська структура. Відсутність позитивних ідей виявляється у вторинності програм, а це не дозволяє виборцям визначитися на ідеологічних полюсах. Найменше це стосується крайніх лівих і крайніх правих. Але те, що одні збільшили своє представництво, а інші вперше потрапили до парламенту, не розв'язує проблеми. Комуністи і «свободівці» прийшли у парламент не через свою силу, а через слабкість ПАРТІЇ РЕГІОНІВ та ВО «Батьківщина». Обидві ці партії втратили підтримку майже 4 млн виборців, порівняно з результатами 2006 і 2007 рр. Так, ПР втратила майже 1,9 млн голосів, або 4,93%, а ВО «Батьківщина» – трохи більше 1,9 млн голосів, або 5,65%, порівняно з 2007 р.

Незадоволення діями правлячої ПР виявилось у підтримці комуністів, а розчарування у ВО «Батьківщина» збільшило підтримку «УДАР» і ВО «Свобода». Якби в Україні з'явилися програмні партії, вони змогли б витіснити чи принаймні потіснити субститути. Те, що старі парламентські квазі-партії не спроможні перетворитися на програмні, залишає шанси для ВО «Свобода» та ВО «УДАР». Проте якщо ВО «Свобода» піде шляхом ПАРТІЇ РЕГІОНІВ щодо зміцнення «електорального бастиону», вона не матиме шансів перетворитися на програмну загальноукраїнську партію. ПП «УДАР» потенційно такий шанс має, хоч би з огляду на рівномірний результат виборів майже в усіх областях за пропорційною частиною [21].

«Вождизм» виявляється у змаганні за лідерство у верхівці партії, з одного боку, і суперечностях між публічними лідерами і «власниками» партій – з іншого. Це призводить до розколів – згадаймо «Громаду», СПУ, Народний Рух України чи останній випадок з НСНУ. Перші дві вади зумовлені клієнтелізмом, який визначає структуру і відносини у партіях. Більшість українських партій мають вигляд клієнтелістських пірамід, на горі яких стоїть один чи кілька публічних політиків, у середині партійного списку чи взагалі не у списку непримітні «власники», а решта депутатів – їхні клієнти, які отримують місця в обмін на «внески» чи інші послуги. Рядові партійці, які виконують усю чорнову роботу на місцях, впливу на прийняття рішень майже не мають. Одним з підтверджень цієї тези є присутність у прохідній частині списку парламентських партій людей, які є бізнесменами, або «людьми бізнесменів» [10].

Усі політичні партії стоять перед дилемою розриву між верхівкою і рядовими членами (відомою як «залізний закон олігархії»), але там, де існує визнана демократична конкуренція, цей розрив не має негативних наслідків.

Клієнтелізм руйнує живу партійну дискусію, а політичні технології позбавляють партії потреби пропонувати громадянам зрозумілі програми і, що найважливіше, їх виконувати.

Причини ідейної і організаційної неспроможності партій мають своє пояснення. У суспільствах «обмеженого доступу» (термін Д.Норта), до яких належить Україна, держава, політична система чи партії тільки зовні нагадують інститути, які діють у

суспільствах «відкритого доступу» [25]. Проблема, однак, у тому, що у суспільствах обмеженого доступу формальні, звичні для відкритих суспільств інститути поглинаються неформальними. Це відбувається тому, що неформальні практики – корупція, непотизм, клієнтелізм є звичними, сильнішими і більш тривкими. Вони витісняють чи поглинають «нові» формальні практики. Логіка збереження і відтворення тут проста – кожен інституційний уклад намагається себе зберегти і підтримати, а виживає той, який сильніший [13, с. 193–196].

У нашому випадку це означає, що без свідомих зусиль політиків і громадян з наповненням усім звичних «оболонок» – зразків і практик взаємодії реальним змістом, інерція неформальних практик буде переважати, і все залишатиметься так, як є.

Правила будуть встановлюватись сильнішими гравцями. Без дотримання процедури вони не будуть легітимними, тому їх постійно порушуватимуть. У грі без правил кожен намагатиметься вижити коштом іншого. Ситуативні союзи не будуть тривалими, що штовхатиме політиків до вирішальної і остаточної перемоги і встановлення своїх правил, тобто авторитаризму. Проте у нашому «вимушено плюралістичному» суспільстві авторитаризм навряд чи можливий. Тому нас чекатимуть зміни людей, які не нестимуть політичної відповідальності, але не зміни режиму. Режим, тобто сукупність формальних і неформальних правил, що визначають поведінку «гравців», і далі залишатиметься «гібридним», а суспільство – «закритим».

Неочікувані наслідки

Їх можна розділити на «добрі» і «погані», якщо брати до уваги інтереси зовнішніх гравців, суспільства та влади. Почну з добрих.

Найбільшим політичним «полегшенням» для Заходу і, напевно, розчаруванням для ПАРТІЇ РЕГІОНІВ стане збереження політичного плюралізму в парламенті. Три опозиційні партії, які разом з кількома самовисуванцями контролюють 185 місць у Верховній Раді, принаймні на початку каденції нового парламенту, створюють противагу ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. У цій ситуації регіоналам буде важче проштовхувати рішення, тим більше, якщо опозиція доб'ється персонального голосування.

Цей плюралізм і далі буде «вимушеним», тобто виникатиме не через визнання опозиції невід'ємним демократичним інститутом, а через нездатність влади виключити опозицію з політичного процесу. Нездатність В. Януковича, як і раніше Л. Кучми, маргіналізувати опозицію свідчить не так про її силу, як про організаційну слабкість режиму, а також і те, що друга половина президентського терміну Януковича буде періодом підвищеної політичної турбулентності.

Відчуття близької втрати контролю над парламентом і суспільством підштовхнуло регіоналів до двох поспішних кроків: 06.11.2012 р. відбулася чергова зміна регламенту Верховної Ради, для полегшення формування більшості і був прийнятий закон про референдум, який дозволяє обійти парламент у важливих питаннях. Якщо ці рішення залишаться в силі – це свідчатиме вже не про силу влади, а про слабкість опозиції.

Менш приємним для Заходу став успіх ВО «Свобода». Сама поява цієї партії в парламенті не стала несподіванкою. Неочікуваним виявився результат – з 0,76% у 2007 р. до 10,44% у 2012 р. Це майже десятикратне збільшення підтримки можна було б вважати феноменальним, але успіх ВО «Свобода» не так показує їхню популярність, як розчарування у попередніх партійних проектах – передовсім у НУНС. На виборах 2002 р. блок «Наша Україна» переміг з результатом 26,6% голосів. У 2006 р. НУНС отримав майже 14%, у 2007 р. – 12,9%, а у 2012 р. лише 1,11%. Загальна слабкість політичного центру, відсутність програмних національно-демократичних і соціально-демократичних партій, одну частину виборців підштовхнула до підтримки умовно радикального ВО «Свобода», а іншу – до підтримки відверто популістської КПУ. Тому успіх ВО «Свобода», як і КПУ, треба розглядати паралельно з провалом НУНС і початком занепаду ПР. Збереження позицій останньої стало можливим лише завдяки поверненню одномандатних округів, що дало можливість безконтрольно використовувати адмінресурс.

За ВО «Свобода» голосувало набагато більше людей, ніж прихильників їхньої програми. Чим це пояснюється? А. Умланд відзначив три групи виборців ВО «Свобода»: 1) протестні вибоці – або ті, хто хотів висловити незгоду з політикою Януковича–

Азарова, яка багатьма сприймається як антиукраїнська/ антинаціональна; 2) стратегічні виборці – або ті, що таким чином намагалися створити «жорстку» опозицію уряду, у якій не було б «тушок»; 3) тактичні виборці – щоб допомогти ВО «Свобода» перетнути 5% бар'єр і потрапити у парламент [20].

Перші дії ВО «Свобода» в парламенті підтверджують те, що вона, за висловом К. Матвієнка, впіймала «висхідний потік» суспільних очікувань [12]. У сприйнятті багатьох українців – це національна, радикальна і навіть демократична партія. Саме ВО «Свобода» на демократичність не претендує, але сприймається як опонент недемократичної влади. Виборці ВО «Свобода» не видаються наївними. За даними Національного екзит-полу (опитано 20 тис. виборців) електорат ВО «Свобода» виявився найбільш освіченим і міським (48% виборців ВО «Свобода» вказали, що мають диплом про вищу освіту, а 47,5% – мешкають у обласних центрах).

Перед ВО «Свобода» стоять три виклики. Перший тактичний – як не допустити появи «тушок» і зберегти усіх своїх депутатів. Другий стратегічний – як поширити свій вплив на Схід та Південь України. Для цього потрібно відмовитися від радикальних гасел, тобто стати більш центрично-орієнтованою партією, але тут виникає проблема ідейних компромісів. Врешті, чи не найбільша проблема не тільки ВО «Свобода», а й усіх наших партій – подолання соціального популізму. Програми українських партій мають декларативний характер, без зрозумілого механізму досягнення поставлених завдань. Тому й не дивно, що жодна українська партія (крім, можливо, Руху на ранніх етапах діяльності) не змогла реалізувати бодай третини зі своїх планів. Розрив між гаслами і діями – типова «хвороба» партій субститутів. Для ВО «Свобода» ця проблема посилюється тим, що вона залишається у руслі інтегрального націоналізму 20-х рр. ХХ ст. з антиліберальними і антидемократичними цінностями протиставлення, ієрархії і волонтаризму. Якщо ВО «Свобода» не піде шляхом своїх національно-демократичних попередників (НРУ, НУНС, УНП), тобто виявить моральну стійкість і продемонструє здатність до ідейної модернізації, вона може піти шляхом європейських «Нових правих» і зайняти праворістську частину політичного спектра.

Насамкінець, чому після виявлення фальсифікацій не було масових протестів? У поясненнях, які пропонували політики і соціологи, найчастіше можна було почути про відсутність передумов, альтернативи В.Януковичу, апатію і страх. Такі пояснення відштовхуються від особистих спостережень, відчуттів, які ми переносимо на ширший загал. Напевно, що емоційні чинники мають місце, але в такому разі слід додати ще й те, що фальсифікації на мажоритарних округах не були сприйняті як масова крадіжка голосів. Беручи до уваги що тільки партії потратили на вибори близько 800 млн дол. [16], у переважній більшості випадків видається так, що вибори були куплені. Ті ж виборці, які голосували свідомо, не мали відчуття втрати, яка перевищила б бар'єр терпимості, як у 2004 р. Масового відчуття втрати не було, тому й не було стимулу протестувати. Крім того, масова мобілізація полегшується, коли є розбудована мережа. Відсутність організованого громадського руху на зразок «Пори» не дозволила перевести суб'єктивне невдоволення у відкритий протест.

Тепер погані:

- Висунення В.Рибака на посаду голови ВР та збереження М.Азарова на чолі уряду вказують на три речі: перша – спроба пом'якшити невдоволення у партії, друга – підготовка до передачі влади «младореформаторам», третя – зовнішньополітичний вибір Януковича. Азаров не буде проводити реформи, МВФ не спішить поновлювати програму кредитування, тому єдиним місцем, звідки Україна може отримати політичну і фінансову підтримку, залишається Москва. Демарш В.Хорошковського [5] і попередні заяви В. Януковича про поетапне приєднання до Митного союзу проливають світло на мотиви цих вчинків.

- Конфлікт між «Сім'єю» і групами впливу всередині ПАРТІЇ РЕГІОНІВ рано чи пізно вийде на поверхню. У виборі між «Сім'єю» і партією В. Янукович віддає перевагу «Сім'ї». Серед членів другого уряду М. Азарова вплив «газового лобі» зменшився, а вплив «Сім'ї», яка контролює шість ключових міністерств, і Р.Ахметова, що контролює п'ять міністерств, зріс [11]. Це означає, що невдоволені діями Президента можуть розколоти ПАРТІЮ РЕГІОНІВ і створити новий бізнес-політичний проєкт напередодні президентських виборів 2015 року. Якщо розкол у партії/фракції залежатиме від подальших дій В.Януковича, то ство-

рення нового об'єднання буде можливим за умови переходу олігархів на бік фронди.

- 2013 рік для уряду і влади в цілому буде важчим, ніж попередній. В Україні починається рецесія і США ще можуть накладати санкції на осіб, причетних до фальсифікації виборів. Міжнародна ізоляція в умовах економічної кризи – поганий подарунок на середину президентського терміну. Здається, що пів грудня 2012 р., які Президент потратив на пошуки кредитів у країнах Азії, не дали результатів. Якщо В. Янукович підпише меморандум про приєднання до частини Митного союзу, це буде остаточним підтвердженням його геополітичного вибору, початком розколу у владній верхівці і посилення поляризації у суспільстві.

Крок, до якого Росія підштовхує В. Януковича вже майже три роки, може виявитися не вирішенням проблеми 2015 р., а її поглибленням.

Зовнішньополітичний контекст

Якби представники влади на місцях утрималися від втручання у підрахунок голосів у двох десятках округів, вибори, хоч і з застереженнями, були б визнані на Заході. Це знімало б для Президента три проблеми: уникнення ізоляції, відновлення співпраці з МВФ і підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Після заяв про те, що вибори були «кроком від демократії», і кількатижневого сум'яття з приводу того, накладати санкції чи ні, ЄС запропонував підписати угоду, але вимагає «відчутного прогресу» у трьох, раніше визначених сферах: прийняття з участю опозиції Виборчого кодексу, реформування судової системи і продовження раніше визначених реформ, зокрема, конституційної. Крім цих, додалася нова вимога – відмовитися від впровадження утилізаційного збору на авто і перегляду своїх зобов'язань у рамках СОТ [2].

Це означає, що в оцінках Ради ЄС переважив результат, а не процес. Західні дипломати мали дуже низькі очікування щодо виборів. Результат опозиції – майже половина місць у парламенті дуже контрастує з Білоруссю чи Росією, де опозиція немає жодного представництва.

В умовах фактичної ізоляції від контактів із західними установами і лідерами, і зростаючого тиску з боку Росії В. Янукович

може почати рух у напрямку Митного союзу. Єдине, на що ще можна сподіватися – відновлення діалогу з МВФ, але це не вирішення проблеми боргів, а їх поглиблення.

Питання санкцій залишатиметься відкритим і, напевно, буде використовуватись як засіб тиску на українську владну верхівку. У Вашингтоні і Брюсселі є свої мотиви для накладання чи не накладання санкцій. У США є два погляди щодо санкцій: експертний і урядовий. Міжнародні організації та їх представники, такі як Девід Кремер (президент Freedom House) чи Стівен Пайфер (експерт близького до демократів Інституту Брукінгза, посол США в Україні (1997–2000 рр.)), висловлюються про необхідність введення санкцій [6]. Натомість урядовці вважають, що краще здійснювати «тиск через залучення» – відновлення співпраці з МВФ, участі американських компаній в енергетичних проектах тощо. Такі дії мають стримати Україну від подальшого сповзання до авторитаризму і в орбіту Росії.

У сум'яттях ЄС суперечності між демократичними цінностями і геополітичними інтересами були примирені у резолюції щодо України. «Стара Європа» сприйняла аргументи дипломатів з «Нової Європи», які більше стурбовані геополітичними наслідками вступу України до Митного союзу, і підтвердила готовність підписати Угоду про асоціацію, розуміючи, що її виконання буде проблематичним.

Метою санкцій є зміна влади, зміна політики або отримання стратегічних переваг на свою користь. Проте у США та ЄС розуміють, що санкції – це дуже непевний інструмент і ефект може бути зворотним. Тому на Заході не самі санкції, а погрозу використання санкцій розглядають як засіб тиску на В.Януковича. Отже, санкції не сходять з порядку денного, а залишаються засобом «м'якого тиску».

«М'яка ізоляція», імовірно, збережеться до вирішального моменту президентських виборів. Тоді міжнародна делегітимація В.Януковича може схилити шальку терезів на бік конкурента і влада буде змінена. Таким чином, ненакладання санкцій після виборів може означати, що Захід не хоче робити «холостий постріл».

Додатковим фактором відсутності санкцій були суперечливі сигнали від української опозиції. Спочатку заява про невизнання виборів і складання мандатів, потім – заява про невизнання ви-

борів, але участь у роботі парламенту. Визнання цих виборів опозицією позбавляє Захід мотиву для інтервенції. З іншого боку, заклики опозиції ввести санкції проти українських урядовців свідчать про небажання опозиції брати відповідальність на себе, якої так очікують від неї на Заході.

Отже, між погіршенням і потеплінням відносин України з Заходом міг би залишитися «серединний варіант», або м'яка ізоляція з перспективою потепління, якби В.Янукович не зробив необдуманих кроків у напрямі зближення з Митним союзом.

Політичний режим після виборів

Яким є політичний режим в Україні на початку третього року президентства В.Януковича? Політичні чи емоційні оцінки про демократію чи диктатуру однаково недоречні. Індекси міжнародних організацій, таких, що беруть до уваги кілька показників, є добрими для відстежування динаміки цих показників і порівняння стану країни на тлі інших країн. Так, Freedom House, відзначає погіршення показників демократизації, починаючи з 2010 р. Якщо у 2010 р. Україна випала з групи «вільних» країн і повернулася до категорії «напіввільних» з показником 4,39 (де 1 – ліберальна демократія, а 7 – диктатура), то в 2011 р. опустилась до 4,61, а в 2012 впала майже до рівня 2004 р. з показником 4,82.

Таблиця 3

Динаміка показників демократизації

Установа /Показник	2004	2005	2006	2010	2011	2012
Freedom House/Шкала демократизації (від 7 до 1)	4,88	4,50	4,21	4,39	4,61	4,82
Economist Intelligence Unit/Індекс демократії (від 1 до 10)	-	-	6,94	6,30	5,94	-
Bertelsman Foundation Political Transformation Index (від 1 до 10)	-	-	7,1 2008-7,35	7,00	-	6,10
Polity IV /показник демократизації/ (від 6 до 10)	-	-	2008-5	6	6	-
Стан демократії в Україні/експертне опитування (від 1 до 10)	-	-	-	-	4,75	-

В усіх вимірюваннях, крім Polity IV, помітне погіршення показників демократизації. Проте ці показники вказують не так на те, що країна сповзає до авторитаризму, як на черговий цикл авторитаризації «гібридного» режиму. У своїх попередніх роботах [14], як і тут, я стверджую, що Україна, починаючи з 1991 р., завжди була «гібридним» режимом. Гібридним я називаю режим, де існують конкурентні вибори, але неформальні інститути (клієнтелізм, непотизм, корупція) часто поглинають формальні. Вибори можуть призвести навіть до зміни людей при владі, але домінування неформальних інститутів над формальними – робить його (режим) відносно стійким утворенням [24]. Приклади демократизації Східноєвропейських чи авторитаризації більшості пострадянських країн кажуть, що цей стан може бути змінений в одному чи іншому напрямі. Поки що такий тип режиму відповідає типу українського суспільства, яке є суспільством «обмеженого доступу» [15].

Чи означає це, що Україна може також сповзти до авторитаризму та чи маємо ми шанс будь-коли стати демократією? Сповзання до авторитаризму, як і рух до демократії, у нашому випадку ускладнюють структурні фактори, такі як західний демократичний тиск, низька економічна ефективність режиму, регіональні поділи, фрагментовані еліти, відсутність соціальної опори авторитаризму і відсутність дієвої бюрократії [14, с. 34–35]. Ці фактори щоразу набувають нового значення, але залишаються сталими. Отже, «вимушений плюралізм» у парламенті і наявність структурних обмежень будуть ускладнювати перетворення слабого гібридного режиму в авторитарний.

Відповідь на другу частину питання позірно простіша, хоч би з огляду на більшу підтримку демократії, ніж авторитаризму самими українцями [8]. Проте сподіватися на те, що чергові вибори винесуть на поверхню демократичну еліту – те саме, що сподіватися на прихід доброго царя. Досвід демократизації на Півдні і Сході Європи каже, що еліти стають демократичними не зі своєї доброї волі, а з усвідомлення безвиході. Доки головні гравці української політики («Сім'я» проти Р.Ахметова) не зійдуться у вирішальному протистоянні, доти сподіватися, що загроза самознищення змусить їх погодитися на «гру за правилами», марно. Це означає, що принаймні до наступних президентських виборів

ми будемо спостерігати посилення протистояння між «Сім'єю» і олігархами, що зовні буде скидатися на протистояння між владою і опозицією.

Посилення впливу «Сім'ї» є новим явищем української політики, яке називають «фамілізація». Якщо нашу політику розглядати крізь призму клієнтелізму, то президентство Л.Кучми пройшло під знаком балансування між кількома групами впливу у ролі «арбітра». Власної мережі у Кучми не було. Президентство Ющенко пройшло під знаком нейтралізації конкуруючої мережі Ю.Тимошенко і намагання створити свою власну. Поява «Сім'ї» свідчить про спробу В. Януковича зробити те, чого не вдалося Л. Кучмі – поступово унезалежитися від олігархів і забезпечити перебування при владі шляхом побудови централізованої мережі. Отже, посилення президентських повноважень, вибіркове правосуддя, тиск на опозицію та ЗМІ, з одного боку, свідчать про інволюцію гібридного режиму у бік султанізму, а з іншого, про «заїризацію» держави – її звуження до фіскальної і репресивної функцій.

Означений тренд не посилює стабільності діючого владного угруповання, а навпаки – його послаблює. Низька легітимність, дієвість і ефективність режиму, посилена загрозою розколу в оточенні і вибухом масового незадоволення в умовах зростаючого зовнішнього тиску, може призвести до втрати контролю над ситуацією і до непередбачуваних наслідків.

Загрози і перспективи виживання режиму

Президентство В. Януковича дивним чином нагадує президентство Л. Кучми, з тією різницею, що шлях В. Януковича видається коротшим. Вибори 2002 р. стали початком відліку до закінчення президентства Л. Кучми. Здається, що й вибори 2012 р. можуть запустити відлік до моменту відходу В. Януковича від влади.

На послаблення Л. Кучми вплинула справа Г. Гонгадзе, розкол у елітах і «кольчужний скандал», що призвів до його ізоляції. Якщо логіка політичного циклу збережеться, нас чекає скандальне закінчення справи Тимошенко, розкол в оточенні Януковича і збереження м'якої ізоляції чи накладання «цільових» санкцій. Фінансовий голод, зовнішній тиск і питання особистого виживання після 2015 р. можуть штовхнути В.Януковича до чергових

помилки, які коштуватимуть йому влади, а Україні – остаточної втрати суверенітету. Справа в тому, що за правилами Митного союзу вступ країни не може бути частковим [4]. Його можуть подати як частковий чи розтягнути в часі з метою відвернення уваги. Але почавши рух, його важко буде зупинити. Найбільшим негативним наслідком такого кроку може бути навіть не втрата суверенітету, а фізична дезінтеграція держави. До цього може призвести запуск проекту федералізації країни, який Росія проштовхує через В. Медведчука.

Політичне виживання В. Януковича в Україні вже не у статусі Президента можливе, якщо б він показав хоча б видимість прогресу у трьох, визначених ЄС сферах, знайшов би спосіб звільнити Тимошенко, викрутився б від вступу до Митного союзу, а також знайшов наступника, який би влаштував Росію.

Якщо ж Президенту не вистачить хисту, щоби вирішити ці питання, він позбавить себе шансу спокійно доживати віку поблизу Межигір'я, а Україну штовхне у важкі випробування.

Висновки

Запропоновані пояснення можна підсумувати таким чином:

1. Збереження «вимушеного плюралізму» у парламенті і низка структурних обмежень будуть ускладнювати перетворення гібридного, квазі-авторитарного режиму на повністю авторитарний.

2. Відсутність позитивної програми суспільних змін у трьох опозиційних партій у парламенті, їх клієнтелістський характер, потенційний конфлікт між лідерами з приводу кандидата на посаду Президента і в цілому опортуністичний стиль діяльності опозиції можуть посилити системну уразливість не тільки владного угруповання, а й країни.

3. «М'яка» міжнародна ізоляція і важка економічна ситуація штовхають В. Януковича в бік Росії.

3. Приєднання до Митного союзу може означати не лише поступову втрату суверенітету, але й фізичну дезінтеграцію держави.

---

1. Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Депутатські фракції і групи – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site/p_fractions. – Назва з екрану.

2. Висновки Ради ЄС по Україні (повний текст документа) [Електронний ресурс]: Тиждень.ua – Режим доступу до журналу: <http://tyzhden.ua/Politics/67242>. – Назва з екрана.

3. Виступ Сергія Соболева у програмі «Велика політика» на каналі «Інтер», ефір 14 грудня 2012 р.

4. Громадська Рада при МЗС проти планів Януковича щодо Митного союзу [Електронний ресурс]: Українська Правда – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/12/15/6979809/>. – Назва з екрана.

5. Джерела: Янукович погодиться на «приєднання до частини Митного союзу» [Електронний ресурс]: Українська Правда – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/12/14/6979762/>. – Назва з екрана.

6. Екс-посол Пайфер: У США більше не сприймають Україну як демократичну державу [Електронний ресурс]: Інформаційне агентство УНІАН – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/535602-eks-posol-paifer-u-ssha-bilshe-ne-spriymayut-ukrajinu-yak-demokratichnu-derjavu.html>. – Назва з екрана.

7. Заблоцький М. Скільки коштують вибори [Електронний ресурс]: LB.UA – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2012/10/19/175113_skilki_koshtuyut_vibori.html. – Заголовок з екрана.

8. Колодій А. Демократичні цінності в Україні на терезах регіональних відмінностей (за результатами опитувань громадської думки) // Агора. Наука без кордонів. Випуск 11. – К., 2012. – С. 90 – 106.

9. Лещенко С. Ахметов і Яценюк прикупилися. Найбільші переможці парламентського розподілу [Електронний ресурс]: – Режим доступу: Українська Правда <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/26/6980553>. – Заголовок з екрана.

10. Лещенко С. Олігархи на виборах: каток Ріната Ахметова [Електронний ресурс]: Українська Правда – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/09/12/6972551/>. – Заголовок з екрана.

11. Лещенко С. Уряд «Сім'ї» Януковича. Версія 1.0 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: Українська Правда <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/25/6980434/>; Бондаренко К. Анатомія уряду [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?anatomiya_uryadu&objectId=1274264 – Назва з екрану. – Назва з екрану

12. Матвієнко К. На висхідних потоках [Електронний ресурс]: Українська Правда – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/20/6980128/> – Заголовок з екрана.

13. Мацієвський Ю. Чим є сучасна Україна і чи можливі тут зміни? // Агора. Наука без кордонів., – К.: Стилос, 2012. – Вип. 11. – С. 191–206.

14. Маціевский Ю. Смена, транзит или цикл: динамика политического режима в Украине в 2004–2010 гг. [Текст] / Ю. Маціевский // Полис: полит. исслед. – 2010. – № 5. – С. 17–37.

15. Мацієвський Ю. Чим є сучасна Україні і чи можливі тут зміни// Агора. Наука без кордонів. Випуск 11. – К.2012. – С. 191–202.
16. Один голос обошелся Королевской в 1500, а "Свободе" – в 20 грн [Електронний ресурс]: LB.UA – Режим доступу: http://lb.ua/news/2012/11/02/177295_golos_oboshelsya_korolevskoy.html. – Назва з екрана.
17. ПАРТІЯ РЕГІОНІВ витратила на вибори у 10 разів більше, ніж об'єднана опозиція [Електронний ресурс]: Тиждень.ua – Режим доступу до журналу: <http://tyzhden.ua/News/64803>. – Назва з екрана.
18. Рада ухвалила Закон про вибори народних депутатів [Електронний ресурс]: Тиждень.ua – Режим доступу до журналу: <http://tyzhden.ua/News/35603>. – Назва з екрана.
19. Трегубов В. Про боротьбу видиму і потрібну // Дзеркало тижня. – 2012. – 21 грудня. – №47. – С. 1-2.
20. Умланд А. Типовий різновид європейського правого радикалізму // Дзеркало тижня – 2012. – 21 грудня. – №47. – С. 4–5.
21. Центральна виборча комісія. Вибори народних депутатів 2012 [Електронний ресурс]: Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp302?PT001F01=900&pf7171=55>. – Назва з екрана.
22. Як зняття кандидатів вплине на склад парламенту [Електронний ресурс] : Тексти.org.ua – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/40439/Jak_znatta_kandydativ_vplyne_na_sklad_parlamentu?a_offset. – Назва з екрана.
23. Яценюк: Табалови – це спецоперація [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/12/24/6980327/> – Назва з екрана.
24. Matsiyevsky Yuriy Informal Institutions in Hybrid Regimes: The case of Ukraine/Field Report [Електронний ресурс]: – Режим доступу. http://iseees.berkeley.edu/sites/default/files/u4/Matsiyevsky_fr.pdf
25. North D.C, Wallis Jh. J., Weingast B.R. Violence and social orders: a conceptual framework for interpreting recorded human history. – Cambridge University Press, 2009.

Аліна Зуйковська

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012 РОКУ У ДЗЕРКАЛІ ЗАХІДНОЇ ПРЕСИ

У статті проаналізовано особливості відображення парламентської виборчої кампанії 2012 р. в Україні у західних ЗМІ. Розкрито тематичну структуру дискурсу парламентських виборів в Україні, характеристики образів основних учасників (політичних партій і лідерів) та їх дії під час парламентських виборів. Виявлено спектр оціночних суджень щодо парламентської виборчої кампанії в Україні.

Ключові слова: парламентські вибори 2012 р. в Україні, політичні партії, текстові повідомлення, оціночне судження, медіа

Alina Zuikovska. The 2012 parliamentary elections in Ukraine as reflected in Western media. *The peculiarities of news coverage of the 2012 Ukrainian parliamentary elections in Western media are analyzed in the article. The author describes the topic structure of discourse of the parliamentary elections in Ukraine, features of images of key participants (political parties and leaders), and their actions during the parliamentary elections. The spectrum of value judgments of the parliamentary campaign in Ukraine is also revealed.*

Key words: the 2012 parliamentary elections in Ukraine, political parties, text messages, value judgments, media

Роль ЗМІ у виборчій кампанії складно переоцінити, адже, на основі інформації, що циркулює каналами масової комунікації, створюються інтерпретації політичної дійсності, відповідно до яких людина визначається щодо власних ціннісних преференцій і дій у політиці. Дослідження змісту новин у період виборчих кампаній дозволяє виявити засоби, якими конструюються медійні образи ключових подій і учасників виборів, і тим самим з'ясувати, як підтримуються ідеологічні дискурси.

У цій статті пропонується аналіз змісту новин європейських ЗМІ про парламентські вибори 2012 р. в Україні, метою якого було виявити спектр оціночних суджень, що використовувалися євро-

пейськими медіа для висвітлення українського виборчого процесу загалом і його суб'єктів зокрема.

Кількісному і якісному аналізу підлягали тексти статей, опубліковані у період з 1 грудня 2011 р. до 1 грудня 2012 р. на сайтах чотирьох британських і одного німецького видань: «The Economist», «The Financial Times», «The Guardian», «The Daily Telegraph», «Der Spiegel International». Середній обсяг статті (текстового повідомлення) у «Der Spiegel International» склав 5,4 тис. знаків, у «The Financial Times» – 5 тис., у «The Economist» – 4,7 тис., у «The Guardian» – 4,5 тис., у «The Daily Telegraph» – 3 тис. Крім того, були використані статті, що публікувалися у тематичних блогах зазначених газет: блозі «Beyond Brics»* газети «The Financial Times», блозі «Eastern approaches»** газети «The Economist».

За результатами кількісного аналізу текстів повідомлень (категоріями аналізу виступали: «Україна», «парламентські вибори 2012 р.», «політичні партії», «лідери політичних партій»; одиницею підрахунку – поява категорії (її ознак) у текстах статей) в інформаційному масиві, створеному європейськими виданнями у період з 1 грудня 2011 р. до грудня 2012 р., було виявлено 1586 повідомлень, у яких згадувалася Україна. У 67 з них висвітлювалася тема парламентських виборів, це складає 4,2% від загальної кількості повідомлень. Це свідчить про те, що інтерес з боку європейських видань до перебігу парламентської виборчої кампанії був не значним.

Якісний аналіз текстів новин дозволив визначити тематичну структуру дискурсу щодо виборчої кампанії 2012 р. в Україні. Так, у грудні 2011 р. – лютому 2012 р. політична ситуація в Україні відтворювалася передусім через інтерпретацію кримінальної справи проти Ю. Тимошенко. Увага журналістів до ув'язнення

---

* Назва блогу у перекладі з англійської означає «За країнами БРІК» (Бразилія, Росія, Індія, Китай). Його присвячено економічним новинам з більш ніж 40 країн, серед яких ключовими акторами є Бразилія, Росія, Індія і Китай (див. : About the blog Beyond Brics. – Режим доступу: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/#axzz2LSmWJInW>).

** Назва блогу у перекладі з англійської означає «Східні підходи». У ньому висвітлюються питання економіки, політики, безпеки і культури східної частини Європейського континенту (див. : About Eastern approaches. – Режим доступу: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches>).

Ю. Тимошенко зумовлювалася, головним чином, пошуком відповіді на питання, чи зможе колишній прем'єр брати участь у парламентських виборах 2012 р. і яким чином вона зможе здійснювати свою політичну активність. «Справа проти Ю. Тимошенко» отримала широкий діапазон оцінок-визначень. Вона тлумачилася як «причина погіршення стосунків між ЄС й Україною», «приклад вибіркового правосуддя», «спроба українського президента змусити замовчати Батьківщину», «акт помсти Януковича». На сторінки ЗМІ потрапляли й інші сюжети, у яких «справа Тимошенко» зображувалася як «частина широкої антикорупційної кампанії», що здійснювалася урядом, «чергова піар-акція яскравого українського політика». У березні – травні 2012 р. ця тема стала центральною у повідомленнях ЗМІ, послідовно розкриваючись у сюжетах про «хворобу», «лікування», «нові звинувачення», «умови перебування у в'язниці», «побиття», «голодування», активність «доньки» ув'язненого «опозиційного лідера». У цей період активно висвітлювалася критика зовнішньої і внутрішньої політики В. Януковича (вказувалося на ілюзорність перспектив підписання угоди про асоціацію і вільну торгівлю з ЄС; критикувалися підвищення ціни на газ для внутрішнього споживача, зниження прозорості та конкурентності на газовому ринку тощо).

Образи Ю. Тимошенко і В. Януковича відрізнялись контрастністю. Зокрема, Ю. Тимошенко позиціонувалася як «лідер помаранчевої революції», «опозиційний лідер», «екс-прем'єр», «успішний мільярдер», «небезпечний конкурент Януковича», «геній піару», «партійний бос», «леді». Важливою складовою образу Ю. Тимошенко стало висвітлення її ролі у політичній історії України як «жертви» і «борця» проти несправедливості авторитарних режимів. Засобом конструювання зазначених рис стало проведення паралелей з бірманським політиком Аун Сан Су Чжі, аргентинською першою леді Евітою Перон, Жанною Д'Арк.

Образ українського президента мав негативне забарвлення. На адрес В. Януковича висловлювалися звинувачення у ліквідації конкурентів (у різних виборчих кампаніях – «кримінальними способами», корупції (що аргументувалося фактами про майновий стан членів родини, будівництво майданчика для вертольоту), висвітлювалися кримінальні факти з його біографії. «Дії» чинного президента інтерпретувалися як прояв «донбаської ментальності»,

сутність якої, за версією журналістів, полягала у дотриманні принципів «помсти» [1], «переможець отримує все, переможений потрапляє до в'язниці» [2], «бити ворогів і показувати, хто є в домі господар» [3]. Серед якостей і здібностей особистості В. Януковича вказувалося на «комплекс неповноцінності» і «відсутність необхідної кваліфікації». Ознаки першої вади пов'язувалися із «потужним бажанням помсти», ознаки другої – з умовами первинної соціалізації [1]. У повідомленнях йшлося про «путінський стиль режиму» Президента Віктора Януковича [4], «клан Януковича», «брудні справи Януковича» [5], «помсту по-донбаськи», про країну, яка перебуває у стані трансформації з олігархічної економіки до «мафіозної» [6] і т. п.

У період з грудня 2011 р. до вересня 2012 р. у текстах новин сюжети на тему парламентської виборчої кампанії в Україні були фрагментарними і мали другорядне значення: концепт «парламентські вибори 2012 р. в Україні» не з'являвся у заголовках і коротких «вступах» (leads) до статей, однак згадування парламентських виборів 2012 р. здійснювалося у підсумкових судженнях про події, що відбувалися в Україні. Політична ситуація у країні перед виборами розглядалася через призму політики президента і часто мала яскраво негативну конотацію. Політичний режим ототожнювався з «клептократією», «хаосом», пануванням «жорстких суспільних відносин і корупції», «вертепом розбійників», «радянською республікою» тощо. У подальшому розвитку медійних сюжетів про виборчу кампанію 2012 р., це відіграло роль фрейму в оцінці перебігу подій і зумовлювало появу відповідних пояснювальних конструкцій про парламентські вибори, зміст яких можна викласти наступним чином:

– «парламентські вибори – це важливе випробування для України», адже *«якщо* Україна прагне європейської інтеграції, *то* вибори мають бути вільними та справедливими. Разом з тим, *чи можуть бути* вони вільними і справедливими, *якщо* лідер опозиції знаходиться у в'язниці? Отже, *вибори без її участі будуть не справедливими*»;

– «вибори є індикатором демократичності правління В. Януковича», адже *«якщо* по ходу голосування будуть виявлені

фальсифікації, *це призведе до ізоляції України. Якщо демократичними – двері будуть відчинені для покращення стосунків із Заходом»;*

– «вибори – це предмет торгу», адже «Україна зацікавлена у спрощенні візового режиму для громадян, а ЄС – у демократичності жовтневих виборів»;

– «вибори це загроза для В. Януковича», *«тому що опозиція може взяти реванш на парламентських виборах. Якщо Тимошенко випустять на лікування, вона може відновити керівництво своєю партією і перемогти на виборах».*

Крім того, на основі ставлень до ув'язнення Ю. Тимошенко і «режиму Януковича» відбувалася ідентифікація політичних акторів як представників «влади» і «опозиції». Представники опозиції зображувалися у позитивному світлі, оскільки позиціонувалися як політики, які «борються за права людини і демократичні цінності» в Україні. Провладна політична сила, діяльність якої ототожнювалася з діяльністю президента, була дискредитована критикою економічної, соціальної, мовної, зовнішньої політики, звинуваченнями у корупції, монополізації економічних ресурсів країни, в утиску ЗМІ і політичних конкурентів. Репрезентація українських політичних партій у європейському інформаційному просторі доволі часто здійснювалася через додавання до назв партій прізвищ політиків (наприклад, «ПАРТІЯ РЕГІОНІВ Януковича», «Батьківщина Тимошенко», «Фронт Змін Яценюка»).

Боротьба «опозиційних сил» проти ПАРТІЇ РЕГІОНІВ стала однією з центральних тем у висвітленні європейськими виданнями перебігу виборчої кампанії в Україні. Обстоювалася думка, що «формування союзу опозиційних сил є першим серйозним викликом» для влади, що ВО «Батьківщина» і «Фронт Змін» на парламентських виборах «кинуть виклик президенту В. Януковичу». Обґрунтування суджень здійснювалося за рахунок традиційних способів аргументації: апеляції до цифр (рейтингування) й авторитету експертної думки (експертами виступали науковці й аналітики відомих в Україні університетів й аналітичних центрів). Наприклад: «Батьківщина» Тимошенко набирає більше голосів, ніж ПАРТІЯ РЕГІОНІВ», або «популярність особистості Яну-

ковича падає, для ПАРТІЇ РЕГІОНІВ двопартійна гонка може стати небезпечною...», «нещодавні опитування, проведені Центром Разумкова, показують, що партії Тимошенко і Яценюка можуть отримати 23%, порівняно з 19,5% партією Януковича», а також «шанси нового альянсу сягають 30% голосів виборців, натомість ПАРТІЯ РЕГІОНІВ – 20%...», «Центр Разумкова констатує, що рейтинг опозиційного союзу – 27% проти 23% у ПАРТІЇ РЕГІОНІВ», «відповідно до нещодавніх опитувань, рейтинг президента впав до 13%» і т. п.

У цілому, у повідомленнях європейських видань згадувалися 7 українських політичних партій, це ПАРТІЯ РЕГІОНІВ, ВО «Батьківщина», «УДАР», «Фронт Змін», ВО «Свобода», Партія Наталії Королевської «Україна–Вперед!», Комуністична партія України. Упродовж всього періоду дослідження інтерес до перших трьох партій був постійним: їх назви регулярно з'являлись у повідомленнях. Серед політиків і політичних лідерів, що згадувалися у текстах, постійна увага приковувалася до Ю. Тимошенко, В. Януковича і В. Кличка.

Розглянуті вище аспекти критики політичного режиму в Україні, безпосередньо впливали на оцінку європейськими ЗМІ ПАРТІЇ РЕГІОНІВ як учасника парламентських виборів. Із песимізмом оцінювалися соціальна програма партії («Янукович проголосив, що надасть соціальні виплати населенню... МВФ висуло вимогу щодо підвищення ціни на газ для споживачів... Без сторонньої фінансової допомоги неможливо забезпечити соціальні виплати...Підвищення ціни вдарить по виборчій підтримці. Це буде занадто висока ціна для Януковича» [7]); як складова виборчої кампанії ПАРТІЇ РЕГІОНІВ розглядався Закон України «Про засади державної мовної політики» [8]. Він сприймався як засіб заручитися підтримкою російськомовного регіону на виборах [8], але засуджувався як такий, що призвів до «поглиблення політичного і культурного розколу між Сходом і Заходом країни» [9]. Крім того, у повідомленнях «The Economist» неодноразово твердилося про створення залежних від діючого президента і ПАРТІЇ РЕГІОНІВ економічних і політичних еліт («країна [Україна] все більше занурюється у кумівство і авторитаризм», «зміни у судовій системі у 2010 р. ...дозволили Януковичу

відродити президентську владу», «рейди змушують бізнес ставати лояльним до ПАРТІЇ РЕГІОНІВ» [10]). Посилаючись на повідомлення українських медіа, журналісти говорили про економічне і політичне панування «родини» – групи людей із близьких родичів та друзів В. Януковича [11].

Висвітлення виборчої активності ПАРТІЇ РЕГІОНІВ супроводжувалося непрямими звинуваченнями у можливих фальсифікаціях і адміністративному впливі на результати голосування (наприклад: «немає причин сумніватися в тому, що команда Януковича використає шанс викривити результати голосування... Докази з різних діляниць дозволяють припустити, що цей механізм запущений по всій країні») [12]. Спростовуючи слоган кампанії «Від стабільності до добробуту» результатами громадських опитувань, згідно з якими населення країни було розчароване і пригнічене, будучи переконаним у тому, що країна рухається у невірному напрямі, медійні тексти містили скептичні судження щодо «досягнень» регіоналів і «критичності» мислення самих виборців («населення вірить у пропаганду», «виборці не очікують що вибори будуть справедливими і вільними») [12].

Проте, поряд із цим у повідомленнях з'являлися судження, що ПАРТІЯ РЕГІОНІВ є «лідером виборів», тому вона зацікавлена у тому, щоб вибори були легітимними» [13], «звинувачення у відході від демократії є пропагандою опозиції» [14], «деякі члени правлячої партії виступають за реформи» [10].

Виборча кампанія ВО «Батьківщина» висвітлювалася у зв'язку із темою ув'язнення Ю. Тимошенко. Наприклад, у повідомленнях «Der Spiegel International» підкреслювалася її роль в управлінні із в'язниці виборчої кампанією Об'єднаної опозиції [15]. Вказувалося, що саме Ю. Тимошенко сформувала «об'єднаний опозиційний фронт» і закликала своїх партійців до висування узгоджених кандидатів у мажоритарних округах, що саме на її харизмі трималася партія, що, незважаючи на усунення від участі у виборах, вона залишалася тим «символічним лідером партії і критиком чинного українського уряду», якого підтримують США і ЄС [16]; обґрунтовувалося судження, що «Тимошенко доводить, що незважаючи на те, що вона залишається у в'язниці, вона зберігає свій політичний вплив» [17].

На фоні Ю. Тимошенко, її «спів-лідер» – А. Яценюк поставав в іншому світлі: у повідомленнях «The Economist» його охарактеризували як «молодого і нудного політика» [18]; у «Der Spiegel International», цитуючи М. Наєма, вказували на відсутність у А. Яценюка харизми, а висвітлюючи взаємини А. Яценюка і Ю. Тимошенко, робилися натяки на «нечесну» поведінку щодо ув'язненого політика [15]. Водночас, зверталася увага на те, що персону Ю. Тимошенко сприймалася виборцями швидше зі скепсисом, ніж довірою, попри це наголошувалося, що її відсутність у парламентській виборчій кампанії створювала порожнечу і запит на харизматичного політика [19].

Якщо теми виборчих кампаній ПАРТІЇ РЕГІОНІВ і Об'єднаної опозиції були пов'язані між собою, то тема виборчої кампанії «УДАРу» розвивалася відносно незалежно. Повідомлення про В. Кличка виглядали як такі, що мали яскраво рекламний характер, про що свідчила логіка позиціонування образу. Зокрема, такі висловлювання, як: «...я кину бокс і буду боротися за майбутнє України», «більшість українців дуже хочуть реформ, які б спрямовувалися на боротьбу з корупцією і принесли у країну нові стандарти життя», «авторитарна природа країни Януковича спричинила загрозу інтеграції в ЄС і демократії. Через це партія «УДАР Віталія Кличка» буде уперше брати участь у національних парламентських виборах» [20], – відображали агітаційний характер інформаційних повідомлень про політика.

Позитивно оцінювалася історія життєвого успіху В. Кличка, участь на чолі партії у парламентських виборах 2012, підтримка ідеї визволення Ю. Тимошенко, шанси його партії на парламентських виборах. В. Кличко зображувався як сильний, вольовий, чуйний до свободи і прав людини, моральний політик, який мав потужну політичну силу і всі шанси увійти до нового парламенту України. Рішучість його намірів підкреслювалася оцінкою політичної ситуації в Україні («Україна перетворюється на тоталітарний режим. Багато хто боїться прикладу кровавих розправ, як у Сирії» [21]), а також виборчою риторикою політика, зміст якої складали заяви про несприйняття тоталітаризму, авторитаризму, насильства, а також – дотримання демократичних цінностей і євроінтеграційного курсу України.

Лояльне ставлення до В. Кличка з боку європейських видань прослідковувалося у позиціюванні «УДАР» як «новітньої і потужної сили» в українській політиці. Так, обстоювалася думка про те, що «Кличко серйозно займається політикою, його партія налічує близько 12 тис. членів, це не клуб і не тільки Кличко. Він є альтернативою старій політичній еліті, є людиною з чесною душею, яка прозоро заробила свої гроші. Він має достатньо грошей для відстоювання моральних принципів, і зацікавлений у добробуті України» [22]. Наголошувалося, що «партія [«УДАР»] має близько 15%, що робить її третьою за потужністю партією в Україні», «Кличко може зробити виклик Януковичу на президентських виборах 2015 р.», що «мільйони виборців хочуть бачити, як боксер відправить у політичний нокаут президента Віктора Януковича» [23] і т. п.

Виборчу кампанію «УДАР» журналісти називали «яскравою», «сповненою ентузіазмом», зверталася увага на відмінність виборчої активності партії від інших учасників виборів. У повідомленнях «The Economist» «УДАР» позначався як поміркована партія центру, що виступала за реформи, розвиток середнього класу і дрібного бізнесу; як партія, що критикувала політику В. Януковича і вела самостійну від Об'єднаної опозиції кампанію [10].

ЗМІ звертали увагу на зростаючі рейтинги партії на те, що вона мала «підтримку» не тільки у західних і центральних регіонах (тобто серед тих, які голосували за Ю. Тимошенко і В. Ющенка), а також на Сході і Півдні країни, зокрема тих, які «вже втомилися від Януковича» і тих, які «не бажали підтримувати Ю. Тимошенко». Повідомлялося, що В. Кличко є тією харизматичною фігурою, яка «може заповнити лакуну, що утворилася внаслідок ув'язнення Ю. Тимошенко» [18]. Втім, мали місце й сумніви, щодо широти риторики В. Кличка. Зверталася увага на виборчий список партії, з приводу якого висловлювалися застереження щодо того, хто стоїть за боксером (оскільки до списку увійшли ті, які вже були при владі), робилися посилання на фотографію, що засвідчувала присутність В. Кличка на святкуванні 73-річчя Л. Кучми [24].

Інформація про ВО «Свобода» у текстах повідомлень європейських ЗМІ з'являлася фрагментарно. Ідеології партії надавалися різні визначення: «неофашистська», «праворадикальна», «націоналістична», «патріотична», вказувалося на схожість партії з французьким «Національним фронтом». Лідер і партія розглядалися як «небезпечні», «тривожні». «Der Spiegel International» порівнювала лідера ВО «Свобода» з австрійським ультраправим політиком Й. Гайдером. «The Economist» називав О. Тягнибока «вовком у овечій шкурі», вказуючи на те, що він переміг завдяки протестному електорату і трансформації антисемітських закликів у патріотичні («З 2004 р. «Свобода» була соціал-націоналістичною партією... у жовтні вона перетворилася у менш радикальну, але прийнятну ширшому електорату» [18]).

Партія Наталії Королевської «Україна – Вперед!» стала предметом уваги медійників переважно через участь у ній А. Шевченка. Поза їхнім полем зору не залишився виборчий ролик Н. Королевської, який один з журналістів «The Economist» назвав «слабким відлунням» промови М. Л. Кінга, а виборчі обіцянки – неправдоподібними. Слоган Н. Королевської – «середня заробітна плата – 1000 євро і 500 євро є реальним для України» – спростовувався економічними показниками. Партію називали «технічним проектом», що побудований на популярності А. Шевченка, що управлявся урядом для відтягування голосів від опозиції», хоча лідерку й називали «політиком нової генерації» [24].

Виборча кампанія Комуністичної партії України, як і решти не зазначених у тексті, але існуючих в Україні партій, що були учасниками виборів, у повідомленнях європейських видань не висвітлювалася. Згадування про КПУ мали місце лише внаслідок «ретрансляції» інформації з України про результати екзит-полів і голосування. Фрагменти тексту, в яких йшла мова про комуністів відображали підтримку цієї партії виборцями виключно у кількісному еквіваленті і не містили оціночних суджень.

Специфікою розкриття участі політичних партій і лідерів у парламентських виборах 2012 р. в Україні було використання етичних і моральних категорій, цінностей прав людини, справедливості та демократичних цінностей у побудові оціночних суджень стосовно політичних подій в Україні. У пояснювальних конструк-

ціях журналісти широко використовували пряму мову і цитати європейських і українських політиків, експертів, пересічних українських громадян, цифри (рейтинги політичних партій, економічні показники), офіційні документи, біографічні дані.

---

1. PR Disaster: Ukrainian President Can't Win Struggle with Tymoshenko [Electronic resource] // Der Spiegel International. – May 8, 2012. – Access: <http://www.spiegel.de/international/europe/tymoshenko-case-puts-yanukovych-on-defensive-a-831732.html>

2. Ukraine and the EU: Which way will Ukraine turn? [Electronic resource] // The Economist – December, 19. – 2011. – Access: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/12/ukraine-and-eu>

3. Euro 2012 faces diplomatic crisis over Ukraine's jailed opposition leader [Electronic resource] // The Guardian. – April 30, 2012. – Access: <http://www.guardian.co.uk/football/2012/apr/30/euro-2012-ukraine-diplomatic-crisis?INTCMP=SRCH>

4. Good football does not colour Ukraine pretty [Electronic resource] // The Economist. – June 12, 2012. – Access: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/06/euro-2012>

5. German Doctors Caught In Tymoshenko Battle [Electronic resource] // Der Spiegel International. – May 22, 2012. – Access: <http://www.spiegel.de/international/europe/german-doctors-frustrated-in-efforts-to-treat-tymoshenko-in-ukraine-a-834179.html>

6. Cameron mustn't visit Ukraine while Tymoshenko remains imprisoned [Electronic resource] // The Guardian. – May 30, 2012. – Access: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/may/30/ukraine-euro-2012-cameron-tymoshenko?INTCMP=SRCH>

7. Ukraine: running short of funds [Electronic resource] // Financial Times. – March 3, 2012. – Access: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/03/16/ukraine-running-short-of-funds/#axzz1t9h9ENFQ>

8. Ukrainians protest against Russian language law [Electronic resource] // The Guardian. – July 4, 2012. – Access: <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jul/04/ukrainians-protest-russian-language-law?INTCMP=SRCH>

9. Democracy: Ballot under scrutiny [Electronic resource] // The Financial Times. – September 17, 2012.– Access: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/02755fa8-f8e0-11e1-8d92-00144feabdc0.html>

10. The dictator of a pluralistic country [Electronic resource] // The Economist. – October 27, 2012. – Access: <http://www.economist.com/news/europe/21565232-sense-national-defeatism-may-let-president-viktor-yanukovych-stay-power-dictator>

11. Ten days before polling day [Electronic resource] // The Economist. – October 18, 2012. – Access: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/10/ukrainian-politics-0>, а також – The dictator of a pluralistic country [Electronic resource] // The Economist. – October 27, 2012. – Access: <http://www.economist.com/news/europe/21565232-sense-national-defeatism-may-let-president-viktor-yanukovych-stay-power-dictator>

12. Ten days before polling day [Electronic resource] // The Economist. – October 18, 2012. – Access: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/10/ukrainian-politics-0>

13. Ukraine opposition heads for strong election results [Electronic resource] // The Financial Times. – October 28, 2012.– Access: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/0a6272fc-20ed-11e2-babb-00144feabdc0.html#axzz2EM7Ggje>

14. State in a struggle for identity and direction [Electronic resource] // The Financial Times. – September 17, 2012.– Access: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/45c9c232-fcc1-11e1-ba37-00144feabdc0.html#axzz2EM7Ggje>

15. Nothing But Revenge [Electronic resource] // Der Spiegel International. – October 23, 2012. – Access: <http://www.spiegel.de/international/europe/parliamentary-election-in-ukraine-tymoshenko-helps-unite-opposition-a-862676.html>

16. Unfair Fight. Ukrainian Election Criticized as Votes Counted [Electronic resource] // Der Spiegel International. – October 29, 2012. – Access: <http://www.spiegel.de/international/europe/osce-criticizes-ukrainian-election-early-results-show-yanukovich-ahead-a-864085.html>

17. Ukraine's chaos threatens to engulf Euro 2012 [Electronic resource] //The Guardian. – April 27, 2012. – Access: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/apr/27/ukraine-chaos-engulf-euro-2012?INTCMP=SRCH>

18. Ukrainian politics. After the elections [Electronic resource] // The Economist. – November 21, 2012. – Access: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/11/ukrainian-politics>

19. The dictator of a pluralistic country [Electronic resource] // The Economist. – October 27, 2012. – Access: <http://www.economist.com/news/europe/21565232-sense-national-defeatism-may-let-president-viktor-yanukovych-stay-power-dictator>, а також – Ukrainian voters hope for knockout punch [Electronic resource] // The Economist. – October 17, 2012. – Access:

<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ae078b2-183e-11e2-80e9-00144feabdc0.html#axzz2EM7Ggibe>

20. Boxer weighs into Kiev politics [Electronic resource] // The Financial Times. – December 16, 2011. – Access: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/e95ffd00-2254-11e1-923d-00144feabdc0.html#axzz1n5olppZq>

21. Vitali Klitschko warns of 'Syria-like uprising' in Ukraine [Electronic resource] // The Daily Telegraph. – February 14, 2012. – Access: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/9081908/Vitali-Klitschko-warns-of-Syria-like-uprising-in-Ukraine.html>

22. A Fight without Rules [Electronic resource] // Der Spiegel International. – June 29, 2012. – Access: <http://www.spiegel.de/international/world/boxer-vitali-klitschko-campaigns-for-seat-in-ukraine-parliament-a-841647.html>

23. Ukraine's parliamentary elections. Footballers and other candidates [Electronic resource] // The Economist. – October 8, 2012. – Access: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/10/ukraine%E2%80%99s-parliamentary-elections>, а також – Ukrainian voters hope for knockout punch [Electronic resource] // The Economist. – October 17, 2012. – Access: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ae078b2-183e-11e2-80e9-00144feabdc0.html#axzz2EM7Ggibe>; The dictator of a pluralistic country [Electronic resource] // The Economist. – October 27, 2012. – Access: <http://www.economist.com/news/europe/21565232-sense-national-defeatism-may-let-president-viktor-yanukovych-stay-power-dictator>

24. Ukraine's parliamentary elections. Footballers and other candidates [Electronic resource] // The Economist. – October 8, 2012. – Access: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/10/ukraine%E2%80%99s-parliamentary-elections>

Ігор Доцяк

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ 2012 РОКУ: ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

В статті розглядаються економічні основи виборчого процесу в Україні. Аналізується модель політичного ринку в системі політико-економічних відносин. Виділяється характер формування політичного капіталу та його роль у забезпеченні перемоги на парламентських виборах 2012 року. Обґрунтовується значимість інституційного індивідуалізму для реалізації економічних інтересів політичних агентів.

Ключові слова: політичний ринок, політичний капітал, політико-економічні відносини, інституційний індивідуалізм.

Igor Dotsyak. 2012 Parliamentary elections in Ukraine: political and economic dimension. *The article deals with the economic bases of the electoral process in Ukraine. The model of the political market in the system of political and economic relations is analyzed. The nature of the political capital is distinguished, and its role in securing the victory in the 2012 parliamentary elections is determined. The importance of institutional individualism for realization of political agents' economic interests is substantiated.*

Key words: *political market, political capital, political and economic relations, institutional individualism.*

Суспільна система являє собою цілісність, що поєднує соціальну, культурну, економічну та політичну підсистеми. Їх взаємозалежність та взаємообумовленість визначають спрямованість, динаміку та ефективність суспільного розвитку загалом. Не відкидаючи значимість усіх підсистем, метою нашого дослідження є аналіз взаємодії політичної та економічної в контексті розвитку політичних процесів. Динаміка взаємозалежності політики та економіки та розмитість меж між ними визначають закономірності їх функціонування та взаємодії. Диверсифікація понятійно-категоріального апарату дає можливість комплексно і системно підійти до аналізу не лише взаємодії політики і економіки, але і розвитку політичних процесів. Такі категорії як політичний капітал, політична рента, політичний діловий цикл, політичний ринок широко використовуються для вивчення цілісності та єдності таких процесів. Завданням нашого дослідження є аналіз парламентських виборів в Україні 2012 року

через призму політико-економічної взаємодії. В політичній науці найбільш поширеним є порівняння політичних виборів із функціонуванням ринкової системи. Французький політолог Жан Бодуен вважає, що в рамках ліберальної демократії вибори відіграють роль, аналогічну ролі ринку [1,с.112]. Вони оцінюють в певні проміжки часу ціну і якість конкуруючих товарів. Вибори визначають відповідні «частки ринку» для різних політичних підприємств. Результати виборів сповіщають «тим, хто програє», про дефекти їхньої «продукції». Таким чином політичні партії асоціюються із підприємцями, передвиборчі програми та обіцянки є своєрідним товаром, а специфічними грошима є голоси виборців, вступ до партій, пожертвування.

За певної схематичності та спрощеності така модель дає можливість визначити специфіку відносин суб'єктів виборчого процесу, співмірних з поведінкою економічних суб'єктів у системі ринкових відносин. Проте умовою її існування є наявність конкурентного середовища, рівноправність суб'єктів виборчого процесу та стабільна і ефективна правова система, позбавлена адміністративного втручання. Відсутність визначених умов робить неефективним використання такої моделі для аналізу виборів в Україні, яка формально визнається міжнародними інституціями та провідними країнами як держава з ринковою економікою. Проте фактичний стан її не відповідає всім принципам та характеристикам ринкової системи. Високий рівень монополізму, відсутність ефективного конкурентного середовища, нерівноправність суб'єктів господарювання, адміністративний тиск та відсутність дієвого контролю за якістю продукції та послуг і захистом прав споживачів, відсутність гарантій права власності – ось основні характеристики сучасної економічної системи в Україні. Такі економічні реалії поєднуються із станом політичних відносин і характером політичних процесів. Саме у виборах найбільш чітко та рельєфно проявляються всі сутнісні характеристики політико-економічної взаємодії. Проте необхідно зазначити, що саме періодичні вибори органів центральної та місцевих влад залишаються чи не єдиним виявом демократії в сучасному українському суспільстві і змушують можновладців апелювати до громадян з метою отримання їхньої підтримки. Квазіринкова система зумовила і особливу модель взаємодії виборців і кандидатів на виборні посади. Тут діють не символічні товари у формі програм чи стратегічних підходів, а цілком реальні фінансові чи товарні ресурси. Таким чином, реалізується зворотний характер відносин – не виборці «платять»

своїми голосами, надаючи підтримку тому чи іншому кандидату чи політичній силі, а навпаки – відбувається звичайна купівля голосів виборців. Владні політичні партії чи блоки здійснюють це за рахунок популістських фінансових рішень, яскравим прикладом чого є спочатку «юліна» а пізніше «вітіна» тисяча на відшкодування втрачених вкладів колишнього Ощадбанку СРСР. Парламентські вибори 2012 року, отримавши мажоритарну складову, сприяли безпрецедентному поширенню спроб безпосередньої купівлі голосів виборців. Це стало чи не найхарактернішою рисою виборчих кампаній у мажоритарних округах по всій країні. Використовувалися найрізноманітніші способи – від продуктових наборів до виплати певних грошових сум. Такі процеси в Івано-Франківській області мали певні особливості, зумовлені географічним розташуванням та релігійно-культурними характеристиками. Близьке розміщення гірськолижного курорту «Буковель» дало можливість кандидату у народні депутати України по виборчому округу № 83 О.Шевченку, який є директором цього закладу, організувати туди безплатні екскурсії виборців. За період виборчої кампанії курорт відвідало 40 тисяч жителів м.Івано-Франківська (близько 30% від усієї кількості виборців округу). При чому відбиралися на поїздку люди за паспортом на основі даних реєстрації та віку. Спроби опосередкованого підкупу виборців здійснювалися через ремонт доріг, дворів, шкіл, покращення матеріальної бази закладів освіти, охорони здоров'я та культури. Роль церкви в суспільному житті регіону зумовила активну діяльність кандидатів у депутати з метою отримання підтримки з боку священнослужителів. Кандидати масово надавали фінансові та матеріальні ресурси для храмів. Хоча верховні церковні ієрархи проголошували принцип аполітичності та свободи вибору, окремі пастирі висловлювали активну підтримку тому чи іншому кандидату. Парадоксом стало те, що в деяких виборчих округах області священники УГКЦ підтримували кандидатів у народні депутати від ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Діяльність, спрямована на прямий або опосередкований підкуп виборця, реалізовувала економічну модель впливу на електоральні преференції громадян. Економічні детермінанти виборчої поведінки проявляються у двох аспектах: підтримка того кандидата чи політичної сили, передвиборчі програми яких відповідають економічним інтересам виборців, і прагнення отримати економічний ефект уже протягом самої виборчої кампанії.

У першому випадку, враховуючи свої економічні інтереси, виборці повинні вибирати ті політичні сили, програми яких обіцяють максималізувати їх добробут. Згідно з теорією «раціонального вибору» Ентоні Даунса політична поведінка виводиться з абсолютизації економічної природи людини [7, с.34]. Вибираючи лінію поведінки, люди здійснюють раціональні обчислення відносно корисності альтернативних ліній поведінки стосовно привілейованої ієрархії. Відбувається порівняння затрат кожної альтернативи для обрання найкращого способу для максимізації корисності. Соціальні явища, колективні рішення, колективна поведінка, врешті-решт, є результатом раціональних виборів, вироблених індивідами для максимізації корисності. Проте такий раціоналізм досить сумнівний. Як справедливо зазначає дослідник політичних концепцій сучасності Клаус Байме, вадою раціонального вибору є його здатність робити тільки короткотривалі прогнози. Але навіть підприємства, орієнтовані на максимізацію прибутку, часто відмовляються від швидкого отримання зиску, щоб забезпечити досягнення своїх довготривалих цілей. Однозначний вибір на користь «зараз» може знищити можливість вибору «завтра» [2, с.172]. Крім того, вибрати раціональну альтернативу з метою оптимізації корисності не завжди під силу навіть потужним політичним агентам, не говорячи вже про окремого індивіда. Виборцю важко визначити, який конкретно кандидат чи політична партія можуть реалізувати його індивідуальний інтерес, змінивши життя на краще. Тим більше, що значною мірою передвиборчі обіцянки мають рекламно-пропагандистський характер, про їх зміст забувають зразу після закінчення виборів. Відсутність ефективного механізму відповідальності виборних осіб перед тими, хто їх обрав, нівелює можливості контролю з боку виборців за виконанням передвиборчих програм переможцями виборчих перегонів. Сучасне виборче законодавство вже навіть не вимагає від кандидата у депутати Верховної Ради України передвиборчої програми як обов'язкового документа для реєстрації у виборчій комісії [5].

Другим аспектом є сприйняття виборчого процесу як бізнесової діяльності. Комерціалізація сфери політичної діяльності стала реальністю в сучасному українському суспільстві. Платна участь у мітингах, демонстраціях, пропагандистських акціях на боці різних політичних сил є звичайною політичною практикою. Такій діяльності не перешкоджають ані політичні, ані психологічні чинники українських громадян. Якщо на виборах Президента України 2004 року

для забезпечення роботи виборчих комісій представники від ПАРТІЙ РЕГІОНІВ в Івано-Франківській області привозили сотні жителів Луганської та Донецької областей, то на всіх наступних виборах потреби у членах виборчих комісій та спостерігачах від цієї політичної сили забезпечували вже місцеві жителі. І справа не стільки у зміні ідеологічних переконань, скільки в матеріальній зацікавленості. Комерціалізація виборів підриває саму суть волевиявлення громадян з метою делегування своїх владних повноважень і руйнує механізм взаємної відповідальності виборців та обраних. Політика мінімальної економічної вигоди вже і негайно руйнує перспективи ефективного і демократичного майбутнього, приводить до руйнування ціннісних орієнтацій громадянина. Визнання політичними агентами економічних інтересів пріоритетними у виборчому процесі в кінцевому результаті нівелює демократичні процедури та принципи формування і здійснення державної влади. Протягом усього періоду існування незалежної української держави панівними політичними силами активно культивувалися в суспільній свідомості конформістські цінності. Конформістська ціннісна установка зорієнтована на залежність людини від середовища, до якого вона себе зараховує, на демонстрацію відданості, поступливості, догідництва йому, придушення задля його вимог своїх емоцій та внутрішніх спонукань [4, с.99]. На парламентських виборах 2012 року і надалі активізується процес зміни ціннісних орієнтацій громадян стосовно виборів, активно проходить комерціалізація. На всіх стадіях виборчого процесу виявляється прагнення звичайних громадян, громадських організацій, політичних активістів, засобів масової інформації отримати дохід, незважаючи на свої політико-ідеологічні переконання. Саме конформістські ціннісні орієнтації найбільш повно реалізуються у такій поведінці, оскільки конформіст здатен віртуозно опановувати обставини, видобуваючи з них безпосередню вигоду. Особливості української ментальності сприяли утвердженню підходу, за яким, якщо не можна безпосередньо впливати на результати виборів та на обраних осіб, тоді треба постаратись отримати прибуток від участі у самій виборчій кампанії. Звідси прояви підкупу виборців, платних майданів та виборчої корупції. Посилення таких явищ свідчить про втрату інститутом виборів в очах громадян уособлення чи не визначальної цінності демократії. Цей чинник, поряд з зниженням рівня довіри до політичних інститутів, привів до зниження електоральної активності та зростання

абсентеїзму. Важливою характеристикою розвитку виборчого процесу є реалізація політичного капіталу. Видатний французький соціолог П.Бурдьє зазначає, що політичний капітал є формою символічного капіталу, кредитом, заснованим на вірі і визнанні, точніше, на незліченних кредитних операціях, за допомогою яких агенти наділяють людину (або предмет) тією самою владою, яку вони за ним визнають [3, с.208]. Саме на основі політичного капіталу відбувається персоніфікація в окремому кандидаті певної політичної сили і виборець має можливість ідентифікувати свій вибір. Делегування політичного капіталу припускає об'єктивування цього типу капіталу в постійних інституціях, його матеріалізацію в політичних «машинах», постах і засобах мобілізації, а також його безперервне відтворення за допомогою механізмів і стратегій. Таким чином, делегування є фактом політичних підприємств, що вже мають свою історію, в ході якої був накопичений значний політичний капітал, що об'єктивувався у вигляді постів усередині самої партії, у всіх організаціях, більш-менш підлеглих партії, а також у всіх установах місцевої або центральної влади і у всій мережі промислових і торговельних підприємств, що існує в симбіозі з цими установами. Політичний капітал в умовах сучасного українського суспільства є достатньо нестійкий, швидко виникає і досить швидко руйнується внаслідок втрати кредиту довіри. В період 2002 – 2006 років безсумнівним носієм найпотужнішого політичного капіталу, особливо на території Західного регіону, була «Наша Україна» на чолі з В. Ющенком. Однієї фотографії з лідером було достатньо для перемоги на виборах будь-якого рівня. Втрата довіри з боку виборців привела до втрати політичного капіталу. На парламентських виборах 2012 року ця політична сила набрала менше голосів у регіоні, ніж ПАРТІЯ РЕГІОНІВ. На минулорічних виборах до Верховної Ради України делегування політичного капіталу політичних партій – суб'єктів виборчого процесу до кандидатів-мажоритарників та партійних виборчих списків відбувалося двома шляхами: через місце і роль кожної конкретної особистості в становленні і діяльності конкретної політичної сили і в обмін на фінансові, матеріальні чи інформаційні ресурси. Така ситуація була характерна і для опозиції, і для партій правлячої коаліції. Тому в список Об'єднаної Опозиції попало достатньо багато або зовсім невідомих, або достатньо одіозних осіб. І навпаки, багато відомих особистостей у цей список не попали. Поєд-

нання реального капіталу зі символічним (політичним) капіталом було ідеальною моделлю для перемоги в конкретному виборчому окрузі. Проте сам реальний капітал міг осідати або в партійній касі, або залишатись у вигляді певних ресурсів на тому самому окрузі. Особливістю парламентських виборів 2012 року, на нашу думку, було набуття значного політичного капіталу Об'єднаною опозицією, що базувався на кредиті довіри виборців до неї і високому рівні недовіри до чинної влади. У більшості мажоритарних округів Центральної та Західної України політичний капітал Об'єднаної опозиції став основою для перемоги часто зовсім невідомих кандидатів. В Івано-Франківській області з 6 мажоритарних округів у 4 перемогли представники Об'єднаної опозиції. У 87-му виборчому окрузі переміг Ю. Деревянко, власник реального капіталу, який активно працював у окрузі протягом двох років щодо покращення матеріально-технічної бази закладів освіти, культури та охорони здоров'я. У виборчому окрузі № 88 з центром в м. Коломия переміг киянин О. Доній, випередивши представників Об'єднаної опозиції та влади. Особистий політичний капітал кандидата виявився потужнішим за реальний капітал провладних кандидатів і політичний капітал Об'єднаної опозиції. Проте всім переможцям виборчих змагань необхідно пам'ятати, що втратити політичний капітал можна дуже легко і швидко, а реалізація кредиту довіри виборців потребує складної та постійної праці. Попри всю проблемність та негативний аспект капіталізації виборчого процесу хочеться виділити позитивний момент – неминуче буде відбуватися посилення особистісних характеристик та виявів новообраних депутатів. Ті, хто вклав власний капітал і пройшов складності виборчих перегонів, об'єктивно прагнути будуть реалізувати особисті амбіції, втілювати роль депутата парламенту, а не механічного виконавця чиєїсь волі. Сучасні процеси у Верховній Раді України це нагально показують.

Економічна складова є важливим і постійним елементом виборчої діяльності, проте демократизація політичної системи вимагає зміни мотиваційних орієнтацій усіх її суб'єктів. Не можна отримати економічну вигоду, обравши неефективну і корумповану владу. Всякий початковий прибуток нівелюється збитками від економічної та політичної нестабільності, правової незахищеності та адміністративного тиску. Економічні інтереси можуть бути реалізовані лише внаслідок «інституційного індивідуалізму». Видатний соціолог

та соціальний філософ Ентоні Гіденс визначив інституційний індивідуалізм як діяльність активного, цілеспрямованого та відповідального індивіда, в свідомості якого починає домінувати розуміння, що задоволення його власних інтересів залежить від демократичного функціонування соціальних інститутів, як і ці інститути від його діяльності [6,с.73]. Як у класичній політекономії «невидима рука» забезпечує розвиток ринкової системи, так і в сучасних політико-економічних відносинах інституційний індивідуалізм є способом реалізації інтересів соціальних агентів і засобом демократизації політичних інститутів, у тому числі виборчих. Через вільні демократичні вибори можна створити таку систему влади, яка би гарантувала права і свободи виборця і створювала умови для всебічного розвитку.

Таким чином, політико-економічний аналіз парламентських виборів в Україні 2012 року показує, що наявна система економічних відносин та ментальні особливості громадян зумовлюють процеси зростання комерціалізації виборчої діяльності. Економічна складова виступає однією з визначальних характеристик поведінки політичних агентів. У процесі виборчої кампанії політичний капітал стає співвідносним із реальними фінансовими ресурсами. Проте реалізація стратегічних економічних інтересів виборців можлива лише за умови свідомого і відповідального вибору в контексті інституційного індивідуалізму.

---

1. Бодуен Ж. Вступ до політології : [Пер. з фр.] / Бодуен Жан. – К.: Основи, 1995. – 174 с.

2. Байме К. Політичні теорії сучасності. Клаус фон Байме [Пер. з нім.] /. – К: СтилоС, 2008. – 396 с.

3. Бурдьє П. Соціологія політики: [Пер. с фр.] / Пьер Бурдьє. – М.:Socio – Logos,1993. – 330 с.

4. Денисенко В. Аксиологія динаміки політичних процесів / В. Денисенко, В. Климончук. – Львів: Простір-М., 2005. – 245с.

5. Закон «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061-VI [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17.s>.

6. Giddens E. The Third Way: the renewal of social democracy / E. Giddens. – Cambridge: Polity Press, 1998. – 320 s.

7. Downs A. An Economic theory of Democracy/ A. Downs. – New York: Hakper, 1957. – 220 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрусечко Пьотр – кандидат гуманітарних наук, Інститут історії і політології Морської академії, викладач (Слупськ, Польща)

Баранов Андрій – доктор політичних наук, доктор історичних наук, Кубанський державний університет, професор кафедри політології і політичного управління (Краснодар, Російська Федерація)

Бевз Тетяна – доктор історичних наук, ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії (Київ)

Беліцер Наталія – доктор біологічних наук, Інститут демократії імені Пилипа Орлика, експерт-дослідник (Київ)

Валевський Олексій – доктор наук з державного управління, Національний інститут стратегічних досліджень, провідний науковий співробітник (Київ)

Висоцький Олександр – доктор політичних наук, професор, Національна металургійна академія України (Дніпропетровськ)

Гейл Генрі, Ph.D., Університет Джорджа Вашингтона, доцент кафедри політичних наук та міжнародних відносин (Вашингтон, США)

Д'Анієрі Пол, Ph.D. – Університет Флориди, професор кафедри політичних наук, декан коледжу гуманітарних і природничих наук (Гейнсвіль, штат Флорида, США).

Доцяк Ігор – кандидат політичних наук, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, доцент кафедри політології (Івано-Франківськ)

Зуйковська Аліна – кандидат політичних наук, ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, старший науковий співробітник відділу соціально-політичної історії (Київ)

Кармазіна Марія, доктор політичних наук, професор, ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, завідувач відділу соціально-політичної історії (Київ)

Ключковський Юрій – кандидат фізико-математичних наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія», доцент кафедри загальнотеоретичних та державно-правових наук (Київ)

Конарські Вавжинець – Ph.D., професор, Інститут регіональних досліджень Ягелонського університету, голова відділу етнокультурної політики (Краків, Польща)

Коргунюк Юрій – доктор політичних наук, Регіональний громадський фонд «Інформатика для демократії», керівник відділу політології (Москва, Російська Федерація)

Кочубей Лариса – доктор політичних наук, професор, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, провідний науковий співробітник (Київ)

Лебедюк Віталій – кандидат наук з державного управління, Національний університет «Острозька академія», старший викладач кафедри політології (Острог)

Мацієвський Юрій – кандидат політичних наук, Національний університет «Острозька академія», доцент кафедри політології (Острог)

Мяло Павло – кандидат історичних наук, начальник відділу зв'язків з політичними партіями та громадськими організаціями, Запорізька обласна державна адміністрація (Запоріжжя)

Остапець Юрій – кандидат політичних наук, доцент, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», декан факультету суспільних наук, завідувач кафедри політології (Ужгород)

Пашков Володимир – кандидат філософських наук, доцент, Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, ректор (Запоріжжя)

Романова Валентина – кандидат політичних наук, Національний інститут стратегічних досліджень, науковий співробітник відділу стратегій регіонального розвитку (Київ)

Ротар Наталія – доктор політичних наук, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, професор кафедри політології та державного управління (Чернівці)

Романюк Анатолій – доктор політичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)

Стрипко Максим – кандидат юридичних наук, Київський університет імені Б. Грінченка, доцент кафедри правознавства (Київ)

Чабанна Маргарита – кандидат політичних наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія», доцент кафедри політології (Київ)

Шведа Юрій – кандидат політичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)

Якименко Юрій – Центр Разумкова, заступник генерального директора, директор політико-правових програм (Київ)

Яремчук В'ячеслав, кандидат історичних наук, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, провідний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії (Київ)

Наукове видання

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012 РОКУ В УКРАЇНІ

Наукові дослідження

Літературний редактор – Носова С. І.
Комп'ютерна верстка та макетування – Гринь Н. В.

Підписано до друку 24.12.2013 р. Формат 60x84/16 Папір офсетний.
Гарнітура Times Ум. друк арк. 21,15 Обл. вид. арк. 18,53
Тираж 300 прим. Зам № 782

Віддруковано ПП Лисенко М. М.
м. Ніжин, вул. Шевченка, 26 В
Тел. (04631) 9-09-95, (067) 4412124
E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.